

พิธีกรรม และ ประเพณี

แปลก สนธิรักษ์

เรียบเรียง

ถ้อยแถลงของผู้เรียบเรียง (เมื่อพิมพ์ครั้งแรก)

เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๙๒ ข้าพเจ้าได้ไปแสดงปาฐกถา เรื่อง “เจ็ดตำนาน” ที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ตามคำเชิญของ เลขธิการพุทธสมาคม ในการแสดงคราวนี้ แสดงได้เพียง ๓ ตำนานก็หมดเวลา และแสดงต่ออีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม ๒๔๙๒ คราวนี้แสดงจนจบ เจ็ดตำนาน หลังจากแสดงแล้วก็มีผู้หลักผู้ใหญ่หลายท่านให้ความคิดเห็นว่า เรื่องนี้ควรจะพิมพ์ให้แพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชน เพราะเป็นเรื่องที่ได้ ฟังกันอยู่เสมอในพิธีต่างๆ ที่นิมนต์พระมาสดมมนต์ ถ้าได้ทราบเรื่องราวใน บทสดมมนต์ ดังที่ข้าพเจ้านำไปแสดงในปาฐกถา ก็จะเป็นการเพิ่มพูนศรัทธา-ปสาทยิ่งๆ ขึ้น เมื่อข้าพเจ้าได้รับฟังมาเช่นนี้ จึงเกิดตกลงใจว่า “ควรทำตาม ผู้ใหญ่” อย่างน้อยเมื่อเรื่องนี้แพร่หลาย และเกิดประโยชน์แก่ผู้สนใจ ข้าพเจ้า ก็คงจะได้รับอานิสงส์บ้าง

อนึ่ง เรื่อง “เจ็ดตำนาน” นี้ ข้าพเจ้าเคยเขียนไปบรรยายทางวิทยุ กระจายเสียงของกรมโฆษณาการ และเคยนำลงหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ มาแล้ว ก็ปรากฏว่า เป็นที่สนใจของผู้อ่านและผู้ฟังอยู่มาก จึงเป็นเหตุให้ ข้าพเจ้าจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น และได้เพิ่มสิบสองตำนานลงไปด้วย

ในชั้นแรกนึกว่า จะพิมพ์เฉพาะเจ็ดตำนาน กับ สิบสองตำนาน แต่ เมื่อค้นดูเรื่องต่างๆ ที่ข้าพเจ้าได้เขียนไปบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงบ้าง ลงในหนังสือพุทธจักรบ้าง ลงในหนังสือวิทยาสารบ้าง และพิมพ์แจกในงาน ทอดกฐินพระราชทานของกรมการศาสนาบ้าง ก็มีเรื่องที่เราทราบดีหลายอย่าง โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับพิธีต่างๆ ที่เรากันอยู่เป็นประจำในหมู่พุทธศาสนิกชน

(ค)

เห็นว่า ถ้าได้รวบรวมเรื่องเหล่านี้ไว้เป็นชุดเดียวจะสะดวกแก่ผู้ต้องการรู้เรื่องพิธีต่าง ๆ ตามสมควร จึงได้รวมมาเข้าชุดกับเจ็ดตำนานสิบสองตำนาน ให้ชื่อหนังสือว่า เรื่อง “พิธีกรรม” เพราะเป็นหนังสือที่ได้รวบรวมประเพณี และพิธีต่าง ๆ มาไว้เป็นเรื่องเดียวกัน แม้เจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ก็มักใช้สำหรับพระสงฆ์สวดในพิธีต่าง ๆ โดยมาก

การเรียบเรียงเรื่องต่าง ๆ ใน “พิธีกรรม” นี้ ความประสงค์ก็เพื่อให้ได้ทราบถึงความมุ่งหมายของพิธีต่าง ๆ ที่เรานิยมทำกันเป็นข้อใหญ่ แต่ถ้าพิธีใดมีกำหนดวิธีปฏิบัติตายตัวอยู่แล้ว ก็บอกวิธีทำไปด้วย เพื่อให้มีระเบียบปฏิบัติเป็นอย่างเดียวกัน ส่วนพิธีใดที่มีได้มีกำหนดวิธีปฏิบัติแน่นอน สุดแต่ความนิยมของแต่ละท้องถิ่นจะปฏิบัติกันอย่างไร ก็เป็นแต่บอกความมุ่งหมายและมูลเหตุของพิธีนั้น ๆ ไว้ ถ้าจะต้องบอกถึงว่าพิธีนี้ ท้องถิ่นนั้นได้ปฏิบัติกันอย่างไร ๆ ก็จะเป็นเรื่องมากไป และการค้นคว้าก็จะมีวันที่สิ้นสุด ทั้งพิธีกรรมก็คงจะออกมาไม่สะดวกนัก จึงเห็นว่า ควรบอกแต่ความมุ่งหมายและมูลเหตุก็พอแล้ว

อนึ่ง เรื่องที่ปรากฏในหนังสือ “พิธีกรรม” นี้ ข้าพเจ้าได้รวบรวมจากหนังสือหลายเล่ม และได้สอบถามท่านผู้ใหญ่หลายคน เช่น เจ้าคุณอนุมา-ราชชน คุณพระสารประเสริฐ (ถึงแก่กรรมแล้ว) และพราหมณ์ ป.ส. ศาสตรียเป็นต้น ซึ่งท่านก็ได้กรุณาชี้แจงให้ความเข้าใจเป็นอย่างดี ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นไว้ในที่นี้ด้วย

อนึ่ง บางเรื่องข้าพเจ้าได้รักษาต้นฉบับเดิมของท่านไว้ เช่น เรื่อง “ระเบียบการทำบุญ” ของเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เฮง เขมจารี) (มรณภาพแล้ว) พระอุปฌาย์ของข้าพเจ้า เป็นอันว่า เรื่องต่าง ๆ ในพิธีกรรมนี้ ข้าพเจ้าเป็นเพียงผู้รวบรวม แล้วนำมาเรียบเรียงขึ้นใหม่ หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ

(๗)

นำเรื่องเก่ามาเล่าใหม่นั้นเอง เพราะเรื่องเหล่านี้มีมาแต่ดึกดำบรรพ์แล้วทั้งนั้น ไม่ใช่เป็นของใหม่ และเป็นเรื่องที่เรานิยมกันอยู่จนทุกวันนี้

ดูเหมือนจะทราบกันอยู่ดีแล้วว่า การทำอะไรย่อมต้องมีบกพร่อง ผิดพลาด ถ้าจะไม่ให้มีบกพร่องผิดพลาดก็ไม่ต้องทำอะไรเลย ดังนั้น พิธีกรรมนี้ ก็น่าจะต้องมีบกพร่องผิดพลาดบ้าง ทั้งๆ ที่พยายามจะไม่ให้มี จึงหวังในความกรุณาจากท่านผู้อ่าน หากเห็นข้อบกพร่องผิดพลาดในตอนใดแล้ว โปรดแนะนำตักเตือนเพื่อแก้ไขให้ถูกต้อง ซึ่งเท่ากับท่านได้มีส่วนส่งเสริมให้พิธีกรรมนี้สมบูรณ์ต่อไป

ในสุดท้ายนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลให้ท่านผู้อ่าน ผู้ฟัง ตลอดจนผู้แนะนำ จงประสบความสำเร็จด้วยดี เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติทุกประการ เทอญ.

แปลก สนธิรักษ์

๑๒๕ ถนนศรีอัมมาตย์ นครหลวง ฯ

๒๕ ธันวาคม ๒๕๕๒

สารบัญ

พิธีกรรม

หน้า

พิธีไหว้พระและสวดมนต์	๑
การกราบไหว้	๒
การสวดมนต์	๓
เจ็ดตำนาน	๗
บทที่ ๑ มงคลสูตร	๘
บทที่ ๒ รัตนสูตร	๙
บทที่ ๓ กรณียเมตตสูตร	๑๐
บทที่ ๔ ขันธปริตร	๑๑
บทที่ ๕ ธชัคคสูตร	๑๒
บทที่ ๖ อาฏานาฏิยปริตร	๑๓
บทที่ ๗ อังคุลิมาลปริตร	๑๕
สิบสองตำนาน	๑๕
นัททันตปริตร	๑๕
โมรปริตร	๒๑
วิภูฏกปริตร	๒๔
อภยปริตร	๒๕
ขยปริตร	๒๕
ปีใหม่	๒๖

มาฆบูชา.....	๓๑
คำบูชาเดินเทียนวันมาฆบูชา.....	๓๓
คำแปล.....	๓๔
คำบูชาเดินเทียนวันมาฆบูชา อีกแบบหนึ่ง.....	๓๖
คำแปล.....	๓๗
ตรุษสงกรานต์.....	๓๘
วิสาขบูชา.....	๔๖
คำบูชาเดินเทียนวันวิสาขบูชา.....	๕๑
คำแปล.....	๕๒
อัฐมีบูชา.....	๕๔
คำบูชาเดินเทียนวันอัฐมีบูชา.....	๕๗
คำแปล.....	๕๘
อาสาฬหบูชา.....	๖๐
ทรงพิจารณาสัตวโลก.....	๖๑
คำบูชาเดินเทียนวันอาสาฬหบูชา.....	๖๔
คำแปล.....	๖๕
เข้าพรรษา.....	๖๗
สารทไทย.....	๗๒
ออกพรรษา.....	๗๕
ตักบาตรเทโว.....	๗๕
พิธีทำบุญ.....	๘๒
การตักบาตร.....	๘๒
สังฆทาน.....	๘๓

สลากภัต	๘๔
ถวายข้าวสาร	๘๕
ถวายผ้าอาบน้ำฝน	๘๖
ถวายผ้าจํานํพรรา.....	๘๗
ถวายผ้าอํเจกจีวร.....	๘๘
ถวายเสนาสนะ.....	๘๙
ถวายศาลา	๙๐
ทำบุญวันเกิด	๙๑
ทำบุญอายุ	๙๓
ทำบุญบ้าน.....	๙๓
การทำบุญ	๙๔
กิจเบื่องต้น	๙๔
การจัดอาสนะ	๙๕
เครื่องสักการบูชา	๙๕
การโยงสายสิญจน์.....	๙๕
การนิมนต์พระ	๙๖
หน้าที่เจ้าภาพ	๙๗
การเทศนา	๙๘
การตั้งเครื่องบูชา	๙๘
การทอดผ้า	๙๘
การจับพัด.....	๙๙
การทำบุญอุฏฐิ	๙๙
การบวชนาค	๙๙

การถวายไทยธรรม	๑๐๐
ตัวอย่างใบปวารณา	๑๐๐
พิธีอาราธนา	๑๐๑
คำอาราธนาศีล ๕	๑๐๑
คำอาราธนาศีล ๘	๑๐๒
คำอาราธนาศีลอุโบสถ	๑๐๒
อธิบาย	๑๐๓
คำอาราธนาธรรม	๑๐๔
อธิบาย	๑๐๔
คำอาราธนาพระปริตร	๑๐๕
อธิบาย	๑๐๕
ทอดกฐิน	๑๐๗
จุลกฐิน	๑๑๑
ทอดผ้าป่า	๑๑๓
ผ้าป่าหางกฐิน	๑๑๔
พิธีลอยกระทง	๑๑๖
สีมา	๑๒๑
พิธีโกนจุก	๑๒๖
บททำขวัญตอนหนึ่ง	๑๒๗
การบวช	๑๒๘
พิธีแต่งงาน	๑๓๔
ก่อนพุทธกาล	๑๓๔
สมัยพุทธกาล	๑๓๔

พิธีแต่งงานตามประเพณีไทย.....	๑๓๓
พิธีสู่ขอ	๑๓๓
พิธีหมั้น	๑๓๓
ปลุกเรื้อนหอ	๑๓๘
พิธีแต่ง.....	๑๓๘
พิธีแห่ขันหมาก	๑๔๐
พิธีรดน้ำ	๑๔๒
ไหว้ผีปู่ย่าตายาย	๑๔๓
พิธีบูชาตอน.....	๑๔๔
พิธีส่งตัว.....	๑๔๔
หน้าที่สามี.....	๑๔๕
หน้าที่ภรรยา	๑๔๖
พิธีศพ.....	๑๔๗
บอกหนทาง.....	๑๔๗
อบน้ำศพ	๑๔๘
แต่งตัวศพ	๑๔๘
มัดศพ	๑๕๑
โลงและการเบิกโลง	๑๕๒
เครื่องประกอบโลง	๑๕๔
ตั้งศพ.....	๑๕๖
ตามไฟหน้าศพ.....	๑๕๖
พระสวด	๑๕๗
เช็นศพ	๑๕๘

นำศพออกจากบ้าน	๑๕๘
ไปรยข้าวตอก	๑๕๙
เผาศพ.....	๑๕๙
บวชหน้าไฟ.....	๑๖๑
สวดหน้าไฟ.....	๑๖๑
วันเผา	๑๖๒
เดินสามหาบ	๑๖๒
แปรรูป	๑๖๓
เก็บอัฐิ	๑๖๓
ทำบุญให้ผู้ตาย	๑๖๓
พิธีกรวดน้ำ.....	๑๖๕
คำแปล.....	๑๖๕
พิธีอนุโมทนา	๑๖๘
คำแปล.....	๑๖๙
คำแปล.....	๑๗๐
คำแปล.....	๑๗๑
คำแปล.....	๑๗๒
คำแปล.....	๑๗๓
คำแปล.....	๑๗๔
คำแปล.....	๑๗๕
คำแปล.....	๑๗๖

ประเพณี

จารีตประจําวัย	๑๗๘
วันอาทิตย์ (กรุทนาม).....	๑๗๙
วันจันทร์ (พยัคฆนาม).....	๑๘๐
วันอังคาร (สิงหนาม).....	๑๘๐
วันพุธ (โสณนาม)	๑๘๑
วันพฤหัสบดี (มุสิกนาม).....	๑๘๒
วันศุกร์ (อักษนาม).....	๑๘๒
วันเสาร์ (นาคนาม).....	๑๘๓
การปูเปลเด็กมีวิธีทำดังต่อไปนี้.....	๑๘๕
ปริศนาจากพิธี.....	๑๘๕
ส่วนพิธีพราหมณ์จะต้องมี	๑๘๖
การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ	๑๘๘
แบบพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ.....	๑๘๘
พิธี.....	๑๘๙
คำบูชาพระรัตนตรัย.....	๑๘๙
คำแสดงตนเป็นพุทธมามกะ.....	๑๙๐
คำขอศีล ๕ และไตรสรณคมน์.....	๑๙๐
แบบพุทธมามกบัตร.....	๑๙๓
การบวชสามเณร	๑๙๕
การอุปสมบท.....	๑๙๘
คุณสมบัติของผู้ที่จะบวช.....	๑๙๘

การสมรส	๒๐๑
การตาย	๒๐๔
คำแนะนำของกรรมการวัฒนธรรม	๒๐๖
จารีตประจําตัว	๒๐๗
วันอาทิตย์ พระถวายเนตร	๒๑๐
วันจันทร์ พระห้ามญาติ	๒๑๐
วันอังคาร พระไสยาสน์	๒๑๑
วันพุธ พระอุ้มบาตร	๒๑๑
วันพฤหัสบดี พระนั่งขัดสมาธิ	๒๑๒
วันศุกร์ พระรำพึง	๒๑๒
วันเสาร์ พระนาคปรก	๒๑๓
การไหว้พระสวดมนต์	๒๑๔
บทสวดสำหรับผู้เกิดวันอาทิตย์	๒๑๕
บทสวดสำหรับผู้เกิดวันจันทร์	๒๑๕
บทสวดสำหรับผู้เกิดวันอังคาร	๒๑๖
บทสวดสำหรับผู้เกิดวันพุธ	๒๑๖
บทสวดสำหรับผู้เกิดวันพฤหัสบดี	๒๑๖
บทสวดสำหรับผู้เกิดวันศุกร์	๒๑๗
บทสวดสำหรับผู้เกิดวันเสาร์	๒๑๗
จารีตประจําวันทางพระพุทธศาสนา	๒๒๐
๑ วันมาฆบูชา	๒๒๐
๒ วันวิสาขบูชา	๒๒๒
ปริเฉทที่ ๑ วิาหมงคลปรวรรต	๒๒๒

(๑)

หน้า

ปริเฉทที่ ๒	ดุสิตปรีวรรต.....	๒๒๒
ปริเฉทที่ ๓	คัพภานิกขมนปรีวรรต.....	๒๒๓
ปริเฉทที่ ๔	ลักษณะปริคคาหกปรีวรรต.....	๒๒๓
ปริเฉทที่ ๕	ราชาภิเษกปรีวรรต	๒๒๖
ปริเฉทที่ ๖	มหาภินิกขมนปรีวรรต	๒๒๖
ปริเฉทที่ ๗	ทุรกิยาปรีวรรต.....	๒๒๖
ปริเฉทที่ ๘	พทุชนูชาปรีวรรต	๒๒๖
ปริเฉทที่ ๙	มารวิชัยปรีวรรต.....	๒๒๗
ปริเฉทที่ ๑๐	อภิธัมมโพธิปรีวรรต	๒๒๗
ปริเฉทที่ ๑๑	โพธิสัตัพพัญญูปรีวรรต.....	๒๒๘
ปริเฉทที่ ๑๒	พรหมฆเณสนปรีวรรต	๒๒๘
ปริเฉทที่ ๑๓	ธัมมจักกปรีวรรต	๒๒๘
ปริเฉทที่ ๑๔	ยสบรรพชาปรีวรรต	๒๓๐
ปริเฉทที่ ๑๕	อูรวลกมนปรีวรรต	๒๓๐
ปริเฉทที่ ๑๖	อัครสาวกบรรพชาปรีวรรต	๒๓๑
ปริเฉทที่ ๑๗	กปิลวัตถुकมนปรีวรรต.....	๒๓๑
ปริเฉทที่ ๑๘	พิมพาฬลาปปรีวรรต.....	๒๓๒
ปริเฉทที่ ๑๙	สักยบรรพชาปรีวรรต.....	๒๓๒
ปริเฉทที่ ๒๐	เมตไตรยพยากรณ์ปรีวรรต.....	๒๓๓
ปริเฉทที่ ๒๑	พทุชปีตุนิพพานปรีวรรต.....	๒๓๓
ปริเฉทที่ ๒๒	ยมกปาฏิหาริย์ปรีวรรต	๒๓๔
ปริเฉทที่ ๒๓	เทศนาปรีวรรต	๒๓๔
ปริเฉทที่ ๒๔	เทโวโรหนปรีวรรต	๒๓๔

(จ)

หน้า

ปริเฉทที่ ๒๕ อัครสาวกนิพพานปริวรรต	๒๓๕
ปริเฉทที่ ๒๖ มหานิพพานสูตรปริวรรต	๒๓๕
ปริเฉทที่ ๒๗ ธาตุวิภังขณปริวรรต	๒๓๖
ปริเฉทที่ ๒๘ มารพันชปริวรรต	๒๓๖
ปริเฉทที่ ๒๙ อันตรธานปริวรรต	๒๓๗
ลำดับการเชื่อมเริ่มด้วย	๒๓๘
๓ วันอัฐจมีบูชา	๒๓๘
๔ วันอาสาฬหบูชา	๒๓๘
ประกาศคณะสงฆ์	๒๓๘
ประกาศสำนักสังฆนายก	๒๔๐
สำนักสังฆนายก	๒๔๒
๕ วันเข้าพรรษา	๒๔๔
๖ วันออกพรรษา	๒๔๖

พิธีกรรมและประเพณี

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขอนอบน้อมแด่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาค
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

พิธีกรรม

พิธีไหว้พระและสวดมนต์

การไหว้พระเป็นกิจเบื้องต้น ต้องทำก่อนสวดมนต์ ไหว้พระกับบูชาพระ โดยใจความอย่างเดียวกัน ไหว้พระก็ประสงค์จะให้ระลึกถึงคุณพระ บูชาพระก็เพื่อให้ระลึกถึงคุณพระว่า ควรแก่การบูชา แต่โดยวัตถุต่างกัน ไหว้พระไม่มีเครื่องบูชา เป็นแต่ประนมมือระลึกด้วยใจ เปล่งด้วยวาจา กราบลงด้วยกาย ก็สำเร็จเป็นไหว้พระ พร้อมด้วยไตรทวาร คือ ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยตามคำประกาศเป็นมโนประณามหนึ่ง เปล่งวาจาประกาศคุณพระรัตนตรัยเป็นวาจีประณามหนึ่ง กราบลงด้วยเบญจางคประดิษฐ์ คือ ฝ่ามือทั้งสอง เข่าทั้งสองและหน้าผากหนึ่ง รวมเป็นห้าจดลงกับพื้น เป็นกายประณามหนึ่ง ส่วนบูชาพระมีเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน หรือเครื่อง ตกแต่งประดับประดา ซึ่งอาจทำความเลื่อมใสศรัทธาให้ทวีมากขึ้น เมื่อแลเห็นแสงประทีปสว่างไสวและหอมคลอบอบวนไปด้วยกลิ่นธูปเทียนและดอกไม้ อันยังน้ำใจของผู้เห็นทำให้อิ่มเอิบไปด้วยศรัทธาโน้มน้ำใจให้นึกถึงคุณของพระรัตนตรัย ยิ่งๆ ขึ้นไป การบูชาพระด้วยเครื่องบูชานี้ได้มีมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล เพราะมีหลักฐาน ปรากฏว่า ผู้จะไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ล้วนมีมือถือของหอมและดอกไม้เป็นต้นไปด้วยเสมอ จึงเป็นประเพณีมาจนทุกวันนี้

ในเรื่องการไหว้พระนี้ ก็เป็นประเพณีแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับ ณ ถ้ำอินทสาธกุหา ท้าวโกสีย์กับเทพยดาวิราจมาเฝ้าพูลถามปัญหา พระองค์ทรงแก้ให้หายสงสัย ท้าวโกสีย์ทรงโสมนัสอ้อมเอิบด้วยปิติ มีความเลื่อมใสในพระบรมศาสดา ทรงลูบแผ่นดิน ๓ ครั้ง แล้วเปล่งวาจาว่า “**นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส**” คำไหว้พระครั้งนั้น ยังไม่มีแบบแผนแน่นอนที่สันเพียง “**นโม พุทฺธสฺส**” ก็มี แต่รูปความไหว้พระของท้าวโกสีย์ มีได้กล่าวถึงธรรมคุณสังฆคุณ เห็นจะเป็นด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระนิพนธ์คำไหว้พระขึ้นใหม่ให้พร้อมทั้ง ๓ รัตนะ อนุโลมตามบทพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ

คำไหว้พระพุทธรูปว่า “**อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ**” สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ข้าพเจ้าขอไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้า (กราบลงหนึ่ง)

คำไหว้พระธรรมว่า “**สฺวากขาโต ภควตา ธมฺโม, ธมฺมํ นมสฺสามิ**” พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ข้าพเจ้าขอไหว้พระธรรม (กราบลงหนึ่งที่สอง)

คำไหว้พระสงฆ์ว่า “**สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, สงฺฆํ นามิ**” พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้าขอไหว้พระสงฆ์ (กราบลงหนึ่งที่สาม)

การกราบไหว้

การไหว้เป็นอาการที่แสดงทางกาย จะต้องทำให้ถูกต้องระเบียบของการไหว้ เพื่อการระตอวัตถุที่นิกน้อมเป็นอารมณ์นั้น ในเบื้องต้นตั้งกายให้ตรง จะนั่งท่าไหนก็นั่งให้ตรง จะยืนก็ยืนให้ตรง แล้วประนมมือ นิ้วทุกนิ้วให้ชิดกัน และเหยียดตรง ไม่ทำหงิก ๆ งอ ๆ ไขว่ไขว่ นิ้วสอดกัน ขณะประนมมือนั้น ควรวางใจให้ถูกที่ไม่ควรเอววางไว้ที่พุง หรือเอวยื่นล่อที่ปาก ควรวางระหว่างทรวงอกจึงจะถูกต้องด้วยเหตุผล เพราะในทรวงอกของเรามีหัวใจ หัวใจเป็นของเหมาะที่จะบูชาพระ การประนมมือ

คือวัฏธวนตวงใจตรงกัฒโคลงทัว “มนมอบพระผู้ เสวยสววรรค์” ดังนั้ เป็นระเบียบการไหว้ ตอ้ไปถึงคราวกราบ การกราบนั้น กราบเวลาหนึ่งไหว้ และการนั้กันิยมนั้งคุกเข่า สันเท้าท้งสองชิดกััน เข่าท้งสองจดพื้น ประนมมือแก่หว่างอก ขณะกั้มลงกราบ พยายามกดให้กัันชิดอยู่กัับเท้า ไม่ควรเผยอขึ้นจนน่าเกลียด แล้วกราบลงด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แปลว่า “ประดิษฐานกรบองค์ห้า” คือ ให้เข่าท้งสอง ฝ่ามือท้งสอง หน้าผากหนึ่งรวมเป็นห้า จดลงถึงพื้นมีวิธีทำดังนั้ ยกมือที่ประนมนั้นขึ้นจดที่หน้า กราบลงไปพร้อมกัับศีรษะ เมื่อจะถึงพื้นแยกฝ่ามือออกจากกัันกราบลงไปกัับพื้น และปลายศอกท้งสองจดกัับเข่าท้งสอง นั้เป็นระเบียบการไหว้พระ เมื่อเสร็จไหว้พระกราบพระแล้ว จะนั้กราบเพื่อสวดมนต์ตอ้ไปกั้ได้.

การสวดมนต์

การสวดมนต์กั้คือกล่าวคำศักดิ์สิทธิ์อันมีฤทธิ์มีอำนาจเหนือชีวิตจิตใจ ได้แก่การสรรเสริญพระพุทธรูณ พระธรรมรูณ พระสังฆรูณ และมนต์ของพระพุทธรเจ้า ซึ่งเรียกกัว่า “พระพุทธรมนต์” แต่พระพุทธรมนต์เป็นคำศักดิ์สิทธิ์อย่างยั้ง ผู้นับถึอพระพุทธรศาสนายอมนับถึอพระพุทธรมนต์เสมอด้วยชีวิตจิตใจ ถึอว่า เป็นเครื่องป้องกันภัยอันตราย และประสิทธิ์ประสาทนั้ความเจริญให้ จัดเป็นกุศลวิธีมาแต่ครั้งพุทธรกาล การสวดมนต์ใช้สวดกัันเป็นภาษามคธเป็นพื้น เพราะภาษามคธเป็นภาษาหลักเดิมของพระพุทธรศาสนา และถึอกัันว่า เป็นของศักดิ์สิทธิ์ ข้อสำคัญควรรู้ความที่สวดนั้ด้วย การสวดมนต์ที่เราเห็นกัันอยู่กั้คือสวดเป็นกิจวัตรสำหรับตนอย่างหนึ่ง ฟังพระสวดมนต์ในพิธีต่าง ๆ อย่างหนึ่ง ในที่นั้ จะพุดถึงการสวดมนต์อันเป็นกิจวัตรสำหรับตนก่อน การสวดมนต์ที่เป็นกิจวัตรสำหรับตนหมายเอาท้งสวดเตั้ขวและสวดหมู่ สวดเตั้ขว คือ สวดคนเตั้ขว สวดหมู่ คือ สวดตั้งแต่สองคนขึ้นไป จะสวดเตั้ขวหรือสวดหมู่กั้ตาม ย่อมได้รับผลทางจิตใจเท่ากััน และบทที่ใช้ในการสวดกั้มีหลายแบบหลายวิธีสุดแต่จะนิยมสวดกััน ส่วนที่นิยมเป็นอย่่างเตั้ขวกัน และเว้นไม่ได้กั้คือบทมนัสการพระ ได้แก่ “นโม” บทนั้ต้องใช้จันต์ันเสมอไปไม่ว่าในพิธีใด ๆ และดูเหมือนจะจันใจกันใบบทนั้ก่อน สำหรับผู้เข่าถึงพระ เพราะเป็น

บทไหว้พระบรมครูที่ต้องการว่าก่อน เรียกว่าตั้ง นโม ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงการเคารพต่อท่านผู้เป็นพระบรมครูของโลก ผู้เริ่มสร้างหลักธรรมของพระพุทธศาสนาขึ้น จะได้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในบทที่จะสวดต่อไป บทนี้มีอยู่ ๕ คำ คือ นโม คำหนึ่ง ตสฺส คำหนึ่ง ภควโต คำหนึ่ง อรหโต คำหนึ่ง สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส คำหนึ่ง ทั้ง ๕ คำนี้มีตำนานมาว่า

ครั้งหนึ่ง เทวดาห้าองค์ คือ สาตาคิรยักข์องค์หนึ่ง อสุรินทราหูองค์หนึ่ง ท้าวมหาราชองค์หนึ่ง ท้าวสักกะองค์หนึ่ง ท้าวมหาพรหมองค์หนึ่ง ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าอย่างจับใจ

สาตาคิรยักข์	เปล่งวาจาว่า	“นโม”
อสุรินทราหู	เปล่งวาจาว่า	“ตสฺส”
ท้าวมหาราช	เปล่งวาจาว่า	“ภควโต”
ท้าวสักกะ	เปล่งวาจาว่า	“อรหโต”
ท้าวมหาพรหม	เปล่งวาจาว่า	“สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส”

ซึ่งท่านได้แต่งไว้เป็นคาถาปฐยัตถ์ดังนี้ว่า

นโม สาตาคิรยักโข	ตสฺส จ อสุรินทโก
ภควโต มหาราช	สกุโ อรหโต ตถา
สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส มหาพรหฺมา	ปญฺจ เอเต นมสฺสเร.

มีเนื้อความอย่างที่กล่าวมาแล้ว พระอรหันต์ทั้งหลายเห็นเป็นคำกล่าวที่แสดงพระพุทธานุอย่างรวบยอดจึงได้นำมาใช้สำหรับเป็นบทนมัสการพระตั้งแต่บัดนั้นมาจนทุกวันนี้

ใจความของ “นโม” นั้นมีว่า “ขอนอบน้อมแด่สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น” เพียงเท่านี้ก็เป็นการประกาศพระคุณของพระพุทธเจ้าอย่างรวบยอดโดยสิ้นเชิง พระคุณของพระพุทธเจ้าอย่างรวบยอดมี ๓ ประการ คือ

๑. พระปัญญาคุณ ทรงตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง

๒. พระวิสุทธิคุณ ทรงบริสุทธิ์สิ้นเชิง

๓. พระกรุณาคุณ ทรงสงสารสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ยังเห็นจริงตามที่ควรรู้ควรเห็น
ดังนั้น บทความของ “นโม” ก็ประมวลลงในพระคุณทั้ง ๓ นี้ คือ “ภควโต”

ที่แปลว่า “พระผู้ทรงพระภาค” นั้น หมายความว่า พระองค์เป็นผู้แจกพระธรรม นำผู้อื่นให้รู้จักดีรู้จักชั่วจนได้บรรลุธรรมพิเศษด้วยพระมหากรุณาของพระองค์ จัดเป็นพระกรุณาคุณ บท “อรหโต” ที่แปลว่า “พระอรหันต์” นั้น หมายความว่า พระองค์เป็นผู้ไกลจากกิเลสและความชั่วทุกชนิด กล่าวคือเป็นผู้บริสุทธิ์ จัดเป็นพระวิสุทธิคุณ บท “สมมาสัมพุทธส” ที่แปลว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” นั้น หมายความว่า พระองค์เป็นผู้ตรัสรู้พระธรรมด้วยพระองค์เอง ไม่มีใครสอนให้ จัดเป็นพระปัญญาคุณ ดังนี้ เป็นอันว่า เมื่อกล่าวบท “นโม” จึงเท่ากับประกาศพระคุณทั้ง ๓ โดยสิ้นเชิง หากนึกน้อมไปตามนี้ก็จะเกิดปีติอิ่มเอิบใจในพระคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่น้อย จะทำให้ได้ผลดีกว่าว่าไปโดยไม่เข้าใจความอะไรเลย

การสวดมนต์ เป็นกรณียะของพุทธศาสนิกชนมานานแล้ว ทั้งสวดด้วยตนเองและฟังพระสวด การสวดด้วยตนเอง ได้กล่าวแล้วว่า เป็นกิจวัตรสำหรับตน ซึ่งจะต้องทำเสมอ ๆ เพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตนและเป็นเครื่องปลอบใจให้สงบไม่ฟุ้งซ่าน โดยนึกถึงคุณพระเป็นอารมณฺ์ เพื่อหวังเหนี่ยวนำใจให้ชุ่มชื้นอยู่ในพระคุณของท่าน แม้ในเวลาที่มีอันตราย เมื่อนึกถึงคุณพระก็บรรเทาความหวาดสะดุ้งไปได้ชั่วขณะ ในโลกนี้ใครที่จะถูกขอร้องให้ทำงานทั้งใหญ่ทั้งหนักทั้งมาก และไม่มีเวลาหยุดเหมือนคุณพระเป็นไม่มีแล้ว งานแต่ละอย่างที่ถูกขอร้องนั้น ล้วนมีที่มาทั้งสิ้น เช่น งานคลบนินทา งานกุ่มครองป้องกัน งานปกป้องรักษา ดังปรากฏในคำขอร้องอวยพรต่าง ๆ ในที่ทั่ว ๆ ไป คุณพระต้องแบ่งภาคทำงานใหญ่ทุกทิศทุกทางไม่หยุดหย่อน แล้วแต่ว่าเขากลัวกันในด้านไหน ต้องการอะไร เขาก็ขอร้องให้ทำทั้งนั้น เขาไปรบ ก็ต้องแบ่งภาคไปกับเขา ถ้าเขาไปกันแสนหนึ่ง ก็ต้องแบ่งภาคไปแสนหนึ่ง ที่เฝ้าแนวหลังก็ต้องแบ่งภาคอยู่ด้วย ทุกวัดวาอาราม ทุกบ้านเรือน

ที่นับถือต้องอยู่ช่วยสั่นทั้งนั้น จนกระทั่งเด็กเล็ก ๆ ก็ต้องแบ่งภาคเป็นองค์เล็ก ๆ ให้ผูกคอ ทั้งเป็นหมอวิเศษนัก ผู้ที่เส้นประสาทไม่ค่อยดี เพราะเสี่ยงสัญญาณภัยทางอากาศ ถ้าไม่ได้คุณพระซึ่งเป็นหมอวิเศษรักษาแล้วจะเลยเป็นบ้ากันยกใหญ่ ถึงที่เส้นประสาทดีก็ได้ทำนุรักษากันอีก จึงคงได้อยู่ได้มาก เรารบกวนท่านแล้วถึงเพียงนี้ ก็ควรทำให้ดีอยู่ของท่านเสมอ ๆ นึกถึงท่านทุกวันคืน ไม่ใช่ถึงท่านเพียงขณะมีอันตรายเท่านั้น ทำได้ดังนี้เป็นสวัสดิ์แน่ ๆ นี่คือการสวดมนต์อันเป็นกิจวัตรสำหรับตน ส่วนการฟังพระสวดนั้น จัดเป็นประเพณีทางศาสนาของพุทธศาสนิกชนมาแต่ครั้งพุทธกาล แม้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา ก็ยังทรงฟังสวดมนต์ ตามที่ปรากฏว่า ครั้งหนึ่ง พระองค์ประทับอยู่ที่เวฬุวันมหาวิหาร ทรงอาพาธหนัก จึงมีพระพุทธานุญาตให้พระมหาจุนทะสวดโพชฌงค์ เมื่อพระมหาจุนทะสวดจบ พระองค์ทรงพระสำราญหายจากอาพาธ นี่ก็เป็นประวัติการสวดมนต์ได้ประการหนึ่ง ในกาลต่อมาถือเป็นประเพณีในเมื่อจะประกอบกุศลวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ทำบุญบ้าน ขึ้นบ้านใหม่ โฉนจุก ฉลองสิ่งก่อสร้าง หรือทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ถิ่นมนต์พระมาสวดมนต์ และพระที่นิมนต์มาสวดนั้น ถือกันว่า ต้องตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ต่ำกว่านั้นผิดธรรมเนียม ทั้งนี้จะเป็นเพราะต้องการให้ครบองค์สงฆ์ เพราะพระที่จะเป็นองค์สงฆ์ต้องมีตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป และถือกันว่า การทำบุญ ถ้าทำแก่สงฆ์ย่อมได้บุญมากกว่าทำแก่คณะหรือบุคคล อีกอย่างหนึ่ง การสวดมนต์ย่อมมีบทสวดหลายบท ถ้าพระน้อยรูปสวด ก็จะเหนื่อยมาก ถ้าหลายรูปสวดก็จะได้อ่อนความเหนื่อยลงได้บ้าง บทที่ใช้สวดมนต์ของพระนั้น มีเจ็ดตำนาน และสิบสองตำนาน จะได้กล่าวถึงเจ็ดตำนานและสิบสองตำนานต่อไป.

เจ็ดตำนาน

“เจ็ดตำนาน” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ราชปรีต” สำหรับใช้สวดในพิธีต่าง ๆ คำว่า “ปรีต” แปลว่า “คุ้มครองป้องกัน” พระปรีตนี้เกิดขึ้นในลังกาหริวประมาณพุทธศักราช ๕๐๐ ปี เดิมจะเป็นเพราะพวกชาวลังกาที่นับถือพระพุทธศาสนาปรารถนาสิริมงคล และหาเหตุวันต่อวันตรียตามธรรมดาสามัญมนุษย์จึงไปขอให้พระสงฆ์เถระนุเถระชาวลังกา ช่วยหาทางในพระพุทธศาสนาสงเคราะห์ เพื่อให้เกิดสิริมงคล หรือป้องกันภัยอันตรายให้แก่ตน ตามแบบอย่างของพวกพรหมณ์ที่ถือว่า ผู้ทรงพระเวทอาเจียรยมนต์ให้เกิดสิริมงคลหรือป้องกันภัยจากอันตรายแก่มหาชนได้ เมื่อเป็นดังนี้ พระสงฆ์จึงได้คิดวิธีสวดพระปรีตขึ้นให้สมประสงค์ของประชาชน ได้คิดกันในพระไตรปิฎก เลือกเอาพระสูตรและคาถาที่สรรเสริญคุณพระรัตนตรัย อันมีตำนานอ้างว่า “เกิดขึ้นเนื่องด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ มาสวดเป็นมนต์ เช่น เลือกเอารัตนสูตร ซึ่งมีตำนานว่า พระอนันท์เคยถือคุณพระรัตนตรัยรับโรคระบาด อันเกิดแต่ความอดอยากที่เมืองไพศาลิมใช้เป็นมนต์สวด เป็นต้น”

พระปรีตรองเกิดขึ้นด้วยเหตุนี้ ในชั้นเดิมจะสวดสูตรไหนหรือคาถาไหนก็เห็นจะแล้วแต่เหตุการณ์ เช่น นิมนต์ไปสวดเกี่ยวกับพิธีมงคลก็สวดมงคลสูตร ถ้านิมนต์ไปสวดให้คนเจ็บป่วย ก็สวดโพชฌงค์ เป็นต้น เมื่อมีคนนิยมแพร่หลายขึ้นทั้งมีผู้ประสงค์ให้พระสงฆ์สวดพระปรีต เพื่อเหตุการณ์อื่น ๆ กว้างขวางออกไป พระสงฆ์ก็ค้นหาพระสูตรและคาถาในพระไตรปิฎก มาสวดเป็นพระปรีตมากขึ้นเป็นลำดับ

ต่อมา เห็นจะเป็นพระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินลังกา ที่ทรงเห็นว่าพระสูตรและคาถาที่พระสงฆ์เลือกไปสวดให้ถูกต้องตามเหตุการณ์อยู่ข้างจะสั้นไปและบางที่มีงานหลวง พระสงฆ์จะเลือกไม่เป็นที่ถูกพระราชอัธยาศัย จึงรับสั่งให้พระสังฆเถระคิดปรุงพระปรีตขึ้นสำหรับสวดในงานหลวง ให้มีทั้งฝ่ายเจริญสิริมงคล

และฝ่ายที่จะคุ้มครองป้องกันอุปีทวันตราขรรวมอยู่ด้วยกัน แต่ไม่ให้ขัดขวางนัก พระสังฆเถระจึงเลือกพระปริตรต่างๆ เพิ่มเข้า เรียกว่า “ราชปริตร” แปลว่า “มนต์คุ้มครองพระเจ้าแผ่นดิน”

เมื่อมีราชปริตรเป็นแบบสำหรับสวดในพิธีหลวงขึ้นดังนี้ ประชาชนต่างก็เกิดนิยมอยากให้สวดพระปริตรนั้นในที่อื่นบ้าง จึงเป็นประเพณีสืบมา เรียกราชปริตรอย่างชนิดเจ็ดตำนานว่า “จุลราชปริตร” อย่างสิบสองตำนานว่า “มหाराชปริตร”

เจ็ดตำนาน คือ มนต์เป็นเครื่องป้องกันภัยซึ่งมีอยู่ ๗ สูตร และสูตรหนึ่งๆ ก็มีตำนาน คือ เรื่องราวที่ทำให้เกิดสูตรนั้นๆ ขึ้น จะได้กล่าวถึงตำนานแต่ละสูตรในเจ็ดตำนานต่อไป

บทที่ ๑ มงคลสูตร

“มงคลสูตร” ว่าด้วยเหตุให้เกิดสิริมงคล มีคำสวดขึ้นต้นว่า “อเสวนา จ พาลานํ ปรนุทิตานญจ เสวนา...” พระสูตรนี้มีตำนานมาว่า...

มหาชนในชมพูทวีปทั้งหญิงและชาย ประชุมกันในที่ต่างๆ มีประตูเมืองและในศาลาที่พัก เป็นต้น แล้วให้เงินแก่คนที่เล่านิทาน คนที่รู้นิทานก็เล่าเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องชิงนางสีดา และมหาภารตยุทธ เป็นต้น อันเป็นเรื่องนอกพระศาสนา เรื่องหนึ่งๆ กว่าจะเล่าจบก็นับเวลาเป็นเดือนๆ ครั้งหนึ่งคุยกันถึงเรื่องมงคลก็เกิดมีปัญหาลงขึ้นในที่ประชุมกันว่า อะไรเป็นมงคล ใครรู้จักบ้าง บางคนตอบว่า รูปที่เห็น เช่น รูปช้างเผือกและม้าอัสตร เป็นต้น นั่นแหละเป็นมงคล บางคนว่า เสียงที่ได้ยิน เช่น เสียงขับร้องพิณพาทย์ ระนาด ช้อง เป็นต้น นั่นแหละเป็นมงคล บางคนว่า กลิ่นหอมหรือรสโอชาที่สดดมลิ้มเลียเข้าไป นั่นแหละเป็นมงคล เป็นอันว่าไม่ตกลงกันได้เนิ่นว่า อะไรเป็นมงคล เถียงกันไปเถียงกันมาไม่สิ้นสุดเป็นเวลาถึง ๑๒ ปี จึงพากันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ เขตวันมทาวีหาร กราบทูลถามถึงเรื่องมงคล พระองค์จึงตรัสมงคลสูตรนี้ว่าด้วยสิ่งที่เป็นมงคล ๓๘ ประการ คือ การไม่คบพาล การคบบัณฑิต การบูชาวัตถุหรือบุคคลที่ควรบูชา อยู่ในประเทศ

อันสมควร ทำความดีไว้ในกาลก่อน ตั้งตนไว้ชอบ กงแก่เรียน มีศิลปะ เก่งครัด
ในวินัย พุทธิ บำรุงมารดาบิดา สงเคราะห์ลูก สงเคราะห์เมีย การงานไม่อาภูล ให้นาน
ประพาศธรรม สงเคราะห์ญาติ ประกอบการงานที่ไม่ผิด จดเว้นความชั่ว สว่างใน
การดีมีน้ำมา ไม่ประมาณในความดี มีความเคารพไม่จองหอง สันโดษ รู้คุณท่าน
ฟังธรรม อุตุน ว่าง่าย เห็นสมณะ สนทนาศรรณ เพียรประพาศิพรหมจรรย์ เห็น
อริยสัจทั้ง ๔ ทำพระนิพพานให้แจ้ง ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ไม่เศร้าโศก ไม่เศร้า
หมองใจ ปลอดโปร่ง นี่เป็นมงคลสูงสุด ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ใน
มงคลสูตร มหาชนเมื่อได้สดับดังนั้นก็หายสงสัย มงคลสูตรนี้จึงเป็นสูตรสำหรับ
สวดในการขอให้เกิดสวัสดิมงคลแก่พิธีที่ทำประการหนึ่ง.

บทที่ ๒ รัตนสูตร

“รัตนสูตร” ว่าด้วยรัตนะ ๓ คือ พุทธรัตนะ ธัมมรัตนะ สังฆรัตนะ มีคำ
สวดขึ้นต้นว่า “ยานีธ ภูตานิ สมากตานิ.....” พระสูตรนี้มีตำนานมาว่า.-

ครั้งหนึ่ง ในเมืองไพสาลีเกิดพายุพิภพภัย ฝนแล้งข้าวแพง ผู้คนล้มตาย
กันเป็นอันมากเพราะความอดอยากเมื่อตายแล้วก็นำเอาศพไปทอดทิ้งไว้นอกเมือง
กลิ้งเหม็นตลบไปทั่วเมือง ไม่ช้าก็เกิดอหิวาตกโรคขึ้นอีก ชาวเมืองล้มตายกันมากขึ้น
ทำให้อาภูลไปด้วยซากศพ พวกภูตผีปีศาจก็เที่ยวหลอกลอนรบกวน ชาวเมือง
จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน กราบทูลว่า แต่ก่อนแต่ไรไม่เคยเป็นอย่างนี้
ชะรอยพระองค์จะไม่ทรงตั้งอยู่ในธรรมกระมัง พระเจ้าแผ่นดินทรงอนุญาตให้ชาวเมือง
ตรวจดูว่า พระองค์ทรงประพาศิไม่ได้อย่างไรก็ให้กล่าวโทษขึ้น ชาวเมืองไม่สามารถ
กล่าวได้ว่า พระเจ้าแผ่นดินประพาศิไม่เป็นธรรมอย่างไร จึงพากันคิดจะระงับภัยอันนี้
โดยหาผู้ที่ประเสริฐมาระงับ จึงตกลงพากันไปอาราธนาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
จากเมืองราชกฤห์มาเมืองไพสาลี สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ารับอาราธนา แล้วเสด็จ
ไปเมืองไพสาลีพร้อมด้วยสาวก ๕๐๐ รูป ระหว่างเมืองไพสาลีกับกรุงราชคฤห์นั้น
มีแม่น้ำกว้างใหญ่เป็นเขตกัน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเสด็จลงสู่แม่น้ำข้ามไป

สิ้นระยะทาง ๘ วันจึงถึงเมืองไพสาลี เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงเมืองไพสาลีแล้ว ฝนตกลงมาห่าใหญ่ น้ำท่วมพื้นที่ถึงหัวเข่า พัดพาเอาซากศพลอยไปในแม่น้ำ ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกพระอานนท์มาตรัสว่าอานนท์ เธอจงเรียนเอารัตนสูตรนี้ เมื่อเรียนแล้วจงไปสวดภายในกำแพงเมือง แล้วพระองค์จึงตรัสรัตนสูตรนี้ อันมีเนื้อความสรรเสริญแก้ววิเศษ ๓ ประการ คือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ซึ่งไม่มีแก้วอื่นเสมอเหมือนทำให้ผู้สวด ผู้ฟัง ผู้บูชา และผู้ระลึกถึงประสบความสุขสวัสดิ์

พระอานนท์ เมื่อเรียนรัตนสูตรจากสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงถือเอาบาตรน้ำมนต์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไปยืนอยู่ที่ประตูพระนครแล้วรำลึกถึงพระพุทธคุณ ต่อจากนั้นก็เทน้ำมนต์สาธปทั่วพระนคร น้ำมนต์ที่พระอานนท์สาธปไปนั้น ได้ไปตกถูกพวกภูตผีปิศาจในขณะที่ยกกล่าวคำว่า “ยังกิญจิ” พวกภูตผีปิศาจก็หนีไปสิ้น พอลงกล่าวคำว่า “ยานิธ ภูตานิ” หยาดน้ำมนต์ก็ตกไปถูกพวกมนุษย์ที่กำลังเจ็บไข้ ในทันใดนั้น โรคภัยก็หายไประลอก ๆ ตั้งแต่นั้นมาชาวเมืองก็อยู่กันโดยปราศจากโรคภัยเบียดเบียน ความเจริญสิริสวัสดิ์ก็เกิดมีแก่ราชตระกูลและชาวเมือง พระสูตรนี้ถือว่า เป็นเครื่องปิดเป่าอุปัทมตรายให้หมดสิ้นไป อันสมกับเรื่องที่ทำให้เกิดพระสูตรนี้ขึ้น.

บทที่ ๓ กรณียเมตตสูตร

“กรณียเมตตสูตร” ว่าด้วยการเจริญเมตตา มีคำสวดขึ้นต้นว่า
“กรณียเมตตกุสเลน ขนฺตุ สนฺตุ ปท....” พระสูตรนี้มีตำนานมาว่า—

ภิกษุ ๕๐๐ รูป เรียนพระกรรมฐานในสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว คิดจะบำเพ็ญสมณธรรมในที่สดจึงพากันเดินทางไปถึงหมู่บ้านแห่งหนึ่งตามปรกติชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นก็เป็นผู้มีความเลื่อมใสอยู่แล้ว แต่พอได้เห็นภิกษุเหล่านั้นเข้าก็ยิ่งเกิดปีติโสมนัสมากขึ้น เพราะยากที่จะได้เห็นภิกษุตามบ้านนอก จึงนิมนต์ให้เข้าไปพักในหมู่บ้านแล้วช่วยกันจัดอาหารถวาย ต่าง

พากันอ้อนวอนขอให้อยู่ในที่นั่นตลอด ๓ เดือน แล้วช่วยกันสร้างกุฏิสำหรับเป็นที่บำเพ็ญสมณธรรม ๕๐๐ หลัง ตั้งน้ำใช้น้ำฉันไว้สำหรับกุฏิเหล่านั้นๆ เหล่าเทวดาที่สิงสู่อยู่ที่นั่นพากันเดือดร้อนเพราะผู้มีศีลมาอยู่ บางตนต้องระเหระหนหาที่อยู่ใหม่ จึงคิดที่จะทำให้ภิกษุเหล่านั้นหวาดกลัว แล้วจะได้ไปเสียจากที่นั่นต่างพากันแสดงอาการที่น่ากลัวต่างๆ หลอกหลอนภิกษุ บางพวกก็แสดงไม่มีหัว บางพวกก็แสดงให้เห็นเพียงครึ่งตัว บางพวกก็ทำเสียงเหือกเหินโหยหวนน่าหวาดเสียว เมื่อภิกษุทั้งหลายได้เห็นได้ยินดังนั้น ก็เกิดความหวาดกลัวต่างมีร่างกายชুবซิดเศร้าหมองผอมเหลือง ไม่อาจทำจิตใจให้แน่วแน่นลงได้ จึงพากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลให้ทรงทราบถึงอารมณ์ที่น่ากลัว จนไม่สามารถที่จะบำเพ็ญสมณธรรมได้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงประทานอาวูให้ภิกษุเหล่านั้นสำหรับป้องกันตัว อาวูก็คือ “**กรณียเมตตสูตร**” นี้เอง อันมีเนื้อความขอให้บุคคลเป็นผู้อาจหาญ ชี้อตรง ว่องาย อ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง มีสันโดษ เลี้ยงง่าย ไม่คะนอง ไม่ประกอบกรรมที่ผู้รู้ดีเตือนแผ่เมตตาไปในหมู่สัตว์ทั้งหลาย ขอให้เขามีความสุขอย่าข่มเหงเบียดเบียนกัน อย่าดูหมิ่นกัน อย่าหาทุกข์ให้กัน เป็นต้น พระองค์ทรงให้ภิกษุเหล่านั้นสาธยายพระสูตรนี้เสมอๆ แล้วตรัสให้ภิกษุเหล่านั้นกลับไปบำเพ็ญสมณธรรม ณ ที่เดิมนั้นอีก ภิกษุทั้งหลายก็กราบถวายบังคมลาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากลับไป พอไปถึงก็เริ่มสาธยายพระสูตรนี้ ตั้งแต่นอกวัดจนถึงในวัด เหล่าเทวดาก็เกิดเมตตา มิได้สำแดงอาการอันน่าหวาดเสียนั้นอีกต่อไป ภิกษุเหล่านั้นจึงบำเพ็ญสมณธรรมได้อย่างเต็มที่ พระสูตรนี้ถือกันว่า ทำให้ภูตผีปีศาจรักใคร่ ไม่มารบกวน.

บทที่ ๔ ขันธปริตร

“**ขันธปริตร**” ว่าด้วยพระพุทธรูปสำหรับป้องกันตัว มีคำสวดขึ้นต้นว่า “**วิรูปกุเขหิ เม เมตตํ เอราเปเทหิ.....**” พระสูตรนี้มีตำนานมาว่า.-

ภิกษุรูปหนึ่งถูกขบที่นิ้วเท้า ทนกำลังพืชไม่ไหวก็มรณภาพลง พวกภิกษุอื่น ๆ จึงประชุมสนทนาปรารภเรื่องที่ภิกษุถูกขบแล้วมรณภาพ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาตรัสถามถึงเรื่องที่สนทนากัน ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ชะรอยเธอจะไม่ได้แผ่เมตตาไปในสกุลพญางูทั้ง ๔ คือ พญางูวิรูปักข์ พญางูเอราบท พญางูฉัพยาบุตร พญางูกัณหาโคตมะ ถ้าเธอแผ่เมตตาไปในสกุลพญางูทั้ง ๔ งูก็จะไม่ขบเธอเลย เพราะฉะนั้น ตั้งแต่นี้ไปเธอจงพากันเจริญเมตตาไปในสกุลพญางูทั้ง ๔ แล้วพระองค์จึงตรัสขันธ์ปริตรอันมีเนื้อความว่า ไฉนของเรายังมีแก่สกุลพญางูวิรูปักข์ พญางูเอราบท พญางูฉัพยาบุตร พญางูกัณหาโคตมะ ตลอดทั้งสัตว์สองเท้า สี่เท้า ห้าเท้ามาก อย่างเบียดเบียนเรา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทรงพระคุณไม่มีประมาณ สัตว์ทั้งหลาย เช่น งู แมลงป่อง ตะขาบ ด้วง ด้หวาย เป็นต้น มีประมาณไม่มากเหมือนคุณพระรัตนตรัย เราทำการนอบน้อมพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ ขอให้สัตว์ร้ายจงหลีกไป ฉะนั้น บทนี้ถือกันว่า ป้องกันภัยจากอสรพิษต่าง ๆ.

บทที่ ๕ รัชคสูตร

“รัชคสูตร” ว่าด้วยการเคารพง และระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย มีคำสวดขึ้นต้นว่า “เอวมเม สุตํ เอกํ สมํ ภควา.....” หรือถ้าสวดย่อก็ขึ้นต้นว่า “อิติปิ โส ภควา.....” พระสูตรนี้มีใจความในเนื้อของพระสูตรว่า.-

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่เชตวันมหาวิหาร ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้วมีพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์มาแล้วเคยมีเรื่องราว เทวดากับอสูรทำสงครามกัน เมื่อศึกประชิดกัน ท้าวสักกะซึ่งเป็นใหญ่ในหมู่เทวดา เรียกเทวดามาสั่งว่า ถ้าเทวดาเกิดความกลัวหรือหวาดสะดุ้ง หรือชนพองสยองเกล้าขึ้น ให้แลดูชายธงของเรา หรือชายธงของปชาบดีเทวราช หรือชายธงของวรุณเทวราช หรือชายธงของอิศานเทวราช จะทำให้หายกลัว หายหวาดสะดุ้ง หายชนพองสยองเกล้า ภิกษุทั้งหลาย การแลดูชายธง

ของเทวดาเหล่านั้น ทำให้หายกลัว หายหวาดสะดุ้ง หายขนพองสยองเกล้าก็ได้ ไม่หายก็ได้ ทั้งนี้ เพราะทำวสัฏกะยังไม่สิ้นกิเลส คือ ยังมีราคะ โทสะ โมหะ ยังมีความกลัว ความหวาดสะดุ้ง ยังเป็นผู้หนี ส่วนเราจะกล่าวดังนี้ว่า เธอทั้งหลายไป อยู่ป่าก็ตาม อยู่โคนไม้ก็ตาม หากเกิดความกลัว ความหวาดสะดุ้ง หรือขนพองสยองเกล้าขึ้น พึงระลึกถึงเราด้วยบทว่า “อิติปิ โส ภควา อรหัง สมมาสมพุทโธ” เป็นต้น หรือระลึกถึงพระธรรมด้วยบทว่า “สุวักขาโต ภกตา ธมโม” เป็นต้น หรือระลึกถึงพระสงฆ์ด้วยบทว่า “สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ” เป็นต้น จะทำให้หายกลัว หายหวาดสะดุ้ง หายขนพองสยองเกล้า ทั้งนี้ เพราะเราตถาคตเป็น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า สิ้นราคะ โทสะ โมหะ หหมดกลัว หหมดสะดุ้ง หหมดหนี ดังนี้ นี่เป็นเนื้อความในรัชคคสูตร พระสูตรนี้เป็นบทระลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ เพื่อกำจัดความกลัว ความหวาดสะดุ้ง จากภัยพิบัติต่าง ๆ.

บทที่ ๖ อาณานาฎิยปริตร

“อาณานาฎิยปริตร” บทนี้เกิดที่เมืองอาณานาฎิยนคร จึงมีชื่ออย่างนั้น มีคำสวดขึ้นต้นว่า “วิปสสิสฺส นมตฺถ จกฺขมนฺตสฺส สิริมโต.....” มีตำนานมาว่า.-

ครั้งหนึ่ง ท้าวมหาราชทั้ง ๔ คือ ท้าวชตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และ ท้าวเวสวัณ ตั้งใจจะพากันลงไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งประทับอยู่ ณ เภาภิรมณภูมิเมืองราชคฤห์ แต่มาหวนนึกถึงดาวดึงส์พิภพ เกรงไปว่า ถ้าพวกอสูรรู้ว่า ไม่มีใครอยู่ก็จะพากันมาทวง ถ้ากลับไม่ทันก็จะเสียการ จึงจัดตั้งกองทหาร ๔ กอง ไว้รักษาทิศทั้ง ๔ ท้าวชตรฐตั้งทหารคนธรรพ์แสนหนึ่งไว้รักษาด้านทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกตั้งทหารกุมภกันธ์แสนหนึ่งไว้รักษาด้านทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ตั้งทหารนาคแสนหนึ่งไว้รักษาด้านทิศตะวันตก ท้าวเวสวัณตั้งทหารยักษ์แสนหนึ่งไว้รักษาด้านทิศเหนือ เมื่อจัดตั้งกองทหารป้องกันเรียบร้อยแล้ว จึงมาประชุมกันที่อาณานาฎิยนคร ผูกอาณานาฎิยปริตรประกาศขึ้นในที่ประชุม เสร็จแล้วพากันมาเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เหล่าบริวารที่มาเฝ้านั้นแสดงอาการต่าง ๆ

กัน บางพวกก็กราบบังคม บางพวกก็ประกาศชื่อของตน บางพวกก็นั่งเสีย ท้าวเวสวัณ จึงประคองอัญชลีนอบน้อม กราบทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าบรรดาผู้ที่มาประชุมเฝ้าพระองค์ในวันนี้ บางพวกก็เลื่อมใส บางพวกก็ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ผู้ที่เลื่อมใสมีน้อย ผู้ที่ไม่เลื่อมใสมีมาก เพราะพระพุทธรองค์ทรงแสดงธรรมล้วนแต่จะให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ บางพวกก็ขบใจ บางพวกก็ไม่ขบใจ ทั้งนี้ เป็นเหตุให้บรรดาสาวกของพระพุทธรองค์ที่ไปกำเพิฐสมณธรรมตามป่าที่สงัดไม่มีความสุข เพราะพวกยักษ์ ผี ปีศาจ ที่ไม่เลื่อมใสในพระศาสนา คอยเบียดเบียนหลอกหลอนให้เจ็บไข้เป็นอันตรายเป็นต่าง ๆ ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งแต่นี้ไปขอพระองค์ทรงรับอาณานฤยปรีตรนี้ไว้ประทานแก่พระสาวกของพระองค์ และให้เจริญไว้เสมอ ๆ เถิด ยักษ์ ผี ปีศาจ จะได้ไม่รบกวน อำนาจพระปรีตรนี้สามารถป้องกันอุปัทวันตรายทั้งปวงได้ เมื่อท้าวเวสวัณกราบทูลวิงวอนพร้อมด้วยขอประทานโอกาส ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับเอาพระปรีตรนี้แล้ว เมื่อเห็นว่า พระองค์เปิดโอกาสรับด้วยพระอาการนิ่งอยู่ จึงแสดงอาณานฤยปรีตรถวายมีคำว่า “วิปสฺสิตฺต นมตฺถ” เป็นต้น อันมีเนื้อความสรรเสริญพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ คือ พระวิปสสี ๑ พระสสี ๑ พระเวสสภู ๑ พระกกุสันธะ ๑ พระโกณกมนะ ๑ พระกัสสปะ ๑ พระอังกีรสะ ๑ และนอบน้อมพระพุทธรูปเหล่านั้นด้วยวาจาและใจทั้งในเวลาอนเวลาหนึ่ง เวลาขึ้น และเวลาเดิน ขอให้พระพุทธรูปเหล่านั้นคุ้มครองรักษาให้พ้นภัยให้พ้นโรค ให้พ้นความเดือดร้อน หมดเวรหมดจดอยู่ มีแต่ความสุขตลอดไป พระปรีตรนี้ถือว่า ถ้าผู้ใดหมั่นเจริญอยู่เป็นนิตย์ ยักษ์ ผี ปีศาจก็จะช่วยคุ้มครองให้มีความสุขความเจริญ

อนึ่ง อาณานฤยปรีตรนี้ มีเรื่องพิสดารอยู่ในอาณานฤยสูตร พระสูตรนี้เคยใช้สวดในพระราชพิธีเดือน ๔ ตรงกับพิธีตรุษ เป็นประจำทุกปี เรียกว่า “สวดภาณยักษ์ ภาณพระ” และสวดที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทบ้าง ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยบ้าง ในพระบรมมหาราชวัง เพิ่งจะเลิกมาไม่กี่ปีนี่เอง.

บทที่ ๗ อังคุลิมาลปริตร

“อังคุลิมาลปริตร” และ “โพชนังคปริตร” อังคุลิมาลปริตร ว่าด้วยมนต์ของพระองค์คุลิมาล มีคำสวดขึ้นต้นว่า “ยโตหํ ภคินี อริยาย ชาตียา ชาโต....” บทนี้มีตำนานมาว่า.-

อหิงสกุมาร ลูกชายปุโรหิตอาจารย์พระเจ้าโกศล เมื่อเจริญวัย บิดามารดาส่งไปเรียนศิลปศาสตร์ยังสำนักอาจารย์ทิสปาโมกข์ เมืองคัคกสิลา อหิงสกุมารเป็นคนฉลาด ปัญญาดี เรียนเก่ง และรู้จักเอาใจใส่ปรนนิบัติอาจารย์ จนอาจารย์รักยิ่งกว่าศิษย์อื่น ๆ ข้อนี้เป็นเหตุให้ศิษย์ทั้งหลายริษยาคิดหาความร้ายใส่ให้อหิงสกุมาร จึงปรึกษากันว่า ถ้าเราจะหยิบขกโทษเจ้าอหิงสกุมารขึ้นบอกอาจารย์ว่า เป็นคนไม่เอาใจใส่ในการเรียน หรือไม่รู้จักรับนิมิตท่านอาจารย์ก็ไม่ได้ เพราะเขาดีกว่าเราทั้งเรียนก็เก่ง ปรนนิบัติก็ดี แต่มีทางที่จะทำอย่างอื่นได้ จึงพากันเข้าไปหาอาจารย์แล้วกล่าวว่า ท่านอาจารย์ พวกผมได้ทราบมาว่า เจ้าอหิงสกุมารคิดจะทำร้ายท่านอาจารย์ ขอให้ท่านอาจารย์ระงับตัวให้ดี อาจารย์ทิสปาโมกข์ไม่เชื่อคำยุยงของศิษย์เหล่านั้น กลับได้ตะเพิดออกไปแล้วพูดว่า เจ้าพวกนี้มีแต่อิจฉาริษยา จะมายุให้เราฆ่าลูกเขาโดยไม่มีเหตุศิษย์เหล่านั้นจึงพูดว่า เมื่อท่านอาจารย์ไม่เชื่อก็คอยดูไปเกิดต่อมาศิษย์เหล่านั้นก็ไปยุยงอาจารย์อีก อาจารย์ตรัสถูกยุยงบ่อย ๆ เขาก็ชักจะเชื่อ จึงคิดกำจัดอหิงสกุมาร แต่ครั้งจะฆ่าด้วยตนเองก็เกรงจะเสียชื่อเสียงจึงหาอุบายที่จะให้คนอื่นช่วยฆ่า

วันหนึ่ง อาจารย์เรียกอหิงสกุมารมาพูดว่า เจ้าจงไปฆ่าคนให้ครบ ๑,๐๐๐ คน เราจึงจะบอกศิลาปะให้ อหิงสกุมารรับด้วยความอยากได้ศิลาปะ จึงคว่ำดาบลาอาจารย์ออกเที่ยวฆ่าคน ฆ่าได้คนหนึ่งก็ตัดไว้หนึ่งร้อยเป็นพวงไว้ ตั้งแต่นั้นมาจึงมีชื่อใหม่ว่า “องคุลิมาลโจร” แปลว่า “โจรนี้พวงมาลัย” โจรองคุลิมาลเที่ยวฆ่าคนโดยนัยนี้ได้ ๕๕๕ คน อีกคนเดียวจะครบ ๑,๐๐๐ มหาชนต่างขนพองสยองเกล้า เมื่อได้ยินชื่อองคุลิมาล ต่างพากันอพยพหลบหนีไปไกลแสนไกล โจรองคุลิมาลก็พยายาม

เที่ยวหาคนที่จะฆ่าอีกคนเดียวก็ยังไม่ได้ เทียวเตร็ดเตร่ไปด้วยความเหน็ดเหนื่อย อิดโรย ไม่เป็นอันกินอันนอน

วันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบด้วยพระญาณว่า โจรงกุลิมาล นี้ยังมีอุปนิสัยพอที่จะโปรดให้เป็นคนดีได้ ในเช้าวันนั้นพระองค์จึงเสด็จเข้าไป บิณฑบาต ผ่านหน้าโจรงกุลิมาลไป โจรงกุลิมาลพอเหลียวเห็นสมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าก็ตรัสรู้เข้าใส่ กิดแต่ในใจว่า สมณะนี้แหละจะทำให้ครบ ๑,๐๐๐ เสียที สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำเนินโดยปรกติ แต่โจรงกุลิมาลวิ่งเท่าไร ๆ ก็ไม่ทัน ทั้งเหนื่อยทั้งเมื่อยเหงื่อไหลไคลย้อย เมื่อเห็นไม่ทันแน่ก็หยุดตะโกนว่า สมณะ หยุดก่อน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อกกุลิมาล เราหยุดแล้ว ท่านสิยังไม่หยุด ขณะตรัสนั้นพระองค์ก็ดำเนินไปเรื่อย ๆ โจรงกุลิมาลยังบันดาลโทสะมากขึ้น ตะโกนไปอีกว่า สมณะพูดโกหก บอกกะเราว่า หยุดแล้วยังเดินไป ส่วนเราหยุด อยู่เท่า ๆ ยังว่าไม่หยุดได้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อกกุลิมาล เราเป็นผู้หยุด คือหยุดจากการทำชั่ว หยุดจากสิ่งเดือดร้อน หยุดโดยไม่ต้องไปรับทุกข์ในภพต่อไป ส่วนท่านสิเป็นผู้ไม่หยุด เพราะมุ่งจะประกอบกรรมลามกอยู่เรื่อยไป มุ่งประหาร ประหารคนอยู่เรื่อยไป ท่านจะต้องเดือดร้อนไปอีกนานนัก พอตีรสเท่านี้ อกกุลิมาล ก็ได้สำนึกรู้สึกตัวทันที เหวี่ยงดาบทิ้งละพยยอมตัวเข้าไปกราบถวายบังคมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลขอให้พระองค์เป็นที่พึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส กล่อมเกลางุลิมาลจนบริสุทธิ์แล้ว จึงประทานอุปสมบทให้ เปลี่ยนจากอกกุลิมาล ผู้โหดร้าย เป็นพระอกุลิมาลผู้ทรงศีลนำเลื่อมใส พระองค์ทรงพามายังวัดเชตวัน- ารามวิหาร เมื่อท่านออกบิณฑบาตมหาชนเห็นเข้าก็ส่งเสียงร้องบอกกันต่อ ๆ ไปว่า โจรงกุลิมาลปลอมตัวจะมาฆ่าเราแล้ว ต่างพากันแตกตื่นอ้อมลูกจูงหลานหนีอยู่ เกรียวกราว ไม่อาจอยู่มองหน้าพระองค์ได้ด้วยกลัวแสนกลัว เป็นอันไม่ได้ ช่างสักทัพพีเดียวในวันนั้น รุ่งขึ้นไปบิณฑบาตอีก ผู้คนเห็นต่างก็พากันหนีวนวาย เช่นวันก่อน ขณะนั้นมีหญิงท้องแก่คนหนึ่งวิ่งหนีลอดรั้ว แต่ท้องใหญ่ลอดไม่ได้ ด้วยความซอกซำประกอบกับความตกใจทำให้คลอดไม่สะดวก บรรดาญาติจึงปรึกษา

กันว่า พระองคุลิมาลคงไม่ทำร้ายใคร และหญิงคนนี้ก็คลอດยากก็เพราะท่านเป็นเหตุ เราควรนิมนต์ท่านมาแล้วเล่าเนื้อความเรื่องหญิงนั้นให้ท่านฟัง ท่านคงจะช่วยได้บ้างกระมัง เมื่อปริกษาคงแล้ว จึงให้ชายคนหนึ่งไปนิมนต์พระองคุลิมาล จัดให้ท่านนั่งเรียบร้อยแล้ว ก็เล่าถึงมูลเหตุที่หญิงคลอດยากให้ท่านฟัง พระองคุลิมาล จึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า “ขโธหิ ภิกขิ อริยาย ชาติยา ชาโต” เป็นต้น มีความว่า เราตั้งแต่เกิดมาในอริยชาติ มิได้แก่งจะฆ่าสัตว์โดยเจตนา ด้วยคำสัตย์นี้ขอความสวัสดิ์จงมีแก่กรรมของท่าน ด้วยอำนาจคำสัตย์ของพระองคุลิมาล หญิงนั้นก็คลอດบุตรโดยสะดวก อังคุลิมาลปริตรนี้ ถ้อยกันว่า “ทำให้เกิดสวัสดิ์และคลอດลูกง่าย”

“โพฆณังคปริตร” เป็นพระพุทธรูปด้วยโพฆณงค์ ๑ โพฆณงค์ แปลว่า “ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้” มีคำสวดขึ้นต้นว่า “โพฆณังโก สติสงฆาโต ธมมานัง วิจิโย ตถา.....” มีเรื่องกล่าวไว้ว่า.-

ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่เวฬุวันมหาวิหาร วันหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จไปเยี่ยมพระมหากัสสปที่ถ้ำปีปผลิ เวลานั้นพระมหากัสสปอาพาธหนัก ได้รับทุกข์เวทนามอย่างแสนสาหัส พระพุทธองค์เมื่อเสด็จไปถึง ก็ประทับนั่งบนอาสนะที่ตกแต่งไว้ จึงตรัสเทศนาโพฆณงค์ ๑ คือ สติสัมโพฆณงค์ ชัมมวิจยสัมโพฆณงค์ วิริยสัมโพฆณงค์ ปัตติสัมโพฆณงค์ ปัสสัทธัมมโพฆณงค์ สมาริ-สัมโพฆณงค์ อุเบกขาสัมโพฆณงค์ พร้อมกับแสดงอานิสงส์แห่งการเจริญโพฆณงค์ พระมหากัสสปเมื่อได้ฟัง ก็เปล็ดเพล็นภายิตของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเลหายจากอาพาธในขณะนั้น

ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นพระมหาโมคคัลลัน อาพาธหนัก พระองค์จึงเสด็จเข้าไปถึงที่อยู่ของพระมหาโมคคัลลัน แล้วตรัสเทศนา โพฆณังคปริตรเหมือนกับที่ทรงแสดงแก่พระมหากัสสปเมื่อจบเทศนา พระมหาโมคคัลลันก็มีใจดีขึ้น เปล็ดเพล็นภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า เลหายจากโรคทันที

คราวหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประชวรหนักเสวยทุกข์เวทนา
อย่างแสนสาหัส รับสั่งให้พระมหาจุนทะแสดงไพชณงค์ ๗ เมื่อพระมหาจุนทะแสดง
ไพชณงค์จบ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงหายจากประชวรในทันที
ไพชณงค์ปริตรนี้ ถือกันว่า เป็นมนต์ต่ออายุ จึงใช้สำหรับสวดต่ออายุคนเจ็บ.

สิบสองตำนาน

“สิบสองตำนาน” นี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มหाराชปริตร” เป็นของปรุงขึ้นใหม่ โดยเพิ่มบทสวดขึ้นอีก ๕ บท นอกนั้นเหมือนเจ็ดตำนาน สิบสองตำนานนี้ ใช้สวดในงานราชพิธีและรัฐพิธี ซึ่งเป็นงานของหลวงและงานของรัฐ บทสวดสิบสองตำนานที่เพิ่มขึ้นจากเจ็ดตำนานนั้น คือ ฉัทฺถันตปริตร ๑ โมรปริตร ๑ วัฏฏกปริตร ๑ อภยปริตร ๑ ขยปริตร ๑ รวม ๕ บท จะได้กล่าวถึงตำนานแต่ละบทต่อไป

ฉัทฺถันตปริตร

“ฉัทฺถันตปริตร” ว่าด้วยมนต์ของพญาช้างฉัทฺถันต มีคำสวดขึ้นต้นว่า “วชิฐสมณนติ ปรามสนโต.....” บทนี้มีตำนานมาว่า.–

พญาช้างฉัทฺถันตเป็นช้างเผือกผ่อง มียาว เป็นหัวหน้าโขลงช้างเป็นจำนวนมาก อาศัยอยู่ในราวป่าแห่งหนึ่งใกล้สระฉัทฺถันต มีช้างพังสองเชือกเป็นเมีย ชื่อจุลสุภักทา กับ มหาสุภักทา

วันหนึ่ง พญาช้างฉัทฺถันตพานางช้างทั้งสองไปชมต้นสาละ ซึ่งผลิดอกออกระย้า พอไปถึงพญาช้างจึงเข้าชนต้นสาละ บรรดาจดจำดมแดงก็ร่วงลงมากับใบไม้กิ่งไม้แห้งๆ ถูกต้องตัวนางช้างจุลสุภักทาซึ่งยืนอยู่เหนือลม บรรดาเกสรดอกไม้ก็ร่วงหล่นโปรยปรายลงมาต้องตัวนางช้างมหาสุภักทาซึ่งยืนอยู่ใต้ลม นางช้างจุลสุภักทาเห็นดังนั้นก็น้อยใจ หาวว่าพญาช้างแกล้งให้มดหล่นถูกตน ที่นางมหาสุภักทากลับไปรยปรายเกสรดอกไม้สดๆ ให้หล่นลงบนหลัง จึงคิดอาฆาตพญาช้างเรื่อยมา ต่อมาอีกวันหนึ่งมีช้างนำดอกบัวหลวงมาให้พญาช้าง พญาช้างก็เอางวงรับดอกบัวโปรยเกสรลงบนตระพองแล้วยื่นให้นางมหาสุภักทา นางจุลสุภักทา

เห็นเข้าอีกก็แค้นใจหนักขึ้น คิดว่าที่ตัวไม่ให้ ให้แต่นางมหาสุกัถา จึงผูกเวรว่า จะเกิดในชาติใด ๆ ก็ตาม ขอให้ได้ผลาญพญาช้างตัวนี้ให้ได้

อยู่มาไม่ช้า นางช้างจุลสุกัถาทาย ไปเกิดเป็นราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดิน แคว้นมัทธรัฐ ชื่อสุกัถาพอเจริญวัยก็ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพราณสี ปรากฏตามตำนานว่า พระนางสุกัถาทะลิกชาติได้ ด้วยจิตคิดผูกเวรพญาช้างมาแต่ก่อน พระนางจึงคิดจะให้พราณไปเองาพญาช้างฉัททันต์ให้จนได้ จึงรับสั่งกับพราณไพร่คนหนึ่งชื่อว่าโสณูครว่า ขอให้ไปฆ่าพญาช้างฉัททันต์ซึ่งอยู่ที่ป่าโน้นแล้วตัดงาทั้งสองมาให้ที่ พราณโสณูครรับทำให้งั้นเตรียมเครื่องมือสำหรับใช้ในการนี้ เช่น มีด ขวาน จอบ เคียว เลื่อย และร่มหนัง เป็นต้น เดินทางไปตามที่พระนางสุกัถาบอก การเดินทางของพราณโสณูครคราวนั้น ท่านพราณนาไว้ว่า เมื่อพราณโสณูครเดินทางผ่านต้นของมนุษย์แล้ว ได้ถึงป่ารกหลายแห่ง เช่น ป่าหญ้าแพรก ป่าเลา ป่าไม้แดง ป่าแหม ป่าหวาย เป็นต้น บางแห่งก็เป็นป่าทึบ แม้จะเลื่อยก็แสนยาก ผ่านป่าไปต้องข้ามลำน้ำ ข้ามเขา พราณโสณูครเมื่อถึงป่าต้องใช้เคียวเกี่ยวบ้าง ใช้มีดตัดบ้าง ใช้ขวานฟันบ้าง เมื่อถึงลำน้ำต้องทำแพข้าม ถึงภูเขาต้องปีนป่ายเถาวัลย์ขึ้นไปจนถึงยอดเขา เพราะไม่มีทางอื่นที่จะอ้อมเดินไปได้ แล้วมองลงมาข้างล่างก็เห็นพญาช้างเผือกผ่องกายาว พร้อมด้วยโขลงช้างบริวารมากมาย พราณโสณูครจึงวางโครงการที่จะสังหารพญาช้างต่อไป เมื่อเห็นพญาช้างพบบริวารออกไปหากิน นายพราณจึงคิดว่า ถ้าเราจะไต่ลงจากยอดเขาที่จะถึงพื้นดินก็เป็นเวลานานเกรงจะเสียการ จึงโคตรมหนังที่เตรียมไปจากยอดเขาถึงพื้นล่าง น่าจะเหมือนพลร่มสมัยนี้ เมื่อถึงพื้นล่างแล้วจึงรีบเดินไปยังที่ที่ตนกำหนดไว้ เริ่มเอาจอบขุดหลุมตรงที่พญาช้างอยู่เป็น ๔ เหลี่ยมจัตุรัส แล้วเอากระดานปูลาดบนปากหลุม เกลี่ยหญ้าและใบไม้พรางไว้ เมื่อทำหลุมเสร็จนายพราณจึงเอาผ้าคลุมศีรษะ นุ่งห่มผ้ากาสาขาวพัสดุ ถือธนูมีลูกศรอาบยาพิษแล้วลงไปยืนอยู่ในหลุม

เมื่อพญาช้างกลับจากหากินก็ไป ณ ที่เคยอยู่ หารู้ว่า มีอันตรายรอสังหารอยู่ไม่ นายพราณโสณูครได้ก็ก้นาวธนูปล่อยลูกศร ถูกท้องพญาช้างจนทะลุหลัง

แผลหว่าหะเลือดไหลนอง พญาช้างร้องขึ้นด้วยความเจ็บปวด เหล่าช้างบริวาร ได้ยินเสียงพญาช้างร้องก็วิ่งมาดู ครั้นเห็นพญาช้างได้รับทุกขเวทนา ต่างก็เที่ยววิ่ง ค้นหาศัตรูที่มาทำร้าย พอเหล่าช้างวิ่งไปหมดแล้ว พญาช้างจึงอดกลั้นความเจ็บปวด พิจารณาดูลูกศรที่แล่นมา จึงเห็นว่า ถ้ามาทางด้านอื่น ๆ ก็คงจะถูกช้างตัวหรือถูก ตระพอง แต่นี่ถูกท้องทะเลหลัง คงจะมีศัตรูอยู่ใต้ดินขึ้นมาเป็นแน่ พญาช้างจึงเอา เท้ากระชุนดินจนกระดานที่ปิดหลุมเปิดได้ เหลือบเห็นพราณโสณดร จึงสอดวง ลงไปหมายจะจับขึ้นมาฟาด แต่มองเห็นผ้ากาสาวพัสดร์อันเป็นธงชัยพระอรหันต์ ได้เกิดความรู้สึกลัว ชงชัยพระอรหันต์ บัณฑิตไม่พึงทำลาย จึงเอางวงยกนายพราณ ขึ้นมาวางไว้ข้างหน้า แล้วถามนายพราณว่า ท่านฆ่าเราเพื่อประสงค์อะไร นายพราณ ตอบว่า พระนางสุภัทตามเหสีพระเจ้าพาราณสี ต้องการนางของท่านจึงใช้เรามาฆ่าท่าน พญาช้างได้ฟังดังนั้นก็รู้ได้ว่า ทั้งนี้ เป็นเพราะนางจุลสุภัททาของเวรไว้กับเรา เพื่อให้เวรระบับกันเสียที พญาช้างจึงอนุญาตนายพราณเอาเลือดมาตัดดวงทั้งคู่นี้ นายพราณ จึงขึ้นเหยียบบนตระพองแล้วเอาเลือดตัดดา พองขาด พญาช้างก็ตั้งปณิธานปรารถนา ให้ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วมอบงาให้แก่นายพราณไป และยังได้ตั้งสัตยาธิษฐานขอให้ให้นายพราณกลับบ้านเมืองโดยสวัสดิ์ ซึ่งมีความว่า “สลุเลน วิทุโธ พยติโตปี สนโต.....” เราถูกลูกศรแม้เจ็บปวดสาหัส แต่ก็หาได้มุ่งทำร้ายผู้มุ่งห้าม ผ้ากาสาวพัสดร์นี้ไม่ เป็นความสัตย์จริงที่เราผู้เป็นพญาช้างตั้งไว้ ขออย่าให้ศัตรูร้าย ในป่ามาทำร้ายพราณผู้นี้ได้ แล้วพญาช้างก็ส่งนายพราณกลับไป พอนายพราณกลับดา พญาช้างก็ตาย มนต์บทนี้ ถือกันว่า ป้องกันอันตรายในดงในป่า.

โมรปริตร

“โมรปริตร” ว่าด้วยมนต์ของนกยูงทอง มีคำสวดขึ้นต้นว่า “อุเทตยญจกขมา เอรกราชา หริสฺสวณฺโณ ปจฺวิปฺปภาโส.....” บทนี้มีตำนานมาว่า.–

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกยูง มีขนสีเหลืองเหมือนทอง จึงมีชื่อว่า “นกยูงทอง” อาศัยอยู่บนภูเขาแห่งหนึ่ง ตามปรกดินกยูงทองพอถึงเวลาเช้าก็

ไปจับบนยอดเขา บ่ายหน้าไปทางทิศตะวันออก แลดูดวงอาทิตย์ที่แรกขึ้น แล้ว
เจริญมนต์ว่า “อุเทตยณฺจกฺขมา เอกราชา” เป็นต้น ซึ่งมีความว่า พระอาทิตย์เป็น
ดวงตาของโลก เป็นเอกราช มีสีเหมือนทอง ส่องพื้นพิภพให้สว่าง ตั้งขึ้นมา ข้าพเจ้า
ขอน้อมนมัสการพระอาทิตย์นั้น ขอให้คุ้มครองข้าพเจ้า ให้เป็นสุขตลอดวัน ข้าพเจ้า
ขอน้อมนมัสการผู้รู้ธรรม ขอให้รักษาข้าพเจ้า ความนอบน้อมของข้าพเจ้า จะมีแต่พระ-
พุทธเจ้าทั้งหลาย จะมีแต่พระโพธิญาณ จะมีแต่ท่านผู้พ้นทุกข์ ดังนี้ พอเจริญมนต์
แล้วก็ไปหาอาหาร การเจริญมนต์ของนกยูงทองตอนนี้ เพื่อคุ้มครองป้องกันตน
ในเวลากลางวัน ครั้นเวลาเย็นกลับจากหาอาหารแล้วขึ้นไปจับบนยอดเขา บ่ายหน้า
ไปทางทิศตะวันตก แลดูดวงอาทิตย์ที่กำลังจะตก เจริญมนต์ว่า “อเปตยณฺจกฺขมา
เอกราชา” เป็นต้น ซึ่งมีความว่า ข้าพเจ้าขอน้อมนมัสการพระอาทิตย์อันเป็นดวงตา
ของโลกเป็นเอกราช มีสีเหมือนทอง กำลังตกไปแล้ว ขอให้คุ้มครองข้าพเจ้าให้เป็นสุข
ตลอดคืน ความต่อไปเหมือนบทต้น การเจริญมนต์ของนกยูงทองตอนนี้ เพื่อ
คุ้มครองป้องกันตนในเวลากลางคืน จริยวัตรดังกล่าวนี้ นกยูงทองได้ทำเป็นนิตย์
ทุกวันทุกคืน จึงอยู่เป็นสุขปราศจากอันตรายตลอดมา

อยู่มาวันหนึ่ง พระนางเขมาอัคมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ทรงสุบินเห็น
นกยูงทองแสดงธรรมให้ฟังอย่างไพเราะจับใจ ครั้นตื่นขึ้นจึงกราบทูลพระราชสามี
และทูลประสงค์จะฟังธรรมของนกยูงทองดังที่ทรงพระสุบินนั้น พระราชสามีเที่ยว
สืบถามเหล่าพราหมณ์ไพร่ ก็ทรงทราบจากลูกชายของพราหมณ์คนหนึ่ง ซึ่งพ่อของเขาได้
บอกไว้เมื่อใกล้จะตายว่า มีนกยูงสีทองตัวหนึ่งอาศัยอยู่ที่ภูเขานั้น จึงรับสั่งให้ไป
จับมาถวาย แต่อย่าทำให้ถึงตาย พราหมณ์ไพร่จึงเอาบ่วงไปดักในที่ที่นกยูงทองเที่ยว
หากิน เมื่อนกยูงทองเหยียบที่บ่วง บ่วงก็ไม่ขาดติด ด้วยอำนาจมนต์ที่นกยูงทอง
เจริญอยู่เป็นนิตย์ นายพราหมณ์พยายามดักอยู่ถึง ๗ ปีก็จับไม่ได้ จนตัวตาย พระนาง
เขมาราชเทวีเมื่อไม่ได้สมปรารถนา ก็โศกเศร้าชুবผอมตรอมพระทัยจนถึงกับสิ้น
พระชนม์ พระราชสามีพิโรธเป็นกำลังทิ่มแทงต้องสิ้นพระชนม์ลงเพราะนกยูงทอง
จึงทรงจองเวรให้อาลักษณ์จารึกหนังสือไว้บนแผ่นทองว่า มีนกยูงทองตัวหนึ่งอาศัย

อยู่ที่ภูเขา ถ้าใครได้กินเนื้อมนุษย์ทองตัวนี้ จะมีอายุยืนไม่แก่ไม่ตาย จาริกแล้วบรรพ
ผ่านทองลงในหีบเพื่อคนภายหลังได้อ่าน ต่อมาพระราชาก็สวรรคต

พระราชาสู้สับสนตติวงศ์ทรงอ่านแผ่นทองนั้นแล้ว สำคัญว่า “เป็นจริง”
ก็รับสั่งให้พรานไปดักจับ ถ้าไม่สมพระราชประสงค์ จนคราวหนึ่งมีพรานคนหนึ่งเฝ้า
สังเกตดูว่า ทำไมหนอ บ่วงจึงไม่รุดรัดแท่นกึ่งทองตัวนี้ เมื่อสะกดรอยดูก็เห็น
นกยูงทองเจริญมนต์อยู่ทุกเช้าทุกเย็น จึงแน่ใจว่า เหตุนี้เองทำให้นกตัวนี้ไม่ติดบ่วง
นายพรานคิดอุบายขึ้นมาได้จึงไปจับนางกึ่งตัวหนึ่งมาฝึกหัดให้รู้อาถรรพ์สัญญาณ เช่น
ถ้าตีตื้นมือ นางนกยูงก็ร้อง ถ้าปรามมือ นางนกยูงก็ร้องฟ้อน เมื่อฝึกสอนได้ชำนาญแล้ว
จึงจัดแจงอุ้มนางนกยูงไปแต่เช้ามืดก่อนพระอาทิตย์ขึ้นแล้วดักบ่วงไว้ก่อนเวลาที่
นกยูงจะเจริญมนต์ พอเสร็จตีตื้นมือขึ้น นางนกยูงจึงส่งเสียงด้วยสำเนียงไพเราะ
จับใจ พอนกยูงทองได้ยินเสียงร้องของนางนกยูง ก็รู้ร้อนด้วยอำนาจกิเลสจนลืม
เจริญมนต์ รีบโผล่บินไปยังที่ที่นางนกยูงอยู่ พอโผล่จากอากาศก็พอดีทำสอด
เข้าไปในบ่วง บ่วงที่ไม่เคยรุดรัดมาเป็นเวลานานก็รุดรัดมัดแท่นกึ่งทองทองจนติดแน่น
นายพรานจึงนำนกยูงทองไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินทรงพอพระราช-
หฤทัยมากที่จะได้เสวยเนื้อมนุษย์ทอง จะได้ไม่แก่ไม่ตายดังคำจาริกนั้น แต่ก่อน
จัดการเสวยใครจะสนทนากับนกยูงทองเสียก่อน จึงจัดที่ให้นกยูงทองจับ เมื่อ
นกยูงทองจับบนที่นั้นแล้ว จึงทูลถามเหตุที่ทรงให้ดักจับ พระเจ้าแผ่นดินก็ตรัส
เล่าตามที่ปรากฏในคำจาริกนั้น นกยูงทองจึงทูลว่า ทำไม พระองค์จึงทรงเชื่อดังนั้น
ถ้าเนื้อข้าพเจ้าวิเศษถึงกับทำให้คนกินไม่แก่ไม่ตายจริงแล้ว ตัวข้าพเจ้าเองคงไม่ตาย
นะซิ แต่นี้ไม่เป็นเช่นนั้น แม้ข้าพเจ้าเองยังต้องตาย โฉนผู้ที่กินเนื้อข้าพเจ้าจะไม่
ตายเล่า ขอพระองค์อย่าได้ทรงเชื่อตามนั้นเลย จะกรรมหนักแก่พระองค์แล้ว
นกยูงทองก็แสดงอาณิสสของการไม่เบียดเบียนสัตว์ จนพระเจ้าแผ่นดินทรง
เลื่อมใส รับสั่งให้ปล่อยนกยูงทองไป แล้วทรงออกหมายประกาศมิให้ผู้ใดทำร้าย
สัตว์ทั้งหลายในพระราชอาณาเขตของพระองค์ มนต์บทนี้ถือกันว่าทำให้แคล้วคลาด
จากสรรพภัยพิบัติทั้งปวง.

วัฏฏกปริตร

“วัฏฏกปริตร” ว่าด้วยมนต์ของนกคุ้ม มีคำสวดขึ้นต้นว่า “อตุติ โลเก สลลฺลฺโล สจฺจํ โสเจยฺยนฺนฺทยา....” บทนี้มีตำนานมาว่า.-

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกคุ้ม อาศัยอยู่ในป่าแห่งหนึ่งกับพ่อนกแม่นก วันหนึ่งไฟไหม้ลูกกลามาถึงในป่าที่นกคุ้มอยู่ ผุ่่นกทั้งหลายก็บินหนีออกจากรังของตน ๆ พ่อนกแม่นกของลูกนกคุ้มก็บินหนีเอาตัวรอด ทั้งลูกนกไว้ตัวเดียว ลูกนกคุ้มชะเง้อขึ้นเห็นไฟไหม้ลูกกลามาจนจะถึงรังที่ตัวอยู่ จึงคิดว่า ถ้าเรากางปีกบินไปได้ เราก็จะบินหนีไป ถ้าเราเดินได้ เราก็จะเดินหนีไปที่อื่น พ่อแม่ของเราเล่า ก็หนีเราไปเสียแล้ว เราหมดที่พึ่ง จะทำอย่างไรดี ที่นั่น ลูกนกคุ้มโพธิสัตว์ จึงนึกถึงคุณศีลคุณสัตย์ โดยบทว่า “อตุติ โลเก สลลฺลฺโล” เป็นต้น อันมีความว่า คุณของศีล คุณของความสัตย์ และความสงบแสงี่ยม ความเอ็นดู ย่อมมีจริงในโลก ด้วยความสัตย์นั้น เราขอตั้งสัตยาธิษฐาน อนึ่ง เรานึกถึงพระธรรมและพระพุทธเจ้าทั้งหลายแต่กาลก่อน จึงขอตั้งคำสัตย์ดังต่อไปนี้ เรามีปีกทั้งสองข้างแต่บินไม่ได้ เรายืนเท้าทั้งสองข้างแต่เดินไม่ได้ และพ่อแม่ของเราได้หนีไปเสียแล้วที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นความจริง ด้วยความสัตย์นี้ ขอเปลวไฟจงกลับไปเสียจากที่นี่ ทันใดนั้น เปลวไฟก็เหว่นกลับไปจากที่นั่น แล้วดับลงทันที มนต์บทนี้ถือกันว่า ป้องกันไฟไหม้ นิยมกันมาก เรียกว่า “คาถานกคุ้ม”

ในบทต่อไปนี้ คือ “อภยปริตร กับ ขยปริตร” ทั้งสองบทนี้ไม่พบตำนานกล่าวไว้ อนึ่ง อภยปริตร กับ ขยปริตรนี้ใช้สำหรับสวดต่อท้ายเจ็ดตำนาน จึงไม่มีตำนานกล่าวไว้ ครั้นมาถึงสิบสองตำนาน ท่านนำบททั้งสองนี้รวมเข้าอยู่ในจำพวกตำนานด้วย เป็นบทที่ ๑๑ และ ๑๒ ไม่ใช้บทเบ็ดเตล็ดสำหรับสวดต่อท้ายอย่างที่ใช้สวดในเจ็ดตำนาน ทั้งนี้ ถึงจะไม่พบตำนานที่ท่านกล่าวไว้ ก็พอจะกำหนดความประสงค์ของบททั้งสองนี้ได้โดยอาศัยข้อความที่มีในบทสวด ซึ่งแสดงชัดเจนอยู่แล้วดังต่อไปนี้

อภยปริตร

“อภยปริตร” ว่าด้วยมนต์ทำให้พ้นภัย มีคำสวดขึ้นต้นว่า “**ยฺนฺทุณฺณิมิตฺตํ** อวมฺกฺลณฺจ โย จามฺหาปํ สกฺกฺตฺสฺส สทฺโท.....” อันมีความว่า ขอให้มนต์ที่ชั่วร้าย สิ่งไม่เป็นมงคล เสี่ยงนกที่ไม่น่าฟัง (เห็นจะได้แก่ เสี่ยงนกแสดหรือนกกู่กึ่ง ซึ่ง ถือกันว่า เป็นเสี่ยงบอกเหตุร้าย) บาบเคราะห์และฝนร้าย จงพินาศไปด้วยอาณูภาพ ของพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ขอให้ผู้มีทุกข์ มีภัย มีโรค จงหมดทุกข์ หมดภัย หมดโรค ขอให้เทพเจ้าอนโมทนาวุญของเรา เสร็จแล้วขอเชิญกลับไปเกิด บทนี้เป็นบทส่งเทวดาด้วย ที่ต้องส่งนั้นเพราะเมื่อแรกสวดมนต์ได้กล่าวเชิญชุมนุม เทวดาไว้ อนึ่ง บทนี้ที่รู้จักกันแพร่หลาย เรียกว่า บท “**ยฺนฺทุณฺ**” ถือว่าสวดก่อนนอน ทำให้ไม่ฝันร้ายและไม่มีสิ่งอวมงคลปรากฏ.

ชยปริตร

“ชยปริตร” ว่าด้วยมนต์ทำให้เกิดชัยชนะ มีบทสวดขึ้นต้นว่า “**มฺหากฺรณฺนิโก** นาโถ หิตาย สทฺพฺปาณินฺ.....” หรือ “**ชยฺนฺโต โพรธิยา มฺเณ.....**” อันมีความว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นที่พึ่งของโลก ประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ บำเพ็ญ พระบารมีเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ ได้บรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วย คำสัจนี้ ขอชัยมงคลจงมีแก่ท่าน ขอท่านจงเป็นผู้ชนะ เหมือนอย่างสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงชนะพญามาร ณ โคนต้นโพธิ์ ทรงทำความพอใจให้เกิดแก่ ศากยราช ผู้เป็นพระประยูรญาติว่าพระองค์ชนะมาร ณ อปราชิตบัลลังก์ ถึงความ เป็นผู้เลิศแล้ว ฉะนั้น อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายประพฤติชอบในเวลาใดเวลานั้น ชื่อว่า ฤกษ์ดี มงคลดี ยามดี ขณะดี ครัวดี เป็นต้น บทนี้เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า สวด “**ชยฺนฺโต**” มักใช้สวดในพิธีมงคล เช่น ตอนเปิดป้ายต่างๆ ตอนรดน้ำคู่สมรส ตอน โกองจุ ตอนสวนสนาม เป็นต้น ถือกันว่า จะทำให้เกิดโชคชัย เช่นกับพระพุทธเจ้า ทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ได้อภิเษกเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ ทรงชนะพญามาร ฉะนั้น.

ปีใหม่

“ปีใหม่” เป็นเรื่องของวันเดือนหมื่นเวียนมาบรรจบครบรอบ ๓๖๕ วัน หรือ ๑๒ เดือน เราสมมติกันว่า ปีหนึ่งหมดไป ขึ้นวันเดือนใหม่ของอีกปีหนึ่ง เราก็เรียกว่า ปีใหม่ แล้วเปลี่ยนนักฆัตราประจำปีใหม่ เป็นชวด หรือฉลู หรือขาล หรือเถาะ เป็นต้น และเปลี่ยนพุทธศักราชกันใหม่ การเปลี่ยนพุทธศักราชครั้งหนึ่ง นอกจากเราจะนึกถึงความแก่ของตัวเองว่า เราแก่ไปอีกปีหนึ่งแล้ว ยังทำให้เรานึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากันอีกครั้งหนึ่งว่า กาลตั้งแต่พระองค์ดับขันธปรินิพพานมาได้ล่วงไปอีกปีหนึ่ง แล้วทำพระพุทธรูปนั้นให้เป็นอารมณ์ ความจริงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้พระองค์นิพพานไปนานแล้ว เรายังไม่วายที่จะนึกถึงท่าน เพื่อให้การรำลึกถึงท่านติดต่อกับใจเรานั่นเอง จึงได้จัดปีตั้งแต่พระองค์นิพพานเป็นพุทธศักราช หรือ พ.ศ. ขึ้น ดังที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ที่ต้องนึกถึงท่านเสมอ ก็เพราะท่านทำดีไว้มากมาย ธรรมอันเป็นมรดกที่ท่านมอบไว้แก่เรา ก็เหมาะสมแก่กาลสมัยไม่เก่าอยู่จนบัดนี้ ใครปฏิบัติตามก็ได้รับผลดีตอบ ใครไม่ปฏิบัติตามก็ได้รับผลตรงกันข้ามดังนี้ เป็นความจริงที่เห็น ๆ กันอยู่ เรื่องของปีใหม่นี้ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรองค์ด้วยดังกล่าวแล้ว

เรื่องปีใหม่นี้ เราได้เปลี่ยนกันมาหลายครั้ง ครั้งแรกเราถือวันแรม ๑ ค่ำ เดือนอ้ายเป็นวันขึ้นปีใหม่ตามคติทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือดูฤกษ์มงคลเป็นการเริ่มต้นปี ต่อมาถือวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันขึ้นปีใหม่ตามคติพราหมณ์ ภายหลังถือวันที่ ๑ เมษายน เป็นวันขึ้นปีใหม่ เริ่มใช้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๓๒ ทั้งนี้เพราะทางราชการนิยมใช้สุริยคติ ในบัดนี้ เราถือวันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่

ตามสากลที่ประเทศทั้งหลายใช้อยู่ในบัดนี้ ได้เริ่มใช้ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๘๓ เป็นต้นมา ตามประกาศดังต่อไปนี้

ประกาศ

ให้ใช้วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๔ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐)

อาทิตย์ทิพอาภา

พล อ. พิบเสนทรโยธิน

โดยที่จารีตประเพณีของไทยแต่โบราณมา ได้ถือวันแรม ๑ ค่ำ เดือนอ้าย เป็นวันขึ้นปีใหม่ เป็นการสอดคล้องกับคติแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งถือฤดูเหมันต์ เป็นการเริ่มต้นปี ต่อมาจารีตอันนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปตามคติพราหมณ์ ซึ่งใช้วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันขึ้นปีใหม่ กรันภายหลังเมื่อทางราชการนิยมใช้สุริยคติ จึงได้ถือวันที่ ๑ เมษายน เป็นวันขึ้นต้นปีมาตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๓๒

แต่ในนานอารยประเทศทั้งปวง ตลอดถึงประเทศใหญ่ ๆ ทางปลายบูรพทิศนี้ ได้นิยมใช้วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นต้นปี การนิยมใช้วันที่ ๑ มกราคมนี้ มิได้เกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนา จารีตประเพณี หรือการเมืองของชาติใดประเทศใด แต่เป็นการคำนวณโดยวิทยาการทางดาราศาสตร์ และนิยมใช้กันมาเป็นเวลากว่าสองพันปีเมื่อประเทศไทยได้นิยมถือสุริยคติตามอย่างนานาประเทศแล้ว ก็เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะใช้วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นต้นปีเหมือนอย่างประเทศทั้งหลาย เพราะวันที่ ๑ มกราคม ก็ใกล้เคียงกับวันแรม ๑ ค่ำของไทยและเป็นการใช้ดูหนาวเริ่มต้นปี การใช้วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ จึงเป็นการสอดคล้องต้องตามจารีตประเพณีโบราณของไทย ต้องตามคติแห่งพระบรมพุทธานุศาสน์ และได้ระดับกับนานาอารยประเทศทั้งมวล

อนึ่ง ได้มีพระบรมราชโองการ ให้ตราพระราชบัญญัติปีประดิทิน พุทธศักราช ๒๔๘๓ โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร และได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ตั้งแต่วันที่ ๑๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๓ และพระราชบัญญัตินั้นก็ใช้อย่างได้ ตั้งแต่วันที่ ๑๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓ เป็นอันว่า ทางรัฐนั้นได้ใช้ วันที่ ๑ มกราคม เป็นวันเริ่มปีใหม่แล้ว

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ คณะสงฆ์และอาณาประชาราษฎร์ทั้งมวลนิยมถือวันที่ ๑ มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ ให้ถือเป็นจารีตประเพณีของชาติตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป และขอให้ปีใหม่อันเริ่มขึ้นในวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ นี้ จงเป็นวันรุ่งอรุณแห่งชีวิต ให้ชาติไทยได้รับความเจริญก้าวหน้าขึ้นสู่ความรุ่งโรจน์ใหญ่หลวง ให้อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวงได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทั่วกัน เทอญ

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓ เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลปัจจุบัน

อนึ่ง ในโอกาสจิตสมัยขึ้นปีใหม่ ทางราชการเคยจัดให้มีการทำบุญใส่บาตร และอังกาสพระที่ท้องสนามหลวงในกรุงเทพฯ โดยนิมนต์ภิกษุสามเณรจากวัดต่างๆ มารับและฉัน ส่วนชาวบ้านก็จัดอาหารคาวหวานไปใส่บาตรเป็นการเอิกเกริกสนุกสนาน น่าเลื่อมใสยิ่งนัก ต่อมากระทรวงทบวงกรมต่างๆ ได้จัดสำรับคาวหวานไปอังกาสพระสงฆ์ ณ ระเบียบพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดารามโดยรอบ กับทั้งได้จัดให้มีมหรสพฉลองวันปีใหม่ ในวันที่ ๓๑ ธันวาคม และวันที่ ๑ มกราคม

อนึ่ง วันที่ ๓๑ ธันวาคม ได้มีนิมนต์พระสงฆ์สาวกมนต์ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย จำนวนพระสงฆ์ที่สวดมนต์ทำพระบรมอัฐิและอัฐิ วันที่ ๑ มกราคม พระสงฆ์ฉันแล้วสดับปกรณ์ วันที่ ๒ มกราคม สดับปกรณ์พระบรมอัฐิกรมพระราชวังบวร

อนึ่ง ในวันที่ ๓๑ ธันวาคม และวันที่ ๑ มกราคม นั้น พระมหากษัตริย์ได้ทรงบาตรพระสงฆ์วันละ ๑๕๐ รูป ที่ประดิษฐานวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

การทำบุญใส่บาตรเนื่องในวันขึ้นปีใหม่นี้ เท่ากับเป็นการฉลองอายุที่ได้
ยังยืนอยู่ต่อไป นอกจากพิธีทำบุญแล้ว เรายังมีประเพณีที่เนื่องด้วยปีใหม่อีก
คือ การส่งบัตรให้ศีลให้พรกัน หรือให้ศีลให้พรโดยไม่ต้องมีบัตรพบกันก็ให้พรกัน
คำให้ศีลให้พรก็มีข้อความอยู่ว่า “ขอให้มีความสุขสบายตลอดปีใหม่” เป็นพื้น ยิ่ง
กว่านั้น ยังมีการให้ของขวัญปีใหม่กันอีกด้วย

เมื่อมีปีใหม่ก็ต้องมีปีเก่า อันที่จริงปีจะเก่าหรือจะใหม่ ก็วันหนึ่งกินหนึ่ง
นั่นเอง แต่เรามากำหนดกันเอาไว้ เท่านั้นวันเป็นเดือน เท่านั้นเดือนเป็นปี เพื่อ
สะดวกในการกำหนดวันเวลา ถ้าเราจะนึกเพียงปีเก่าไป ปีใหม่มานั้น ก็ไม่เห็นเป็น
ความสำคัญอะไร สำหรับปีเก่าปีใหม่ และจะต้องมีเก่า ๆ ใหม่ ๆ กันอยู่เรื่อยไป ดู
ไม่เป็นของประหลาดอะไร ความจริงเวลาที่ล่วงไปนั้นเป็นสำคัญ สำหรับเวลาที่จะ
มาถึง เพราะเป็นทางให้ตรวจดูตัวเราว่า เวลาที่ล่วงไปนั้น เราทำอะไรไปบ้าง ได้อย่างไร
ชั่วอย่างไร จะได้รู้กัน เช่นเดียวกับการบัญชีประจำเดือนหรือประจำปี จะได้รู้ว่า
ที่แล้วมาขาดทุนหรือได้กำไรเท่าไร รายรับรายจ่ายพอดีกันหรือไม่ถ้ารายจ่ายมาก ก็
จะได้หาทางตัดลงไป ถ้ารายได้มาก ก็จะขยายกิจการให้กว้างขวางต่อไป ดังนั้นเป็นต้น
ฉันใดอันเวลาที่ล่วงไปสำหรับชีวิตของแต่ละคนก็เป็นฉนั้นนั่น ถ้าเรากอยตรวจดูชีวิต
ที่ผ่านพ้นไปวันหนึ่ง เดือนหนึ่ง ปีหนึ่งว่า ทำอะไรลงไปบ้าง วันที่แล้ว เดือนที่แล้ว
ปีที่แล้ว เราได้ทำคุณงามความดีอะไรอันเป็นประโยชน์แก่ตน แก่หมู่คณะ แก่
ประเทศชาติไว้บ้าง หากได้ทำไว้ก็จะเกิดปลื้มปิติโสมนัส เพิ่มพูนกำลังใจให้ทำดียิ่ง ๆ ขึ้น
ในโอกาสต่อไป เท่ากับได้กำไรงาม ๆ แล้ว หรือว่า ที่แล้วมาเราได้ฉกฉวยวิ่งราว ยักยอก
ฉ้อโกง รับสินบนเจมาเท่าไร ทำชั่วอื่นใดไว้บ้าง ทำให้เพื่อนมนุษย์เดือดร้อนไว้
อย่างไร ถ้าทำไว้ หากใจไม่ด้านพอก็อาจได้ไถ่ในกาลต่อไป เพราะการทำเช่นนั้น
เท่ากับบัญชีขาดทุนไปแล้ว ต้องตัดรายจ่ายลง ทำวัน เดือน ปี ที่จะมาถึงใหม่
ให้เกิดประโยชน์ขึ้น ปีใหม่นอกจากจะทำให้ชีวิตของเราเพิ่มอายุขึ้นใหม่อีกหนึ่งปี
ก็น่าจะให้มีความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้นในจิตใจบ้าง โดยเฉพาะผู้ที่มิใช่เสีย ใจทรมาน ควรปรับปรุง
ตัวเองให้หมดจากความชั่วร้าย ทำชีวิตให้เป็นของใหม่ขึ้น ถ้าฉันปล่อยใจให้จิตใจชั่ว

ความชั่วร้ายอันนั้นก็ประหัตประหารตนเองให้พินาศไป เหมือนสนิมเหล็กที่กัดเนื้อเหล็กให้กร่อนไป ฉะนั้น

ปีเก่ากอปรโทษไว้	เพียงไร
ปีเปลี่ยนแรงเปลี่ยนใจ	จากร้าย
ปีเก่าโทษเก่าไหน	จกกลับ มีเฮย
ปีใหม่ใจใหม่ย้าย	ยกให้ตนเจริญ

(จากโคลงเล่นโต้ะปีใหม่ รัชกาลที่ ๕)

มาฆบูชา

วัน “มาฆบูชา” เป็นวันบูชาพิเศษที่ต้องทำในวันเพ็ญเดือนมาฆะ หรือในวันที่พระจันทร์เสวยมาฆฤกษ์ ซึ่งโดยปกติทำกันในวันกลางเดือน ๓ แต่ถ้าปีใดมีอธิกมาส คือ เดือนแปดสองแม่ง ก็เลื่อนไปกลางเดือน ๔ วันมาฆะนี้เพ่งทำกันขึ้นเมื่อแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำตามแบบโบราณบัณฑิตที่นิยมไว้ว่า.–

๑. วันนั้น เป็นวันที่พระอรหันต์สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑,๒๕๐ องค์ มาประชุมที่พระเวฬุวันมหาวิหาร ในกรุงราชคฤห์

๒. ท่านเหล่านั้น ล้วนได้รับอุปสมบทจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๓. ท่านเหล่านั้น ไม่มีใครเชื่อเชิญบังเอิญมาเอง และ

๔. วันนั้น เป็นวันมาฆบูรณมี พระจันทร์เสวยฤกษ์มาฆะเต็มบริบูรณ์

พร้อมกันเป็นองค์ ๔ เรียกว่า “จาตุรงคสันนิบาต” นับว่า เป็นการอัศจรรย์ในพระพุทธศาสนา ที่เหตุการณ์ทั้ง ๔ นี้มีบรรจบกันในวันนั้น พุทธศาสนิกบัณฑิตจึงได้ถือเอาเหตุนี้ประกอบการสักการบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์นั้น ให้เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา

อนึ่ง ในวันนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเทศน์โอวาทปาติโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ ซึ่งเป็นมหาสังฆสันนิบาต คือ ประชุมสงฆ์หมู่ใหญ่ ใจความของโอวาทปาติโมกข์นั้น ก็คือ แสดงหัวข้อคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๓ ประการ คือ.–

สัพพปาปสฺส อภินิหาร การไม่ทำความชั่วทุกชนิด ๑

กุสลสฺสูปสมมปทา การทำแต่ความดี ๑

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ การทำใจให้ผ่องแผ้ว ๑

เอตํ พุทฺธานาสฺสนํ สามประการนี้ เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

พิธีนี้มีชื่อเรียกเป็น ๒ อย่าง คือ มาฆบูชาบ้าง จาตุรงคสันนิบาตบ้าง ดังเหตุผลที่กล่าวมาแล้ว ในวันเช่นนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์แก่พระสงฆ์ที่ประชุมกันในตอนบ่าย ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร ในกรุงราชคฤห์ นับว่า เป็นวันประดิษฐานพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก

การที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเลือกเอากรุงราชคฤห์เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนานั้น น่าจะเห็นว่า เพราะพระองค์ทรงเห็นความมั่นคงของพระศาสนาแล้ว เนื่องด้วยพระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใส เพราะการตั้งสมาคมต้องอาศัยความนิยมนับถือของประชาชนเป็นใหญ่ เมื่อมีผู้นิยมนับถือแล้ว สมาคมที่ตั้งขึ้นก็เจริญ หากไม่มีผู้นิยมนับถือก็ย่อมเสื่อม ฉะนั้น เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใสแล้วก็มั่นใจว่า จะเจริญ อีกประการหนึ่งก็ต้องการจะอาศัยกำลังของพระเจ้าพิมพิสารด้วย เพราะสมาคมที่ตั้งขึ้นแล้วจะดำรงยั่งยืนอยู่ได้ ต้องได้รับความอุปถัมภ์บำรุงเพียงพอ ถ้าขาดผู้อุปถัมภ์ก็หมดกำลัง ตั้งอยู่ไม่ได้ต้องเลิกล้มไป อย่างเดียวกับวัดวาอารามหรือสมาคมต่างๆ ในบัดนี้ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใสแล้ว ก็เป็นอันได้รับความอุปถัมภ์ที่แข็งแรง ซึ่งพอไว้วางใจได้ว่า จะไม่ล้ม ด้วยเหตุผลตามที่กล่าวมานี้ พอจะชี้ให้เห็นถึงการที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเลือกประดิษฐานพระพุทธศาสนาในกรุงราชคฤห์ เป็นครั้งแรก

ด้วยเหตุที่วันนี้เป็นวันสำคัญ เป็นวันประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้มั่นคงถาวรราบเท่าทุกวันนี้ จึงได้จัดเป็นพระราชพิธีอย่างหนึ่ง ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงนำแพทย์พระราชกุศลสืบๆ กันมาเป็นประจำตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ ตลอดมา การพระราชกุศลของพระมหากษัตริย์นั้น ปรากฏในเรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือนมีดังนี้.-

“เมื่อถึงวันมาฆะเวลาเช้า พระสงฆ์ ๓๐ รูป นั่งในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เวลาเช้าเสด็จออกทรงจุดเทียนเครื่องนมัสการแล้ว พระสงฆ์สวดคำวัตรเย็นเหมือนอย่างทั่วแล้วจึงให้สวดมนต์ต่อไป มีสวดคาถาโอวาทปาติโมกข์ด้วย สวดมนต์จบ ทรงจุดเทียนตามราวรอบพระอุโบสถ ๑,๒๕๐ เล่ม เท่าจำนวนพระอรหันต์ที่มาประชุมครั้งนั้น มีประโคมด้วยอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงได้มีเทศนาโอวาท

ปาติโมกข์กัณฑ์ ๑ เป็นเทศนาทั้งภาษามคธและภาษาไทย เครื่องกัณฑ์จีวรเนื้อดี ผืนหนึ่ง เงิน ๓ ตำลึง และขนมต่างๆ เทศน์จบพระสงฆ์ที่สวด ๓๐ รูปนั้นรับสัพพี เป็นเสร็จการ

อนึ่ง วันมาฆะนี้ถ้าถูกคราวเสด็จพระราชดำเนินไปประพาสที่ใด ๆ เช่น พระพุทธบาท พระพุทธฉาย พระปฐมเจดีย์ พระแท่นดงรัง ก็ทรงทำมาฆบูชาในสถานที่นั้น ๆ ขึ้นอีกส่วนหนึ่งต่างหาก นอกจากในพระบรมมหาราชวัง” นี่เป็นการกุศลส่วนของพระมหากษัตริย์

ส่วนที่พุทธศาสนิกชนอื่น ๆ จะบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันมาฆะนี้ มีประเพณีว่า ให้นำดอกไม้รูปเทียนไปในวัดพอได้เวลาพระสงฆ์ประชุมพร้อมกัน ยืนหันหน้าตรงต่อพระสถูปหรือพระปฏิมา บรรดาฆราวาสก็ยืนตั้งแถวให้เป็นระเบียบอยู่หลังพระสงฆ์ จุดรูปเทียนที่เตรียมไป ยืนตรงประนมมือถือเครื่องสักการะ พระสงฆ์ผู้ใหญ่ในที่ประชุมนั้นกล่าวนำคำบูชา แล้วทั้งหมดว่าตามด้วยความตั้งใจแน่วแน่ว่าตรงต่อวัตถุที่เคารพบูชา นั้น คำบูชากล่าวเป็นภาษามคธว่าดังนี้.-

คำบูชาเดินเทียนวันมาฆบูชา

ขมมุห โข มย ภควนุตฺ สรณฺ กตฺตา, โย โน ภควา สตฺถา, ยสฺส จ มย
ภควโต ฆมฺมํ โรเจม, อโหสิ โข โส ภควา, มหฺมณฺเสสุ ฆนฺปเทสุ อริยเกสุ มนุสฺเสสุ
อุปฺปन्नํ, ขตฺติโย ชาตียา โคตโม โคตฺเตน, สกฺยปฺตฺโต สกฺยกุลฺลา ปพฺพชฺชิตฺ,
สทฺวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก, สสฺสณฺพราหฺมณฺยิยา ปชาย สทฺวมนุสฺสาย,
อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพชํ อภิสมฺพุทฺธํ, นิสฺสํสยํ โข โส ภควา, อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ,
วิขฺชาจรณสมฺปนฺโน, สุกฺโต, โลกวิทู, อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ, สตฺถา
เทวมนุสฺसानํ, พุทฺธํ ภควา, สวากฺขาโต โข ปณฺ เตน ภควตา ฆมฺมํ, สนฺทวิภูจิกฺ,
อกาลิโก, เอหิปสฺสํ, โอปนยิโก, ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ, สุปฺปฏิปฺปโน โข
ปณฺสฺส ภควโต สวากฺสงฺฆมฺ, อุชฺชปฏิปฺปโน ภควโต สวากฺสงฺฆมฺ, ญาชฺชปฏิปฺปโน
ภควโต สวากฺสงฺฆมฺ, สามีจิปฏิปฺปโน ภควโต สวากฺสงฺฆมฺ, ยถิทํ : จตฺตาริ

ปฐิษุณานิ, อุฏฐ ปฐิสุคคลา, เอส ภควาโต สาวกสงฆม, อาหุเนยฺโย, ปาหุเนยฺโย,
ทกขิณฺเอยฺโย, อุณฺหสัฏฺฐิณฺเอยฺโย, อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสฺส,

อัย โข ปณ	อุโป	}	ตํ ภควนฺตํ	อุทฺทิสฺส กโต	}
	ปฐิมา			อุทฺทิสฺส กตา	

ยาวเทว ทสฺสเนน, ตํ ภควนฺตํ อนุสฺสริตฺวา, ปสาทสัเวกปฐิลาภาย, มยฺ โข
เอตฺรหิ, อิมํ มาฆปุณฺณมีกาคํ, ยตฺถ โข ภควา, อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธ, จาตฺรํกิเ
สาวกสฺสนิปาเต, โอวาทปาติโมกฺขํ อุทฺทิสฺส, ตถา หิ อจฺจตฺตเรส ภิกฺขุสฺตานิ,
สพฺเพสํเยว จีณาสวานํ, สพฺเพ เต เอหิภิกฺขุภา, สพฺเพปิ เต อนามนฺติตฺวา,
ภควาโต สนฺติกํ อาคตา, เวฬุเน กลนฺทกนิวาเป, มาฆปุณฺณมียํ
วจฺจมานกจฺจาเยย, ตสฺมี สนฺนิปาเต ภควา, วิสุทฺธโปสถํ โอกาสิ,
โอวาทปาติโมกฺขํ อุทฺทิสฺส, อयํ อมฺหากํ ภควาโต, เอโกเยว สาวกสฺสนิปาโต อโหสิ,
จาตฺรํกิเ อจฺจตฺตเรส ภิกฺขุสฺตานิ, สพฺเพสํเยว จีณาสวานํ, ตกฺกาลสมฺมตํ
เปตฺวา, อิมํ จานํ สมฺปตฺตา, อิมํ ทณฺหาที่ปฐุปาทิสกฺกาเร กณฺเตวา, อตฺตโน กายํ
สกฺกาเรปฺธานํ กริตฺวา, ตสฺส ภควาโต สาวกสงฆสฺส, ยถาภุจฺเจ กุณฺเณ อนุสฺสเรตฺตา,
อิมํ อุโป } ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณํ กริสฺสาม, ยถาคหิเตหิ สกฺกาเรหิ
ปฐิมาฆรํ }
ปฐิ กุรฺมานา, สาธุ โน ภนฺเต ภควา สุจิริปริณิพุทฺธิเป, ฌตฺตพฺเพหิ กุณฺเณหิ
อตีตารมฺมณตฺยา ปณฺณายมาโน, อิมํ อมฺเหหิ ทนฺเต สกฺกาเร ปฐิภิกฺกณฺหาตุ,
อมฺหากํ ที่จฺมรตฺตํ หิตาย สุขาย.

คำแปล

ใจความว่า “เราทั้งหลายนับถือพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดว่า เป็นที่
พึงที่ระลึก พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด เป็นพระศาสดาของเราทั้งหลาย

อนึ่ง เราทั้งหลายขอใจพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล เป็นผู้เลิศ
แล้วในมัชฌิมประเทศชนบท ในหมู่แห่งมนุษย์อริยะทั้งหลาย พระองค์เป็น

กษัตริย์โดยชาติ เป็นพระโคตมโดยโคตร เป็นสากยบุตร บรรพชาแล้ว แต่สากยตระกูล เป็นผู้ตรัสรู้ยิ่งแล้วซึ่งอภิสัมโพธิญาณ มีความรู้อื่นไม่ยิ่งขึ้นไปกว่า โดยไม่สงสัยเชื่อแน่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบแล้ว ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ทรงดำเนินดีแล้ว รู้แจ้งซึ่งโลก เป็นยอดสารถผู้ฝึกคนที่ควรฝึก เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม

อนึ่ง พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ดีแล้ว เป็นที่จะได้เห็นด้วยตนเอง มีผลไม่จำกัดกาลเวลา เป็นของจริงที่จะเรียกกันมาดูได้ เป็นความดีที่จะน้อมนำเข้ามาในตนได้ อันวิญญูชนทั้งหลายรู้แจ้งได้จำเพาะตน

อนึ่ง พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติน่านับถือ นี้คือพระอริยบุคคล ๔ คู่ นับเรียงองค์เป็น ๘ มีพระโสดาบันเป็นต้น พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ควรคำนับ เป็นผู้ควรต้อนรับ เป็นผู้ควรทำบุญ เป็นผู้ควรกราบไหว้ เป็นนาบุญยอดเยี่ยมของโลก

ก็พระสถูปพระปฐมานี้ สร้างอุทิศถวายพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เพื่อให้เห็นและระลึกถึงพระองค์ เพื่อให้ได้ความเลื่อมใสและสังเวช บัดนี้ เราทั้งหลายมาถึงกาลมาฆบูรณมี ซึ่งเป็นวันคล้ายวันที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ อันประกอบด้วยองค์ ๔ จึงมาพร้อมกัน ณ ที่นี้ ถือเครื่องสักการบูชามีรูปเทียนเป็นต้น กระทำกายของตนให้เป็นภาชนะรองรับเครื่องสักการะ ระลึกถึงพระพุทธรูปอันแท้จริงพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกเป็นอารมณ์ จะกระทำประทักษิณพระสถูปพระปฐมานี้ ๓ รอบ ทำการบูชาด้วยเครื่องสักการะที่ถือนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก แม้เสด็จปรินิพพานไปนานแล้ว แต่ยังดำรงอยู่โดยพระคุณทั้งหลาย จงทรงรับเครื่องสักการะที่ข้าพเจ้าทั้งหลายถือนี้ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สันกาลนาน เทอญ”

ต่อนั้น จัดแถวเดินประทักษิณเวียนขวาพระสุปพระปฐมา ๓ รอบ การเวียนนี้ต้องทำใจให้สงบจริง ๆ ไม่ควรพูดจาเสสวละระริกซิกซ์หรือทำอาการตกค่นอง ควรระลึกถึงพระพุทธคุณในรอบแรก ระลึกถึงพระธรรมคุณในรอบสอง ระลึกถึงพระสังฆคุณในรอบสาม เสร็จแล้วนำเครื่องสักการะวางไว้ตามที่ต่าง ๆ จัดไว้ให้เป็นระเบียบ ไม่ควรปึกหรือวางให้เลอะเทอะ แล้วเข้าไปในพระอุโบสถประชุมฟังพระสงฆ์ทำวัตรสวดมนต์ เมื่อเสร็จหน้าที่ของพระสงฆ์ ฆราวาสก็สวดต่อไป เมื่อสวดจบพระจีนเทศน์โอวาทปาติโมกข์เป็นกัณฑ์แรก เมื่อเทศน์จบพระสงฆ์สวดคาถาโอวาทปาติโมกข์ ต่อนั้นไปก็มีเทศน์โดยตลอด ผู้มีศรัทธาแก่กล้าอยู่ไปจนตลอดรุ่งไม่หลับนอนเลยก็มี อุทิศร่างกายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ในวันนั้นจริง ๆ ทำใจไม่ให้ห่วงกังวลอะไร ๆ ทั้งหมด มีข้อที่ควรพูดอยู่อย่างหนึ่งคือ ในวันสำคัญเช่นนี้ ไม่ควรถือโอกาสไปหย่อนใจ หรือไปหาความสนุกสนานรื่นเริงในกิจพิธีที่ทำในวันนั้น ถ้าเห็นว่า จะทำใจให้ดีไปไม่ได้ ก็อย่าไปเลยดีกว่า ไปแล้วทำไม่ดีมีโทษ

อนึ่ง ในวันนั้น ถ้าไม่สามารถจะไปได้เพราะป่วยเจ็บ หรือไม่สะดวกด้วยประการใด ๆ จะทำอยู่กับบ้านก็ได้ โดยสงบใจระลึกถึงว่า วันเช่นนี้ เมื่อ ๒๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว เป็นวันสำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา คือ เป็นวันที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเริ่มประดิษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นครั้งแรก โดยแสดงหัวข้อคำสอนที่เรียกว่า “โอวาทปาติโมกข์” ไว้ และศาสนธรรมนั้นได้แพร่มาถึงเราตราบเท่าทุกวันนี้ และในวันนั้นก็กำหนดใจมั่นอยู่ในพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ให้เป็นไปตลอดวัน จึงจะสมกับเป็นพุทธศาสนิกชนแท้.

คำบูชาเดินเทียนวันมาฆบูชา

อีกแบบหนึ่ง

อหุชาย์ มาฆปณฺณมํ สมฺปตฺตา, มาฆนคฺชตฺเตน ปุณฺณจฺนโท ยุตฺโต,
ยุตฺโต ตถาคโธ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, จาตรงฺกเก สวากฺสนฺนิปาเต โอวาทปาติโมกฺขํ

อุทฺทิสฺสิ, ตทา หิ อหุตฺตเตรสาณิ ภิกขุสฺตานิ สพฺเพสฺสเยว จีณาสวานํ, สพฺเพเต
 เอหิภิกขุกา, สพฺเพปี เต อนามนตฺติตาเว ภควโต สนฺติกํ อากตา, เวพฺพเน
 กลนฺทกนิวาเป มาฆปฺุณฺณมียํ วาฏมฺมานกจฺฉายาช, ตสฺมิณฺจ สนฺนิปาเต ภควา
 วิสุทฺธูปสํ อกาสิ, อยํ อมฺหากํ ภควโต เอโกเยว สาวกสนฺนิปาโต อโหสิ,
 จาตุรฺกโก อหุตฺตเตรสาณิ ภิกขุสฺตานิ สพฺเพสฺสเยว จีณาสวานํ, มยฺนุทฺตานิ อิมํ
 มาฆปฺุณฺณมึ นกฺขตฺตสมยํ ตกฺกอลสทิสํ สมฺปตฺตา, สุจิริปฺริณิพฺพุตฺมปี ตํ ภควนฺตํ
 อนุสฺสรวมาณา, อิมสฺมึ ตสฺส ภควโต สกฺขิภูเต เจตฺติเย อิมํหิ ที่ปฺรชฺอุปฺปฬาทิสก-
 การํหิ ตํ ภควนฺตํ ตานิ จ อหุตฺตเตรสาณิ ภิกขุสฺตานิ อภิปุชฺยาม, สาธุ โน ภนฺเต
 ภควา สสาวกสฺสจฺจ สุจิริปฺริณิพฺพุโตปี कुณฺเดหิ ธรรมานิ, อิมํ สกฺกาเร
 ทุกฺกตปฺลณฺณาการภูเต ปฏฺิกุณฺณหาตุ, อมฺหากํ ที่นฺมรุตํ หิตาย สุขาย.

คำแปล

ดิถีเพ็ญฤกษ์มาฆะนี้ ถึงพร้อมแล้ว พระจันทร์เพ็ญประกอบด้วยฤกษ์มาฆะ
 แล้ววันนี้ ในดิถีใดเล่า พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงโอวาท
 ปาติโมกข์ขึ้นแล้ว ในที่ประชุมสาวกสงฆ์พร้อมองค์ ๔ ประการ ครั้นนั้น พระภิกษุ
 ๑,๒๕๐ องค์ ล้วนแต่พระจีณาสพอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ไม่มีผู้ใดเรียก
 มาประชุมยังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ เวฬุวนาราม เวลาตะวันบ่าย ดิถีมาฆบุรณมี
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงท้าววิสุทธิอุโบสถ ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ขึ้น ณ
 ที่ประชุมในวันนั้น

การประชุมสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ของเราทั้งหลาย ได้มีครั้งเดียว
 พระภิกษุ ๑,๒๕๐ องค์ ล้วนแต่พระจีณาสพ

บัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายมาถึงมาฆบุรณมีนักขัตสมณีนี้ ซึ่งคล้ายกับวัน
 จาตุรงคสันนิบาต แล้วมาระลึกถึงพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแม้ปริณิพพานนานแล้ว
 เคารพบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า และภิกษุสาวกจีณาสพ ๑,๒๕๐ องค์นั้น ด้วยเครื่อง

สักการบรรณาการมีรูปเทียนดอกไม้เป็นต้นเหล่านี้ ซึ่งเป็นพยานของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นขอพระผู้มีพระภาคเจ้ากับสาวกสงฆ์แม่ปรีนิพพานานด้วยดีแล้ว ยังดำรงอยู่ด้วยพระคุณทั้งหลาย จงรับสักการบรรณาการคนยากเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.

ตรุษสงกรานต์

ตรุษ แปลว่า “ตัด หรือ ขาด” คือ ตัดปี ขาดปี หรือสิ้นปี หมายถึงวันสิ้นปีผ่านไปแล้ว ตรุษเป็นพิธีแสดงความยินดีที่ได้มีชีวิตผ่านพ้นมาด้วยความสวัสดิ์ในรอบปีหนึ่ง ๆ เรียกว่า “ส่งปีเก่า” พิธีตรุษนี้เป็นพิธีของพวกอินเดียฝ่ายใต้ เมื่อพวกทมิฬได้ครองเมืองลังกา ได้เอาพิธีตรุษตามลัทธิศาสนาของตนมาทำเป็นประเพณีบ้านเมือง จึงเป็นเหตุให้มีพิธีตรุษขึ้นในลังกาทวีป ต่อมาเมื่อชาวลังกาที่นับถือพระพุทธศาสนาได้เป็นใหญ่ขึ้นในลังกา ได้คิดเปลี่ยนแปลงแก้ไขพิธีตรุษให้มาเป็นพิธีทางคติพระพุทธศาสนา คือ เมื่อถึงวันตรุษเขาก็จัดเครื่องสักการบูชาพระรัตนตรัยเป็นนักษัตรฤกษ์ใหญ่ นิมนต์พระสงฆ์มาสวด ๓ วัน คือ วันแรม ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๕ เพื่อขอพรให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข คำสวดทั้งหมดเป็นภาษาลังกา ไทยเราได้ตำราตรุษที่ชาวลังกาคิดแก้ไขนั้นมาทำตาม พิธีตรุษจึงมีขึ้นในเมืองไทย การที่ไทยได้แบบแผนพิธีตรุษจากลังกาอย่างนั้น สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยว่า อาจได้มาด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ—

ประการที่ ๑ อาจได้หนังสือตำรามา ซึ่งเป็นภาษาสิงหลและจารลงใบลานด้วยอักษรสิงหล แล้วแปลออกเป็นภาษาไทย

ประการที่ ๒ อาจมีพระเถระชาวลังกา ซึ่งเป็นผู้ชำนาญการพิธีตรุษเข้ามาในเมืองไทย มาบอกเล่าและสอนให้ทำพิธีตรุษ

ประการที่ ๓ อาจมีพระสงฆ์ไทยได้ไปเห็นชาวลังกาทำพิธีตรุษ และมีโอกาสศึกษาวิธีทำพิธีตรุษนั้นจนสามารถทำได้ แล้วเอาตำราเข้ามาเมืองไทย

ในเหตุ ๓ ประการนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยว่า ประการที่ ๓ คือ ที่พระสงฆ์ไทยไปได้ความรู้และเอาตำราพิธีตรุษมาจากลังกานั้น น่าจะถูกยิ่งกว่าประการอื่น เพราะมีเรื่องพงศาวดารประกอบเป็นหลักฐาน ฉะนั้น

จึงเป็นอันได้ความว่า การทำบุญในวันตรุษ เป็นการทำของคนที่น่าับถือพระพุทธศาสนา มาแต่ก่อน ประกอบการทำขึ้น

เมื่อครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ก็ปรากฏว่า มีพิธีนี้ขึ้นแล้ว ดังปรากฏตามที่นางนพมาศพระสนมเอกของพระร่วง กรุงสุโขทัย กล่าวไว้เกี่ยวกับพิธีนี้ว่า “ครั้นเดือน ๔ ถึงการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ โลกสมมติ เรียกว่า ตรุษ ฝ่ายพุทธศาสน์ ชาวพนักงานก็ตั้งบาตรน้ำ บาตรทราย จับด้ายมงคลสูตรใส่ลู่ไว้ในโรงราชพิธีทั้งสี่ทิศ พระนคร และในพระราชนิเวศน์ จึงอัญเชิญพระพุทธปฏิมากรประดิษฐาน อาราธนาพระมหาเถรานุเถระผลัดเปลี่ยนกันมาจำเจริญพระปริตรในโรงราชพิธีทุกตำบล สิ้นทิวาราตรีสามวาระ และด้ายมงคลสูตรนั้น ชาวพนักงานแจกให้พระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายใน เมื่อวันพระมหาเถรเจ้าจำเจริญพระอาฏานาฏิยสูตรในราตรีเล้าทหารยิงปืนใหญ่รอบพระนคร ฝ่ายพราหมณาจารย์ประชุมกันผูกพรต กระทำการพระราชพิธีในเทวสถานหลวง ตั้งเครื่องพลีกรรมสังเวทบวงสรวงพระเทวรูปทั้งมวล มีพระประเมศวรเป็นต้น แล้วก็เปลี่ยนเวรกันอ่านอาคมในทิวาราตรีทั้งสาม..... ครั้นเพลาค่ำสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จยังหน้าพระลาน โรงราชพิธีสว่างไปด้วยแสงโคม ประทีป ชาวลา ทรงแสดงในมาพดัดพิดานผ้าขาวเป็นพระที่นั่งแล้วก็สมათานศีล ๕ ทรงแสดงฟังพระมหาเถรเจ้าจำเจริญพระรัตนสูตรและพระอาฏานาฏิยสูตรโดยสังเขป..... ครั้นวันรุ่งขึ้นเป็นวันสิ้นปี ก็ทรงปรนนิบัติพระมหาเถรเจ้าด้วยของหวาน อันประณีต ถวายไตรจีวรบริวารสมณะสิ้นทุกพระองค์แล้วก็ตั้งขบวนแห่เป็นปัญจพยุหะ..... อาราธนาพระมหาเถรเจ้าทั้งหลาย ขึ้นสถิตยานราชรถและรถประเทียบ เรียบเรียงกระบวนแห่นั้นเป็นห้ากระบวน ประหน้าพระพุทธรูปและโรยทรายรอบพระราชนิเวศน์นั้นกระบวนหนึ่ง รอบพระนครตามท้องสถลมารค นั้นสี่กระบวน ดูเป็นสง่างามยิ่งนัก เหล่านักเลงก็เล่นมหรสพเอิกเกริกสมโภชบ้านเมืองเป็นการนักขัตฤกษ์ บรรดานิกรประชาราษฎร์ชายหญิง ก็แต่งตัวนุ่งห่มประดับกายโอ้อวดพากันมาเที่ยวดูแห่ ดูงานนมัสการพระในวันสิ้นปีและขึ้นปีใหม่ และหมู่พระสนมกำนัลนางในทั้งหลาย ก็ประดับกายด้วยเครื่องสรรพาวุธตาม

เสด็จพระร่วงเจ้าออกทางท้องถนนวัดหน้าพระธาตุ ถวายข้าวบิณฑิมาบูชาพระรัตนตรัย แล้วประเคนศรียางค์ดนตรีขับร้อง ฟ้อนรำ สมโภชพระพุทธรูปปฏิมากรโดยนิยม ดังนี้”

พูดถึงพิธีต่าง ๆ ที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาแล้ว พิธีตรุษอยู่ข้างจะเรื่องมากกว่าทุกพิธี ตามที่ปรากฏมาแต่เก่าก่อน เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาสวดอาถรรพณ์-กุฎิสวดตลอดคืนยังรุ่งในพระบรมมหาราชวัง และผู้ที่เข้าอยู่ในพิธีนี้ต้องสวมมงคล พิสมรและถือกระบองเพชร การที่ให้มีสวดอาถรรพณ์กุฎิสวดนั้น ประสงค์จะให้เป็นการระงับภัยอันตรายแก่มนุษย์ทั่วพระราชอาณาเขต ตามพระบรมพุทธานุญาต การให้สวมมงคลพิสมรและถือกระบองเพชรนั้น เพื่อให้ทราบว่าเป็นผู้เข้าอยู่ในพิธี หรือให้แลเห็นว่า สิ่งอันเป็นมงคล ซึ่งเกิดขึ้นด้วยคุณพระปริตรที่พระสงฆ์สวดนั้น ตั้งอยู่ในตัวผู้นั้นแล้ว แต่กลับมีผู้เข้าใจกันไปว่า การที่พระสงฆ์สวดอาถรรพณ์กุฎิสวด หรืออาถรรพณ์สวดพระมนต์ เป็นการขู่ตวาดให้ผีตกใจกลัว แล้วจึงป้อนกระหน่ำสำหรับทำให้ส่วง จนถึงคนแก่คนเฒ่าต้องหาขมกับปูนตั้งไว้ตามข้างที่หลับที่นอนในเรือน สำหรับให้ผีญาติพี่น้องและผีเหี้ยผีเรื้อนที่ตกใจป็น เทียววิ่งจนปากแตกสี่ข้างหักจะได้หนีบทา แล้วทำต้นไม้ผูกของกินเล็ก ๆ น้อย ๆ มีกระบอกเล็ก ๆ กรอกน้ำแขวนกับกิ่งไม้ผูกไว้ที่บันไดเรือน เรียกว่า “ข้าวผอกกระบอกน้ำ” สำหรับผีที่วิ่งไปมาเหน็ดเหนื่อยเข้าจะได้หยิบกิน ทั้งห้ามไม่ให้ถ้าอุจจาระปัสสาวะทางช่องด้วยเข้าใจว่า จะไปเปี่ยกเปื้อนผีที่วิ่งชุลมุนอยู่ตามใต้ถุน บางทีถึงกับร้องให้สงสารผีที่ตัวรักใคร่ก็มี ในเรื่องสวมมงคลก็กลับถือกันไปว่า ถ้าไม่สวม ผีจะวิ่งมาโดน หกล้มหกหลุก หรือมาหลอกหลอนเอา จะทำให้ป่วยไข้ไปต่าง ๆ ถือกันมาจนถึงอย่างนี้ จึงว่า พิธีตรุษเรื่องมากกว่าทุกพิธี แต่เดี๋ยวนี้เรื่องมากอย่างนั้นไม่มีแล้ว จะมากอยู่ก็แต่การทำบุญ การสนุกสนานร่าเริง การพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งยังนิยมกันอยู่จนบัดนี้

สงกรานต์ แปลว่า “การย้ายที่ เคลื่อนที่” คือ พระอาทิตย์ย่างขึ้นสู่ราศีใหม่ หมายถึงวันขึ้นปีใหม่ สงกรานต์เป็นพิธีแสดงความยินดีที่ได้มีชีวิตอย่างขึ้นปีใหม่ เรียกว่า “รับปีใหม่” ซึ่งตกอยู่ในวันที่ ๑๓, ๑๔, ๑๕ เมษายน ทุกปี แต่วันสงกรานต์นั้น

คือ วันที่ ๑๓ เมษายน เรียกว่า “วันมหาสงกรานต์” วันที่ ๑๔ เป็นวันเนา วันที่ ๑๕ เป็นวันเถลิงศก เรื่องของสงกรานต์นี้ มีปรากฏในศิลาจารึกที่วัดพระเชตุพน ว่า

เศรษฐีคนหนึ่งไม่มีบุตร บำอยู่ใกล้กับบ้านนักเลงสุรา นักเลงสุราไม่มีบุตร ๒ คน มีผิวเนื้อเหมือนทอง วันหนึ่ง นักเลงสุรานั้นเข้าไปกล่าวคำหยาบขำต่อเศรษฐี เศรษฐีจึงถามว่า เหตุใดจึงมาหมั้นประมาทต่อเราผู้มีสมบัติมาก นักเลงสุราจึงตอบว่า ถึงท่านมีสมบัติมากก็ไม่มีบุตร ตายแล้วสมบัติก็จะสูญเปล่า เรามีบุตรเห็นว่า ประเสริฐกว่า ท่านเศรษฐีมีความละอายจึงบวงสรวงพระอาทิตย์พระจันทร์ ตั้งอธิษฐาน ขอบุตรถึง ๓ ปีก็มิได้มีบุตร อยู่มาถึงวันนักขัตฤกษ์สงกรานต์ พระอาทิตย์ยกขึ้น สู่ราศีเมษ เศรษฐีจึงพาบริวารไปยังต้นไทรอันเป็นที่อยู่แห่งผุ่ณกทั้งปวงริมฝั่งน้ำ จึงเอาข้าวสารล้างน้ำ ๙ ครั้งแล้วหุงขึ้นบูชาพระไทร ประโคมพิณพาทย์ตั้งอธิษฐาน ขอบุตร พระไทรมีความกรุณาจึงเหาะไปเฝ้าพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้ธรรมบาล เทวบุตรลงมาปฏิสนธิในครรภ์ภรรยาเศรษฐี เมื่อคลอดแล้วจึงให้ชื่อธรรมบาลกุมาร ปลุกปราสาท ๙ ชั้นให้อยู่ได้ต้นไทรริมฝั่งน้ำนั้น กุมารเจริญขึ้นก็รู้ภาษานก แล้ว เรียนไทรเทพจบเมื่ออายุได้ ๙ ขวบ ได้เป็นอาจารย์บอกมงคลการต่าง ๆ แก่มนุษย์ ทั้งปวง

ในขณะนั้น โลกทั้งหลายนับถือทำวักบิลมหาพรหมองค์หนึ่งว่า เป็นผู้ แสดงมงคลแก่มนุษย์ทั้งปวง เมื่อกบิลมหาพรหมทราบ จึงลงมาถามปัญหาธรรมบาล กุมาร ๓ ข้อ สัตยญาไว้ว่า ถ้าแก้ปัญหาก็ จะตัดศีรษะบูชา ถ้าแก้ไม่ได้ จะตัดศีรษะ ธรรมบาลกุมารเสีย ปัญหา นั้น ว่า

ข้อ ๑. เช้าเราคืออยู่แห่งใด

ข้อ ๒. เที่ยงเราคืออยู่แห่งใด

ข้อ ๓. ค่ำเราคืออยู่แห่งใด

ธรรมบาลขอพลัด ๙ วัน

กรันล่วงไปได้ ๖ วัน ธรรมบาลกุมารก็ยังคิดไม่เห็น จึงนึกว่า พรุ่งนี้จะตาย ด้วยอาญาทำวักบิลมหาพรหมไม่ต้องการ จำจะหนีไปซุกซ่อนตายเสียดีกว่า จึงลง

จากปราสาทไปนอนอยู่ใต้ต้นตาลสองต้น มีนกอินทรีสองตัวผัวเมียทำรังอาศัยอยู่บนต้นตาลนั้น ครั้นเวลาเที่ยงนกอินทรีจึงถามสามีว่า พรุ่งนี้จะได้อาหารแห่งใด ? สามีบอกว่า จะได้กินศพกรรมบาลกุมาร ซึ่งท้าวทิลมหารพรมจะฆ่าเสีย เพราะหาปัญหาไม่ออก นางนกถามว่า ปัญหาอย่างไร ? สามีจึงบอกว่า ปัญหาว่า เจ้าราศีอยู่แห่งใด เทียงราศีอยู่แห่งใด คำราศีอยู่แห่งใด นางนกถามว่า จะแก้อย่างไร ? สามีบอกว่า เจ้าราศีอยู่หน้า มนุษย์ทั้งหลายจึงเอน้ำล้างหน้า เวลาเที่ยงราศีอยู่อก มนุษย์ทั้งหลายจึงเอาเครื่องหอมประพรมที่อก เวลาค่ำราศีอยู่เท้า มนุษย์ทั้งหลายจึงเอน้ำล้างเท้า

กรรมบาลกุมารได้ยินดังนั้นก็กลับไปปราสาท ครั้นรุ่งขึ้นท้าวทิลมหารพรมมาถามปัญหา กรรมบาลกุมารก็แก้ตามที่ได้อินมา ท้าวทิลมหารพรมจึงตรัสเรียกเทพธิดาทั้ง ๘ อันเป็นบริจาริกาพระอินทร์มาพร้อมกัน แล้วบอกว่า เราจะตัดศีรษะบูชากรรมบาลกุมาร ศีรษะของเราถ้าจะตั้งไว้บนแผ่นดิน ไฟก็จะไหม้ทั่วโลก ถ้าจะทิ้งขึ้นบนอากาศ ฝนก็จะแล้ง ถ้าจะทิ้งในมหาสมุทร น้ำก็จะแห้ง จึงให้ธิดาทั้ง ๘ นั้นเอาพานมารับศีรษะ แล้วก็ตัดศีรษะส่งให้ธิดาผู้ใหญ่ นางจึงเอาพานมารับพระเศียรบิดาไว้ แล้วแห่ประทักษิณรอบเขาพระสุเมรุ ๖๐ นาที แล้วก็เชิญประดิษฐานไว้ในมณฑป ถ้าคันธธุลีเขาไกรลาส บูชาด้วยเครื่องพิมพ์ต่างๆ พระเวสสุกรรมก็นมิตโรงด้วยแก้ว ๘ ประการ ชื่อกวดีให้เป็นที่ประชุมเทวดา เทวดาทั้งปวงก็นำเอาถาดมุนาดลงมาล้างในสระอโนดาต ๘ ครั้งแล้วแจกกันสังเวททุกๆ พระองค์ ครั้นถึงครบกำหนด ๓๖๕ วัน โลกสมมติว่า ปีหนึ่งเป็นสงกรานต์ นางเทพธิดา ๘ องค์จึงผลัดเวรกันมาเชิญพระเศียรท้าวทิลมหารพรมออก แห่ประทักษิณเขาพระสุเมรุทุกปี แล้วกลับไปเทวโลก ที่จารึกในวัดพระเชตุพนมโหฬารความดังกล่าวนี้นี้

ลูกสาวทั้ง ๘ ของท้าวทิลมหารพรมนั้น เราสมมติเรียกว่า ตัวสงกรานต์ ซึ่งมีชื่อต่างๆ กัน การที่ตัวสงกรานต์มีชื่อต่างๆ กันนั้น เรามีหลักเกณฑ์ดังนี้ ถ้าปีใดวันที่ ๑๓ เมษายน ซึ่งเป็นวันมหาสงกรานต์ ตรงกับวันอาทิตย์ ตัวสงกรานต์ชื่อทุษฏร ตรงกับวันจันทร์ชื่อโคราค ตรงกับวันอังคารชื่อรากลษส ตรงกับวันพุธ

ซ่อมมณฑา ตรงกับวันพฤหัสบดีชื่อกิริณี ตรงกับวันศุกร์ชื่อกิมิทา ตรงกับวันเสาร์
 ซ่อมโหทร ถ้าวันมหาสงกรานต์ตรงกับวันอะไร ก็เป็นหน้าที่ของนางที่มีชื่อประจำ
 วันนั้นจะต้องไปทำพิธี เช่น ปี ๒๔๙๒ วันที่ ๑๓ เมษายน ตรงกับวันพุธ ก็เป็นหน้าที่
 ของนางมณฑาเทวี หักดอกจำปา เครื่องประดับไฟจวัญย์ ภัทสาหารนมเนย อาวุธ
 ขวาทิม ช้ายไม้เท้า มีลาเป็นพาหนะ

คนแต่ก่อนถือกันนักเรื่องตัวสงกรานต์ เช่น เมื่อจะถึงวันสงกรานต์ ก็ถาม
 กันว่า ปีนี้ตัวสงกรานต์กินอะไร ถืออะไร หรือมีอากรอย่างไร? ผู้ตอบก็บอกไปตาม
 ที่ปรากฏในปฏิทิน ถ้าปีใดตัวสงกรานต์กินถั่วกินงา ถั่วปีนั้นข้าวปลาจะสมบูรณ์ ถ้า
 ปีใดกินเลือดก็พากันสั่นหัวดิกๆ ไป ปากก็บ่นว่า ปีนี้จะตีกันหัวร้างข้างแตก ถ้าปี
 ใดถือน้ำ ก็ว่า ปีนี้ฟ้าจะคะนอง ถ้าหลับตา คนมักจะเห็นตาแดงมาก ถือกันดังนี้
 เป็นมันเป็นเหมาะแทบทุกคน สุดแต่ถ้าถึงสงกรานต์แล้วเป็นโงะกันไปได้ตลอด
 ทั้ง ๓ วัน เรื่องเกี่ยวกับสงกรานต์ที่ว่ามานี้ คนเก่าๆ รู้กันดีแต่ก็รู้กันอย่างเล้ากัน
 ต่อๆ มา และถือกันต่อๆ มา ที่นำมาพูดด้วยก็เพื่อให้รู้กันต่อไป ตามคติของ
 คนเก่าๆ ที่เล่ากันมา

ตรุษสงกรานต์ เราถือเป็นนักขัตฤกษ์ที่ขึ้นหน้าขึ้นตามาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์
 ก่อนจะถึงวันตรุษสงกรานต์ก็ข้าละหวั่นกันแต่เรื่องเตรียมหาเครื่องแต่งตัวไว้แต่ง
 ประกวดประชันกัน ใครมีเครื่องประดับอะไรก็เอามาแต่งกันจนหมดสิ้นในวันนั้น

ล้วนแต่งตัวเต็มงามทรมานสวาท
 ใส่สีฉูดฟุ้งเฟื่องด้วยเครื่องหอม
 สงกรานต์ที่ตรุษที่ไม่มีมอม
 ประดับพร้อมแหวนเพชรเม็ดมุกดา
 มีเท่าไรใส่เท่านั้นฉนั้นผู้หญิง
 ดูเพริศพรั่งเพราเอกเหมือนเมฆดา

นอกจากนี้ ก็วนเวียนกันในเรื่องของการทำบุญ เสร็จจากการทำบุญก็แจกของ
ให้บ้านโน้นบ้าง บ้านนี้บ้าง บางพวกก็ประชุมรื่นเริงร้องรำกันไปตามถนัด เป็นอันว่า

ฤดูเดือนห้าหน้าคิมหันต์

พวกมนุษย์สุดสุขสนุกครัน

ได้ดูกันพิศวงเมื่อสงกรานต์

ทั้งผู้ดีเขยใจใส่องคาส

อภิวาทพุทธรูปในวิหาร

ล้วนแต่งตัวทั่วกันวันสงกรานต์

ดูสระควาญเปรตพริ้งทั้งหญิงชาย

เรื่องตรุษสงกรานต์ตามที่กล่าวมานี้ มุ่งกล่าวตามที่มีมาในตำนานที่พอ
จะรู้ได้ ส่วนการสนุกสนานกันนั้นย่อมแล้วแต่ความนิยมของแต่ละท้องถิ่น.

วิชาขบขะ

วันวิชาขบขะ เมื่อ ๒๕๐๐ ปีเศษ ที่สวนลุมพินีวัน ระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์ กับ เมืองเทวทหนคร ณ ที่นั้น พระนางสิริมหามายา อัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ ได้ประสูติพระโอรสพระองค์หนึ่ง ครั้นประสูติแล้วได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะทรงทำมงคลพิธีชานพระนามว่า “สัทธัตถราชกุมาร” เมื่อสัทธัตถราชกุมารทรงพระเจริญขึ้น ได้รับการศึกษาในสำนักครูวิสามิตร จนจบวิทยาการที่อาจารย์สอนให้ ครั้นพระชนม์ได้ ๑๖ พรรษา ก็ทำพิธีอภิเษกสมรสกับพระนางพิมพา ราชบุตรของพระเจ้าสุปพบุตตะกษัตริย์กรุงเทวทหะ สัทธัตถราชกุมารเสวยสุขสมรสอยู่ตลอดกาล จนพระชนม์ได้ ๒๕ พรรษา มีพระโอรสพระองค์หนึ่งพระนามว่า “ราหุล” สัทธัตถราชกุมารไม่พอพระทัยในการอยู่เป็นฆราวาส ท่านตรัสร้องถึงชีวิตของตน เล็งเห็นว่าล้วนแล้วไปด้วยทุกข์ จึงหาอุบายที่จะให้พ้นทุกข์ เรื่องอยากพ้นทุกข์นั้นมีด้วยกันทุกคน แต่อุบายที่จะทำให้พ้นทุกข์มีต่าง ๆ กัน ตามความเห็นของคนสามัญเห็นว่า ถ้ามีเงินก็มีทุกข์ ถ้ามียศมีอำนาจก็มีทุกข์ ผู้ที่ชอบดื่มเหล้านี้ถือว่า ถ้ามีเหล้าดื่มอยู่เสมอแล้ว ก็จะละลายความทุกข์ให้หมดไป เหมือนน้ำละลายดินสอพอง แต่ทั้งนี้ก็ไม่พ้นทุกข์กันไปได้ ทุกข์มีอยู่เสมอ ถึงจะมีเงิน มียศ มีอำนาจบริบูรณ์ก็ยังไม่เห็นพ้นทุกข์กันไปได้ จึงเป็นอันว่า คนสามัญหาอุบายแก้ทุกข์ไม่สำเร็จ ยิ่งไปแก้ทุกข์ก็ยิ่งทับถมหนักขึ้น เพราะแก้ไม่ถูกทาง ส่วนสัทธัตถราชกุมารหาอุบายแก้ทุกข์ได้สำเร็จ คือ ทรงตัดสินพระทัยสละโลกสมบัติ ยศศักดิ์ อำนาจวาสนาเสียโดยสิ้นเชิง ทรงค้นหาความบริสุทธิ์อันเป็นรากฐาน แห่งความดีทั้งหลายในที่สุดพระองค์ได้บรรลุคุณวิเศษอันเป็นเหตุให้หมดทุกข์ ทรงพบความสุขอันแท้จริงในเมื่อพระชนม์ได้ ๓๕ พรรษาที่เรารียกกันว่า ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในวันเพ็ญเดือนวิสาขะในระหว่างนี้ พระองค์ได้ทรงเผยแผ่ประกาศศาสนาธรรมให้แพร่หลายไปในหมู่พุทธศาสนิกชน พระองค์ไม่ได้ยุ่งวุ่นวาย

ของพระองค์มุ่งให้ตั้งอยู่ในความสงบ ความสามัคคี การหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ เป็นต้น พระองค์ทรงบำเพ็ญอยู่เช่นนี้ตลอด ๔๕ พรรษา

ครั้นถึงวันเพ็ญเดือนวิสาขะ เมื่อ ๒๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว ณ ระหว่างใต้ต้นรัง ทั้งคู่ในเมืองกุสินารา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรทมฝันพระเศียรไปทางทิศอุดร บรรทมโดยข้างเบื้องขวา พระหัตถ์ซ้ายเหยียดตรงทาบกับพระองค์เบื้องซ้าย พระหัตถ์ขวายันไว้กับพระเศียรเบื้องขวา ดังพระบาทเบื้องซ้ายทับพระบาทเบื้องขวามีพระสติสัมปชัญญะมั่นคง ทรงบรรทมครั้งนี้เป็นอาสนาน เรียกว่า **“อนนฺตฐานไสยา”** แปลว่า **“นอนอย่างไม่ลุกต่อไปอีก”** สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยพระคุณ ๓ ประการ คือ พระองค์ทรงรู้ดีรู้ชอบ เป็นพระปัญญาคุณประการหนึ่ง พระองค์ทรงบริสุทธิ์สิ้นเชิง เป็นพระบริสุทธิคุณประการหนึ่ง พระองค์ทรงสงสารสั่งสอนผู้อื่น เป็นพระกรุณาคุณประการหนึ่ง ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานเสียแล้วในวันวิสาขะนี้เอง

ตามที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า วันวิชาบูชาเป็นวันสำคัญยิ่งนัก เพราะเป็นวันที่พระพุทธเจ้าของเราได้ประสูติ คือ เกิด ได้ตรัสรู้ คือ สำเร็จ ได้ปรินิพพาน คือ ดับ ทั้ง ๓ อย่างนี้ในวันวิชาบูชามีตรงกันเมื่อมาถึงวันเช่นนี้ทุกปี เราคิดถึงพระพุทธเจ้าจึงพร้อมใจกันบูชาพระองค์ในวันวิสาขะ จึงเรียกกันว่า **“วิชาบูชา”** แต่ถ้าจะเรียกให้ถูก ต้องเรียกว่า **“วิชาบูชาพระนโม”** แปลว่า **“การบูชาพระในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ”** แต่ยาวไป เราจึงเรียกให้สั้นว่า **“วิชาบูชา”** เมื่อถึงวันเช่นนี้ควรตั้งข้อกำหนดลงไปว่า วันเช่นนี้ตรงกับวันประสูติ วันตรัสรู้ วันปรินิพพานของพระพุทธองค์ แล้วบูชานึกน้อมถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามความเข้าใจของตน

ความจริง พระพุทธองค์ถึงจะประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน ห่างปีกัน คือ จากปีประสูติมา ๓๕ ปี จึงได้ตรัสรู้ และต่อมาอีก ๔๕ ปี จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน แต่ก็ตรงในวันเดียวกัน คือ วันเพ็ญเดือนวิสาขะ ถ้าพระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพานในวันต่างๆ กัน หน้าของเราผู้เป็นพุทธศาสนิกชนก็จะต้องทำการบูชาใหญ่ต่างๆ

กันให้ได้ทั้ง ๓ คราว นี่เป็นการอัครรยัณฑ์หนที่วันสำคัญได้ตรงกันทั้ง ๓ คราว เราจึงได้ทำการบูชาใหญ่กันเพียงปีละครั้ง แต่ว่าตั้งข้อกำหนดไว้ถึง ๓ อย่างรวมกันไป ในคราวเดียว

การทำวิสาขบูชา เป็นกิจที่ทำได้ง่ายมาก เพราะมีเพียงปีละครั้งเท่านั้น ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา หากขาดการทำพิธีบูชาพระในวันเช่นนี้ ก็ดูเป็นนับถือพระแต่เพียงชื่อ ชีวิตจิตใจมิได้เป็นอย่างผู้นับถือพระ ท่านแต่ก่อนชั้นปู่ย่าตายายของเราที่หนักแน่นในคุณพระ แม้กำลังนอนเจ็บอยู่กับที่ เมื่อได้ทราบว่าเป็นวันวิสาขบูชา ท่านก็ประนมมือยกขึ้นสาธุระลึกถึงคุณพระ ที่ทุพพลภาพยกมือขึ้นไม่ไหวก็ตั้งใจระลึกถึงคุณพระเป็นอารมณ์ ทำใจให้แจ่มใส ไม่ระส่ำระสาย ในเวลาเช่นนี้ ลูกหลานของท่านที่รู้ระเบียบมักจะจุดธูปเทียนดอกไม้ จุดบูชาให้ท่านเสร็จ แล้วก็แจ้งให้ท่านทราบ ท่านก็อนุโมทนาและสาธุเหมือนได้จุดบูชาเอง หรือไม่เช่นนั้น ท่านก็ฝากธูปเทียนดอกไม้ให้แก่ใคร่คนหนึ่งไปบูชาแทน ท่านผู้ที่หนักแน่นในคุณพระเช่นนี้ ที่อยู่ใกล้ ๆ วัดได้ยินเสียงระฆังถนัด ในเวลาไม่เจ็บไม่ไข้ แม้มิใช่วันวิสาขบูชา เมื่อได้ยินเสียงระฆังนัดไหว้พระประจำวัน ถึงกำลังรับประทานอาหารอยู่ ท่านก็ยกมือขึ้นสาธุ เป็นจริยวัตรของท่าน การทำดังนี้ไม่ใช่สักแต่ว่าทำ ท่านทำด้วยความเลื่อมใสจริง ๆ

อนึ่ง การทำวิสาขบูชานี้ ปรากฏว่า ได้ทำมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ดังปรากฏตามตำนานที่กล่าวไว้ว่า “อันพระนครสุโขทัยราชธานี ถึงวันวิสาขะนักขัตฤกษ์ครั้งใด ก็สว่างไสวไปด้วยแสงประทีปเทียนดอกไม้เพลิง และสลัปสลอนไปด้วยธงชายและธงผ้า ไสวไปด้วยพู่พวงดวงดอกไม้กรองร้อยห้อยแขวน หอมตลบไปด้วยกลิ่นสุกธรรวสรวยริน เสนาะสำเนียงเสียงพิณพาทย์ฆ้องกลองทั้งทิวาราตรี มหาชนชายหญิงพากันมากระทำกองการกุศล เหมือนจะเผยซึ่งทวารพิมานฟ้าทุกซอกซัน” นี่แสดงว่า ในครั้งกระโน้นทำวิสาขบูชาเป็นการสนุกสนาน เพิ่มพูนศรัทธาปสาทะในวันเช่นนี้ อย่างมากมาย แต่มิในชั้นกรุงเก่า ยังไม่พบหลักฐานว่า ได้ทำกันมาอย่างไร มาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๑ เข้าใจว่า มีพิธีวิสาขบูชา เพราะปรากฏในภาพยนต์เรือ

ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงนิพนธ์ไว้ตั้งแต่ยังไม่ได้เถลิง
สิริราชสมบัติ ว่า

คำนึงถึงเดือนหก

ทั่วทายกตามโคมเคย

งานสุดนุชชีเอย

ได้เห็นกันวันบูชา

แต่ในรัชกาลที่ ๑ นี้ ไม่ปรากฏชัดว่า ได้ทำกันเป็นแบบแผนอย่างไร มา
สมัยรัชกาลที่ ๒ จึงปรากฏว่า ได้มีพิธีวิสาขบูชาเป็นแบบแผนขึ้น โดยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชดำริกับสมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดมหาธาตุ
พระนคร โปรดให้รื้อฟื้นการวิสาขบูชาขึ้นทำใหม่ เมื่อปีฉลู นพศก จุลศักราช ๑๑๙๘
พ.ศ. ๒๓๖๐ เป็นครั้งแรกที่ได้ทำกันเป็นแบบแผนขึ้น มีพระราชกำหนดเรียกว่า
“พระราชกำหนดพิธีวิสาขบูชา” ได้ทรงเกณฑ์ข้าราชการให้ร้อยดอกไม้มาแขวนไว้
ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วันละร้อยพวงเศษ ทั้งประกาศไปตามอำเภอและกำนัน
ให้ไปร้องราษฎรรักษาศีล ให้ชวนกันไปฟังเทศน์ เลี้ยงพระ ให้จุดโคมตามประเพณีบูชา
ทั้งในพระอารามและตามบ้านเรือนทั่วไป มาถึงรัชกาลที่ ๓ ได้จัดมีเทศน์ปฐมสมโพธิ
ในวันวิสาขบูชา ซึ่งยังคงใช้เทศน์อยู่จนบัดนี้ ใจความในปฐมสมโพธิ ว่าด้วยเรื่องราว
ของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๔ ทรง
เกณฑ์ให้เจ้านาย ข้าราชการ ตั้งโต๊ะเครื่องบูชาตามรอบเลี้ยวพระอุโบสถวัดพระ
ศรีรัตนศาสดาราม เป็นการครึกครื้นสนุกสนานมาก จนเกิดเล่นเครื่องโต๊ะลายคราม
กันขึ้น เมื่อการเล่นเครื่องโต๊ะจืดจางลง ได้โปรดให้เปลี่ยนใหม่ เกณฑ์ให้ข้าราชการ
ทำโคมตราตำแหน่งมาแขวนตามศาลาขย และพระระเบียงโดยรอบ เป็นการเอิกเกริก
ยิ่งนัก สมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการฝ่ายในเดินเทียน
และสวดมนต์ ที่พระพุทธรัตนสถานอีกแห่งหนึ่ง ในรัชกาลต่อมา การพระราชกุศล
ในวันวิสาขบูชา ซึ่งเคยมีมาแต่ก่อนก็งขึ้นอยู่ที่ เช่น เลขาธิการพระราชวังได้บอกบุญ
ไปยังกระทรวงทบวงกรมต่างๆ เพื่อแจ้งให้ข้าราชการผู้มีจิตศรัทธาปรารถนาจะแต่ง
ตามประเพณีโดยเสด็จพระราชกุศล จะทำโคมตราหรือเทียนไปจุดเป็นพุทธบูชาที่วัด
พระศรีรัตนศาสดารามก็ได้ นี่เป็นพระราชพิธีเนื่องในวันวิสาขบูชา

ส่วนที่พุทธศาสนิกชนทั่วๆ ไปทำกันในวันเช่นนี้ ก็คือนำดอกไม้ธูปเทียน ไปบูชาตามวัด แล้วประชุมกันตั้งแถวให้เป็นระเบียบกล่าวคำบูชาพระ คำบูชาพระนั้นมีหัวหน้าเป็นผู้ว่านำ เมื่อจบใจความของคำบูชา ต่อนั้นไปก็จัดแถวเดินประทักษิณ เวียนขวาพระสถูปหรือพระปฏิมา ๓ รอบ เรียกว่า “เดินเวียนเทียน” การเดินเวียนเทียนในขณะนั้น ข้อสำคัญต้องรักษามรรยาทและจิตใจให้สุภาพและแน่วแน่อย่าทำไปเพราะเห็นแก่สนุกเฮฮาเบียดเสียดกัน การทำเช่นนี้เสียมาก ไม่ทำดีกว่า เมื่อจะทำทั้งทีก็ทำให้เป็นกุศลขึ้น ในรอบแรกนึกถึงพระพุทธคุณ ในรอบสองนึกถึงพระธรรมคุณ ในรอบสามนึกถึงพระสังฆคุณ เมื่อเสร็จการเวียนเทียน ก็นำเครื่องสักการะวางไว้ตามที่จัดไว้ แล้วเข้าไปในพระอุโบสถ ประชุมฟังพระทำวัตรสวดมนต์ และฟังเทศน์เป็นลำดับไป เรื่องที่พระเทศน์ในวันนั้นก็เป็นเรื่องเกี่ยวแก่ประวัติของพระพุทธเจ้า การเทศน์ในวันนั้นมีไปจนตลอดรุ่ง และผู้ฟังที่สมัครใจ ก็อยู่ฟังเทศน์จนตลอดรุ่งเหมือนกัน เป็นการอุทิศร่างกายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ในวันนั้นจริง ๆ นี่เป็นพิธีทำวิสาขบูชาของพุทธศาสนิกชนในบัดนี้

การทำวิสาขบูชาวันนี้ ถ้าจะนึกแต่เพียงว่า ในวันเช่นนี้เป็นวันคล้ายวันประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ก็เท่ากับเพียงได้รู้ประวัติของพระองค์ การนึกบูชาเพียงเท่านี้ ไม่พอที่จะทำให้เกิดปิติปรโมทัยขึ้นได้ ข้อสำคัญควรตั้งข้อกำหนดในการบูชานั้นว่า การที่พระพุทธเจ้าเกิด เป็นต้นเหตุของประโยชน์สูงสุดในโลก พระองค์เกิดขึ้นได้ทรงพยายามเพื่อความดีความงามอย่างสูงสุดให้แก่โลก ไม่มีใครพยายามได้ยิ่งกว่าพระองค์ การตรัสรู้ของพระองค์ เป็นการตรัสรู้ที่ดีและจริงอย่างที่สุด ไม่มีการตรัสรู้อันใดในโลกที่จะดีและจริงยิ่งกว่านี้ การปรินิพพานของพระองค์เล่า ก็ไม่เป็นเหตุให้พระคุณและอานุภาพของพระองค์ลบล้างไปด้วยเลย แม้จะล่วงมาตั้ง ๒๕๐๐ ปีเศษแล้ว พระคุณของพระองค์ก็ยังปรากฏอยู่เป็นคู่กันไปกับพระศาสนาของพระองค์ เหตุนี้ พระประวัติของพระองค์ทั้ง ๓ ตอน จึงเป็นข้อกำหนดในการบูชาใหญ่ของเรา ด้วยประการฉะนี้

คำบูชาเดินเทียนวันวิสาขบูชา

ยมมพ โข มย ภควนฺตํ สรณํ กตา, โย โน ภควา สตฺถา, ชยสฺส จ มย
ภควาโต ฌมฺมํ โรเจม, อหิสฺสํ โข โส ภควา, มหฺมิมฺเมสุ ชนปฺเทสุ อริยเกสุ มนุสฺเสสุ
อุปฺปนฺโน, ชตฺตติโย ชาตียา โคตโม โคตฺเตน, สกฺยปฺตฺโต สกฺยคฺคฺลา ปพฺพชฺชิตฺโต,
สเทวเก โลเก สมารเก สพรหมเก สสฺสสมณพฺราหฺมณียา ปชาย สเทวมนุสฺสํ,
อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อภิสมฺพุทฺธํ, นิสฺสํสยํ โข โส ภควา, อรหํ, สมฺมาสมฺพุทฺธํ,
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน, สุกโต, โลกวิทู, อนุตฺตโร ปุริสทมนสารถิ,
สตฺถา เทวมนุสฺसानํ, พุทฺธो, ภควา, สุวากฺขาโต โข ปณฺ เตน ภควตา ฌมฺโม,
สนทฺธิภูจิกโก, อกาลิกโก, เอหิปสฺสํโก, โอปนยิกโก, ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ,
สุปฏิปฺปโน โข ปณฺสส ภควาโต สวากฺสงฺโฆ, อชฺชุปฺปฏิปฺปโน ภควาโต สวากฺสงฺโฆ,
ถายปฺปฏิปฺปโน ภควาโต สวากฺสงฺโฆ, สามีจิปฺปฏิปฺปโน ภควาโต สวากฺสงฺโฆ, ยทิตฺถํ
จตฺตาริ ปุริสยฺกานิ, อญฺช ปุริสปฺคฺคฺลา, เอส ภควาโต สวากฺสงฺโฆ, อาหุเนยฺโย,
ปาหุเนยฺโย, ทกฺขิณฺเนยฺโย, อณฺชสํกฺกณฺณิโย, อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺขเขตฺตํ โลกสฺส, อยํ
โย ปณฺ

อุโป } ตํ ภควนฺตํ อทฺทิสฺส กโต } ปตฺติฏฺฐาปี- } โส,
ปฏฺิมา } กตํ } ตา, } ยาวเทว ทสฺสเนน, ตํ ภควนฺตํ

อนุสฺสริตฺวา, ปสาทสํเวคปฏฺิฐาถาย, มยํ โข เอตฺรหิ, อิมํ วิสาขปุณฺณมีกํ,
ตสฺส ภควาโต, ชาตีสมฺพุทฺธนิพฺพานกาลสมฺมตํ ปตฺวา, อิมํ จานํ สมฺปตฺตา, อิม
ทณฺหาที่ปฐุปฺปฺผาหิสกฺกาเร กเหตฺวา, อตฺตโน กายํ สกฺกาธุปฺชานํ กริตฺวา, ตสฺส
ภควาโต ขลาภุจฺเจ กุณฺเณ อนุสฺสรณฺตา,

อิมํ } } ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณํ กริตฺสํ, ขลาภคฺคิเตหิ
ปฏฺิมาจฺมรํ } }

สกฺกาเรหิ ปุชฺชํ กุรฺมานา, สาทฺ โน ภนฺเต ภควา สุจิรปริณิพฺพุตํ, ฌาตพฺเพหิ กุณฺเณหิ
กหิเต อตฺติตารมฺมณตฺยา ปณฺณายมาโน, อิม อมฺเหหิ กหิเต สกฺกาเร ปฏฺิภุคฺคณฺหาตุ,
อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย.

คำแปล

เราทั้งหลายถึงซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ว่าเป็นที่พึงที่ระลึก พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดเป็นพระศาสดาผู้สั่งสอนของเราทั้งหลาย ก็เราทั้งหลายชอบใจซึ่งธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล เป็นผู้เกิดแล้วในมัชฌิมประเทศชนบท ในหมู่แห่งมนุษย์อริยกะอันประเสริฐทั้งหลาย พระองค์เป็นกษัตริย์โดยชาติ เป็นวงศ์อันสูงโดยโคตร เป็นศากยบุตร บรรพชาแล้วแต่ศากยตระกูล เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมยังแล้ว ซึ่งอภิสัมโพธิญาณ มีความรู้ อันไม่ยิ่งขึ้นไปกว่า โดยไม่สงสัยเชื่อแน่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบโดยลำพังพระองค์ ถึงพร้อมบริบูรณ์ด้วยวิชาปัญญาตรัสรู้แจ้งชัด และจระณะข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินถึงวิชานั้นครบครัน เสด็จไปได้แล้ว ตรัสรู้โลกแจ้งชัด เป็นสารถิ์ฝึกบุรุษควรฝึก ไม่มีสารถิ์ผู้ฝึกอื่นจะยิ่งเกินพระองค์ได้ เป็นศาสดาสั่งสอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตรัสรู้แล้ว ตื่นแล้ว เบิกบานแล้ว มีคุณความดีเป็นที่นับถือล้นพ้น

ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแลกล่าวชอบแล้ว คือ พระปริยัติธรรม พระองค์ตรัสเทศนาเพื่อจะนำราคะ โทสะ โมหะ ให้สิ้นไปจากสันดานผู้ปฏิบัติตาม ปฏิบัติธรรม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา กับทั้งธรรมที่เป็นอุปการะ เมื่อผู้ปฏิบัติมาปฏิบัติตาม ก็ทำกิเลสบาปกรรมให้น้อยให้เบาบางจริง ปฏิเวธธรรม คือ อริยมรรค อริยผล ผู้บำเพ็ญข้อปฏิบัติรู้แจ้งแทงตลอดประจักษ์จริงได้ ก็ทำให้กิเลสสิ้นไปจากสันดานได้จริง ธรรมทั้ง ๓ พระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวชอบอย่างนี้ ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม เป็นส่วนผู้ปฏิบัติตามและผู้ตรัสรู้ จะพึงเห็นพร้อมประจักษ์แท้แนบแก่ใจ ไซ้ของประกอบด้วยกาล ไม่ต้องอ้างกาลเวลาที่จะได้ผล เป็นของจริงแท้ การจะเรียกผู้อื่นว่ามาเถิด มาดูดังนี้ได้ ควรจะน้อมเข้ามาในตน เพราะเป็นของบริสุทธิ์ ผู้รู้พิเศษทั้งหลาย ที่ได้ปฏิบัติตามได้รู้แจ้งตลอดแล้ว จะพึงรู้แจ้งเฉพาะตนไม่ต้องเชื่อผู้อื่น

สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีดำเนินชอบแล้ว ปฏิบัติซื่อตรง ปฏิบัติเพื่อจะออกจากเครื่องผูกพัน ปฏิบัติชอบแท้ สาวกสงฆ์คือบุรุษ ๔ คู่ นับบุรุษ บุคคลตามอริยมรรคอริยผลเป็น ๘ บุรุษบุคคล หมู่สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่นี้ ควรจะรับทานที่บุคคลนำมาบูชา ควรจะรับสักการะเครื่องรับแขก ควรจะรับทาน ที่บุคคลปรารถนาบุญบริจาคให้ ควรแก่ความที่ผู้เลื่อมใสจะทำอัญชลีประนมมือ ไหว้กราบ ท่านเป็นไรรำบุญของสัตว์โลก ไม่มีบุญเขตอื่นจะยิ่งขึ้นไปกว่า เพราะละ กิเลสได้เป็นสมุจเฉตปหาน

พระสฤปและพระปฎิมา ๒ นี้แล นักปราชญ์ได้อุทิศเฉพาะต่อพระผู้มี พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทำตั้งไว้แล้ว เพื่อจะให้เป็นที่ระลึกถึงพระคุณพระผู้มี พระภาคเจ้า พอให้เกิดความสังเวชและเลื่อมใส จะได้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน เราทั้งหลายแลในเดี๋ยวนี้ มาถึงกาลวิสาขบูชาในวันเพ็ญเดือน ๖ พระจันทร์เต็มดวง ประกอบด้วยวิสาขฤกษ์ เป็นที่รู้ว่า กาลเป็นที่เกิดและตรัสรู้ และปรินิพพานของ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ถึงพร้อมวันนี้แล้ว จึงพร้อมกันถือเครื่องสักการะมีรูปเทียน ดอกไม้เป็นต้นเหล่านี้ และทำกายของตนให้เป็นอย่างเดียวกับรับเครื่องสักการะ ระลึกถึง พระคุณอันจริงทั้งหลาย ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีสักการะอันถือไว้แล้วอย่างไร จักทำประทักษิณสี่นวาระ ๓ รอบ ณ พระสฤปและพระปฎิมานี้ ข้าแต่พระผู้มี พระภาคเจ้าผู้เจริญ ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าแม้ปรินิพพานแล้ว ยังปรากฏ อยู่แต่พระคุณทั้งหลาย อันจะพึงรู้ด้วยอติธรรมณฺ์ จงรับซึ่งเครื่องสักการะอัน ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายถือไว้แล้วนี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.

อัฐมิมบูชา

วันอัฐมิมบูชา คือ วันบูชาพระในวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันถวายพระเพลิง” นับเป็นวันสำคัญวันหนึ่ง เพราะหลังจากวิสาขบูชาเพ็ญเดือน ๖ มาอีก ๘ วัน เป็นวันถวายพระเพลิง พระบรมศพของพระพุทธเจ้าเรื่องราวเกี่ยวแก่พระบรมศพมีอยู่ว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วบรรดาท่านที่เป็นพระอรหันต์ต่างก็เกิดธรรมสังเวช บรรดาท่านที่ยังไม่ได้มรรคผลต่างก็มีความเศร้าโศกเสียใจอาลัยถึงพระบรมศาสดา บรรดาภคศรัทธียมัลลราชเมื่อได้ทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธองค์ ต่างก็นำผ้าสาฎก ๕๐๐ คู่ นำมาสักการะพระบรมศพ พร้อมด้วยดอกไม้ของหอมนานาประการ ได้ทำสักการะบูชาพระบรมศพอยู่ ๗ วัน พอถึงวันที่ ๘ คือ วันอัฐมิม จึงได้เชิญพระบรมศพแห่ไปประดิษฐานไว้ ณ มกุฏพันธเจดีย์ แล้วเตรียมการถวายพระเพลิง

จะพูดถึงการตกแต่งพระบรมศพ ซึ่งพระอนันที่ได้อธิบายให้พวกมัลลภคศรัทธียทราบบน คือ ห่อพระบรมศพด้วยผ้า ๒ ชั้นเนื้อดี แล้วเอาด้ายผูกให้แน่น แล้วเอาผ้าห่มห่อพระบรมศพ โดยนัยนี้ถึง ๕๐๐ ชั้น เสร็จแล้วเชิญพระบรมศพใส่ลงในพระหีบทอง ซึ่งเต็มไปด้วยน้ำหอม แล้วเอาหีบทองอีกอันหนึ่งปิดทำเป็นฝาในเบื้องบน แล้วเชิญพระบรมศพขึ้นเชิงตะกอน เชิงตะกอนนั้นทำด้วยแก่นจันทร์สูง ๑๒๐ ศอก ครั้นได้เวลาถวายพระเพลิง ภคศรัทธียมัลลราช ๔ พระองค์ก็นำไฟเข้าไปจุดแต่เพลิงก็หาได้ลุกไม่ เมื่อตรัสถามพระอนุรุธก็ได้ความว่า เทพดาที่รักษาพระบรมศพปรารถนาจะให้คอยพระมหากัสสป ซึ่งเป็นสาวกผู้ใหญ่ก่อน ในวันนั้นเอง พระมหากัสสปพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป เดินทางจะไปเฝ้าพระพุทธองค์ พอถึงกลางทางก็ได้รับความจากอาชีวกว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จดับขันธปรินิพพานได้ ๗ วันแล้ว บรรดาพระภิกษุที่เป็นปฤชชนเมื่อได้ฟังบอกเล่าของอาชีวกองค์นั้น ต่างก็

ล้มลงเกลือกองให้รำไร รำพันว่า โอ้พระศาสดามาด่วนดับขันธปรินิพพานเสียแล้ว ดวงประทีปแก้วส่องโลกดับสูญสิ้นเสียแล้ว ฝ่ายท่านที่เป็นจีณาสพก็บังเกิดธรรมสังเวช ขณะนั้นมีภิกษุแก่รูปหนึ่งชื่อ “สุภทัต” กล่าวห้ามปรามพระสงฆ์ว่า ท่านทั้งหลายจะเศร้าโศกร้องให้รำไรไปทำไม ? บัดนี้เราพ้นจากอำนาจพระมหาสมณะแล้ว พระมหาสมณะเมื่อยังมีพระชนม์อยู่ ย่อมว่ากล่าวตักเตือนจู้จี้ บัดนี้ท่านนิพพานแล้ว พวกเราปรารถนาจะทำอะไรก็ทำได้ตามชอบใจ ไม่มีผู้ใดบังคับบัญชาห้ามปรามแล้ว

ฝ่ายพระมหากัสสปได้กล่าวธรรมกถา ระบุความโศกของพระสงฆ์ทั้งปวง แล้วพาเข้าไปยังมกุฏพันธนเจดีย์ ใกล้เมืองกุสินารา เข้าไปยังพระเชิงตะกอนถวายนมัสการกระทำประทักษิณพระเชิงตะกอน ๓ รอบ เสร็จแล้วเข้าไปยืนทางเบื้องพระบาทพระบรมศพ แล้วถวายอภิวัตกราบทูลว่า ข้าแต่พระบรมครู ข้าพระพุทธเจ้าชื่อมหากัสสป เป็นสาวกของพระองค์ พระองค์ทรงตั้งข้าพระพุทธเจ้าไว้ในที่อันเลิศ ฝ่ายชุดกบฏปฏิบัติ ข้าพระพุทธองค์มีความเคารพต่อพระองค์อย่างที่สุดแล้ว ด้วยคำสั่งของข้าพระองค์นี้ ขอให้พระบาทยุคลจงเหยียดขึ้นออกมาจากพระหีบทองรับหัตถ์ทั้งสองของข้าพระองค์ผู้ชื่อกัสสป อันประณมน้อมนบอภิวัตอยู่ในบัดนี้ ทนไฉนพระบาททั้งสองก็ได้อำแรกผ้า ๒ ชั้นซึ่งหุ้มห่อพระวรกายอยู่ถึง ๕๐๐ ชั้น ออกมาปรากฏ ณ ภายนอก พระมหากัสสปก็เหยียดหัตถ์ทั้งสองออกรับพระพุทธบาท แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระบรมครู ตั้งแต่ข้าพระพุทธเจ้าดำรงอยู่ในอริยมุมิ ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ทำความผิดแม้แต่น้อยหนึ่งในพระบรมศาสดา ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ล่วงพระพุทธโอวาท ปฏิบัติตามธรรมของพระองค์ตลอดมา

อนึ่ง พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาแก่ข้าพระบาทเป็นอย่างมาก แต่ข้าพระบาทมิได้อยู่ปฏิบัติพระองค์ ขอพระองค์จงทรงพระมหากรุณาโปรดอภัยแก่ข้าพระพุทธเจ้าในบัดนี้เถิด เมื่อพระมหากัสสปกล่าวเสร็จแล้วก็ถวายนมัสการพระบาทยุคล ทนไฉนพระบาททั้งสองก็กลับคืนเข้าสู่พระหีบทองดังเก่า พระเพลิงก็ดับดาลติดพวยพุ่งขึ้นบนเชิงตะกอน

เมื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพได้ ๗ วัน มัลลกะศตริย์ก็เก็บพระสารีริกธาตุใส่ทะนานทอง แล้วอัญเชิญพระบรมธาตุขึ้นหลังช้างแห่เข้าสู่พระนคร ประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ภายใต้เศวตฉัตร จัดให้มีมหรสพสมโภชพระบรมธาตุ ๗ วัน เป็นเสร็จพิธีเรื่องพระบรมศพอันนับเนื่องในวันอัฐมีเพียงเท่านี้.

คติธรรม

ของ

พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โชดก ป.ธ. ๙)

ลานอโศก

๑. มีใจตั้งมั่น
๒. หมั่นศึกษา
๓. มีปัญญา
๔. เป็นคนคงที่
๕. มีสติทุกเมื่อ
๖. เชื่อพระบรมครู
๗. เชิดชูศีลธรรม
๘. นำตนให้พ้นทุกข์
๙. ถึงสุขสวัสดิ์

อาสาฬหบูชา

อาสาฬหะ คือ เดือน ๘ อาสาฬหบูชา คือ การบูชาพระในวันเพ็ญเดือน ๘ ความสำคัญของวันเพ็ญเดือน ๘ นี้ มีอยู่อย่างไร จะได้นำพุทธประวัติตอนหนึ่งมาเล่าต่อไปนี้.

นับแต่วันที่สมเด็จพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ คือ ในวันเพ็ญเดือน ๖ พระองค์ประทับเสวยวิมุตติสุขในบริเวณโพธิมณฑลนั้น ตลอด ๗ สัปดาห์ คือ

สัปดาห์ที่ ๑ ทรงประทับอยู่ที่ควงไม้สัตตะอันเป็นไม้มหาโพธิ์ เพราะเป็นที่ตรัสรู้ ทรงใช้เวลาพิจารณาปฏิจจนสมุปปาตกรรมทบทวนอยู่ตลอด ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๒ เสด็จไปทางทิศอีสานของต้นมหาโพธิ์ ประทับยืนกลางแจ้ง พงศ์ไม้มหาโพธิ์โดยไม่กะพระบริพารพระเนตรอยู่ในที่แห่งเดียวจนตลอด ๗ วัน ที่ที่ประทับยืนนั้นปรากฏเรียกในภายหลังว่า “อนิมิสสเจตีย์”

สัปดาห์ที่ ๓ เสด็จไปประทับอยู่ในที่กึ่งกลางระหว่างอนิมิสสเจตีย์ กับต้นมหาโพธิ์ แล้วทรงจงกรมอยู่ ณ ที่ตรงนั้นตลอด ๗ วัน ซึ่งต่อมาเรียกที่ตรงนั้นว่า “จงกรมเจตีย์”

สัปดาห์ที่ ๔ เสด็จไปทางทิศพายัพของต้นมหาโพธิ์ ประทับนั่งขัดบัลลังก์ พิจารณาพระอภิธรรมอยู่ตลอด ๗ วัน ที่ประทับขัดสมาธิเพชร ต่อมาเรียกว่า “รัตนขจรเจตีย์”

สัปดาห์ที่ ๕ เสด็จไปทางทิศบูรพาของต้นมหาโพธิ์ ประทับที่ควงไม้ไทร ชื่อชอลาณโครอยู่ตลอด ๗ วัน ในระหว่างนั้น ทรงแก้ปัญหาของพราหมณ์ผู้หนึ่ง ซึ่งทูลถามในเรื่องความเป็นพราหมณ์

สัปดาห์ที่ ๖ เสด็จไปทางทิศอาคเนย์ของต้นมหาโพธิ์ ประทับที่ควงไม้จิก เสวยวิมุตติสุขอยู่ตลอด ๗ วัน ฝนตกพรำตลอดเวลา พญานาคมาวงขดล้อม

คำแปล

เราทั้งหลายถึงซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด ว่าเป็นที่พึงที่ระลึก พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด เป็นพระศาสดา ผู้สั่งสอนของเราทั้งหลาย ก็เราทั้งหลายชอบใจซึ่งธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแลเป็นผู้เกิดแล้วในมัชฌิมประเทศชนบท ในหมู่แห่งมนุษย์อริยกะอันประเสริฐทั้งหลาย พระองค์เป็นกษัตริย์โดยชาติ เป็นวงศ์อันสูงโดยโคตร เป็นสากยบุตร—บรรพชาแล้วแต่สากยตระกูล เป็นผู้ตรัสรู้พร้อมยิ่งแล้ว ซึ่งอภิสัมโพธิญาณ มีความรู้อื่นไม่ยิ่งขึ้นไปกว่า โดยไม่สงสัยเชื่อแน่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล เป็นอรหันต์ ตรัสรู้ชอบโดยลำพังพระองค์ ถึงพร้อมบริบูรณ์ด้วยวิชาปัญญาตรัสรู้แจ้งชัด และจรรยาข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินถึงวิชานั้นครบครัน เสด็จไปได้แล้ว ตรัสรู้โลกแจ้งชัด เป็นสารถิ์ฝึกบุรุษควรฝึกไม่มีสารถิ์ผู้ฝึกอื่นจะยิ่งเกินพระองค์ได้ เป็นศาสดาสั่งสอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตรัสรู้แล้ว ตื่นแล้ว เบิกบานแล้ว มีคุณความดีเป็นที่นับถือถนอม

ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นแลกล่าวชอบแล้ว คือ พระปริยัติธรรม พระองค์ตรัสเทศนาเพื่อจะนำราคะ โทสะ โมหะ ให้สิ้นไปจากสันดานผู้ปฏิบัติตาม ปฏิบัติธรรม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา กับทั้งธรรมที่เป็นอุปการะ เมื่อผู้ปฏิบัติมาปฏิบัติตาม ก็ทำกิเลสบาปกรรมให้น้อยให้เบาบางจริง ปฏิเวธธรรม คือ อริยมรรค อริยผล ผู้บำเพ็ญข้อปฏิบัติรู้แจ้งแทงตลอดประจักษ์จริงได้ ก็ทำให้กิเลสสิ้นไปจากสันดานได้จริง ธรรมทั้ง ๓ พระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวชอบอย่างนี้ ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธธรรม เป็นส่วนผู้ปฏิบัติตามและผู้ตรัสรู้ จะพึงเห็นพร้อมประจักษ์แท่นแก่ใจใช้ของประกอบด้วยกาล ไม่ต้องอ้างกาลเวลาที่จะได้ผลเป็นของจริงแท้ ควรจะเรียกผู้นี้ว่ามาเถิด มาดูดังนี้ได้ ควรจะน้อมเข้ามาในตน เพราะเป็นของบริสุทธิ์ ผู้รู้พิเศษทั้งหลายที่ได้ปฏิบัติตามได้รู้แจ้งตลอดแล้ว จะพึงรู้แจ้งเฉพาะตนไม่ต้องเชื่อผู้อื่น

สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีดำเนินชอบแล้ว ปฏิบัติข้อตรง ปฏิบัติเพื่อจะออกจากข้อผูกพัน ปฏิบัติชอบแท้ สาวกสงฆ์คือบุรุษ ๔ คู่ นับบุรุษ

บุคคลตามอริยมรรคอริยผลเป็น ๘ บุรุษบุคคล หมู่พระสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 หมู่นี้ ควรจะรับทานที่บุคคลนำมาบูชา ควรจะรับสักการะเครื่องรับแขก ควรจะรับทาน
 ที่บุคคลปรารถนาบุญบริจาคให้ ควรแก่ความที่ผู้เลื่อมใสจะทำอัญชลีประนมมือ
 ไหว้กราบ ท่านเป็นไร่นาบุญของสัตว์โลก ไม่มีบุญเขตอื่นจะยิ่งไปกว่า เพราะละกิเลส
 ได้เป็นสมุจเฉตพหวน

พระสอุปและพระปฎิมา ๒ นี้แล นักปราชญ์ได้อุทิศเฉพาะต่อพระผู้มี
 พระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทำตั้งไว้แล้ว เพื่อจะให้เป็นที่ระลึกถึงพระคุณพระผู้มี
 พระภาคเจ้า พอให้เกิดความสังเวชและเลื่อมใส จะได้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน
 เราทั้งหลายเดี๋ยวนี้ มานึกถึงกาลอัฐมี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ เป็นวันที่รู้ว่า กาลเป็น
 ที่ถวายพระเพลิงสรีระของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ถึงพร้อมวันนี้แล้ว จึงพร้อมกัน
 ถวายเครื่องสักการะมีรูปเทียนดอกไม้เป็นต้นเหล่านี้ และทำกายของตนให้เป็นดัง
 เทียบรับเครื่องสักการะ ระลึกถึงพระคุณอันจริงทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
 มีสักการะอันถือนี่ไว้แล้วอย่างไร จักทำประทัภณีสัณวาระ ๓ รอบ ณ พระสอุปและ
 พระปฎิมานี้ ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ขอเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าแม้
 ปรีนิพพานแล้ว ยังปรากฏอยู่แต่พระคุณทั้งหลาย อันจะพึงรู้ได้ด้วยขอดีตารมณ
 จงรับซึ่งเครื่องสักการะอันข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายถือนี่ไว้แล้วนี้ เพื่อประโยชน์ เพื่อ
 ความสุข แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.

คำบูชาเดินเทียนวันอัฐมีบูชา

ยมนุห โข มย ภควนุต สรณ คตา, โข โน ภควา สตฺตา, ยสฺส จ มย
ภควโต ฌมมฺ ไรเจม, อโหสิ โข โส ภควา, มชฺฌิเมสฺ ฌนปเทสฺ อริยเกสฺ มนุสฺเสสฺ
อุปปนฺโน, ขตฺติโย ชาติยา โคตโม โคตเตน, สกฺยปฺโต สกฺยญฺลา ปพฺพชิตฺ,
สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณียา ปชาย สเทวมนุสฺสาย,
อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺธ, นิสฺสํสยฺ โข โส ภควา, อรหํ, สมฺมาสมฺพุทฺธ,
วิขฺชาจรณสมฺปนฺโน, สุกโต, โลกวิหฺ, อนุตฺตโร ปฺริสทมนฺสารถิ,
สตฺตา เทวมนุสฺसानํ, พุทฺธ, ภควา, สุวักขาโต โข ปน เตน ภควา ฌมมฺ,
สนทิจฺจโก, อกาลโก, เอหิปสฺสโก, โอปนยโก, ปจฺจุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ,
สุปฏิปนฺโน โข ปนสฺส ภควโต สวากสงฺฆ, อุชฺฐปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺฆ,
ฌายปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺฆ, สามิจิปฺปฏิปนฺโน ภควโต สวากสงฺฆ, ยทิตฺ:
จตฺตาริ ปฺริสยฺคานิ, อฏฺฐ ปฺริสปฺกฺกลา, เอส ภควโต สวากสงฺฆ, อาหุเนยฺโย,
ปาหุเนยฺโย, ทกฺขิณฺเนยฺโย, อณฺชลีกรณฺเณยฺโย, อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสฺส, อยํ
โข ปน

อุโป } ตํ ภควนุตํ อุทิสฺส } กโต } ตอ, }
ปฏิมาน } กต } ปตฺติฏฺฐาปี- } ยาวเทว ทสฺสเนน, ตํ ภควนุตํ

อนุสฺสริตฺวา, ปสทาถวณกปฏิลาภาย, มย โข เอตฺรหิ, อิมํ วิสาขอฏฺฐมี กาลํ,
ตสฺส ภควโต, สรรีรฺมาปนกาลสมฺมตํ ปตฺวา, อิมํ ฌานํ สมฺปตฺตา, อิม
ทณฺหาทีปธูปปฺปฬาทิสกฺกาเร คเหตฺวา, อตฺตโน กายํ สกฺกาธุปฺธานํ ภาวิตฺวา, ตสฺส
ภควโต ยถาภุจฺเจ คุณฺเณ อนุสฺสเรตฺตา,

อิมํ } ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณํ กริสฺสาม, ยถาคหิตฺเทหิ สกฺกาเรหิ ปุชฺชํ คุร
ปฏิมาน }

มานา, สาธุ โน ภนฺเต ภควา, สุจิรปรีนิพฺพุตปิ, ฌาตพฺเพหิ คุณฺเณหิ คหิต
อตฺตารมฺมณตฺยา ปณฺณายมาโน, อิม อมฺเหหิ คหิต สกฺกาเร ปฏิกฺคณฺหาตฺ,
อมฺหากํ ทิฆมฺรตฺตํ หิตาย สุภาย.

พระองค์ และแผ่พวงพานบังฝนให้ พระองค์ทรงเปล่งพระอุทานสรรเสริญความสัจ และความไม่เบียดเบียนกันว่า เป็นสุขในโลก

สัปดาห์ที่ ๙ เสด็จย้ายสถานที่ไปทางทิศใต้ของต้นมหาโพธิ์ ประทับที่ ฅวงไม้เกดเสวยวิมุตติสุขอยู่ตลอด ๗ วัน มีพณิข ๒ คน ชื่อ ตปัสสะ กับ ภัลลิกะ เดินทางจากอุกกถชนบทมาถึงที่นั่น ได้เห็นพระพุทธรองค์ประทับอยู่ จึงนำข้าว สัตตุงงข้าวสัตตูก้อน ซึ่งเป็นเสบียงกรังของตนเข้าไปถวาย พระองค์ทรงรับเสวย เสร็จแล้ว สองพณิกก็ประกาศตนเป็นอุบาสก นับเป็นอุบาสกคู่แรกในประวัติศาสตร์

ทรงพิจารณาสัตวโลก

เมื่อล่วงสัปดาห์ที่ ๙ แล้ว พระองค์เสด็จกลับมาประทับที่ฅวงไม้ไทรชื่อ อชปาลนิโครธอีก ทรงคำนึงว่า ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นี้ ลึกซึ้งมาก ยากที่สัตว์อื่น จะรู้ตาม จึงท้อพระทัยที่จะสอนสัตว์ แต่อาศัยพระกรุณาเป็นที่ตั้ง ทรงเล็งเห็นว่า โลกนี้ผู้ที่พอจะรู้ตามได้ก็คงมี ตอนนี้นำแสดงถึงบุคคล ๔ เหล่า เปรียบกับดอกบัว ๔ ประเภท คือ

๑. **อุกมตัตถุญญ** ได้แก่ ผู้ที่มีอุปนิสัยสามารถรู้ธรรมวิเศษได้ทันทีทันใด ในขณะที่มีผู้สั่งสอนเปรียบเทียบ เหมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นพ้นน้ำแล้ว พร้อมทั้งจะบานในเมื่อได้รับแสงพระอาทิตย์ในวันนั้น

๒. **วิปจิตถุญญ** ได้แก่ ผู้ที่สามารถจะรู้ธรรมวิเศษได้ ต่อเมื่อท่านขยาย ความย่อให้พิสดารออกไปเปรียบเหมือนดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอระดับน้ำ จักบานในวันรุ่งขึ้น

๓. **เนยยะ** ได้แก่ ผู้ที่พากเพียรพยายาม ฟัง คิด ถาม ท่องอยู่เสมอไม่ทอดทิ้ง จึงได้รู้ธรรมวิเศษ เปรียบเหมือนดอกบัวที่ยังไม่โผล่ขึ้นจากน้ำ ได้รับการหล่อเลี้ยงจากน้ำ แต่จะโผล่แล้วบานขึ้นในวันต่อ ๆ ไป

๔. **ปทปมมะ** ได้แก่ ผู้ที่แม้ฟัง คิด ถาม ท่อง แต่ก็ไม่สามารถรู้ธรรมวิเศษได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำติดกับเปลือกตม รังแต่จะเป็นรักษาหารแห่งปลา

และเต่า เมื่อเล็งเห็นเหตุนี้ จึงตกลงพระทัยจะสอน ทรงนึกถึงผู้ที่ควรโปรดก่อน เช่น อาฬารดาบส กับ อุทกดาบส ท่านเหล่านี้ก็หาบุญไม่เสียแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ ปัญจวัคคีย์ จึงทรงตัดสินพระทัยว่า ควรโปรดปัญจวัคคีย์ก่อน แล้วก็เสด็จออกเดินทางจากคางไม้ไทรนั้น มุ่งพระพักตร์เสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมือง พาราณสี

การที่เสด็จเดินทางจากตำบลพระศรีมหาโพธิ์มา จนกระทั่งถึงกรุงพาราณสี เช่นนี้ แสดงให้เห็นพระวิริยอุตสาหะอันแรงกล้า เป็นการตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะ ประทานพระปฐมเทศนา แก่ปัญจวัคคีย์เป็นพวกแรกอย่างแท้จริง หนทางระหว่าง ตำบลพระศรีมหาโพธิ์ถึงพาราณสีนั้น ในปัจจุบัน ถ้าไปทางรถไฟก็ใช้เวลา ๗-๘ ชั่วโมง การเสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่า อาจใช้เวลาตั้งหลายวัน แต่ปรากฏว่า ในตอนเย็นขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนอาสาฬหะนั่นเอง พระพุทธองค์ก็เสด็จถึงป่าอิสิปตน-มฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี อันเป็นที่อยู่แห่งปัญจวัคคีย์ พอเสด็จเข้าราวป่า พวกปัญจวัคคีย์นั้นได้เห็น จึงนัดหมายกันว่า จะไม่ไหว้ ไม่ลูกรับ และไม่รับบาตรจีวร จะตั้งไว้ให้เพียงอาสนะเท่านั้น เพราะเข้าใจว่า พระองค์กลายมาเป็นคนมีความมกมาก หมดความเพียรเสียแล้ว พอพระองค์เสด็จถึง ต่างก็พูดกับพระองค์โดยไม่เคารพ พระองค์ตรัสห้าม และทรงบอกว่า พระองค์ตรัสรู้แล้ว จะแสดงธรรมสั่งสอนให้ฟัง พรหมณ์ทั้ง ๕ ก็พากันคัดค้านลำเลิกด้วยถ้อยคำต่างๆ ที่สุดพระองค์จึงทรง ชี้แจงเตือนให้รำลึกว่า พระองค์เคยกล่าวเช่นนี้มาในหนหลังบ้างหรือ? พรหมณ์ทั้ง ๕ ระลึกได้ ต่างก็สงบตั้งใจฟังธรรมทันที คำวันนั้น พระองค์ประทับแรมอยู่กับ พรหมณ์ทั้ง ๕ รุ่งขึ้นวันเพ็ญแห่งเดือนอาสาฬหะ พระองค์ทรงเริ่มแสดงธรรม-จักกัปปวัตตนสูตร นับเป็นเทศนาถันท์แรกโปรดปัญจวัคคีย์นั้น โดยใจความ คือ ทรงยกที่สุด ๒ ฝ่าย ได้แก่ การประกอบตนให้ลำบากด้วยการทรมานกาย และการ ประกอบตนให้เพลิดเพลินในกามสุข ทั้ง ๒ นั้นนับว่า เป็นของเลวทราม ไม่ควรเสพ เฉพาะทางสายกลางเท่านั้น เป็นข้อปฏิบัติที่สมควร แล้วทรงแสดงทางสายกลาง คือ อริยมรรค ๘ ประการ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ	เห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา	เจรจาชอบ
๔. สัมมากัมมันตะ	ทำกรณงานชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ	เลี้ยงชีวิตชอบ
๖. สัมมาวายามะ	เพียรชอบ
๗. สัมมาสติ	ระลึกชอบ
๘. สัมมาสมาธิ	ตั้งใจชอบ

สรุปลงด้วยอริยสัจ ๔ ได้แก่

๑. ทุกข์	ความไม่สบายกายไม่สบายใจ
๒. สมุทัย	เหตุให้เกิดทุกข์
๓. นิโรธ	ความดับทุกข์
๔. มรรค	ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

ชี้ให้เห็นโดยปริวรรตและอาการต่างๆ ว่า เมื่อรู้แล้วอาจยืนยันได้ว่า ตรัสรู้โดยชอบ ถึงความหลุดพ้นและสุดชาติสุดภพแน่นอน ขณะที่พระองค์ทรงแสดงธรรมนี้อยู่ ท่านโกณฑัญญะได้ส่งญาณไปตามจนเกิด “ธรรมจักขุ” คือ ดวงตาเห็นธรรมขึ้นทางปัญญา พระองค์ทรงทราบจึงทรงเปล่งพระอุทานว่า “อัญญาสิ” (โกณฑัญญะรู้แล้ว ๆ) เพราะพระองค์ทรงอุทานนี้ ภายหลังท่านโกณฑัญญะจึงได้นามใหม่ว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” แต่นั่นก็ทูลขอบรรพชา พระองค์ประทานอนุญาติด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา นับเป็นพระสงฆ์องค์แรกในพระศาสนาที่บวชตามพระพุทธรองค์

ตามพุทธประวัติที่เล่ามานี้ จะเห็นว่า วันอาสาฬหบูชามีความสำคัญ คือ

๑. เป็นวันแรกที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนา

๒. เป็นวันแรกที่พระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ประกาศสังฆธรรมอันเป็นองค์แห่งสัมมาสัมโพธิญาณ

๓. เป็นวันที่พระอริยสงฆ์สาวกองค์แรกบังเกิดขึ้นในโลก คือ พระอัญญา-
โกณฑัญญะ ได้รับประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาในวันนั้น

๔. เป็นวันแรกที่บังเกิดพระสังฆรัตนะสมาบูรณ์เป็นพระรัตนตรัย คือ
พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ

การทำพิธีอาสาฬหบูชา คงทำเช่นเดียวกับมาฆะ วิสาขะ แต่เปลี่ยนคำบูชา
พระตามประกาศของสำนักสังฆนายกดังต่อไปนี้

คำบูชาเดินเทียนวันอาสาฬหบูชา

ยมมฺห โข มยํ ภควนฺตํ สรณํ กตฺวา, โย โน ภควา สตฺถา, ยสฺส จ มยํ
ภควาโต รมฺมํ โรเจม, อโหสิ โข โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺธ, สตฺเตสฺส การุณฺณํ
กรุณายโก หิตสฺสึ อนุกมฺปํ อุปาทาย, อาสาฬหปุณฺณมิมิํ พาราณสียํ อสิปตฺเตน
มิกทายเย ปณฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขุณฺ อนฺุตฺตรํ รมฺมจกฺกํ ปจฺมํ ปวตฺเตตฺวา จตฺตาริ
อริยสัจฺจานิ ปกาเสสิ.

ตสมฺนิจฺจ โข สมเย ปณฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขุณฺ ปนฺุโข อายสฺมา อณฺฺณโกณฺ-
ฑาณฺุโย ภควาโต รมฺมํ สุตฺวา, วิรชํ วีตมลํ รมฺมจกฺกํ ปฏฺฐิลภิตฺวา, ยงฺกิลฺลจิ
สมฺพุทฺธรมฺมํ สพฺพนฺุตํ นิโรธรมฺมนฺฺติ, ภควนฺตํ อุปสมฺปทํ ยาจิตฺวา, ภควาโตเยว
สนฺติกา เอหิภิกฺขุอุปสมฺปทํ ปฏฺฐิลภิตฺวา, ภควาโต รมฺมวินเย อริยสาวกสฺสจฺจ
โลเก ปจฺมํ อุปฺปนฺโน อโหสิ.

ตสมฺนิจฺจาปี โข สมเย สงฺฆมรตฺนํ โลเก ปจฺมํ อุปฺปนฺนํ อโหสิ, พุทฺธมรตฺนํ
รมฺมมรตฺนํ สงฺฆมรตฺนนฺฺติ ติรตฺนํ สมฺปฺณณํ อโหสิ.

มยํ โข เอตฺรหิ อิมํ อาสาฬหปุณฺณมีกาลํ ตสฺส ภควาโต รมฺมจกฺกปฺ-
ปวตฺตณกาลสมฺมตํ อริยสาวกสฺสจฺจอุปฺตติกาลสมฺมตณฺฺจ รตฺนตฺตยสมฺปฺณณ-
กาลสมฺมตณฺฺจ ปตฺวา, อิมํ จานํ สมฺปตฺตา, อิเม สกฺกาเร กเหตุว, อตฺตโน กายํ
สกฺการูปจฺจํ กริตฺวา, ตสฺส ภควาโต ยถาจุจฺเจ กุณฺเณ อนฺุสฺสรนฺฺตา, อิมํ ฐูปิ (อิมํ
พุทฺธรูปฐิมิ) ติกฺขตฺตํ ปทกฺขิณํ กริสฺสาม, ยถาคหิตฺเทหิ สกฺกาเรหิ ปุชฺชํ คุรมฺนา.

สาธุ โน ภนฺเต ภควา สุจิรปรีนิพฺพุตปี ฌาตพฺเพหิ กุณฺเหหิ อตฺตารมฺมณตยา
ปญฺญามาโน, อีเม อมฺเหหิ กหิตฺเต สกฺกาเร ปฏิกฺกณฺหาตุ, อมฺหากํ ทิฆมตฺตํ
หิตาย สุขาฯ.

คำแปล

เราทั้งหลายถึงซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดแล ว่าเป็นที่พึง พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด เป็นพระศาสดาของเราทั้งหลาย อนึ่ง เราทั้งหลายขอบใจซึ่งธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ทรงอาศัยความการุณย์ในสัตว์ทั้งหลาย ทรงพระกรุณาแสงหาประโยชน์เกื้อกูล ทรงอาศัยความเอ็นดู ได้ยังพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยมให้เป็นไป ทรงประกาศอริยสัจ ๔ เป็นครั้งแรก แก่พระภิกษุปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี ในวันอาสาฬหบูชา

อนึ่ง ในสมัยนั้น ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะผู้เป็นหัวหน้าของพระภิกษุปัญจวัคคีย์ ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ธรรมจักขุอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทินว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้น มีความดับเป็นธรรมดา” จึงทูลขออุปสมบทกะพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้เป็นพระสงฆ์อริยสาวกในพระธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นองค์แรกในโลก

อนึ่ง ในสมัยนั้นแล พระสังฆรัตนะได้บังเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก พระรัตนตรัย คือ พระพุทธรัตตะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ ได้สมบูรณ์แล้วในโลก

บัดนี้ เราทั้งหลายแล มาประจวบมงคลสมัยอาสาฬหบูชา วันเพ็ญอาสาฬหมาส ที่รู้พร้อมกันว่า เป็นวันที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงประกาศพระธรรมจักร เป็นวันที่เกิดขึ้นแก่พระอริยสงฆ์สาวก และเป็นวันพระรัตนตรัยสมบูรณ์ คือ กรบ ๓ รัตนะ จึงมาประชุมกันแล้ว ณ ที่นี้ ถ้อยสัการะเหล่านี้ ทำกายของตนให้เป็นดังภาชนะรับเครื่องสักการะ ระลึกถึงพระคุณตามเป็นจริงทั้งหลาย

ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น บุกอยู่ด้วยสักการะอันถือไว้แล้วอย่างไร จักทำประทักษิณ
สี่นวาระ ๓ รอบซึ่งพระสถูปนี้ (ซึ่งพระพุทธรูปภูมินี้)

จำแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าแม่เสด็จปรินิพพานนานมาแล้ว
ยังปรากฏอยู่ เพราะพระคุณสมบัติอันข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะพึงรู้โดยความ
เป็นอติคารมณฺ์ จงทรงรับซึ่งเครื่องสักการะ อันข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายถือไว้นี้ เพื่อ
ประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.

เข้าพรรษา

วันเข้าพรรษา นี้ ในบาลีมีชื่อเรียก ๒ อย่าง คือ เข้าพรรษาเรียกว่า “วสุสวาส” จำพรรษาเรียกว่า “วสุสาวาส” กำหนด ๓ เดือน คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงกลางเดือน ๑๑ ซึ่งระยะนี้เป็นฤดูฝน

การเข้าพรรษานี้ เป็นพิธีหนึ่งที่นับเนื่องอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมของพวกเราชาวไทย ที่นับถือพระพุทธศาสนา ดังนั้น เมื่อถึงวันเช่นนี้ พุทธศาสนิกชนจึงต่างไปประชุมบำเพ็ญกุศลกันในวัด หรือตามสถานที่ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อการพิธีทางศาสนาโดยเฉพาะ

เหตุที่จะเกิดให้มีการเข้าพรรษานี้ ก็เนื่องด้วยประเพณีของชาวมัชฌิมประเทศโบราณ เมื่อถึงฤดูฝนต้องงดการไปต่างเมืองชั่วคราว เช่น ผู้ที่เคยเที่ยวไปมาจากเมืองโน้นไปเมืองนี้ พ่อค้าเที่ยวค้าขายก็มี ผู้ที่วางตัวเป็นนักบวชไม่มีห้วงโยเที่ยวไปเที่ยวมาอยู่ เช่น พวกเดียรถีย์และปริพาชกถือลัทธิต่าง ๆ ก็มี เมื่อถึงฤดูฝน ณ ที่ใดต้องหยุดพัก ณ ที่นั้นตลอด ๓ เดือน แล้วจึงออกเดินทางต่อไป ที่เป็นดังนี้ เพราะทางเดินเป็นหล่มไปมาไม่สะดวก นอกจากนี้ยังจะถูกน้ำป่าไหลท่วมอีกด้วย ถึงแม้สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จจาริกไปมาอยู่ในเมืองต่าง ๆ มิได้ประทับอยู่ในเมืองใดเมืองหนึ่งเป็นประจำ เมื่อถึงฤดูฝน พระองค์ก็หยุดประทับในเมืองใดเมืองหนึ่งเหมือนคนอื่น ๆ ตอนแรกพระยังมัวน้อย ถึงฤดูฝนท่านก็หยุดจาริกตามลำดับของท่านเอง เช่นเดียวกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประพตอยู่ ไม่ต้องตั้งเป็นธรรมเนียมขึ้น และก็ไม่มีความเห็นใดที่พระพุทธองค์จะทรงบัญญัติให้พระสงฆ์อยู่จำพรรษา การก็สงบมา จนกระทั่งมีภิกษุมามากขึ้น วันหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เมืองราชคฤห์ มีพระพวกหนึ่ง เรียกว่า “ฉัพพัคคีย์” มี ๖ รูปด้วยกัน ไม่รู้จักกาลแม้ในฤดูฝนก็ยังจาริกไปมา เที่ยวเหยียบย่ำข้าวกล้าเหี่ยวระบัดสัตว์เล็ก ๆ จนผู้คน

พากันตบเศียรว่า แม้พวกเดียรถีย์ปรีชาเขาก็ยังหยุด ที่สุดนก็ยังรู้ทำรงบนยอดไม้เพื่อหลบหนีฝนแต่พระสมณศากยบุตรทำไมมาเที่ยวทั้ง ๓ ถดู เหยียบหญ้าและต้นไม้ที่เป็นของเป็นอยู่ ทำสัตว์ทั้งหลายให้ตายเป็นอันมาก ความทราบถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงบัญญัติเป็นธรรมเนียมไว้ว่า เมื่อถึงฤดูฝนให้ภิกษุจำพรรษา คือ อยู่ประจำที่ในฤดูฝน ในที่แห่งเดียวตลอดฤดูฝนเป็นเวลา ๓ เดือน คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึง กลางเดือน ๑๑ เรียกว่า “เข้าพรรษา” ด้วยเหตุดังนี้ จึงได้เกิดมีการเข้าพรรษาสืบมาจนทุกวันนี้

เมื่อได้ทราบถึงเหตุการณ์เข้าพรรษาแล้ว ก็ควรจะทราบหน้าที่ที่พุทธศาสนิกชนจะพึงปฏิบัติในวันเช่นนี้ต่อไปซึ่งจะได้แยกออกเป็นพิธีสงฆ์ พิธีหลวง พิธีราษฎร์

พิธีสงฆ์ ก่อนจะถึงวันเข้าพรรษา พระท่านจัดทำความสะอาดเสนาสนะที่ชำระรดก็ซ่อมแซมให้มั่นคง ที่สกปรกมีหยากเยื่อหยากไย่ก็จัดการปิดกวาดชำระให้สะอาด ที่ต้องทำเสนาสนะให้สะอาดก่อน ก็เพื่อจะได้บำเพ็ญสมณกิจในวันเข้าพรรษาได้เต็มที่ พอถึงวันเข้าพรรษารุ่งแรก ท่านก็ประชุมพร้อมกันในโบสถ์ให้พระสวดมนต์เสร็จแล้วกล่าวคำอธิษฐานพรรษา คือ คำตั้งใจที่จะอยู่ตลอดฤดูฝนในวัดของท่าน ใจความของคำอธิษฐานนั้นมีว่า “ข้าพเจ้าจะอยู่จำพรรษาในวัดนี้ตลอด ๓ เดือน” กล่าว ๓ ครั้ง เสร็จแล้วพระผู้น้อยก็กล่าวคำขอขมาพระผู้ใหญ่เป็นใจความว่า ขอขมาโทษที่ได้ล่วงเกินไปในทางกาย วาจา ใจ เพราะประมาท แล้วพระผู้ใหญ่ก็กล่าวตอบเป็นใจความว่า อดโทษให้ เป็นอันต่างฝ่ายต่างให้อภัยกันในความล่วงเกินที่ได้ทำแล้วก็จะสำรวมระวังต่อไปเป็นเสร็จพิธีในวันนั้น ต่อแต่นั้นไปพระท่านก็จะมีดอกไม้รูปเทียนไปตามวัดต่าง ๆ เพื่อขอมาพระที่ท่านเคารพนับถือต่อไป เมื่อเสร็จพิธีเหล่านี้แล้ว ท่านก็เริ่มบำเพ็ญกิจวัตร เป็นต้นว่า ศึกษาพระธรรมวินัยให้โอวาทและอื่น ๆ อันเป็นกิจของสมณะต่อไป นี่เป็นพิธีสงฆ์

พิธีหลวง เนื่องในวันเช่นนี้ได้มีพิธีทำกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ดังปรากฏตามที่นางนพมาศกล่าวไว้ว่า “ครั้นถึงเดือน ๘ นักขัตฤกษ์บูชาใหญ่ การพระราชพิธีอาสาธมาศ พระวរបุตตพุทธชินโรสในพระศาสนาจะจำพระพรรษา เป็นมหาสันนิบาต

ทุกพระอาราม.....สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงดำรัสสั่งนายนักการ ให้จัดการตกแต่ง
เสนาสนะทุกอารามหลวง แล้วก็ทรงถวายขารัชมณะ เป็นต้นว่า เติง ตั้ง ที่นั่ง
ที่นอน เสื่อศาลาตาปูเป็นสังฆทาน และผ้าวัสสาวาสักพัสดุ ประทีปเทียนจำนำ
พรรษา บูชาพระบรมธาตุ พระพุทธรูปปฏิมากร พระปริยัติธรรมสันไตรมาส ถวายรูปเทียน
ชวาลาน้ำมันตามใส่ประทีปแก่พระภิกษุสงฆ์ บรรดาเจ้าพรรษาในพระอารามหลวง
ทั้งในกรุงนอกกรุงทั่วถึงกันตามลำดับ” ประเพณีนิยมอันนี้ ก็ยังได้ปฏิบัติกันอยู่
จนบัดนี้ เรียกว่า “พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเข้าพรรษา” มีพิธีดังนี้

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ พระมหากษัตริย์เสด็จมายังพระอุโบสถวัดพระศรี-
รัตนศาสดาราม ทรงจุดเทียนพรรษาถวายพุ่มบูชาพระพุทธรูปมณฑปรัตนปฏิมากร
พระสัมพุทธพรรณี พระพุทธรูปยอดีฟ้าจุฬาโลก และพระพุทธรูปเลิศล้ำนภาลัษณ์ แล้ว
ทรงจุดรูปเทียนเครื่องนมัสการ และทรงประเคนพุ่มรูปเทียนแด่พระสงฆ์ทรง
สมณศักดิ์ อันมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน เสร็จแล้วเสด็จออกจากวัดพระ
ศรีรัตนศาสดารามไปวัดบวรนิเวศวิหาร เข้าสู่พระอุโบสถ ทรงจุดรูปเทียนพรรษา
และรูปเทียนเครื่องราชสักการะ กับเครื่องนมัสการ แล้วถวายพุ่มบูชาพระพุทธรูปชินสีห์
และที่พระบรมรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และถวายพุ่มดอกไม้แด่สมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และถวายพุ่มดอกไม้แด่สมเด็จพระ
สังฆราช แล้วเสด็จไปทรงจุดเทียนพรรษา และบูชาปูชนียสถานในพระอารามนี้

วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระขัตติยราชวงศ์
เสด็จไปวัดพระเชตุพนทรงจุดเทียนพรรษา รูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่อง
นมัสการ แล้วถวายพุ่มบูชาพระพุทธรูปเทวปฏิมากรในพระอุโบสถ และทรงจุดรูปเทียน
บูชาพระพุทธรูป ณ ปูชนียสถานต่างๆ ถวายพุ่มบูชาพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมาภิไธยวชิราวุธ และถวายพุ่มดอกไม้แก่พระราชกณะเจ้าอาวาส
และในเวลาเดียวกัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระขัตติยราชวงศ์เสด็จไปวัด
เบญจมบพิตร ทรงจุดเทียนพรรษา รูปเทียนเครื่องราชสักการะและเครื่องนมัสการ

แล้วถวายพุ่มดอกไม้แด่สมเด็จพระราชาคณะเจ้าอาวาส แล้วเสด็จไปทรงจุดเทียนบูชาตามปูชนียสถานในพระอารามนี้

อนึ่ง ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แรม ๑ ค่ำ เวลาเช้ามีพระสงฆ์รับอาหารวิณฑาตที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง วันละ ๑๕๐ รูป ทั้ง ๓ วันตามประเพณี นอกจากนั้นยังได้จัดให้มีการสวดมหาชาติคำหลวงมีทำนองประกอบด้วยเม็ดพราย ซึ่งเป็นทำนองที่เกิดขึ้นจากพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าทรงธรรม ในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แรม ๑ ค่ำ สวดในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และตามศาลารอบพระอุโบสถ ก็จัดให้มีนักเรียนชายไปสวดคำฉันท์ตามหนังสือมูลบทบรรพกิจ ศาลละ ๒ คน สวดเป็นทำนองผลัดเปลี่ยนกันไป นี่เป็นพิธีหลวง

พิธีราษฎร์ เนื่องในวันเข้าพรรษานี้ ราษฎรผู้นับถือพระพุทธศาสนา ย่อมมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ไม่น้อย เช่น ในครั้งกรุงสุโขทัย ได้ปรากฏตามที่นางนพมาศกล่าวไว้ว่า “อันว่ามหาชนชายหญิงในตระกูลทั้งหลาย ก็ชักชวนกันทำกองการกุศลต่าง ๆ บรรดาผู้ใดได้สถาปนาพระอารามไว้ในพระศาสนา ก็บอกกล่าวป่าวบุญในหมู่ญาติและมิตรช่วยกันตกแต่งเสนาสนะถวายพระภิกษุสงฆ์ทั่วกันทุกพระอารามและประชุมกันเป็นพวกเป็นเหล่า ตามวงศ์ญาติและมิตรต่างตกแต่งกริชกายประกวัดกัน แห่เทียนจำนำพรรษาของตน ๆ นำไปทางบกบ้าง เรือบ้าง เสี่ยงพิณพาทย์ ช้องกลองสนั่นไปทุกแห่งทุกตำบล เอิกเกริกด้วยประชาชนคนแก่คนดูทั้งทางบกทางน้ำ เป็นมหานักขัตฤกษ์ ครั้นถึงอาวาสผู้ใด ก็เลี้ยงดูกันแล้วเชิญเทียนประทีปจำนำพระพรรษาเข้าตั้งในพระอุโบสถวิหาร จุดตามบูชาพระรัตนตรัยสิ้น ๓ เดือน ทุก ๆ อารามราษฎร์” นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงพิธีต่างๆ ของราษฎรชาวกรุงสุโขทัย ที่ทำกันเนื่องในวันเข้าพรรษา เช่น นำลูกหลานญาติมิตรไปประชุมกันตามวัด ถวายผ้าอาบน้ำฝน และจุดปัจจัยแก่ภิกษุสามเณร บางพวกก็อธิษฐานว่าจะรักษามุขุโสดศีลตลอด ๓ เดือน บางพวกก็อธิษฐานว่า จะฟังเทศน์ทุกวันมิให้ขาดตลอด ๓ เดือน

นี้เป็นพิธีเนื่องในวันเข้าพรรษาของพุทธศาสนิกชนสมัยนี้ นอกจากนั้นก็ ยังถือเป็นกิจสำคัญที่ยังต้องบำเพ็ญกันอยู่ เช่น ช่วยซ่อมแซมตกแต่งเสนาสนะ ถวายให้พระท่านอยู่เป็นสุขสบายตลอด ๓ เดือน ปวารณาตนต่อพระถวายสิ่งที่ ขาดเหลือเฉพาะรูป หรือทั้งวัดตลอด ๓ เดือน และเข้าวัดฟังธรรมรักษาศีลอุโบสถ บางพวกก็อธิษฐานใจ เว้นสิ่งที่ควรเว้น บำเพ็ญสิ่งที่ควรบำเพ็ญ เช่น พวกนักดื่มเหล้า บางคนเขาก็เว้นไม่ดื่มเหล้าตลอดพรรษา โดยตั้งใจเว้นเองก็มี เข้าไปปฏิบัติจน ต่อหน้าพระก็มี บางคนที่ทำบาปหยวนช้าทารุณกรรมต่างๆ ก็ปฏิญาณตนไม่ทำ ในสิ่งนั้น บางคนก็จัดให้มีเทศน์เป็นประจำที่บ้านของตนตลอด ๓ เดือน บางคน ก็จัดดอกไม้รูปเทียนไปถวายแก่พระที่ตนเคารพนับถือ หรือท่านที่เคยเป็นอุปัชฌาย์ อาจารย์ของตน นี่เป็นกุศลพิธีที่พุทธศาสนิกชนได้ทำกันเนื่องในวันเข้าพรรษา ตลอดมา.

สารทไทย

วันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นวัน “สารทไทย” ซึ่งเป็นนักษัตรฤกษ์ที่นิยมกันมานานแล้ว เพราะถือว่าเป็นสมัยที่จะได้ทำบุญในเมื่อวัน เดือน ค่ำ ล่วงมาถึงกึ่งกลางรอบปี พิธีสารทของไทยนี้เป็นของพราหมณ์มาก่อนการทำบุญเนื่องในพิธีสารทของพราหมณ์ ก็คือ การทำบุญในฤดูที่ข้าวออกรวงเป็นน่ำนม เพื่อจะให้ เป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนา ดังที่นางนพมาศได้กล่าวไว้ว่า “เป็นฤดูที่ชนทั้งปวงกว่น ข้าวปายาส และทำยาอุเลียงพราหมณ์” อีกอย่างหนึ่ง เราทำเพื่อเช่นบุรพชน คือ บิดา ปู่ ทวด ที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อพิธีนี้ตกเข้ามาเป็นของไทยก็พลอยประเพณีตาม พิธีของพราหมณ์ไปด้วย ผู้ที่เคยถือศาสนาพราหมณ์ เมื่อเคยทำบุญตามฤดูกาล ให้แก่พราหมณ์ ครั้นกลับมากลือพระพุทธศาสนาแล้ว เมื่อถึงกำหนดที่ตนเคยทำบุญ ก็ไม่ละเลยเสีย เพราะเชื่อกันว่า พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เป็นเนืองนาบุญวิเศษ ยิ่งกว่าพราหมณ์ จึงได้จัดทำถวายพระสงฆ์เหมือนที่เคยทำแก่พราหมณ์ ดังนั้น พิธีพราหมณ์จึงได้มาระคนปนอยู่ในพระพุทธศาสนา

การที่พระพุทธศาสนาอนุโลมตามพิธีพราหมณ์นั้น บางอย่างเป็นของที่ควรอนุโลมกันได้ เพราะไม่เป็นการเสียหายอะไร บางอย่างพระพุทธศาสนาก็บัญญัติตามแนวของพราหมณ์ แต่กลับกันให้ตรงข้ามเสีย เช่น พราหมณ์มีเมียได้ และถือว่า ถ้าไม่มีลูกสืบตระกูลต้องไปตกนรก พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า เพราะเหตุ ที่มีเมียมีลูก ทำให้เกิดความคิดฟุ้งซ่านและก่อความกิเลสอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก จึงห้ามพระสงฆ์ไม่ให้มีเมีย พราหมณ์ถือลัทธิลัทธิลอยบาปโดยเอาผ้าห่มผ้าห่มไปลอยน้า พระพุทธเจ้าให้พระสงฆ์เอาผ้าห่มเหล่านั้นกลับมาห่ม พราหมณ์ถือว่า การโกนผม ทำให้เกิดเสนียดจัญไร เป็นคนไม่ควรคบ เช่น การลงโทษแม่ม่าย พระพุทธเจ้ากลับให้พระสงฆ์โกนผม พราหมณ์ถือว่า จะรับของทีคนอื่นทำมากินไม่ได้ ต้องหุงกันเอง พระพุทธเจ้ากลับห้ามไม่ให้หุงกินเอง ให้ขอเขากิน นี่แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนา

บัญญัติในสิ่งที่ตรงกันข้ามกับลัทธิพราหมณ์ เฉพาะในสิ่งที่พระองค์เห็นว่า เป็น ลัทธิที่เฉียดเข้าไปทางพหุมานะ ไม่มีประโยชน์อันใด นอกจากจะทำให้คนอื่นหลงถือ ไปในทางที่ผิดๆ ในส่วนพิธีอื่นๆ พระองค์ก็ลอยตามและไม่บัญญัติห้ามไว้ก็มีเป็น อันมาก พิธีเหล่านั้นที่เรายังถืออยู่ เช่น ปลายปีพิธีตรุษ ต้นปีพิธีสงกรานต์ และ กลางปีก็คือพิธีสารท

ที่เรียกว่า “สารท” ปทานุกรมบอกว่า เป็นชื่อฤดูในระหว่างฤดูฝน กับ ฤดูหนาว คือ ฤดูใบไม้ร่วงเป็นอันตกอยู่ในปลายเดือน ๑๐ เราจึงเรียกกันว่า “เป็น ฤดูสารท” และเป็นพิธีทำบุญกลางปีของไทย เรียกว่า “ทำบุญวันสารท” ชนชาติ ญไทย เรียกว่า “ทำบุญข้าวสาค” ชาวอีสาน เรียกว่า “ทำบุญข้าวสาก” แต่เขาเริ่ม ทำกลางเดือน ๑๐ เพราะถือกันว่า ในวันกลางเดือน ๑๐ นี้ เป็นวันผีสัญติและมีไฟัญติ มาคอยรับอาหารที่ทำกันในคราวนี้ เมื่อผู้ใดไม่ทำบุญข้าวสาก ถือว่า ผู้นั้นขาดความ กตัญญูต่อวิตามารดา และญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วจะได้รับความเดือดร้อนเพราะ ผีที่ล่วงลับไปจะให้ภัยต่างๆ ของที่ทำในพิธีสารทนี้ เรียกว่า “กระยาสารท” ซึ่ง แปลว่า “อาหารที่ทำในฤดูสารท” กระยาสารทนี้ เห็นจะเนื่องมาจากข้าวมธุปายาส ซึ่งเขาใช้ข้าว น้ำตาลน้ำนมผสมกัน แต่ข้าวมธุปายาสนี้ เขาทำกันไม่กำหนดเฉพาะ ฤดูสารท บางที่เขาทำกินกันเอง เช่น ที่นางสุชาดาหุงถวายพระพุทธเจ้า ก็ทำถวาย ในเดือน ๖ และเศรษฐีชี้เหนียว ตามเรื่องที่ว่าหุงข้าวปายาสกินเอง ดังนั้น กระยาสารท ถึงแม้จะทำเฉพาะในพิธีสารท คือ สิ้นเดือน ๑๐ แต่ก็น่าจะเอาแบบอย่างมาจาก มธุปายาสนั่นเอง มธุปายาสเป็นอาหารของชาวอินเดีย เมื่อมาตกเป็นของไทยก็ ต้องมีเปลี่ยนแปลงไปบ้าง และเมื่อมาทำกันในฤดูสารท ก็เลยเรียกกันว่า “กระยา- สารท”

พิธีสารทนี้เป็นราชพิธีอันหนึ่ง ซึ่งทำกันมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัย แต่ครั้งนั้น เรียกว่า “พิธีภัทรบท” การทำปรากฏตามตำนานพมาศได้กล่าวไว้ว่า “ทางพุทธศาสนา พระราชพิธีนี้ เป็นสมัญหุมุ่หาชนกระทำมธุปายาสถวายอุทิศสพระภิกษุสงฆ์ ทั้ง

บูชาพระรัตนตรัยด้วยพรรณผ้ายกระทำเป็นธง แล้วอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติอันไปสู่ปรโลก” นี่เป็นพิธีราษฎร์เขาทำกัน ส่วนที่เป็นพิธีหลวงนั้น นางนพมาศกล่าวไว้ว่า “ราชบุรุษชาวพนักงานตักแต่งโรงพิธีในพระราชนิเวศน์ ตั้งก้อนเส้าเตาเพลิงและสัมภาระเครื่องใช้เบ็ดเสร็จ นายนักการละหารหลวงก็เก็บเกี่ยวครกสาเลี และรวงข้าวมาตากด้าเป็นข้าวเม่า ข้าวตอก ส่งต่อมณฑิยบาลวังวรเครื่อง นายพระโคกัรัดน้ำจ้ำรรมมาส่งดูงเดียวกัน กรันได้ฤกษ์รับสั่งให้จ้าซาชาวเวรเครื่องทั้งมวล ตักแต่งปรุงมธูปายาส ปรุงปนระคนเจือล้วนแต่ของโอหารส มีขัณฑสกร น้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำตาล นมสด เป็นต้น ใ้กลงในภาชนะซึ่งตั้งบนเตาเพลิง จึงให้สาวสาางกวมธูปายาสโดยสังเขป ชาวดุริยางคัดนตรีก็ประโคมพิณพาทย์ฉ้องกลองเล่นการมหรสพ ระฆะระบำ ล้วนแต่ันริ” แล้วกล่าวต่อไปได้ความว่า พอเสร็จพิธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยราชบริพารนำข้าวปายาสไปถวายพระมหาเถรานุเถระทรงทำอยู่ดังนี้ตลอด ๓ วัน นี้ได้เป็นประเพณีสืบต่อกันมา

ในบัดนี้อาหารที่ทำเนื่องในพิธีสารท นอกจากกระยาสาธท ก็มีอีกอย่างหนึ่งคือ ข้าวทิพย์ ถือกันว่า เป็นอาหารที่มีรสอร่อยปนาอาหารทิพย์ สิ่งของที่ใช้สำหรับข้าวทิพย์นั้น มีพวกกล้วย กล้วยสุก ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ข้าวเม่า มันเทศ กระจับ แห้ว ข้าวสารลูกบัว เมล็ดมะกอก น้ำนมโค น้ำผึ้ง น้ำอ้อย มะพร้าวแก่ มะพร้าวอ่อน ชะเอม และอื่นๆ อีกมากมาย เอามารวมกันแล้วกวนให้เข้ากัน การกวนข้าวทิพย์นี้มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และที่ทำการเป็นการใหญ่โต ก็ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดใ้มีการกวนข้าวทิพย์ ในรัชกาลที่ ๑ และใช้พระเจ้าลูกเธอฝ่ายในทรงกวนทั้งสิ้น จึงได้เป็นราชพิธีต่อมา แต่ในรัชกาลหลังๆ นี้ ใช้หม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง ซึ่งสาวพรหมจารีเป็นผู้กวน การกวนข้าวทิพย์เนื่องในพิธีนี้ ทรงทำในเดือน ๑๐ การทำนั้นทำ ๓ วัน เริ่มแต่แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๐ เวลาบ่ายนิมนต์พระสงฆ์มาสดาในโรงพิธี สาวพรหมจารีที่มาฟังสดมณต์ นุ่งขาวห่มขาวนั่งในฉาก มีสายสิญจน์โยงมณฑลเหมือนอย่างเจ้านายโสกันต์ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการแล้ว อาลักษณ์อ่านคำประกาศต่อหน้าพระสงฆ์

คำประกาศนั้นมีเป็นใจความว่า “การกว้นข้าวทิพย์นี้ เป็นพระราชพิธีเคยทำมาแต่โบราณ ขอประกาศแก่พระสงฆ์ซึ่งจะสวดพระพุทธมนต์ในราชพิธีนี้ ขอให้มียึดมั่นด้วยเมตตา และยึดเอาคุณพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง และด้วยอำนาจพระรัตนตรัย ขอให้เกิดสวัสดิมงคลและระงับโรคร้ายแก่ผู้ที่ได้รับพระราชทานข้าวทิพย์ และต่อไปเป็นคำอธิษฐานว่า ขออำนาจพระราชกุศลที่ได้ทรงทำในเวลานี้ จงให้มีพระชนม์ยืนนาน ปราศจากพระโรค ให้ศัตรูเกรงขาม ขอให้ฝนตกเต็มเพียงพองามในเวลาที่ข้าวออกเป็นรวง และผลไม้ต่างๆ เมื่อถึงฤดูขอให้ออกบริบูรณ์ทั่วทุกสิ่งทุกอย่าง” เมื่อจบคำประกาศ พระสงฆ์ก็สวดมนต์ วันแรกสวด “เจ็ดตำนาน” วันที่สองสวด “สิบสองตำนาน” วันที่สามสวด “ธรรมจักร” และ “มหาสมัย” พระที่นิมนต์มาสวดในราชพิธีนั้น วันแรกคณะใต้ วันที่สองคณะเหนือ วันที่สามคณะกลาง เมื่อสวดจบในวันที่สามซึ่งตรงกับวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๑๐ พระสงฆ์ก็ถวายอดิเรก คือถวายพระพรลากลับไป ต่อแต่นั้น พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานน้ำมหาสังข์ใบมะตูม และทรงเจิมสาวพรหมจารีทั้งหมด เสร็จแล้วท้าวนางก็นำสาวพรหมจารีไปโรงพิธีซึ่งทำไว้อีกแห่งหนึ่งสำหรับกว้นข้าวทิพย์ แต่ก็อยู่ในพระบรมมหาราชวังนั่นเอง

การตกแต่งโรงพิธีนั้น ก็คือ ก่อเตากระทะ ๑๐ เตา เรียงตามยาวเป็นแถว ๘ เตา สำหรับกว้นข้าวทิพย์อยู่ด้านสกัด ๒ เตา สำหรับกว้นกระยาสารท หน้าเตาทั้ง ๓ นั้น ตั้งม้าวางโต๊ะตะลุ่มลงเครื่องที่จะกว้น ข้างหลังเตายกพื้นต่ำกว่าปากกระทะหน่อยหนึ่ง สำหรับสาวพรหมจารีนั่งกว้นกระทะละคู่ ตามเสาแขวนหิ้งตั้งเทวรูปมีรูปเทียนดอกไม้บูชาตามทิศ ที่ต้นแถวตั้งเครื่องบูชาพานธูปเทียนด้วยแก้วอย่างเครื่องทองน้อย บูชาครูปิตุยา มิวัดน้ำสัมนมเนยตั้งอยู่ด้วย ผู้ที่กว้นข้าวทิพย์สวมมงคลทุกคน เมื่อขึ้นนั่งประจำที่แล้ว พระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงรินน้ำในพระมหาสังข์ลงในกระทะ แล้วทรงเจิมพายที่พาดอยู่ปากกระทะๆ ละ ๒ พาย ด้วยยันต์มหาอุณาโลมทุกเล่ม แล้วทรงรินน้ำในพระเต้าศิลาจารึกอักษร และพระเต้าภัทรบิฐต่อไปทุกกระทะ โปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอทรงรินน้ำสัมนมเนยตามไปจนตลอดทั้ง ๘ กระทะ เสร็จแล้ว พวกที่ประจำกระทะ เรียกว่า ท้าวปลัดเทียบพิเศษ

ก็เทลงเครื่องที่จะกลงในกระทะ ซึ่งมีกะทิและน้ำตาลเคี่ยวได้ที่แล้ว สาวพรหมจารี จัปพายเริ่มกวน ประโคมแดร่สังข์ฆ้องชัย พิณพาทย์ มโหรี พระมหाराชครูทำพิธี รดน้ำสังข์ทุกกระทะแล้วก็เสด็จขึ้น พอเสด็จขึ้น สาวพรหมจารีก็เลิกกวน ต่อแต่นั้นให้พวกฝัพายมากวนต่อไปจนสุก และกระยาสารทอีก ๒ กระทะก็กวนพร้อมกัน เมื่อเสร็จการกวนแล้ว ก็พระราชทานแก่พวกฝัพายก่อน คือ ให้ฝัพายควักไปได้ คนหนึ่งเต็มใบพายที่จะคอนไปได้ รุ่งเช้าเสด็จออกเลี้ยงพระสงฆ์ แล้วแจกจ่าย ข้าวทิพย์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในมากนักน้อยตามศักดิ์ ข้าวทิพย์ที่แจกนั้น มีเป็นห่อ ๓ ขนาด ขนาดใหญ่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ ขนาดกลางสำหรับข้าราชการชั้นรองๆ ลงไป เมื่อพระราชทานแล้วก็ป็นอันเสร็จ พิธีเกี่ยวกับข้าวทิพย์ พิธีกวนข้าวทิพย์นี้ได้แพร่หลายไปถึงราษฎร โดยทำกันเป็น พิธีราษฎร ไม่ใช่ราชพิธี และให้หญิงสาวพรหมจารีเป็นผู้กวน พิธีของราษฎรมักทำ กันที่วัด โดยมีพระสงฆ์สวดมนต์และเลี้ยงพระแล้ว แจกจ่ายกันคนละเล็กคนละน้อย ทั้งนี้ถือว่า เป็นเหตุให้เกิดสวัสดิมงคลและระงับโรคภัยได้ จึงเป็นประเพณีนิยม สืบกันมา การกวนข้าวทิพย์ไม่ค่อยจะทำกันแพร่หลายนักเพราะเรื่องมาก ส่วน กระยาสารททำกันเป็นพื้น และเป็นประเพณีอันดีของชาวไทยอีกอย่างหนึ่ง คือ นอกจากทำไปถวายพระแล้ว ยังมีการเผื่อแผ่เจือจานกันอีก เช่น เมื่อบ้านไหน ทำกระยาสารทก็เอาไปแจกแก่อีกบ้านหนึ่ง เป็นอันต่างฝ่ายต่างแจกเพื่อแลกเปลี่ยน กัน ประเพณีแจกขนมนี้ดูเหมือนจะมีแก่ชาติอื่นๆ ด้วย เช่น จีนเขาก็แจกขนม โก้กัน ฝรั่งเศสก็แจกเค้กกัน ไทยเรานิยมมานานแล้ว และประเพณีนี้ทางชนบท ถือกันเคร่งครัดมาก จะเห็นได้ เช่น ปลายปีพิธีตรุษ เราแจกข้าวเหนียวแดงกัน ต้นปีพิธีสงกรานต์ เราแจกขนมกวนกันมากกลางปีพิธีสารท เราก็แจกกระยาสารทกัน

อนึ่ง การทำบุญเนื่องในฤดูสารทนี้ นอกจากทำกระยาสารทอันเป็นอาหาร ที่เราทำกันตามแบบอย่างทางลัทธิพราหมณ์แล้ว ยังมีการทำบุญซึ่งเป็นเนื้อแท้ ทางพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง คือ การถวายของ ๕ อย่างแก่พระสงฆ์ ของ ๕ อย่างนั้น คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ซึ่งถวายกันในฤดูสารทนี้ ทั้งนี้มีมูลเหตุ

มาว่า ในครั้งพุทธกาล พวกภิกษุเกิดอาพาธขึ้นชนิดหนึ่ง เรียกว่า “**สารทิกาพาธ**” แปลว่า “**ไข้เกิดในฤดูสารท**” อาการที่เป็นนั้น คือ ฉันทจันทแล้วอาเจียน เป็นอย่างนี้เหมือนกันมาก ๆ ทำให้ร่างกายซูบผอมเศร้าหมอง พระพุทธองค์ทรงทราบ จึงได้ดำริหาสิ่งที่ป็นทั้งยาด้วยเป็นทั้งอาหารด้วย เพื่ออนุญาตให้พระสงฆ์ฉัน และไม่ให้เป็นอาหารหยาบ จึงได้ทรงคิดเห็นยาทั้ง ๕ อย่างว่า เป็นประโยชน์ในการบำรุงร่างกายได้อย่างดี จึงอนุญาตให้ภิกษุรับและฉันได้ตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้ว ของเหล่านี้เป็นของที่มีในอินเดีย ครั้นตกลมาถึงเมืองไทย ของทั้ง ๕ อย่างนั้นไม่สำเร็จเป็นยาได้ทุกอย่าง คงใช้เป็นยาได้แต่น้ำผึ้ง ผู้ที่จะบำเพ็ญกุศลให้ต้องตามพุทธทานุญาติ จึงพากันถวายแต่น้ำผึ้งอย่างเดียว เรียกว่า “**ตักบาตรน้ำผึ้ง**” บางที่ก็มีน้ำอ้อย น้ำตาล กรวด เติมเข้าด้วย การตักบาตรน้ำผึ้งนั้น เขามักมีการปาวร้องหรือแจกฏีกา แล้วพร้อมกันไปทำหัวัด คือ เอาบาตรมาตั้งแล้วใส่น้ำผึ้งลงไป ในบาตรเสร็จแล้วก็แบ่งถวายพระสงฆ์ในวัดนั้น พริ้วถวาย บางทีหายกเอาด้วยสายสิญจน์วงเข้ากับบาตร ให้ผู้อื่นจับสายสิญจน์ต่อ ๆ กันไป แล้วหัวหน้าว่านាំให้ผู้อื่นว่าตาม คำถวายนั้นว่า ดังนี้.—

สารท นามาย ภนฺเต กาโล สมฺปโตโต, ยตฺถ ตถาคโคโต อรหํ **สมฺมาสมฺพุทฺธ**
สารทิกาพาธณ อาพาธิกานํ ภิกฺขุณํ ปญฺจ เกสฺสชฺชานิ อนุญฺจาสิ, สปิปี นวเนตฺ
 เตลํ มธฺ ฝานิ ตํ, มยฺนุทานิ ตกฺกาสทฺทิสํ สมฺปตฺตา, ตสฺส ภควโต ปญฺจตฺตานุกํ
 ทานํ ทาทูกามา เตสุ ปริยาปนฺนํ มธฺ จ เตลํ จ ฝานิตํ จ ภิกฺขุณญฺเจว สามณฺเณรณญฺจ
 โโอโณชยาม. สารฺท โน ภนฺเต อญฺยา ยถาวิภคฺตํ มธฺทานํ จ เตลํ จ ฝานิ ตํ จ
 ปฏิกฺคณฺหาตุ, อมฺหากํ ทิฆรคฺตํ หิตาย สุขาย.

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ บัดนี้ ฤดูสารทมาถึงแล้ว พระพุทธองค์ทรงอนุญาตยา ๕ อย่าง คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย แก่ภิกษุผู้อาพาธด้วยโรคเกิดในฤดูสารทกาล บัดนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายจะถวายทาน ตามพระพุทธานุญาต จึงถวายน้ำผึ้งเป็นยาอย่างหนึ่ง กับ น้ำมัน น้ำอ้อย อันเนื่องในยา ๕ อย่างนั้น ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงรับทานของข้าพเจ้าทั้งหลาย ตามที่ได้แจกไปนั้น ๆ เพื่อ

ประโยชน์ และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ” แล้วพระสงฆ์
รับสาธุพร้อมกัน เป็นเสร็จพิธี

ในสมัยนี้ การตัดบาตรน้ำผึ้งรู้สึกว่ามีผู้ทำน้อยลง จะเป็นเพราะหาน้ำผึ้ง
ยากหรือว่าราคาแพง หรือเห็นว่า มีประโยชน์น้อยก็เป็นได้ จึงเปลี่ยนเป็นตัดบาตร
ข้าวสาร

สรุปความว่า พิธีสารทของไทยเรานี้ ทำเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว
อย่างหนึ่ง ทำเพื่อให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตัวเอง ในเมื่อตนมีอายุล่วงมาได้ถึงปีย่างหนึ่ง
ทำเพื่อประสานสามัคคีในระหว่างเพื่อนบ้านอย่างหนึ่ง ในข้อประสานสามัคคีนี้ เรายึด
สังคหวัตถุ ๓ คือ การสงเคราะห์กันด้วยการให้ เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจกันให้แน่นหนา
ตลอดไป เพราะไทยเรายึดถือคติคือความสามัคคีเป็นหลักประกัน เพื่อความ
วัฒนาถาวรทั้งแก่ตนและหมู่คณะตลอดถึงประเทศชาติ ด้วยประการฉะนี้.

ออกพรรษา

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันแรกของวัน “ออกพรรษา” ในวันเช่นนี้ ถือเป็นวันสำคัญวันหนึ่งทางพระพุทธศาสนา สาธุชนต่างพากันไปประชุม ทำบุญ ตักบาตรฟังเทศน์ตามวัดวาอารามต่างๆ เรียกว่า “ทำบุญออกพรรษา” การออกพรรษา ก็คือ ออกจากการอยู่ประจำในฤดูฝน ในฤดูฝนพระท่านอยู่ประจำเป็นที่ไม่ไปค้างแรมที่อื่น เรียกว่า “จำพรรษา” เมื่อครบ ๓ เดือนแล้ว ท่านก็จาริกไปค้างแรมที่อื่นได้ เรียกว่า “ออกพรรษา” ตั้งแต่วันเข้าพรรษามาจนถึงวันออกพรรษานี้ ครบ ๓ เดือนพอดี เรียกว่า “ไตรมาส”

วันออกพรรษานี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วันปวารณา” ในวันนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ทำปวารณาแทนอุโบสถสังฆกรรม คือ ไม่ต้องสวดพระปาติโมกข์ ซึ่งตามปกติสวดเป็นประจำทุกปี คำว่า “ปวารณา” คือ การขอมให้ใช้ ขอมให้ขอ ขอมให้ว่ากล่าว ขอมให้ตักเตือน เป็นเรื่องของพระที่ท่านทำปวารณาต่อกัน คือ ต่างรูปต่างกล่าวปวารณา ตามลำดับอาวุโส คำปวารณานั้นมีใจความว่า “ข้าพเจ้าขอปวารณาต่อสงฆ์ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ฟังก็ดี ด้วยสงสัยก็ดี ขอท่านทั้งหลาย จงอาศัยความกรุณาว่ากล่าวข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าสำนึกได้จักทำคืนเสียแล้วสำรวมระวังต่อไป” กล่าวดังนี้ ๓ ครั้ง นี่เป็นพิธีของสงฆ์ ซึ่งท่านอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ส่วนพิธีของฆราวาสเนื่องในการออกพรรษา ก็มีการบำเพ็ญกุศล เช่น ทำบุญตักบาตรตามวัดที่อยู่ภายในย่านใกล้เคียง

ตักบาตรเทโว

การบำเพ็ญกุศลในวันเช่นนี้ ท่านจัดเป็นกาลทาน คือ มีปีละครั้ง เป็นประเพณีสืบมา และในวันเช่นนี้ ถือกันว่า เป็นวันคล้ายกับวันที่พระพุทธองค์เสด็จลงจากเทวโลก ตามตำนานกล่าวว่า เมื่อก่อน พ.ศ. ๔๐ พระพุทธองค์เสด็จไปจำพรรษา

โปรดพระพุทธมารดาในดาวดึงส์ แล้วเสด็จลงจากดาวดึงส์ในวันออกพรรษานี้ จึงเป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชนอีกอย่างหนึ่ง คือ เมื่อถึงวันเช่นนี้ ก็เตรียมจัดอาหารไปใส่บาตร เรียกว่า “ตักบาตรเทโว” เรียกเต็มว่า “เทโวโรหณะ” แปลว่า “การหยั่งลงจากเทวโลก” การตักบาตรเทโวนี้ บางวัดก็ทำในวันกลางเดือน ๑๑ บางวัดก็ทำในวันแรมค่ำหนึ่งเดือน ๑๑ ทั้งนี้สุดแต่ความร่วมใจกัน

พิธีทำนั้น ได้อัญเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานบนล้อเลื่อน มีบุษบก และมีภาตรตั้งอยู่หน้าพระพุทธรูป มีคนลากนำหน้าพระสงฆ์ พวกทายกทายิกาต่างก็นั่งเรียงรายกันอยู่เป็นแถวๆ แล้วใส่บาตร อาหารที่ใส่ในวันนั้น มีข้าว ก่ำ และข้าวต้มมัดได้ ข้าวต้มลูกโยนเป็นพื้น โดยมากทำพิธีกันในบริเวณพระอุโบสถ แต่บางแห่งเขาทำพิธีเหมือนกับพระพุทธรูปเสด็จลงจากเทวโลกจริงๆ เช่น ที่เมืองอุทัยธานี อัญเชิญพระพุทธรูปลงจากเขาและมีพระสงฆ์ตาม ประชาชนรอใส่บาตรที่เชิงเขา วัดที่เชิงเขานั้น ก็เรียกว่า “วัดสังกัส” เข้าใจว่า ตั้งชื่อวัดนี้ให้ใกล้เคียงความจริงกับเรื่องที่พระพุทธรูปเมื่อเสด็จลงจากเทวโลก ก็เสด็จประทับที่เมืองสังกัสสนครในกรุงเทพฯ ก็ทำกันที่วัดสระเกษ โดยอัญเชิญพระพุทธรูปนำหน้าพระสงฆ์จากภูเขาทอง แล้วทายกทายิกาก็ตั้งแถวกันใส่บาตรที่เชิงเขา ทำดังนั้นเพื่อให้ใกล้เคียงความจริง ประเพณีตักบาตรเทโวนี้ ทำกันอย่างมโหฬารในหมู่พุทธศาสนิกชน เพราะเป็นเหตุให้เกิดรำลึกถึงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้งกระนั้น แล้วเกิดปีติปราโมทย์ขึ้น ในบัดนี้ ประเพณีบำเพ็ญกุศลอันเนื่องด้วยการออกพรรษายังมีอยู่อีก ซึ่งจัดเป็นกุศลประจำปี คือ การทอดกฐินและการถวายผ้าจำนำพรรษา

ยังมีราชพิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในการออกพรรษา ซึ่งพระมหากษัตริย์ได้ทรงบำเพ็ญเป็นกิจประจำปี คือ นิมนต์พระภิกษุสามเณรในพระบรมมหาราชวัง เรียกว่า “บิณฑบาตรเวร” สามวัน คือ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ วันละ ๑๕๐ รูป พระมหากษัตริย์ทรงบาตรด้วยพระองค์เองพร้อมด้วยเจ้านายฝ่ายใน เป็นราชพิธีสืบมาทุกวันนี้ นอกจากนี้ก็มีราชประเพณีสวดมหาชาติคำหลวง ซึ่งได้จัดให้สวดในวันเข้าพรรษา ๓ วัน กลางพรรษา ๓ วัน และออกพรรษา ๓ วัน ประเพณี

การสวดมหาชาติคำหลวง หรือที่เรียกว่า “สวดโอ้เอ้วิหารราย” ได้มีมานานแล้ว ตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงวินิจฉัยว่า เกิดขึ้นครั้งพระเจ้าทรงธรรม คือ พระเจ้าทรงธรรมทรงพระราชดำริให้จัดประเพณีอ่านหนังสือสวดให้เป็นประโยชน์ แก่สัปบุรุษ เป็นต้นว่า ให้มีพนักงานอ่านประจำวิหาร หรือศาลารายในพระอารามหลวง สำหรับสัปบุรุษจะได้ไปฟัง ประเพณีการสวดประจำวิหาร หรือ ศาลารายซึ่งพระเจ้าทรงธรรมดำริขึ้น ยังมีอยู่จนบัดนี้เฉพาะที่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และมีพวก เด็กนักเรียนสวดชาดกเรื่องอื่นๆ ตามศาลาราย

มหาชาติคำหลวง เป็นหนังสือว่าด้วยชาดกอันเป็นกำเนิดของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร แต่งขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เป็นเวลา ๔๐๐ ปีเศษมาแล้ว จึงมีถ้อยคำที่ฟังยากๆ อยู่มาก เหตุที่แต่นั้นก็เพราะ ถือกันว่า ถ้าผู้ใดได้ฟังกลาหมหาชาติครบพันกลา ที่เรียกว่า “กลาพัน” (มีกลา ๑,๐๐๐ กลาพอดี) ย่อมจะได้รับอานิสงส์มาก และจะได้เกิดทันพระศรีอาริย์ด้วย แต่กลานั้นผู้ฟังฟังไม่รู้เรื่อง การแต่นั้น มีรับสั่งให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิต ในกรุงศรีอยุธยาแต่ง วิธีแต่งเอาภาษามคธตั้งบทหนึ่ง แล้วแปลแต่งเป็นภาษาไทย บรรดาหนึ่งสลับกันไป บางแห่งแต่งเป็นฉันทบ้าง เป็นร่ายบ้าง เป็นกาพย์บ้าง ตามความถนัดของผู้แต่ง และเมื่อแต่งจบบทหนึ่งก็มีประโคมครั้งหนึ่ง ดังนั้นจนครบ ๑๓ กัณฑ์ หนังสือเรื่องนี้นับถือกันว่า แต่งดีเลิศมาแต่ครั้งกรุงเก่า ไม่ได้แต่งสำหรับ เทศน์เหมือนอย่างมหาชาติกลอนเทศน์ที่ใช้เทศน์อยู่ในเวลานี้ แต่งสำหรับสวดมี ทำนองนำฟังมาก เข้าใจว่า พระเจ้าทรงธรรมทำแบบทำนองขึ้นไว้ เรียกว่า ทำนอง “กะ” คือ สวดเป็นทำนองตามที่กะไว้เป็นเสียงสูง เสียงต่ำ เสียงอ่อน การสวดนั้น สวด ๓ วัน วันละ ๓ คน เป็นสำรับหนึ่ง ผู้สวดขึ้นนั่งเคียงสวดในพระอุโบสถ สวด ถวายเวลาเสด็จไปบำเพ็ญพระราชกุศล ราชประเพณีอันนี้ได้มีมาทุกปี.

พิธีทำบุญ

คนไทยมีคติประจำใจอยู่ว่า “ทำบุญย่อมได้บุญ ทำบาปย่อมได้บาป” ดังนั้น ถือกันเป็นมันเหมาะทีเดียว เพราะฉะนั้น การใดที่จะเป็นทางเกิดบุญกุศล ก็นิยม ทำการนั้นด้วยความเต็มใจ ความจริง การทำบุญย่อมเป็นบุญตั้งแต่เริ่มคิดทำ เช่น ใจคอยตลอดไปรง แจ่มใส เมื่อขณะทำจิตใจก็สะอาด คือ หหมดความตระหนี่ และ ทำแล้วก็มีมีความสุขไม่นึกเสียดาย นี่แหละถือกันว่า เป็นตัวบุญ ผิดกับตัวบาป พอคิดทำก็มีใจหงุดหงิด ขณะทำก็หวาดระแวงไปต่างๆ พอทำแล้วก็เดือดร้อนใจ กลัวเขาจับได้ไล่ทัน นี่แหละคือตัวบาป เมื่อปรากฏผลต่างกันระหว่างบุญกับบาป ดังนี้ จึงนิยมว่า “บุญควรทำ บาปไม่ควรทำ” ด้วยเหตุนี้ ทางพระพุทธศาสนา จึงได้วางหลักเกณฑ์การทำบุญไว้ ๓ ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ” คือ เรื่องการทำบุญ จะกล่าวเฉพาะทานอย่างเดียว

ทาน แปลว่า “การให้” คือ ตัดใจให้ เสียสละให้ ในทางพระพุทธศาสนา กำหนดพิธีทำบุญที่เป็นทานไว้หลายอย่าง เฉพาะที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ เช่น ตักบาตร ถวายสังฆทาน ถวายสลากภัต ถวายข้าวสาร ถวายผ้าอาบน้ำฝน ถวายผ้าจ่านำพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ถวายเสนาสนะถวายศาลา ถายน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ถวาย รูปเทียน ดอกไม้ ถวายธง ถวายพุ่มเทียนพรรษา ถวายเครื่องดื่ม ทำบุญวันเกิด ทำบุญบ้าน ทำบุญให้ผู้ตาย เป็นต้น จะได้พูดถึงวิธีทำและมูลเหตุของแต่ละอย่างๆ เป็นลำดับไป

การตักบาตร

ตักบาตร คือ เอาข้าวและกับปไปใส่บาตรพระ เณร เป็นประจำวัน หรือ เฉพาะวันเกิดของตน หรือวัน ๘ คำ ๑๕ คำ บางทีก็ใส่เฉพาะวันสำคัญๆ เช่น วัน เข้าพรรษา ออกพรรษา วันมาฆะ วิสาขะ และวันขึ้นปีใหม่เป็นต้น เมื่อจะใส่เป็น

ธรรมเนียมว่า จะต้องยกของขึ้นจบเสียก่อน แล้วกล่าวคำในใจว่า “สุทินน์ วต เม ทานํ อสวกยวาทํ โหตุ ” แปลว่า “ข้าพเจ้าถวายทานดีแล้ว ของทั้งหมดสิ้น อสวกิเลสเถิด” เมื่อใส่บาตรเสร็จแล้วก็กรวดน้ำ การกรวดน้ำจะได้นำมาพูดอีกตอนหนึ่งต่างหาก

การตักบาตรนี้มีมูลเหตุมาว่า เมื่อพระพุทธองค์ผนวชใหม่ๆ ยังไม่ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เสด็จประทับที่สวนมะม่วง ตำบลอนุปิยะ แก้วนมกช ช่วงเวลา ๗ วัน พระองค์เสด็จบิณฑบาตผ่านกรุงราชคฤห์ อันเป็นราชธานีของพระเจ้าพิมพิสาร ชาวเมืองเห็นพระมาบิณฑบาตเป็นครั้งแรก ก็ชวนกันเอาอาหารมาใส่บาตรเป็นอันมาก ตั้งแต่นั้นมา การตักบาตรถวายพระสงฆ์จึงถือเป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้ อีกเรื่องหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ใหม่ๆ ประทับอยู่ที่กวางไม้เกด มีพ่อค้าสองนาย คือ นายตปัสสะ กับ นายภัลลิกะ นำข้าวสัตตมธุรสัตตูก่อนซึ่งเป็นเสบียงสำหรับเดินทางเข้าไปถวาย พระองค์ทรงรับไว้ด้วยบาตร นี่ก็เป็นมูลเหตุของการตักบาตรด้วย.

สังฆทาน

สังฆทาน คือ ทานที่ถวายแก่สงฆ์ มิได้เจาะจงแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง วิธีทำนั้นคือ เตรียมอาหารและของอื่นๆ สำหรับถวายไว้ตามสมควร แล้วเข้าไปหาเจ้าอาวาสหรือผู้มีหน้าที่นิมนต์พระในวัด ขอลิขิตนิมนต์พระสงฆ์เพื่อจะถวายสังฆทาน สุดแต่จะนิมนต์ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไปโดยไม่เจาะจง ถ้าเจาะจงไม่เป็นสังฆทาน ข้อสำคัญต้องตั้งใจถวายเป็นสงฆ์จริงๆ อย่าเห็นแก่หน้าบุคคล ถ้าผู้รับเป็นพระมหาเถระที่ทรงคุณธรรม ผู้ให้ไปเกิดโสมนัสเลื่อมใสว่า ได้ถวายผู้ที่ทรงคุณ ก็เสียพิธีสังฆทาน หรือถ้าผู้รับเป็นผู้หาคุณธรรมมิได้ เป็นอลัชชี ไม่มี恙อายุ ซึ่งเขารู้กันทั่วไปแล้ว ผู้ให้เกิดโสมนัสเสียใจว่า ได้ให้แก่ผู้ทุศีล ก็เสียพิธีสังฆทาน ด้วยเหตุนี้ พิธีถวายสังฆทานจึงเป็นการยากที่จะทำใจให้แน่วแน่ได้ แต่ถ้าทำได้ถือว่า มีอานิสงส์แรงกว่าการถวายทานโดยเจาะจง สังฆทานนี้ มีแบบแผนมาแต่ครั้งพุทธกาล สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ตรัสแก่พระอานนท์ เมื่ออยู่ตอนหนึ่งว่า “การถวายสังฆทาน คือ ร้องขอต่อสงฆ์ให้ส่งใครไปแล้วถวายแก่ผู้นั้น” ผู้รับจะเป็นบุคคลชนิดใดก็ตามเมื่อสงฆ์จัดไปให้ผู้ถวายต้องตั้งใจต่อพระอริยสงฆ์ คือ อุทิศถวายเป็นสงฆ์จริง ๆ แล้วกล่าวถวาย—สังฆทานนั้น ถ้ายถวายคนเดียว ก็ว่าคนเดียว ถ้ายถวายหลายคนก็ให้คนหนึ่งเป็นผู้ว่านำโดยตั้ง “นโม” พร้อมกัน ๓ คน แล้วผู้นำก็กล่าวคำถวายว่าดังนี้.—

อิมานิ มยํ ภนฺเต ภคฺตานิ สปริวารานิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอลฺลชฺชาม, สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ ภคฺตานิ สปริวารานิ ปฏฺติคฺคณฺหาตุ, อุมหากํ ที่นฺตรตุํ หิตาย สุขาย.

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายภัตตาหารกับของใช้เหล่านี้แก่ภิกษุสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับภัตตาหารกับของใช้เหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนาน เทอญ”

พอจบคำเทอญ พระก็รับว่า “สาธุ” แปลว่า “ดีแล้ว” ตอนนั้นพระก็อนุโมทนาด้วยบท ยถาและสัพพีตอนพระว่าถา ผู้ถวายก็เริ่มกรวดน้ำ กรวดอยู่เพียงยถาจบ ตอนนั้นประณมมือรับพรไปจนจบ เป็นเสร็จพิธีสังฆทาน.

สลากภัต

สลากภัต คือ ของที่ถวายพระตามสลาก นับเข้าในสังฆทาน มักทำกันในเดือนที่มีผลไม้บริบูรณ์ เช่น ทุเรียน เงาะ มะม่วง เป็นต้น วิธีทำสลากภัตที่ทำกันเป็นประเพณีอยู่โดยมาก มีทายกเป็นหัวหน้า ป่าวร้องกันด้วยปากบ้าง ทำเป็นฎีกาบอกบุญเที่ยวแจกกันบ้าง แล้วกำหนดวัน เวลา และสถานที่เช่นตามวัดบ้าง ตามศาลาโรงธรรมที่ตั้งอยู่ ในละแวกบ้านบ้าง เมื่อถึงวันกำหนด ผู้รับสลากภัตก็จัดภัตตาหารกับไทยธรรมมากบ้างน้อยบ้างตามกำลัง นำไปยังที่ที่กำหนดไว้ บางรายก็ทำกันอย่างครึกครื้น แห่แห่นกันอย่างสนุกสนาน ครั้นประชุมพร้อมกัน หัวหน้าทายกก็ให้ผู้รับสลากภัตจับสลาก การจับสลากนั้น บางทีเขียนชื่อพระเถระในวัดนั้นทั้งหมด หรือเท่าจำนวนที่กำหนดไว้ ทำเป็นธงม้วนไว้ให้ทายกจับ จับได้ชื่อพระเถระรูปใด ก็นำไปถวายรูปนั้น บางทีเขียนเป็นเลขไปจนเท่าจำนวนพระเถระ

ทำเป็นงให้ทายกจับแล้วไปเสียบไว้ที่ของ ๆ ตน และทำสลากขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เท่ากับจำนวนที่ทายกจับไปแล้วให้พระเถระจับ จับได้ตรงกับเลขของใครผู้นั้น ก็นำของไปถวายแก่พระเถระที่มีเลขตรงกัน ข้อสำคัญของการถวายสลากภัต มีอยู่ว่าให้ทายกตั้งใจถวายตามสลากจริง ๆ อย่าแสดงความยินดียินร้ายในผู้รับ ดังที่กล่าวไว้ในสังฆทานนั้น เมื่อเสร็จพิธีจับสลากแล้วก็กล่าวคำถวาย โดยมีหัวหน้าเป็นผู้นำว่า

เอตานิ มยฺ ภนฺเต ภคฺตานิ สปรีวารานิ อสฺสกุฏฺธานิ จปิทานิ ภิกฺขุสงฺฆสมฺมสุ
โธโณชยาม, สาธุ โน ภนฺเต สจฺจํ เอตานิ ภคฺตานิ สปรีวารานิ ปฏิภคฺคณาตุ,
อมฺหากํ ทิจฺจมรตฺตํ หิตาย สุขาย.

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ภคตอาหารกับทั้งบริวารทั้งหลาย ที่ตั้งไว้ ณ ที่โน้นนั้น ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับ ซึ่งภคตอาหารกับทั้งบริวารเหล่านั้น ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ”

สลากภัตนี้ มีมูลเหตุมาจากหญิงคนหนึ่ง ในตำนานว่า เป็นยักษิณี เป็นผู้รู้เกณฑ์ฝนและเกณฑ์น้ำได้ดีมากปีไหนน้ำไม่ดี นางก็บอกชาวเมืองไม่ให้ทำนา ปีไหนน้ำฝนดี นางก็บอกให้ทำนา และก็ได้ข้าวดีมากไม่เสียหายพวกชาวเมืองรักนับถือมาก ต่างก็นำเครื่องสักการะมาให้จนร่ำรวย นางได้เอาของเหล่านั้นถวายเป็นสลากภัต ขึ้นก่อนใคร ๆ จนเป็นธรรมเนียมตั้งแต่นั้นมา นี่เรื่องสลากภัต.

ถวายข้าวสาร

ถวายข้าวสาร การถวายข้าวสารถือเป็นธรรมเนียมประจำปี มักทำกันในเวลาจวนเข้าพรรษา โดยจัดอาหารแห้ง เช่น พริก หอม กระเทียม ปลา ติดมาด้วย และแบ่งออกเป็นส่วน ๆ กัน ตามจำนวนพระเถระในวัด ทั้งนี้จะเป็นประเพณีของผู้ที่คิดเห็นว่า การถวายอาหารที่สุกไม่เป็นของยังยืนเก็บไว้นานไม่ได้ เวลาบริบูรณ์ก็เหลือเพื่อ เวลาอดคัดก็ไม่พอนั้น จึงคิดให้เป็นข้าวสารและของแห้ง ๆ

ที่เป็นของทนอยู่ได้นาน ๆ การถวายข้าวสารไม่นิยมกาลถวายกันในพิธีต่าง ๆ เช่น เวลาเมื่อเทศน์ก็มี ถวายเข้าไปในสงฆ์หรือเฉพาะบุคคลก็มีที่ทำกันจนเป็นประเพณีเช่น ตักบาตรข้าวสารในพรรษาก็มี ประเพณีตักบาตรข้าวสารในพรรษาก็มี ประเพณีตักบาตรข้าวสารเริ่มทำกันแพร่หลายเมื่อรัชกาลที่ ๕ ดังที่พระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในพระราชพิธี ๑๒ เดือน ตอนว่าด้วยตักบาตรน้ำผึ้ง ทรงแย้งว่า “การตักบาตรน้ำผึ้งของไทยเรา มีประโยชน์สู่ตักบาตรข้าวสารไม่ได้” ดังนี้ น่าจะมีผู้เห็นชอบตามพระบรมราชาธิบายอันนี้ จึงเปลี่ยนการตักบาตรน้ำผึ้ง ซึ่งเคยทำกันเป็นประเพณี มาแต่ก่อนเป็นตักบาตรข้าวสาร วิธีตักบาตรข้าวสารก็ป่าวร้องหรือแจกฎีกา หรือประกาศติดไว้ตามวัดที่จะทำพิธี เมื่อถึงเวลาท้าวข้าวสารและของแห้ง ๆ มารวมกันไว้ ผู้เป็นหัวหน้าก็ประกาศให้ประชุมกันกล่าวคำถวาย โดยมีผู้นำกล่าวขึ้นต้นว่า

อิมานิ มยํ ภนฺเต ตณฺหุทฺธานิ สปรีวารานิ สงฺฆสมฺมุติ อโณชยาม, สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ ตณฺหุทฺธานิ สปรีวารานิ ปฏิกุณฺหาตุ, อมฺหากํ ที่จฺมรตฺตํ หิตาย สุขาย.

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายข้าวสารกับของอื่น ๆ เหล่านี้แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับข้าวสารกับของอื่น ๆ เหล่านี้เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ”

อนึ่ง ปรากฏหลักฐานเกี่ยวแก่เรื่องนี้ เมื่อครั้งพุทธกาลว่า ครั้งหนึ่ง พระพุทธรูปประทับอยู่ที่เวฬุวันมหาวิหาร คราวนั้น ในเมืองราชคฤห์เกิดข้าวยาก-หมากแพง ประชาชนไม่สามารถจะถวายอาหารแก่ภิกษุสงฆ์ให้ทั่วถึงกันได้ จึงใคร่ถวายไว้เป็นครั้งเป็นคราว พระพุทธรูปจึงทรงอนุญาตให้ถวายได้ตามปรารถนาสืบมาจนทุกวันนี้ นี่เรื่องถวายข้าวสาร.

ถวายผ้าอาบน้ำฝน

ถวายผ้าอาบน้ำฝน ผ้าอาบน้ำฝนนั้น มีกำหนดตามที่พระพุทธรูปทรงอนุญาตไว้ คือ ผ้ายาว ๔ ศอกกับ ๓ กระเบียด กว้างศอกกับ ๔ นิ้ว หนึ่งกระเบียด

กับทองอนุกระเบียด คัดตามประมณของข้งไม้ ทำยวหรือกว้งกว่านั้นใช้ไม่ได้ เป็นโทษแก่ภิกษุ เวลาที่จะนำฝ้อาบน้้ฝนไปถวายนั้น มีพุทธรบญญัตไ้ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ ถึงกลางเดือน ๔ ซึ่งเป็นเวลาก่อนเข้าพรรษา ๑ เดือน ะยะนี้เป็น เวลาที่ภิกษุจะแสวงหาฝ้อาบน้้ฝน ผู้ประสงค้จะบำเพ็ญกุศลให้ต้องตามพุทธานุญาต จึงหาฝ้อาบน้้ฝนไปถวยพระสงฆ์ตามวัดแล้วกล่าวถวย ถ้ถวยนั้นว่า

อิมานิ มขั ภนเต วสสิกสาฎิกานิ สงฆสสุ โอโณชยาม, สาธุ โน ภนเต สงโฆ อิมานิ วสสิกสาฎิกานิ ปฏิกคณหต, อุมหากั ทิมรตตั หิตาย สุขาย.

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวยฝ้อาบน้้ฝน เหล่านี้แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับฝ้อาบน้้ฝนทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สันกาลนาน เทอญ”

มูลเหตุที่จะมีการถวยฝ้อาบน้้ฝนนี้ มีตำนานมาว่า เดิมทีเดียพระพุทธรองคั ทรวงอนุญาตให้ภิกษุใช้ฝ้ได้เพียง ๓ ฝ้น คือ สังฆาฏิ ไ้แก่ ฝ้พาดบ่า ๑ จีวร ไ้แก่ ฝ้ห่ม ๑ สม ไ้แก่ ฝ้นุ่ง ๑ ยังไม่ได้ทรงอนุญาตให้ใช้ฝ้อาบน้้ฝน ครั้นเวลาฝนตก ภิกษุบางรูปจะอาบน้้ฝน ไม่มีฝ้อาบน้้ฝน จึงเปลือยกายลอยน้ำ วันหนึ่ง นางวิสาขา ใช้สาวใช้ไปวัดขณะฝนตก สาวใช้เห็นพระภิกษุเปลือยกายอาบน้้ฝน จึงกลับมาบอก นางวิสาขา นางวิสาขาจึงได้กราบทูลพระพุทธรองคัขอถวยฝ้อาบน้้ฝนแก่ภิกษุ พระพุทธรองคัจึงได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ฝ้อาบน้้ฝนตั้งแต่นั้นมา และได้เป็น ประเพณีถวยฝ้อาบน้้ฝนมาจนบัดนี้.

ถวยฝ้จ้นำพรรช

ถวยฝ้จ้นำพรรช ที่เรียกว่า “ฝ้จ้นำพรรช” นั้น หมายความว่า เป็น ฝ้ที่ภิกษุจะรับได้ต่อเมื่อจ้นำพรรชแล้ว มีกำหนดเวลาที่จะถวยและรับได้ตั้งแต่ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ซึ่งเป็นวันออกพรรษาไปจนถึงจัน ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เป็นเวลา ๕ เดือน ถ้ถวยหรือรับเกินกว่ากำหนดนี้ ไม่เรียกว่า “ฝ้จ้นำพรรช” วิธีนี้มีทั้ง ราชพิธีและพิธีของชาวบ้าน ที่เป็นราชพิธีนั้น ปรากฏว่า เริ่มมีขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เริ่ม

ทำที่วัดอรุณฯ และวัดราชโอรส วิธีทำนั้น เวลาที่พระสงฆ์สวดมนต์ในพระอุโบสถ รุ่งขึ้นเสด็จพระราชดำเนินเลี้ยงพระแล้วถวายผ้าขาวเป็นส่วนของสงฆ์ ส่วนพระที่นั้นก็ถวายสงฆ์ ร่ม รองเท้า หมากพลู รูปเทียน และอามังกร บรรจุข้าวสารผักปลา เสร็จแล้วนิมนต์พระสดับปกรณ์พระบรมอัฐิ เป็นเสร็จราชพิธี ส่วนพิธีของชาวบ้าน ที่ทำกันอยู่ในเวลานี้ทำเป็น ๒ อย่าง อย่างหนึ่งเป็นของเจ้าภาพคนเดียว อย่างหนึ่ง เป็นการเรียไร คือ ทายกผู้เป็นหัวหน้าแจกฐึกา หรือป่าวร้องชาวบ้านให้ช่วยกันรับ ไปพอเท่าจำนวนพระสงฆ์ ส่วนผ้าที่จะถวายนั้นไม่จำกัด จะเป็นสบง จีวร หรือ ผ้าขาวอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วแต่ศรัทธา บางทีก็ไทยธรรมอย่างอื่น ๆ เป็นบริวาร เมื่อถึงกำหนดนัดแล้ว ผู้ถวายก็นำผ้าและไทยธรรมต่าง ๆ ไปพร้อมกันที่ในโบสถ์ หรือศาลาเป็นต้น เมื่อพระสงฆ์ประชุมกันแล้ว ถ้าเจ้าภาพคนเดียวมีไทยธรรม เหมือน ๆ กัน ก็ถวายเรียงกันเป็นลำดับกันทีเดียว ถ้าเป็นการป่าวร้องก็ต้อง จับสลาก ผู้เป็นหัวหน้ากล่าวคำถวายให้ผู้อื่นว่าตาม คำถวายนั่นว่า

อิมานิ มยํ ภนฺเต วสฺสวาสิกจิวฺรานิ สงฺฆสฺส โอลฺลชฺยาม, สาธุ โน
ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ วสฺสวาสิกจิวฺรานิ ปฏิกฺคณฺหาตุ, อมฺหากํ ทิฆมฺมรตฺตํ หิตาย
สุขาย.

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายผ้าจํานํา
พรรษาเหล่านี้แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับผ้าจํานําพรรษาเหล่านี้ เพื่อประโยชน์และ
ความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.”

ถวายผ้าอัจเจกจีวร

ถวายผ้าอัจเจกจีวร ที่เรียกกันว่า “อัจเจกจีวร” นั้น แปลว่า “จีวรร้อน”
คือ ทายกผู้มีศรัทธาต้องการจะรับถวายเนื่องมาจากผ้าจํานําพรรษานั้นเอง แต่ไม่ถวาย
เมื่อออกพรรษาแล้วเหมือนผ้าจํานําพรรษา ต้องการจะถวายภายในพรรษา เนื่องด้วย
มีเหตุจำเป็นเกิดขึ้น เช่น จะไปสงครามบ้าง จะไปค้างแรมในที่อื่นบ้าง หญิงมีครรภ์
ไม่ไว้ใจต่อชีวิตบ้าง หรือมีศรัทธาขึ้นใหม่ ๆ จะรอไปถึงออกพรรษาก็จะเป็นเหตุขัดข้อง

จึงได้รับถวายก่อนออกพรรษา พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้รับโดยประสงค์จะรักษา ศรัทธาของผู้ตั้งใจถวาย แต่กำหนดให้ถวายและรับได้ ในเวลาอีก ๑๐ วันจะถึงวัน ออกพรรษา การถวายอัฐเจกจีวร ก็มีพิธีอย่างเดียวกันกับถวายผ้าจำนำพรรษาที่ กล่าวแล้ว ถวายก็เหมือนกัน ต่างแต่เปลี่ยนเป็น “อัฐเจกจีวรานิ” คือ ถวายผ้า อัฐเจกจีวร นอกนั้นเหมือนผ้าจำนำพรรษา.

ถวายเสนาสนะ

ถวายเสนาสนะ เสนาสนะ คือ ที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร การสร้างกุฏิวิหาร ถวายพระสงฆ์ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่า เป็นทานเลิศ เพราะเป็นเหตุป้องกัน หนาวร้อนและสัตว์ร้าย ทั้งเหลือบ ยุง บึ้ง ร่าน และฝนแดด เป็นที่สบายแก่ผู้สงบ การสร้างได้มีประเพณีมาแต่ครั้งพุทธกาล คือ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระอนุตร-สัมมาสัมโพธิญาณแล้วเสด็จเที่ยวโปรดสัตว์ มีผู้เลื่อมใสขอบรรพชาอุปสมบทมา ก็นับโดยลำดับ ถึงกับเสนาสนะที่พระเจ้าพิมพิสารสร้างอุทิศถวายไม่พอกันอยู่ พวก ภิกษุต้องเที่ยวหาที่อยู่ตามถ้ำและภูเขาเงาไม้ ที่สุดจนกระทั่งอาศัยลมฟาง เศรษฐี ชาวเมืองราชคฤห์คนหนึ่ง เห็นความลำบากเกิดขึ้นแก่ภิกษุเช่นนั้น เกิดความสงเวชใจ จึงทูลขออนุญาตสร้างกุฏิวิหารถวายภิกษุต่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กรั้นพระองค์ ทรงอนุญาตให้แล้ว จึงสร้างอุทิศถวายเป็นของสงฆ์ซึ่งมาจากทิศต่าง ๆ นี่เป็นมูลเหตุ แห่งการสร้างกุฏิวิหารถวายพระสงฆ์ สืบมาจนทุกวันนี้

อนึ่ง ถ้าไม่สามารถจะสร้างใหม่ได้ เพียงปฏิสังขรณ์ คือ ซ่อมแซมของเก่า ที่ชำรุดให้ดีขึ้น ก็ถือว่า มีอานิสงส์เท่ากับสร้างใหม่เหมือนกัน บางทีผู้มีศรัทธายก บ้านของตนถวายวัด โดยรื้อบ้านไปปลูกในวัด เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสงฆ์ การทำ ดังนี้ถือว่า ได้บุญไพศาล เมื่อสำเร็จ บางทีก็จัดการฉลองเป็นงานครึกครื้น ประดับ ประดากุฏิวิหารที่สร้างหรือซ่อมแซมขึ้นนั้นด้วยธงสีต่างๆ และระบายด้วยผ้าสีขาว สีแดงสะดุดตา สะดุดใจ ทำให้ผู้ที่เห็นเกิดขึ้นชมยินดี พลอยอนุโมทนาในกุศลบุญ ราศีนั้นด้วย ถวายเสนาสนะนั้นว่า

อิมานิ มยํ ภนฺเต เสนาสนานิ อากตนาทตฺตส จาตุทฺทิสฺสฺสฺส สงฺฆสฺส
โธโณชยาม, สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมานิ เสนาสนานิ ปฏิกฺกณฺหาตุ, อุมหากํ
ทึจฺมรุตํ หิตาย สุขาย.

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายเสนาสนะ
เหล่านี้แก่พระสงฆ์ อันมาแต่ทิศทั้ง ๔ ทั้งที่มาแล้วและยังไม่ได้มา ข้าแต่พระสงฆ์
ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับซึ่งเสนาสนะเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์
และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.”

ถวายเป็นศาลา

ถวายเป็นศาลา ศาลานี้หมายถึงศาลาโรงธรรม คือ ที่แสดงธรรมหรือสวดธรรม
ตลอดจนโรงเรียนธรรมวินัย และโรงเรียนสำหรับเด็กเป็นต้น ศาลานี้มักสร้างกันไว้
ตามวัดโดยมาก แต่ที่สร้างไว้ในละแวกบ้าน ที่เรียกกันว่า “ศาลากลางบ้าน” ก็มี
สำหรับเป็นที่แสดงพระธรรมฟังพระธรรม และเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของภิกษุสามเณร
ให้การศึกษาแก่เด็ก ตลอดจนเป็นที่พักผ่อนของผู้เดินทางไกล จะได้พักอาศัย
หายเหนื่อยเมื่อยล้า ตามตำนานปรากฏว่า นางสุธัมมาสร้างศาลา ชื่อว่า “สุธัมมศาลา”
สำหรับเป็นที่สนทนาธรรม และเป็นที่พักผ่อนของผู้เดินทาง ทำให้นางได้รับความ
ยกย่องสรรเสริญจากมหาชน จนได้เป็นมเหสีของผู้เป็นใหญ่ในครั้งกระโน้น จึงได้
ถือกันว่า ถ้าจะทำารฉลองศาลาแล้ว มักมีเทศน์เรื่องนางสุธัมมาสร้างศาลาเป็นพื้น
คำถวายเป็นศาลาว่า

มยํ ภนฺเต อิมํ สาลํ ฐมฺมสถาย อากตนาทตฺตส จาตุทฺทิสฺสฺสฺส สงฺฆสฺส
โธโณชยาม, สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมํ จาตุทฺทิสฺสาลํ ปฏิกฺกณฺหาตุ, อุมหากํ
ทึจฺมรุตํ หิตาย สุขาย.

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายศาลานี้แก่
พระสงฆ์ อันมาแต่ทิศทั้ง ๔ ทั้งที่มาแล้วและยังไม่ได้มา เพื่อเป็นธรรมสภา ข้าแต่
พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับธรรมศาลา ๔ ทิศนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อ
ประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.”

เรื่องทำบุญที่พูดมาในตอนต้น ๆ นั้น เป็นหลักใหญ่ ซึ่งนิยมทำกันเป็นประจำอยู่แล้วในหมู่ผู้นับถือพระพุทธศาสนา ยังมีการทำบุญเบ็ดเตล็ดย่อย ๆ อีกหลายอย่าง เช่น การถวายรูปเขียน ดอกไม้ ถวายยาแก้โรค ถวายเครื่องดื่ม หรือถวายของที่ขาดแคลนในสมัยค้ำขัน เช่น น้ำตาลทราย ไม้ขีดไฟ ผ้า หรือเครื่องอุปโภคต่าง ๆ อันควรแก่พระ สละทรัพย์สร้างโรงพยาบาลสงฆ์ ตลอดจนออกทรัพย์สงเคราะห์ภิกษุสามเณรผู้ประสบภัยและอาพาธ เป็นต้น เหล่านี้เป็นเรื่องทำบุญเหมือนกัน เรียกว่า **“ทำบุญตามปรกติ”** ยังมีการทำบุญเกี่ยวกับจารีตประเพณีอีก เช่น ทำบุญวันเกิด ทำบุญอายุ ทำบุญบ้าน ทำบุญให้ผู้ตาย เป็นต้น จะได้พูดเป็นอย่าง ๆ ไป

ทำบุญวันเกิด

ทำบุญวันเกิด คือ ทำในเมื่ออายุครบรอบปี ทางสุริยคติ หรือจันทรคติ พุดง่าย ๆ ก็ว่า ทำบุญตรงกับวันที่ หรือข้างขึ้นข้างแรมที่ตนเกิดในเดือนนั้น บางคนเขาก็ถือเอาวันเกิดที่ตนเกิดเป็นวันทำบุญทุก ๆ ครั้งที่ถึงวันเช่นนั้น เช่น คนเกิดวันพฤหัสบดี เมื่อถึงวันพฤหัสบดีทุก ๆ สัปดาห์ก็ทำบุญให้ตัว เช่น ตักบาตร เรียกว่า **“ตักบาตรวันตัว”** หรือบางคนเมื่อถึงวันนั้น ก็รักษาศุภโศภศีลเหมือนวันพระอีกวันหนึ่งตลอดไป แต่ประเพณีทุกวันนี้ โดยมากทำบุญวันเกิด เมื่ออายุ บรรจบรอบปีทางสุริยคติ คือ วันที่เกิดตามวิธีโหราศาสตร์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงทำมา

อันประเพณีที่จะทำบุญวันเกิดขึ้นนี้ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทำเป็นตัวอย่างตั้งแต่ยังทรงผนวช ไม่ใช่ทำอย่างจีนหรืออย่างฝรั่ง ทำขึ้นด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่า การมีอายุยืนมาถึงบรรจบรอบปีครั้งหนึ่ง ๆ ไม่ตายไปเสียก่อน เป็นลาภอันประเสริฐควรยินดี เมื่อรู้สึกยินดี ก็ควรจะบำเพ็ญกุศลที่เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ให้สมกับที่มีน้ำใจยินดีและไม่ประมาท เพราะไม่สามารถจะรู้ได้ว่า จะอยู่ไปบรรจบรอบปีเช่นนี้อีกหรือไม่ ถึงวันเกิดปีหนึ่งเป็นเครื่องเตือนใจครั้งหนึ่ง ให้รู้สึกละอายใจแก่ความตายอีกก้าวหนึ่ง ขึ้นหนึ่ง เมื่อรู้สึก

เช่นนั้น ก็จะได้บรรเทาความมัวเมาประมาทในชีวิตเสียได้ นี่เป็นพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ซึ่งเป็นเหตุให้มีการทำบุญวันเกิดขึ้น เรียกว่า **“เฉลิมพระชนมพรรษา”** การที่ทรงทำในครั้งนั้น ปรากฏว่า มีการสวดมนต์เลี้ยงพระ ๑๐ รูป เป็นการน้อยๆ เยียบๆ ครั้นต่อมาก็มีเจ้านายขุนนางทำบุญวันเกิดกันชุกชุม ขึ้น แต่การทำบุญเกี่ยวกับพระน้อยลง เป็นแต่ประชุมคนแสดงเกียรติยศให้ปรากฏว่า มีผู้นับถือมาก ตั้งโรงครัวเลี้ยงกันไปวันยังค่ำ การมหรสพก็มีละครเป็นพื้น และ นำของขวัญไปให้กัน มีการเลี้ยงดูกันอย่างสนุกสนาน ให้สืบลีให้พรกัน ถ้าเป็นวันเกิด เจ้านายขุนนางชั้นผู้ใหญ่ พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระราชทานพระราชหัตถเลขา ให้พรด้วย พระราชทานของขวัญด้วย สมัยนั้น การทำบุญวันเกิดถือเป็นเกียรติยิ่งใหญ่ เมื่อถึงวันเกิดของใครก็อึงคะนึงกันเป็นการใหญ่ ตั้งแต่เริ่มงานจนงานแล้ว และ ถือว่า ถ้าไม่ช่วยงานวันเกิดกันแล้วเป็นไม่ดูฝักันทีเดียว

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เมื่อทรงผนวชเป็นสามเณรก็ทรง ทำบุญวันเกิด ตามอย่างพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ วิธีทำก็มีสวดมนต์เลี้ยงพระ และแจกสลากสิ่งของต่างๆ แก่พระสงฆ์ ทรงทำตลอดมาจนกระทั่งเสวยราชย์ และทำเป็นการใหญ่ เช่น หล่อพระพุทธรูปเท่าอายุ เรียกว่า **“หล่อพระชนมพรรษา”** ทั้งมีการตกแต่งตามซาลาพระบรมมหาราชวัง ให้เป็นการครึกครื้นสนุกสนาน ตามริมน้ำและตามถนนก็สว่างไสวไปด้วยแสงประทีปโคมชาลา จึงได้เกิดมีการ แต่งชুমไฟประกวดประชันกันขึ้น และมีเหรียญพระราชทานแก่ผู้แต่งชুমไฟเป็น รางวัลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓

อนึ่ง ในวันนั้นได้มีผู้ไปลงนามถวายพระพร พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ อ่านคำถวายพรอันเป็นเครื่องหมายแสดงความจงรักภักดี จึงถือเป็นประเพณี เนื่องด้วยทำบุญวันเกิดมาจนบัดนี้

สมัยนี้ การทำบุญวันเกิดที่เกี่ยวกับพิธีสงฆ์ ก็มีสวดมนต์เลี้ยงพระหรือ ตักบาตรเป็นพื้น นอกจากนั้นก็มีการเลี้ยงดูกันในหมู่ญาติมิตรสหาย และมีการ ส่งบัตรอวยพรให้ของขวัญกัน การทำดังนี้ถือว่า เป็นทางเจริญให้เกิดสุขสวัสดิ์แก่ผู้ทำ.

ทำบุญอายุ

ทำบุญอายุ การทำบุญอายุมักนิยมทำกันในเมื่ออายุ ๒๕ ปี ซึ่งเรียกว่า “เบญจเพส” คำว่า “เบญจเพส” ก็แปลว่า “๒๕” นั่นเอง เขาถือกันว่า ตอนนี้เป็นตอนสำคัญ เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่จะย่างขึ้นสู่ภาวะผู้ใหญ่ ตั้งตนให้เป็นหลักเป็นฐาน ถ้าดีก็ดีขึ้นในตอนนี้ ถ้าเอาดีกันไม่ได้ในตอนนี้ก็เสียคน ด้วยเหตุนี้ จึงมีการทำบุญกันในเมื่ออายุ ๒๕ เพื่อส่งให้เจริญงอกงามต่อไป ต่อจากนั้นก็ทำในเมื่ออายุ ๕๐ หรือ ๖๐ อีกครั้งหนึ่ง เพราะถือกันว่า ตอนนี้อายุย่างเข้ากึ่งหนึ่งแล้ว และเจริญมากถึงที่สุดแล้ว ต่อขึ้นไปร่างกายก็จะมีแต่ทรุดโทรมลงทุกวัน การทำบุญในเมื่ออายุถึงปานนี้จึงเป็นการทำโดยไม่ประมาณ เพราะร่างกายเสื่อมลงไป ๆ จะสิ้นเมื่อใดก็ไม่รู้ จึงควรทำบุญไว้ เพื่อเป็นประกันในเมื่อจวนจะหมดลม จะได้มีกฐินได้ทำดีไว้มากแล้ว ถึงตายก็ตายอย่างสบาย เขาถือกันมาอย่างนี้

อนึ่ง การทำบุญอายุนี้ บางทีก็ทำกันในเมื่อมีอายุครบ ๒ รอบ ๓ รอบ ๔ รอบ ไปจนถึง ๕-๖ รอบ รอบหนึ่งมี ๑๒ ปี ถ้าบรรจบปีเกิดในรอบไหน ก็ทำในรอบนั้น บางทีก็ทำบุญในเมื่อมีอายุเท่ากับอายุครั้งสุดท้าย ของผู้ที่เคารพนับถือ เพราะเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงผู้นั้น และเตือนใจไม่ให้ประมาทด้วย วิธีทำก็เช่นเดียวกับทำบุญวันเกิด.

ทำบุญบ้าน

ทำบุญบ้าน การทำบุญบ้านเขามักทำกันเมื่อปลูกบ้านใหม่ ขึ้นบ้านใหม่ หรือบ้านที่จวนจะพินาศด้วยอัคคีภัยโจรภัย หรือภัยอื่นๆ แต่มั่นคงอยู่ได้ไม่เป็นไร หรือบ้านที่ตั้งมานานแล้ว ดังนี้ ทำบุญเพื่อประสงค์ให้เกิดสวัสดิมงคล ให้สิ่งร้ายออกไป ให้มีความสุขความเจริญแก่บ้าน วิธีทำก็มีการสวดมนต์เลี้ยงพระและด้ายสายสิญจน์วางรอบบ้าน เพื่อให้มงคลที่เกิดจากพระสวดแล่นไปโดยรอบ และมีหมอน้ำมนต์ เมื่อพระสงฆ์สวดมนต์จบก็นิยมให้ท่านประพรมให้ทั่วบริเวณบ้าน ดังนี้ เป็นพิธีมาแต่ครั้งพุทธกาล ถือว่า ไส้อุบาทว์จัญไรให้หมดไป ให้มีแต่ความเจริญ.

การทำบุญ^๑

จะแสดงระเบียบทำบุญตามประเพณีนิยม คนผู้อารยะเจริญแล้ว ย่อมมีพิธีการกระทำต่าง ๆ ตามคตินิยมของหมู่นั้น ๆ ชาตินั้น ภาษานั้น การทำบุญในพระพุทธศาสนาในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน เราควรรู้ว่า วิธีที่ถูกต้องเขาทำกันอย่างไร เพราะทุกศาสนามีประเพณี ระเบียบแบบแผนทั้งนั้น ตามที่บัญญัติกันขึ้นใช้ให้สมกับศาสนานั้น การทำบุญในศาสนาของเรามีอยู่ ๒ อย่าง คือ.-

๑. การทำบุญในงานมงคล

๒. การทำบุญในงานอวมงคล

การทำบุญในงานมงคลนั้น ได้แก่ ทำบุญเพื่อความสุขความเจริญ โดยปรารถนาเหตุที่ดี ไม่เป็นมูลเหตุมาจากสิ่งชั่วร้าย เรียกว่า “งานมงคล” ทั้งนั้น การทำบุญในงานอวมงคลนั้น ได้แก่ การทำบุญเพื่อความสุขความเจริญ โดยปรารถนาเหตุที่เป็นมาไม่สู้ดี แล้วจัดการทำบุญเพื่อ “กลับสิ่งชั่วร้ายให้กลับดี” และเป็นสิริมงคลต่อไป อย่างนี้เรียกว่า “งานอวมงคล”

กิจเบื้องต้น

กิจเบื้องต้นก่อนที่จะถึงวิธีการทำบุญ ควรแต่งสถานที่ให้เรียบร้อยเพื่อรับรองพระสงฆ์ และแขกผู้มาในงานและรับพระพุทธ พระธรรมด้วย คือ เชิญพระพุทธรูปมาบูชา อาราธนาพระสงฆ์สวดพระพุทธรมนต์หรือแสดงธรรม.

๑ สมเด็จพระวันรัต เขมจารีมหาเถร วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร แสดงแก่พระนวกะ เมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๔๘๑ บันทึกโดย ทตตสุทธิ ภิกขุ (บุญเลิศ กล่องสังสอน ป.ธ. ๘) วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร

การจัดอาสนะ

การจัดอาสนะที่นั่งของพระสงฆ์ ต้องทำให้สูงหรือมีเครื่องหมายสูงกว่าคฤหัสถ์ เป็นต้นว่า มีพรมหรืออาสนะอะไรก็ได้ตามฐานะ ถ้ามีความเคารพมากต้องปูลาดด้วยผ้าขาว เพราะถือกันว่า เป็นของสูง การจัดอาสนะสำหรับพระสงฆ์ให้จัดตั้งไว้เบื้องซ้ายของโต๊ะพุทธบูชา และอาสนะของพระสงฆ์นั้น จะปูลาดเป็นที่นั่งอันเดียวกับผู้หญิงไม่ได้ ที่อาสนะของพระสงฆ์แต่ละที่นั่ง ต้องจัดตั้งกระโถนภาชนะน้ำ และพานหมากบุหรีทางขวามือ ต้องจัดตั้งกระโถนอยู่ในระดับใน แล้วจึงถึงภาชนะน้ำ แล้วถึงพานหมากบุหรีเป็นที่สุดทางหน้า จึงจะถูกต้องตามระเบียบ.

เครื่องสักการบูชา

อนึ่ง ในสถานที่ที่เราจะประกอบกรุกุลานั้น ต้องตั้งโต๊ะสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปไว้เป็นที่สักการบูชา .ไม่ว่างานอะไรจะต้องมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน มีบาลีรับรองว่า “พุทธปโมโข ภิกขุสงฺโฆ” พระสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข โดยความเป็นประธาน บางคนถือเคร่งครัดถึงกับต้องจัดตั้งหันพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา ถ้าสถานที่เหมาะ ทำได้ก็ควรจัดทำ ถ้าไม่เหมาะก็ไม่เป็นไร แต่ต้องจัดพระพุทธรูปไว้ในที่สูงกว่าสิ่งสักการะใด ๆ ทั้งสิ้น

อนึ่ง ถ้าได้จัดด้วยโต๊ะหมู่ ๕ หมู่ ๗ และหมู่ ๙ การมีแจกันประดับดอกไม้ให้เป็นระเบียบ เชิงเทียนพร้อมทั้งกระถางธูปสำหรับจุดถวายเป็นพุทธบูชา ในเรื่องของกระถางธูป มีปรากฏว่า “บางคนเอากระโถนมาทำเป็นกระถางธูป อย่างนี้ไม่ควรเลย” เพราะกระโถนเป็นของต่ำ จะเอามาใช้เป็นของสูงไม่ควร การทำสักการบูชาอย่าทำเป็นเล่นอย่างตึกตา ต้องทำจริง ๆ ทำเป็นเล่นไม่ได้.

การโยงสายสิญจน์

การทำบุญโดยมากมักมีด้ายสายสิญจน์ ประเพณีนับถือเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์ เกี่ยวกับพวกเวทมนต์ ในพระพุทธศาสนาของเราอนุโลมตามิให้ใช้ได้ ด้ายสายสิญจน์นี้เขาโยงถึงรั้วบ้าน และวงเข้ามาทางพระพุทธรูปที่ตั้งไว้สำหรับสักการบูชา

และวงฐานพระพุทธรูปด้วย หมายความว่า พระพุทธรูปก็สวดมนต์ด้วย ต่อมาถึงวงบาตร น้ำมนต์ ระวังบาตรน้ำมนต์ บางทีไม่มีน้ำ บาตรน้ำมนต์ควรตั้งใกล้พระเถระผู้ใหญ่ เป็นหัวหน้าทางขวามือ บางคนไม่รู้ เอาบาตรน้ำมนต์ไปตั้งไว้เสียห่างถึงบนโต๊ะ หน้าพระพุทธรูปทีเดียว เทียนน้ำมนต์ต้องใช้เทียนอย่างดีหนักบาทหนึ่งเป็น อย่างน้อย ใส่เทียนควรทำให้ใหญ่พอควร เวลาจุดจะได้ไม่ดับง่าย เพราะถ้าจุดแล้วดับ ก่อนที่พระท่านจะดับเอง ถือว่า ไม่เป็นมงคล เทียนน้ำมนต์นี้ เมื่อพระสวดถึงบท “อเสวนา จ พาลานํ.....” ให้เจ้าภาพจุดเทียนเอง เมื่อท่านสวดถึงบทว่า “จีณ ปฺราณ.....” พระเถระผู้เป็นหัวหน้าก็เริ่มหยดเทียนน้ำมนต์ และเมื่อถึงบทว่า “นิพฺพทุติ ธีรา ยถาญฺปทีโป” (ดับเทียนตรง นิพ.....) ท่านก็จุ่มเทียนดับลงใน บาตรน้ำมนต์ และเมื่อท่านดับแล้ว เทียนนั้นห้ามจุดอีกเป็นอันขาด ถือกันว่า เป็นการดับเสนียดจัญไร และสิ่งอันไม่เป็นมงคลทั้งหมดเลย.

การนิมนต์พระ

การนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธรูป อย่างน้อยมักนิมนต์ ๕ รูป ๗ รูป ๙ รูป ทั้งนี้เพราะหวังได้กุศล คือ เป็นคู่กับพระพุทธรูป ไม่นิยมกี่ แต่ประเพณีหลวง นิยมนิมนต์พระสงฆ์เต็มตามจำนวนคู่เลขที่เดียว คือ ๖ รูป ๘ รูป ๑๐ รูป การไปนิมนต์ พระสงฆ์มารับอาหารบิณฑบาต อย่างระบุชื่ออาหาร (โภชนะ ๕ ข้าวสุก ขนมหสดี ขนมห้าง ปลา เนื้อ) ถ้าระบุชื่อ พระท่านจะรับนิมนต์ไม่ได้ เพราะเป็นการผิดวินัย ฉะนั้น จึงมีสมณโฆหารนิยมสำหรับนิมนต์พระว่า “นิมนต์รับอาหารบิณฑบาต เช้าหรือเพล”

ขณะเมื่อพระสงฆ์เข้าไปในบ้านเพื่อเจริญพระพุทธรูป ขณะที่ถึงบ้าน กฎห้าสัจจะต้องคอยล้างเท้าให้พระแล้วมีคนเช็ดเท้าอีกด้วย ทั้งนี้ ถ้าปล่อยให้ พระล้างเองย่อมเป็นการผิดวินัย น้ำมีตัวสัตว์ พระทำไม่ได้ ต้องมีเครื่องกรองน้ำ เป็นการลำบากแก่ท่าน ที่ให้เช็ดเท้าก็เพื่อว่า เมื่อมีเท้าเปียกชุ่มก็จะจ้นเหยียบ อาสนะไม่ได้ จึงมีประเพณีนิยมกันอย่างนี้.

หน้าที่เจ้าภาพ

เมื่อพระสงฆ์ท่านมาพร้อมแล้ว ท่านผู้เป็นเจ้าภาพต้องจัดรูปเทียนเอง ถ้าเป็นงานทำบุญอายุให้บิดามารดาให้ท่านจัดเอง ถ้าเป็นงานบ่าวสาวก็ให้เขาจัดเอง แต่บางทีพ่อตาจัดให้เสร็จเสียเองช่างเขาเถอะ อย่าไปวุ่นกับเขาเลย รูปจุดเพียง ๓ ดอก และเทียนเพียงคู่เดียว มากนักกว้นกลบ อย่าประมาท ควรจุดให้ติดจริง ๆ อย่าทำให้ได้อายแขกได้ เมื่อจุดเสร็จแล้วก็ถอยมาน้อยหนึ่ง บุชชอริชฐานแล้วกราบ ๓ หน แล้วหันมากราบพระสงฆ์อีกด้วย ต่อนั้นอาราธนาศีล ถ้าว่าตัวเองเป็นเหมาะ ยิ่งนัก การรับศีลถ้าว่าออกเสียงตามได้เป็นดี เมื่อรับศีลเสร็จแล้ว ก็อาราธนาพระปริตร ต่อไปเลย เมื่อว่าพอถึงครั้งที่ ๓ พระรูปที่นั่งในระดับที่ ๓ ก็เตรียมจับพัดตั้งพอบจบ ก็ขัด “ผริตวาน หรือ สกฺเข” ได้เลยทีเดียว (การอาราธนาศีลก็เช่นเดียวกัน พอถึง “ตติยมฺปิ” พระก็เตรียมจับพัดตั้งตามธรรมเนียม เมื่อจบก็ให้ศีลทันที) เมื่อพระสวดถึงบทว่า “นตฺถิ เม สรณํ อณฺณ.....” ควรเตรียมน้ำร้อนน้ำชา ฯลฯ พอสวดจบก็ถวายท่านได้เลย (ถ้าสวดมนต์เย็นอย่างเดียว ไม่มีฉันเช้า อนุโมทนาเลย ถ้ามีฉันเช้า ยังไม่ต้องอนุโมทนา รอไว้อนุโมทนาเช้าเลย)

การนิมนต์พระเจริญพระพุทธมนต์นี้ โดยมากมักนิมนต์พระสงฆ์ไปเจริญพระพุทธมนต์ในเวลาเย็นแล้วมีฉันเช้าอีก บางทีก็นิยมกันนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เช้า ฉันเพลให้แล้วเสร็จในวันเดียว เพื่อประหยัดเวลาก็มีเป็นอันมาก พูดถึงเรื่องฉันเช้ามีการให้ศีลเหมือนกัน แต่ไม่ต้องอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์ท่านถวายพรพระพอถึง “พาหุ.....” เจ้าภาพเตรียมใส่บาตร ถ้าเป็นงานแต่งงานให้บ่าวสาวไปใส่บาตรคู่กัน เมื่อสวดจบก็เตรียมถวายอาหารบิณฑบาตได้ เจ้าภาพควรประเคน (ถวายของพระ) ผู้ไปช่วยในงานไม่ควรประเคนแทนเขา ถ้าของนั้นเป็นของเรา ก็ประเคนได้ เมื่อพระฉันเสร็จแล้ว เจ้าภาพเตรียมเครื่องไทยธรรมถวายด้วยตนเอง.

การเทศนา

การเจริญพระพุทธมนต์ ถ้ามีเทศน์ต่อจากสวดมนต์ ไม่ต้องอาราธนาศีล ตอนพระสวดมนต์ ให้อาราธนาศีลตอนพระเทศน์เลย ฯลฯ พระเทศน์ต้องคอยดูเจ้าภาพ เมื่อเจ้าภาพจุดเทียนบูชาธรรมจึงขึ้นธรรมาสน์ ถ้ายังไม่จุดก็ยังไม่ขึ้น เมื่อพระเทศน์ขึ้นธรรมาสน์เรียบร้อยแล้ว ผู้เป็นหัวหน้าก็เริ่มอาราธนาธรรม “**พุทฺธมา จ โลก...**” ธรรมเนียมเขามีกันอย่างนี้ควรรู้ไว้ เทศน์จบแล้ว “**ยถา.....**” อนุโมทนาเลย เจ้าภาพกรวดน้ำ เสร็จแล้วจึงถวายไทยธรรมต่อภายหลัง นี่ก็เป็นธรรมเนียมนิยมเหมือนกัน.

การตั้งเครื่องบูชา

การตั้งเครื่องบูชา สำหรับอาบน้ำศพ และมีการทำบุญปากหีบ คือ ก่อนศพลงหีบ แต่ชาวบ้านไม่ค่อยได้ทำกัน ต้องมีโต๊ะเครื่องห้าจุดรูปเทียนบูชา เทียน ๑ เล่มอยู่ซ้ายมือพระ รูป ๑ ดอกอยู่ขวามือพระ (พระนั่ง) ถ้าจะให้ “**ศพบูชา**” ฟังพระสวดพระเทศน์ ให้เจ้าภาพจุดเอาเทียนไว้ข้างใน ดอกไม้ไว้ข้างนอก เวลาจุดต้องจุดเทียนก่อน เพราะเทียนศักดิ์สูงกว่ารูป นี่เป็นธรรมเนียม บางคนตั้งไม่ถูก เนื่องด้วยไม่เข้าใจธรรมเนียม ถ้าเจ้าภาพ “**บูชาศพ**” ต้องตั้งโต๊ะอีกตัวหนึ่งอยู่ในระยะพอควร ห่างศพเล็กน้อย ดอกไม้อยู่ข้างใน รูปเทียนอยู่ข้างนอกจุดบูชาศพ การทำบุญศพไม่นิยมด้ายสายสิญจน์ แต่มีธูบาโยงจากศพ (ผ้าทาบาโยงจากศพสำหรับบังสุกุล) มาวางไว้บนพานที่โต๊ะเครื่องห้า เวลาจะบังสุกุลจึงค่อยคลี่ไปวางข้างหน้าพระ ไม่ต้องประเคน.

การทอดผ้า

การทอดผ้าบังสุกุลตามธูบาโยงนั้น มีไตร จีวร สบง ข้าม และผ้าเช็ดหน้า เป็นต้น การทอดผ้าต้องทอดตามขวาง อย่าทอดตามยาว ถ้าไม่มี พระท่านก็จะจับธูบาโยงบังสุกุลเอง ธูบาโยงนี้เขาถือกันมาก ห้ามข้ามเป็นเด็ดขาด ถ้าข้ามถือว่าเป็นการหมิ่นหรือสบประมาทผู้ตาย ขาดการวะ ข้อนี้อควรระวังให้มาก.

การจับมัด

เวลาชักบังสุกุล ต้องจับผ้าด้วยมือขวาหงายมือ จับมัดด้วยมือซ้าย แต่เวลาอนุโมทนาต้องจับมัดด้วยมือขวา อันนี้ขอให้พระและสามเณรพึงสังวรระวัง มักผิดพลาดกันอยู่เสมอ การผิดพลาดในสังคมบ่งถึงเราขาดการอบรม น่าอายเขาเป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง การจับมัดในงานมงคลทั่วไปนั้น จับด้วยมือขวา จับแค้นมัด ต่ำจากใบพัดประมาณ ๕ นิ้วมือ และการตั้งมัดนั้น พึงระวังให้จงมาก ให้ด้ามมัดอยู่ในระหว่างกึ่งกลางเข่าทั้งสอง และอย่าตั้งให้มีเสียงดัง และให้มัดตั้งตรง ๆ ด้วยการทำบุญให้ศพ นิยมกันดังนี้ คือ ๗ วันคราวหนึ่ง ๕๐ วันคราวหนึ่ง ๑๐๐ วันคราวหนึ่ง.

การทำบุญอุทิศ

การทำบุญอุทิศ โดยมากมักนิยมกันในวันเถลิงศก คราวเทศกาล ตรุษสงกรานต์ เป็นการทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย มีปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ เป็นต้น การทำบุญอุทิศมักนิยมทำกันปีละครั้ง เป็นการแสดงความกตัญญูตอเวทิต่อบุพการี ให้เป็นว่าปีหนึ่งเราทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้เสียคราวหนึ่ง.

การบวชนาค

การบวชนาค ก่อนบวชประมาณ ๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน ต้องนำลูกไปฝากอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ไว้ที่วัด เพื่อจะได้อบรมนิสัย และซ่อมคำขานบวชนาค เครื่องอัฐฐบริวารต้องมีครบ บางแห่งยังมีการบูชาเสมา หมายความว่า จะเข้าเขตพระพุทธเจ้าต้องบูชาเสียก่อน เป็นการบูชาพระนั่นเอง การบวชลูกต้องทำกันอย่างประณีต เป็นการสงเคราะห์อย่างสำคัญยิ่ง เวลาเข้าพระอุโบสถพ่อแม่ต้องจูบมือนาค พ่ออยู่ขวา แม่อยู่ซ้าย เอาไปถวายพระสงฆ์ ไม่ให้นาคจูบพ่อแม่ไปสวรรค์ นิพพาน ตามที่บางคนเข้าใจนั้นดোক เวลาประเคนไตรให้นาคพ่อแม่ต้องพร้อมกัน บาตรก็เหมือนกัน ก่อนที่จะประเคนไตร นาคต้องกราบพ่อแม่ก่อนแล้วจึงประเคน.

การถวายไทยธรรม

การที่เราเป็นทายก จะถวายกับปัยการกซึ่งเป็นเงินทองนั้น ต้องเข้าใจวิธีถวาย จึงจะเป็นผล คือ ต้องใช้ใบปวารณาแทนปัจจัย ไม่ควรถวายด้วยตัวเงินทอง.

ตัวอย่างใบปวารณา

ข้าพเจ้าขอถวายจตุปัจจัย แด่พระคุณเจ้า เป็นมูลค่า.....บาท
ได้มอบไว้กับปัยการกของพระคุณเจ้าแล้ว หากพระคุณเจ้าต้องประสงค์สิ่งอัน
ควรแก่สมณบริภค ขอจงเรียกจากปัยการกของพระคุณเจ้า เทอญ

การทำบุญในพระพุทธศาสนา เราต้องพยายามสนับสนุนในทางพระวินัย
อีกด้วย เห็นว่า สิ่งใดผิดต่อพระวินัย เราก็จงดเว้นเสีย

วันนี้เป็นวันสุดท้ายแห่งการอบรม รับโอวาทมาตลอดไตรมาส เมื่อเราวช
มาแล้ว ได้รับการอบรมดีแล้วก็นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์เกิด

ผู้วช ตั้งใจอบรมให้ดี แต่ขาดผู้สอนก็ไม่ได้ประโยชน์ ผู้สอนเห็นแต่ความ
สะดวกแก่ตน ไม่เอาใจใส่ในการสอนก็ไม่ได้ประโยชน์

นี่เราก็เป็นผู้พร้อมแล้วทั้ง ๓ ประการ เป็นความดีของพวกเราแล้ว ความ
ตั้งใจของผู้วชก็มี ความตั้งใจดีของผู้สอนก็มีอยู่พร้อม ความสำเร็จประโยชน์จาก
การอบรม จึงสมบูรณ์ด้วยความปรารถนา ถึงแม้จักกลาสึกขาบท ดำรงฆราวาสต่อไป
ก็ควรทำให้ดี “มาดี ไปดี อยู่ดี ปฏิบัติดี”

การวช เราได้รับการอบรมอย่างนี้แล้ว ให้นำไปใช้ด้วย และจงใช้ให้เหมาะ
กับกาลเทศะ เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็จักเจริญยิ่งๆ ผู้ได้รับการอบรมเห็นปานนี้ อยู่
ในวงศ์ตระกูลใด ย่อมนำวงศ์ตระกูลนั้นให้เจริญอยู่ในหมู่คณะสมาคมใด ย่อมนำ
หมู่คณะสมาคมนั้นให้เจริญ อยู่ในประเทศชาติใด ย่อมนำประเทศชาตินั้นให้เจริญ
และอยู่ในศาสนาใด ย่อมนำศาสนานั้นให้เจริญ ไม่เสียที่ที่เราได้กำเนิดเกิดมาเป็น
มนุษย์ (ผู้มีใจสูง) จงทำตนให้สมกับที่ได้รับสมมติว่า “เป็นผู้ได้อบรมแล้ว” “จิต”

ขอท่านทั้งหลายจงมีความสุขสวัสดิ์ งอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา
ตลอดกาลเป็นนิจนิรันดร์ เทอญ.

พิธีอาราธนา

การบำเพ็ญกุศลของพุทธศาสนิกชน เบื้องต้นต้องมีวิธีรับพระไตรสรณคมน์ และศีลก่อนเสมอ ต่อนั้นไป ถ้าบำเพ็ญบุญเกี่ยวกับพระสวมนต์ ก็อาราธนาพระปริตร ถ้าเกี่ยวกับเทศน์ ก็อาราธนาธรรม ดังนี้ นับว่า เป็นหลักสำคัญทางพระพุทธศาสนา แต่มักจะถือเป็นประเพณีเสียโดยมาก จึงไม่สำเร็จประโยชน์ตามหลักที่ท่านมุ่งหมายนึกเสียว่า ท่านว่ากันมาอย่างไร ทำกันอย่างไร ก็ว่าไปอย่างนั้น ทำกันไปอย่างนั้น ไม่นึกถึงข้อมุ่งหมายใจความว่า เป็นมาอย่างไร เช่นนี้นับว่า ขาดรสโอชาอันน่าดูดดื่มไป อันพิธีบำเพ็ญบุญ เช่น จะมีสวมนต์ก็ตาม จะมีเทศน์ก็ตาม จำต้องมีกิจเบื้องต้นเป็นลำดับๆ มาก่อน เพื่อให้การทำให้เป็นไปติดต่อกัน และเพื่อไม่ให้เกิดการบำเพ็ญบุญส่วนใหญ่น้อยๆ เจินๆ เช่น มีสวมนต์ ก็ทำพิธีเกี่ยวกับการสวมนต์ในเบื้องต้น เช่น อาราธนาศีล อาราธนาพระปริตรเป็นลำดับ มาจนถึงเริ่มสวมนต์ หรือจะมีเทศน์ ก็ทำพิธีเกี่ยวกับเทศน์ในเบื้องต้น เช่น อาราธนาศีล อาราธนาธรรม เป็นลำดับมาจนถึงเทศน์ ทำดังนี้ดีกว่าที่จะสวมนต์หรือเทศน์เลยทีเดียว เพราะทำให้ได้ระเบียบเป็นขั้นๆ

การที่ต้องขอศีลก่อนเสมอไปทุกพิธีนั้น ก็เพื่อทำตนให้เป็นผู้บริสุทธิ์ ให้เป็นผู้มีศีลก่อน จะได้สมควรแก่การรองรับพระธรรมต่อไป เพราะพระธรรมเป็นของบริสุทธิ์ ผู้รับก็ต้องทำตนให้บริสุทธิ์ก่อนจึงสมควรกัน เหมือนผ้าที่จะนำไปย้อมสี ถ้าผ้านั้นไม่ฟอกให้ขาวสะอาดก่อน ย้อมสีก็ไม่ติดดี ถ้าเป็นผ้าขาวสะอาดสีก็ติดดี นี่เป็นเหตุผลอีกข้อหนึ่งในการที่ต้องรับศีลก่อน การรับศีล ฟังเทศน์ สวมนต์ ต้องอาราธนา ก่อน อาราธนา ก็คือขอร้องอ่อนวอนให้พระบอกศีล แสดงธรรมเทศนา สวมนต์นั่นเอง

คำอาราธนาศีล ๕

มยฺ ภนฺเต วิสฺสุ วิสฺสุ รกฺขณฺตถาย ติสฺรณฺเนน สห ปณฺจ สីลานิ
 ยาจาม, ทุตติยมฺปิ..... ตตติยมฺปิ.....
 (คนเดียวเปลี่ยนเป็น อหํ.....ยาจามิ)

คำแปล

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอศีล ๕ ประการ พร้อมด้วย
 ไตรสรณคมนั้น เพื่อประโยชน์แก่การรักษาต่างๆ กัน แม้ครั้งที่สอง... แม้ครั้งที่สาม...

คำอาราธนาศีล ๘

มยฺ ภนฺเต วิสฺสุ วิสฺสุ รกฺขณฺตถาย ติสฺรณฺเนน สห อฏฺฐ สีลานิ ยาจาม,
 ทุตติยมฺปิ..... ตตติยมฺปิ.....
 (คนเดียวเปลี่ยนเป็น อหํ.....ยาจามิ)

คำแปล

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอศีล ๘ ประการ พร้อมด้วย
 ไตรสรณคมนั้น เพื่อประโยชน์แก่การรักษาต่างๆ กัน แม้ครั้งที่สอง.... แม้ครั้งที่สาม....

คำอาราธนาศีลอุโบสถ

มยฺ ภนฺเต ติสฺรณฺเนน สห อฏฺฐจกฺสมนฺนาคตํ พุทฺธปณฺณตตํ อุโปสถํ
 ยาจาม, ทุตติยมฺปิ..... ตตติยมฺปิ.....
 (คนเดียวเปลี่ยนเป็น อหํ.....ยาจามิ)

คำแปล

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขออุโบสถศีล อันพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ กับทั้งพระไตรสรณคมน์ แม้ครั้งที่สอง..... แม้ครั้งที่สาม.....

อธิบาย

คำว่า “วิสุ วิสุ” ในบัดนี้ไม่ค่อยจะได้ใช้กัน แต่ท่านที่ถือแบบโบราณยังใช้อยู่ ฉะนั้น ในเมื่ออาราธนาศีล จะใช้คำว่า “วิสุ วิสุ” ด้วยก็ไม่ผิด หรือจะไม่ใช้ก็ไม่ผิด เป็นอันว่า ใช้ได้ทั้งสองอย่าง การอาราธนาศีลนั้น ที่จริงไม่ได้อาราธนาแต่ศีล อาราธนาไตรสรณคมน์ด้วย ไตรสรณคมน์ หมายความว่า ขอถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก ก่อนอาราธนาควรกราบพระ ๓ หน แล้วคุกเข่าทำพรหมประนมมือขึ้นเพียงอก แล้วกล่าวคำอาราธนา วิธีอาราธนานั้น บางแห่งให้หัวหน้ากล่าวอาราธนา แต่ผู้เดียวก็มี บางแห่งเปล่งอุทานว่าอาราธนาพร้อมกันทั้งหมดก็มี แต่โดยมากที่ให้หัวหน้าอาราธนาคนเดียวนั้น สำหรับศีล ๕ ที่เรียกว่า นิจศีล กับศีล ๘ ธรรมดา ส่วนอุโบสถศีลนั้น โดยมากใช้กล่าวคำอาราธนาพร้อมกันทั้งหมด ธรรมเนียมที่ใช้แตกต่างกันเช่นนี้ เข้าใจว่า คงจะเป็นเพราะผู้ขอศีลเหล่านั้นว่าด้วยคำอาราธนาไม่ได้หมดทุกคน จึงได้มอบฉันทะให้ผู้ที่อาราธนาได้ในขณะนั้น กล่าวคำอาราธนาแต่ผู้เดียว แต่อย่างไรก็ดี ย่อมสำเร็จประโยชน์ทั้งสองประการ

อาราธนาศีล ๕ สำหรับวันธรรมดา อาราธนาศีล ๘ สำหรับวันพระ อาราธนาศีลอุโบสถ ก็คือศีล ๘ นั้นเอง แต่ต่างกันที่ศีล ๘ นั้น เมื่อรับไปทั้ง ๘ แล้ว หากล่วงในข้อใดก็เป็นอันขาดในข้อนั้น ไม่ขาดทั้งหมด ส่วนศีลอุโบสถต้องรักษาให้พร้อมทั้งองค์ ๘ ประการ หากขาดข้อใดข้อหนึ่งก็เป็นอันขาดทั้งหมด อีกประการหนึ่ง ศีล ๘ รักษาได้ไม่มีกำหนดเวลา แต่ศีลอุโบสถต้องรักษาให้ครบวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง ถ้าบกพร่องไม่เป็นอุโบสถ.

คำอาราธนาธรรม

พรพุมมา จ โลกชิปตี สหมปติ
กตอณฺชลี อนฺชิวรํ อยาจถ
สนฺตึชฺช สตฺตาปฺปฺรชกฺขชาติกา
เทเสตุ ฌมมํ อนุกมฺปิมี ปชํ.

คำแปล

ท้าวสหัมบดีพรหมผู้เป็นอธิบดีของโลก ได้ประณมหัตถ์นมัสการกราบทูล
วิงวอนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ประเสริฐว่า สัตว์ทั้งหลาย ที่มีธุลีคือกิเลสใน
ดวงตาเบาบางยังมีอยู่ในโลกนี้ ขอพระองค์จงแสดงพระธรรม ทรงอนุเคราะห์
หมู่มสัตว์นี้เถิด

อธิบาย

มูลเหตุที่จะเกิดมีคำอาราธนาธรรมขึ้นนั้น มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าแรกตรัสรู้ใหม่ๆ ทรงพิจารณาถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วนั้น ทรง
เห็นว่า เป็นของลึกล้ำคัมภีรภาพ ยากที่ปวงสัตว์ผู้มีกิเลสหนาจะรู้ตามเห็นตามได้
ทรงท้อพระทัยในอันจะทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์ ท้าวสหัมบดีพรหมได้ทราบ
พระพุทธดำรินั้นแล้ว จึงได้ลงมากราบทูลอาราธนา เพื่อให้ทรงแสดงธรรมสั่งสอน
สัตว์ โดยอ้างเหตุว่า สัตว์โลกที่มีกิเลสเบาบาง สามารถจะรู้ตามเห็นตามก็มี ดังนั้น
พระองค์จึงได้ทรงแสดงธรรม แต่ในปฐมสมโพธิกับของสมเด็จพระสังฆราช
(สา ปุสฺสเทว) มิได้กล่าวถึงว่า สหัมบดีพรหมลงมาอาราธนา เป็นแต่กล่าวว่า เพราะ
พระองค์ทรงพิจารณาถึงสัตว์โลก ด้วยพุทธจักขุญาณ ทรงเห็นว่า สัตว์ที่เป็นภพพะ
สามารถจะรู้ธรรมตามก็มี เป็นอภัพพะไม่สามารถจะรู้ตามก็มี อันนี้เอง เป็นเหตุ
ให้พระองค์ทวนพระทัยกลับทรงแสดงธรรม.

คำอาราธนาพระปริตร

วิปตติปฏิพาหาย	สพฺพสมฺปตฺตีสัทฺธิยา,
สพฺพทุกขวินาสาย	ปริตฺตํ พุรฺธ มงฺกลํ.
วิปตติปฏิพาหาย	สพฺพสมฺปตฺตีสัทฺธิยา,
สพฺพภยวินาสาย	ปริตฺตํ พุรฺธ มงฺกลํ.
วิปตติปฏิพาหาย	สพฺพสมฺปตฺตีสัทฺธิยา,
สพฺพโรควินาสาย	ปริตฺตํ พุรฺธ มงฺกลํ.

คำแปล

ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงสวดพระปริตรอันเป็นมงคล เพื่อป้องกันความ
วิบัติ เพื่อยังสมบัติทั้งปวงให้สำเร็จ เพื่อให้ทุกข์ ภัย โรค ทั้งปวงพินาศไป

อธิบาย

การนิมนต์พระสงฆ์ไปสวดพระพุทธมนต์ ที่ต้องใช้คำอาราธนาให้สวด
พระปริตรด้วยนั้น เนื่องมาแต่ครั้งพุทธกาล ทั้งนี้ก็เพื่อจะให้พระปริตรมีอานุภาพ
ศักดิ์สิทธิ์ สามารถป้องกันบำบัดทุกข์ภัยโรคาพาธให้พินาศไป ตามปรกติพระปริตร
ก็ได้แสดงอานุภาพมาแล้ว ดังมีเรื่องกล่าวไว้ในคัมภีร์ธรรมบทว่า ได้เกิดอหิวาตกโรค
ขึ้นที่พระนครไพสาลี ผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ชาวพระนครจึงชวนกันมาเผ่ากราบทูล
ถึงภัยที่เกิดขึ้นนั้น แต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงเสด็จไปสู่พระนคร
ไพสาลี ประทับอยู่ที่ประตูเมือง ในเวลาเย็น ตรัสเรียกพระอานนท์เข้ามาแล้ว มี
พระดำรัสว่า เธอจงเรียน “รัตนสูตร” นี้แล้วเที่ยวไปกับเจ้าลิฉณวิกุมารทั้งหลาย
สวดพระปริตรภายในกำแพง ๓ ชั้นในเมืองไพสาลี พระอานนท์เถระเจ้าเรียนรัตนสูตร
ที่ทรงประทานนั้นแล้ว จึงเอาบาตรตักน้ำยืนอยู่ที่ประตูเมือง สวดพระปริตรภายใน
กำแพง ๓ ชั้นตลอดคยาม ๓ แล้วประพรมน้ำพระพุทธมนต์ พวกอมนุษย์ยถูกน้ำ

พระพุทธมนต์เข้าก็พากันหนีไปสิ้น ภัยเหล่านั้นก็สงบระงับไป เรื่องนี้ได้กล่าวแล้วในรัตนสูตร

อีกเรื่องหนึ่งว่า บุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง จะถูกอวรุทธยักษ์มาจับกินเป็นภัตตอาหารในเวลาอีก ๗ วัน พราหมณ์บิดาจึงพาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลถามว่า จะมีอุบายป้องกันชีวิตบ้างหรือไม่? พระองค์ตรัสว่า มีแล้วตรัสต่อไปว่า ถ้าท่านสามารถจะห้ามฉนพที่ริมประตูเรือนของท่าน และทำตั่งตั่งไว้ท่ามกลางฉนพานั้น แล้วปูลาสนะไว้ ๑๖ หรือ ๑๘ แห่ง ให้สาวกของเรานั่งทำพระปริตรสิ้น ๗ วัน ดังนี้ไซ้ อันตรายของทารกนั้นก็จะมีหนีไปด้วยอุบายอย่างนี้

พราหมณ์กราบถวายบังคมลา รีบไปจัดทำตามรับสั่ง ครั้นสำเร็จแล้วจึงไปเฝ้ากราบทูล พระองค์จึงส่งภิกษุทั้งหลายไป ภิกษุเหล่านั้นได้ให้ทารกนอนบนตั่ง แล้วสวดพระปริตรทั้งกลางวันกลางคืนตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๑ พระพุทธองค์เสด็จมาพวกเทวในจักรวาลทั้งหมด ก็มาประชุมกันอยู่พร้อมเพรียง ส่วนอวรุทธยักษ์บำเรอทำเวสวัณอยู่ตลอด ๑๒ ปีแล้ว ได้รับพรว่า ตั้งแต่วันนี้ไปถึงวันที่ ๗ เธอจงไปปรับทารกนี้ เมื่อได้ทารกมาแล้ว ก็ไม่ต้องมาบำเรอเรา เพราะฉะนั้น เมื่อถึงวันที่ ๗ อวรุทธยักษ์จึงมาขึ้นคอกอยู่ เมื่อพระพุทธองค์ประทับนั่งแล้วพวกเทวดาที่มีศักดิ์ใหญ่ก็มาประชุมกัน พวกที่มีศักดิ์น้อยก็พากันหลีกไปไกล ๑๒ โยชน์ แม้อวรุทธยักษ์ก็หลีกไปยืนอยู่เหมือนดังนั้น พระพุทธองค์ทรงทำพระปริตรอยู่ตลอดคืนยังรุ่ง ครั้นล่วง ๗ วันแล้ว อวรุทธยักษ์ก็ไม่ได้ทารกนั้น พอวันที่ ๘ สามิภรรยาจึงอุ้มทารกมาถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์จึงตรัสว่า “ขอให้ทารกนี้มีอายุยืนนานเถิด” พราหมณ์จึงทูลถามว่า จำแต่พระโคดมผู้เจริญ ทารกนี้จะมีอายุยืนนานสักเท่าไร? ตรัสว่า จะมีอายุยืนอยู่สิ้น ๑๒๐ ปี เพราะฉะนั้น สามิภรรยาจึงขนานนามบุตรของตนว่า “อายุวัชฌณกุมาร” ดังนี้

ทั้งสองเรื่องนี้ น่าจะเป็นมูลเหตุของการอาราธนาพระปริตร.

ทอดกฐิน

คำว่า “กฐิน” แปลตามศัพท์ว่า “กรอบไม้สำหรับขึงผ้าเย็บจีวรของภิกษุ” กรอบไม้ชนิดนี้ไทยเราเรียกว่า “สะดึง” ฉะนั้น ที่เราเรียกว่า “ผ้ากฐิน” ก็เพราะเมื่อจะเย็บต้องขึงผ้าให้ตึงด้วยไม้สะดึงนั้นแล้วจึงเย็บ ในครั้งกระโน้นเมื่อช่างเย็บไม้ชำนาญในการเย็บจีวร ทั้งเครื่องจักรก็ไม่มีใช้อย่างเวลานี้ จึงต้องอาศัยไม้สะดึงช่วยจึงเป็นหลักก่อนแล้วจึงเย็บ เป็นอันได้ความว่า ผ้ากฐิน ก็คือผ้าที่สำเร็จขึ้นได้เพราะอาศัยกฐิน คือ สะดิง เมื่อสำเร็จเป็นผ้ากฐินแล้วก็นำไปทอด แก่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาตลอด ๓ เดือน เรียกว่า “ทอดกฐิน” คำว่า “ทอด” คือ วางไว้ ทอดกฐิน ก็คือนำผ้ากฐินไปวางไว้ต่อหน้าสงฆ์อย่างน้อย ๕ รูป โดยมีได้ตั้งใจถวายแก่รูปใดรูปหนึ่ง แล้วแต่พระท่านจะมอบหมายให้กันเอง

การทอดกฐินมีกำหนดระยะเวลา คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปจนถึงกลางเดือน ๑๒ เป็นหมดเขตจะทอดก่อนหรือหลังจากนี้ไม่ได้

เหตุที่จะเกิดการทอดกฐินขึ้นนั้น มีเรื่องว่า ภิกษุชาวเมืองปาไลยรัฐ ๓๐ รูป จะมาเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ พระเชตวัน แต่มาไม่ทันพรรษา จึงพักจำพรรษาเสียที่เมืองสาเกต พอออกพรรษาแล้วก็รีบจะมาเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เดินตรำฝนทนแดดมาตามทางที่มีเปือกตม ผ้าจีวรก็เปียกชุ่มไปด้วยน้ำฝน จนมาถึงวัดเชตวัน สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบถึงความลำบากของภิกษุเหล่านั้น จึงทรงพระพุทธานุญาตให้ภิกษุเหล่านั้นรับผ้ากฐินในระยะเวลาหลังออกพรรษาไปแล้วหนึ่งเดือน จึงได้เป็นประเพณีทำกันมาจนทุกวันนี้ ครั้นต่อๆ มาการรับกฐินเกิดความลำบากขึ้น เป็นต้นว่า ผ้าที่ถวายไม่พอแก่พระสงฆ์ สงฆ์ไม่รู้ว่าจะให้แก่ใครเป็นเหตุให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติมผ่อนผันหาความสะดวกในธรรมวินัย ประทาน

พระบรมพุทธานุญาตให้ภิกษุผู้จำพรรษาสิ้น ๓ เดือน มีจีวรเก่ากว่าเพื่อน และฉลาดในธรรมวินัย เป็นผู้รับกฐินและให้ภิกษุที่จำพรรษาดำรงกันอนุโมทนา เป็นอันได้ชื่อว่า ได้รับอานิสงส์ลดหย่อนผ่อนผันจากธรรมวินัยบางข้อ คือ เข้าไปในละแวกบ้านโดยไม่ต้องอำลาเป็นต้น

ประเพณีทอดกฐินสมัยนี้ ถ้าเป็นพระอารามหลวง ก็เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานบ้าง พระราชทานให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการไปทอดบ้าง พระราชทานกระทรวงทบวงกรมต่างๆ บ้าง เรียกว่า “กฐินหลวง” ถ้าเป็นวัดราษฎร์ชาวบ้านก็จัดการทอดเอง บางทีก็รวมกันออกทรัพย์คนละเล็กคนละน้อย จัดเป็นกฐินสามัคคีขึ้น ถ้าจะทอดวัดใด ก็ไปปิดฉลากบอกไว้ที่วัดนั้น เรียกว่า “จองกฐิน” โดยมากปิดบอกไว้ตั้งแต่ยังไม่ออกพรรษา เพื่อให้รู้กันทั่วๆ ไป พอออกพรรษาแล้วก็กำหนดวันให้พระสงฆ์ทราบ แล้วเตรียมผ้ากฐินและสิ่งของบริวารอันได้แก่ของที่จำเป็นแก่พระ จัดตามสติกำลังของตน เมื่อถึงวันทอดก็ช่วยกันขนไปยังพระอุโบสถ พิธีทอดกฐินมักทำกันครึกครื้น มีแห่แห่นาฏกสมานกว่ากุศลวิธีอย่างอื่น เมื่อพร้อมกันทั่ววัดแล้ว ก็ทำสัญญาเป็นต้นว่า ตีระฆังให้พระสงฆ์ประชุมกัน เมื่อพระสงฆ์ประชุมพร้อมกันแล้ว ผู้เป็นเจ้าของกฐินก็อุ้มผ้ากฐินนั่งหรือยืนหันหน้าไปทางพระประธาน ตั้งโม ๓ หน แล้วหันหน้ามาทางพระสงฆ์กล่าวคำถวายผ้ากฐิน ๓ ครั้ง คำถวายนั้นมี ๒ แบบ คือ ธรรมยุตแบบหนึ่ง มหานิกายแบบหนึ่ง

ถวายอย่างธรรมยุตว่า “อิมํ ภนฺเต สปปริวารํ กฐินทสฺสํ สงฺฆสฺส โอโณชยาม, สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมํ สปปริวารํ กฐินทสฺสํ ปฏิกฺกณฺหาตุ, ปฏิกฺกเหฺวา จ อิมินา ทสฺเสน กถินํ อตุฏฺฐตุ, อมฺหากํ ที่มรตฺตํ หิตาย สุขาย.”

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายผ้ากฐินกับทั้งบริวารนี้ แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับผ้ากฐินกับทั้งบริวารนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย และรับแล้วจงกรานกฐินด้วยผ้านี้ เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.”

ถวายอย่างมหานิกายว่า “อิมํ สปริวารํ กฐินจิวรทุสฺสํ สงฺฆสฺส โอโณชยาม.” (ว่า ๓ หน)

ความว่า “ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายผ้ากฐินจิวร กับทั้งปริวารนี้แก่พระสงฆ์” พอจบคำถวาย พระสงฆ์ก็รับ “สาธุ” พร้อมกัน แล้วพระเคนไตรกฐินแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งอยู่ตรงหน้าหรือจะวางไว้เฉยๆ ก็ได้ แล้วถวายเครื่องบริวารตามเวลาอันสมควร ต่อแต่นั้น พระสงฆ์ท่านก็จัดการมอบผ้ากฐินแก่ภิกษุผู้สมควรได้รับ เป็นอันหมดหน้าที่ของเจ้าของกฐิน เมื่อฟังอนุโมทนาเสร็จแล้ว ก็กลับได้ต่อไปเป็นหน้าที่ของพระท่านจะได้ทำพิธีกรานกฐินต่อไป

พิธีกรานกฐินนั้น คือ พระภิกษุผู้รับกฐิน นำผ้ากฐินไปทำไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่ง เมื่อทำเสร็จจนถึงข้อมและผึ่งแห้งแล้ว พระสงฆ์ลงประชุมในพระอุโบสถ แล้วท่านผู้รับกฐินกระทำปัจจุทศน์ คือ การถอนผ้าเก่า อธิษฐานผ้ากฐินใหม่เพื่อให้เป็นไตรจีวรต่อไป ครั้นแล้วพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จะเป็นท่านผู้ครองกฐินหรือผู้อื่นก็ได้ ขึ้นบนธรรมาสน์และแสดงธรรมเทศนา ธรรมเทศนาที่แสดงในครั้งนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับกฐิน

เมื่อเทศน์จบ ท่านผู้เทศน์ลงจากธรรมาสน์นั่งเป็นปรกติแล้ว ท่านผู้รับกฐินกราบพระ นั่งคุกเข่าตั้งนโม ๓ หน แล้วเปล่งวาจากรานกฐินตามที่ผ้ากฐินนั้นทำเป็นจีวรผืนใด ถ้าเป็นสังฆฏิ (ผ้าพาด) ให้ว่า “อิมาย สงฺฆฎฺฐิยา กฐินํ อุตฺตรามี.” ๓ หน ถ้าเป็นอุตตราสงค์ (ผ้าห่ม) ให้ว่า “อิมินา อุตฺตราสงฺเกน กฐินํ อุตฺตรามี.” ๓ หน ถ้าเป็นอันตราสก (ผ้าถุง) ให้ว่า “อิมินา อนุตฺตราสกเกน กฐินํ อุตฺตรามี.” ๓ หน จบแล้วให้สงฆ์ทั้งปวงนั่งคุกเข่าขึ้นพร้อมกัน กราบ ๓ หน แล้วตั้งนโมพร้อมกับท่านผู้ครองกฐินด้วย เมื่อตั้งนโม ๓ จบแล้ว ท่านผู้ครองกฐินหันหน้ามาหาสงฆ์ประกาศการกรานกฐินดังนี้ว่า “อตุตฺตํ อาวุโส สงฺฆสฺส กฐินํ ฐมฺมิโก กฐินตฺถาโร อนุโมทอ.” ๓ หน นี่สำหรับท่านผู้ครองกฐินมีพรรษาชุกลากว่าภิกษุอื่นทั้งหมด ถ้าภิกษุอื่นมีพรรษาชุกลามากกว่าท่านผู้ครองกฐินมีอยูในที่นั้นตั้งแต่รูปหนึ่งขึ้นไป

ให้เปลี่ยนคำว่า “อาวุโส” เป็น “ภนฺเต” แล้วให้ภิกษุทั้งปวงออกจาอนุโมทนาทีละรูป ตามลำดับพรรษาดังนี้ว่า “อตฺตํ ภนฺเต สงฺฆสฺส กจฺฉิํ ฌมฺมิโก กจฺฉินฺตุยาโร อนุโมทามิ.” ๓ หน นี่สำหรับผู้่อนพรรษากว่าท่านผู้ครองกฐินกล่าว ถ้ามีภิกษุที่แก่พรรษากว่าท่านผู้ครองกฐินก็รูปที่ดี ให้ท่านผู้แก่เหล่านั้น เปลี่ยนคำว่า “ภนฺเต” เป็น “อาวุโส”

เมื่อออกกวาจากทั่วถึงกันแล้ว ให้ว่าพร้อมกันอีกคราวหนึ่ง ๓ หน เหมือนดังว่าเรียงตัวเช่นนั้น เปลี่ยนแต่ “อนุโมทามิ” เป็น “อนุโมทาม” ตามลักษณะที่เป็นพหูพจน์

เมื่อเสร็จการอนุโมทนากฐินดังนี้แล้ว ให้กราบพระ ๓ หนพร้อมกันแล้ว นั่งเป็นปรกติ เริ่มสวดปาฐะและคาถาต่อไปจนจบ เป็นเสร็จการ

“กฐิน” เป็นพระพุทธรูปยัญญิตีสำหรับสงฆ์ ส่วนหน้าที่ของทายกก็เพียงหาผ้าพอทำเป็นไตรจีวรได้ จะเป็นสังฆาฏิหรือจีวรหรือสบงก็ตาม ถวายต่อที่ประชุมสงฆ์มิได้ตั้งใจให้บุคคล และสงฆ์ก็ต้องมีอย่างน้อย ๕ รูป เพราะเป็นผู้ครองกฐินเสียรูปหนึ่ง เหลือ ๔ รูปจะได้ครบเป็นองค์สงฆ์มากกว่า ๕ รูปขึ้นไปใช้ได้ ถ้าน้อยกว่า ๕ รูปใช้ไม่ได้.

จุลกฐิน

วิธีทอดกฐินมีอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า “จุลกฐิน” ถือกันมาแต่โบราณว่า ใครทอดจุลกฐินนี้มีอานิสงส์มาก คือ ต้องเก็บฝ้ายมาปั่นเป็นด้ายแล้วทอให้เสร็จสำเร็จเป็นผืนผ้าในวันเดียว ทำอย่างนี้มีพิธีรีตองมาก ต้องช่วยกันหลายคน พวกปั่นฝ้ายก็ปั่นไป พวกทอก็ทอไป ทำจนสำเร็จเป็นผ้ายกฐินแล้วนำไปทอดในวันเดียวกัน เห็นจะเป็นเพราะเหตุนี้เอง จึงเรียกว่า “จุลกฐิน” คือ เป็นผ้าที่สำเร็จขึ้นด้วยสิ่งเล็กๆ เช่น เก็บฝ้ายมาปั่น ก็ ฝอยสาบ ทำเป็นเส้นด้ายแล้วทอเป็นผ้า ตัด เย็บ ย้อม ในวันเดียว

วิธีทอดจุลกฐินนี้ มีปรากฏในหนังสือทำให้การชาวกรุงเก่าว่า “บางที่เป็นของหลวง ทำในวันกลางเดือน ๑๒ แล้วนำผ้าจุลกฐินไปทอด” มูลเหตุของการทอดกฐิน คงเกิดแต่จะทอดในวันที่ที่สุดเช่นนี้ จึงต้องรีบชวนชวนทำให้ทัน และในสมัยนั้นคงจะหาผ้าที่ทำสำเร็จได้ยาก ถ้าเป็นสมัยนี้ก็พอจะหาซื้อผ้าไปทอดได้ไม่ต้องทอใหม่ แต่ก็มีผู้ศรัทธายังทำจุลกฐินอยู่เหมือนกัน

อานิสงส์กฐิน ท่านว่า มีทั้งแก่ผู้ทอดและผู้รับกฐิน อานิสงส์ของผู้ทอดกฐิน ไม่มียกเว้นไว้ในวินัยโดยตรง แต่ก็มีอานิสงส์ยิ่งกว่าการทำบุญอื่นๆ หาโอกาสทำได้ยาก ไม่เหมือนการทำบุญอย่างอื่น ซึ่งนี้ก็จะทำเวลาใดก็ได้ การทอดกฐินต้องทำให้ถูกต้องกับเวลาที่กำหนดไว้ หากพลาดไปก็หมดโอกาส และยังมีทางที่จะทำให้พิเศษยิ่งๆ ขึ้นไปอีกก็ได้ เพื่อให้จิตใจปติยินดีในการกุศลที่ได้ทำมากขึ้น ซึ่งได้แก่การทำจุลกฐินดังกล่าวมาแล้ว ส่วนอานิสงส์ของผู้รับนั้น มีหลักฐานแน่นอนอยู่ในวินัย ๕ ประการ คือ.-

๑. เข้าบ้านได้โดยไม่ต้องบอกลาพระภิกษุด้วยกัน
๒. เดินทางโดยไม่ต้องเอาไตรจีวรไปด้วย
๓. นอนอาหารล้อมวงได้
๔. เก็บจีวรที่ไม่ต้องใช้ไว้ได้
๕. ลาภที่เกิดขึ้นเป็นของภิกษุผู้จำพรรษาในวัดนั้น

อนึ่ง การทอดกฐินยังมีประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือ มักใช้ฆราวาสระเซี่ยงไว้ที่หน้าวัด เพื่อแสดงให้เห็นว่า ทั่ววัดจะมีการทอดกฐิน ผู้ที่ผ่านไปมาจะได้อนุโมทนาพลอยได้บุญกุศลไปด้วย การใช้ฆราวาสระเซี่ยงไม่พบหลักฐาน เป็นแต่ได้รับคำบอกเล่าจากผู้หลักผู้ใหญ่เล่าให้ฟังเป็นสองอย่าง อย่างหนึ่งว่า เนื่องจากถือกันว่าดาวระเซี่ยงเป็นดาวสำคัญ การเคลื่อนขบวนทัพสมัยโบราณต้องรอเวลาดาวระเซี่ยงขึ้น ซึ่งเป็นเวลาจวนสว่างแล้ว การทอดกฐินเป็นพิธีทำบุญที่ถือกันว่า มีอานิสงส์ไพศาล เพราะทำในเวลาจำกัด มีความสำคัญเท่ากับการเคลื่อนขบวนทัพ ในชั้นเดิมผู้ที่จะไปทอดกฐินต้องเตรียมเครื่องบริวาร และผ้าองค์กฐินไว้อย่างพร้อมเพรียง แล้วแห่ไปวัดในเวลาดาวระเซี่ยงขึ้น ไปแจ้งเอาที่วัด นานๆ มากี่เลียดถือกันว่า ดาวระเซี่ยงเป็นดาวบอกเวลาเคลื่อนองค์กฐิน ต่อมาเห็นจะมีผู้คิดทำรงติดไว้เนื่องในงานทอดกฐินโดยเฉพาะ แต่มีชงหลายชนิด เมื่อติดไว้แล้วไม่รู้ว่ามีงานอะไร จึงคิดทำรงระเซี่ยงขึ้น โดยเคยถือกันว่า ดาวระเซี่ยงเป็นดาวบอกเวลาเคลื่อนกฐิน อย่างที่สองมีเรื่องเล่าว่า มีอุบาสกคนหนึ่งนำองค์กฐินแห่ไปทางเรือ มีระเซี่ยงตัวหนึ่งอยากได้บุญในการทอดกฐิน จึงว่ายตามเรือของอุบาสกนั้นไปด้วย แต่ไปได้พักหนึ่งก็หมดกำลังใจบอกแก่อุบาสกนั้นว่า ตนตามไปด้วยไม่ได้แล้ว เพราะเหนื่อยอ่อนเต็มที ขอให้อุบาสกจ้างช่างเขียนภาพของตนที่รง แล้วยกขึ้นไปในวัดที่ไปทอดกฐินด้วย อุบาสกได้รับคำของระเซี่ยงแล้วก็ทำตามที่ระเซี่ยงสั่ง ตั้งแต่นั้นมา ชงรูประเซี่ยงปรากฏตามวัดต่างๆ ในเวลาที่มีการทอดกฐิน นี่เป็นคำบอกเล่าที่ท่านเล่าให้ฟังกันต่อๆ มา รู้ไว้บ้างก็ดีเหมือนกัน.

ทอดผ้าป่า

คำว่า “ผ้าป่า” หมายถึงผ้าที่ไม่มีเจ้าของหวงแหน ทั้งอยู่ตามป่าข้าง ตาม ป่าช้าข้าง ตามถนนหนทางและห้อยอยู่ตามกิ่งไม้ข้าง ประเพณีการทอดผ้าป่ามีมา แต่ครั้งพุทธกาล คือ ในขณะที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังมิได้ทรงอนุญาตให้ ภิกษุรับผ้าจีวรจากชาวบ้าน ทรงอนุญาตให้เทียบแสวงหาผ้าบังสุกุล คือ ผ้าที่เบื่อนฝุ่น หรือผ้าที่เขาห่อซากศพทิ้งไว้ตามป่าช้า เอามาซักฟอกทำเป็นสังฆาฏิ จีวร และ สบงนุ่งห่ม ชาวบ้านที่นับถือพระได้ทราบ ดังนั้น บรรดาจะบำเพ็ญกุศลให้ต้อง ตามที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต จึงได้จัดผ้าที่สมควรแก่พระไปทอดทิ้งไว้ตามที่ต่าง ๆ น่าจะเป็นด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า “ผ้าป่า”

แต่ก่อนการทอดผ้าป่าไม่ได้นิยมมาก แล้วแต่ใครมีศรัทธาเมื่อไรก็ทำเมื่อนั้น แต่สมัยนี้มีกนิยมทำกันเมื่อออกพรรษาแล้ว ถึงผ้าป่าหลวงก็เคยปรากฏว่า มีใน ระหว่างเดือน ๑๒ ในแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ทรงทำที่วัดสระปทุม ดิด ๆ กันไปหลายปี โดยเสด็จพระราชดำเนินทางเรือ เช่นเดียวกับพระราชทานกฐิน วิธี ทำนั้นปรากฏในพระราชพิธี ๑๒ เดือนว่า “ตอนบ่ายพระสงฆ์สวดมนต์ในพระอุโบสถ มีเรือกระจาดผ้าป่าจอดเรียงรายอยู่ในน้ำหน้าพระอุโบสถ มีเครื่องประโคม พิณพาทย์และการเล่นต่างๆ เล่นในเรือ เวลาสวดมนต์จบประทับแรมในเรือพระที่นั่ง เก่งริมสระนั้นกันหนึ่ง รุ่งเช้าพระสงฆ์บิณฑบาตเรือในสระ เวลาเพลรับพระราชทาน ฉันทแล้ว จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับ

ในรัชกาลที่ ๕ ปรากฏว่า ทรงทำที่วัดสระปทุมเหมือนกัน ทรงขอแรง พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการแต่งเรือผ้าป่า ตามแต่จะแต่งกันอย่างไร บ้างก็ทำเป็น รูปยักษ์รูปสัตว์ต่างๆ บ้างก็ทำเป็นกระจาดซ้อนกันสามชั้นถึงห้าชั้น ประกวดประชัน กันตามความคิด แล้วมีเรือการเล่นต่างๆ เช่น ละคร มอญรำ เป็นต้น ชักผ้าป่า

ผ่านพระที่นั่งเป็นกระบวนแห่ มีเรือราษฎรช่วยแห่ผ้าป่าหลายร้อยลำ ชักผ้าป่าตั้งแต่กลางวันจนถึงค่ำ แล้วจอดเรือผ้าป่าเรียงรายอยู่ตามสระตอนหน้าวัด วางเรือการเล่นเป็นระยะไปรอบสระประทับแรมคืนหนึ่ง จนสว่างจึงทอดผ้าป่าแล้วสวดมนต์เลี้ยงพระเช่นเดียวกับแผ่นดินสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ

อนึ่ง ในรัชกาลที่ ๕ นั้น ปรากฏว่า ทรงนิยมในการทอดผ้าป่า ไม่ว่าจะเสด็จไปหัวเมืองใด ๆ ต้องทำที่วัดใดวัดหนึ่งในหัวเมืองนั้นเสมอ เช่น เสด็จไปประทับบางปะอิน ก็ทรงทอดผ้าป่าที่วัดชุมพลนิกายาราม และวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ถ้าเสด็จเมืองลพบุรี ก็ทอดผ้าป่าที่วัดมณีชลขันธ์ เป็นราชประเพณีสืบมาดังนี้”

ผ้าป่าหางจิ้ง

ส่วนประเพณีการทอดผ้าป่าของชาวบ้าน ทำกันหลายอย่าง อย่างที่เรียกว่า “ผ้าป่าหางจิ้ง” คือ ทอดจิ้งแล้วเลยทอดผ้าป่าก็มี ที่ทำกันพอประมาณ คือ เอาเครื่องไทยธรรมบรรจุกระถาง กระบุง กระจาด แล้วปักกิ่งไม้เอาผ้าห้อยอุทิศตั้งไว้ตามถนนหนทางที่พระเที่ยวบิณฑบาต หรือนำไปตั้งไว้ตามอารามก็มี อย่างน้อยมีแต่ผ้าห้อยกิ่งไม้ปักไว้ก็มี ที่ทำกันอย่างขนาดใหญ่ คือ ป่าวร้องและแจกฎีกาให้ทยากรับไปคนละองค์สององค์ หรือองค์ละคนสองคนเป็นต้น แล้วไปรวมทอดเป็นการกรีกกรั้น แห่แห่นกันอย่างสนุกสนานและประกวดประชันกันก็มี ทางบ้านนอกโดยมากทำผ้าป่าบรรจุทุกเรือเห่ไปท่งน้ำ เรียกว่า “ผ้าป่าโยง” แล้วเอาไปทอดตามวัดวาอารามต่างๆ แล้วแต่พอใจก็มี

ข้อสำคัญในการทอดผ้าป่ามีอยู่ว่า ให้อุทิศเป็นผ้าป่าจริง ๆ อย่าถวายแก่ใคร ๆ เป็นแต่ตั้งใจและออกวาจาอุทิศผ้าและเครื่องไทยธรรมเหล่านี้ แก่ภิกษุผู้ต้องการผ้าบังสุกุลเท่านั้น จึงได้ชื่อว่า “ถวายผ้าป่า” ถวายผ้าป่าว่าดังนี้.-

“เอตานิ มยํ ภนฺเต จีวรานิ สงฺฆสฺส โอิชฺชยาม, สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ
เอตานิ จีวรานิ ปฏิกุณฺณหาตุ, อมฺหากํ ทิฆมตฺตํ หิตาย สุขาย.”

ความว่า “ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายจีวรทั้งหลาย
เหล่านี้แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับจีวรทั้งหลายเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อ
ประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.”

พิธีลอยกระทง

การลอยกระทง เป็นประเพณีของไทยอย่างหนึ่ง ที่ทำกันในทุกกลางเดือน ๑๑ กลางเดือน ๑๒ ในกลางเดือน ๑๑ ทำกันเป็นส่วนน้อย นิยมทำกันในทุกกลางเดือน ๑๒ เป็นส่วนมากเพราะถือว่า ในฤดูเดือน ๑๒ เป็นเวลาที่น้ำในแม่น้ำไหลเชี่ยวและมาก เต็มฝั่ง ทั้งเวลาที่สิ้นฤดูฝนในกลางเดือน ๑๒ นั้น พระจันทร์ก็มีแสงสว่างส่องไส เป็นสมัยที่ควรจะรื่นเริงในลำน้ำในเวลากลางคืน

ประเพณีนี้ได้มีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ทั้งได้นับเป็นพระราชพิธีอันหนึ่ง เรียกว่า “พระราชพิธีจองเปรียงชักโคมลอยโคม” เดิมทีเดียวเป็นพิธีของพราหมณ์ คือ เขาทำเพื่อบูชาพระเป็นเจ้าทั้ง ๓ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม ต่อมาได้ถือตามทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือการชักโคมเพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณีในชั้นดาวดึงส์ การลอยโคมเพื่อบูชาพระพุทธรูป ซึ่งประดิษฐาน ณ หาดทรายแม่น้ำนัมมทานที ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นกระทงโดยนางนพมาศ พระสนมของพระร่วง ได้คิดอ่านทำกระทงถวายเป็นรูปดอกบัว และรูปต่างๆให้ทรงลอยตาม สายน้ำไหล พระร่วงเจ้าทรงโปรดปรานกระทงดอกบัวของนางนพมาศมาก ทรงให้ ถือเป็นเยี่ยงอย่าง ดังความปรากฏในตำรับทำวสุวิมลพิธี ซึ่งพระดำรัสของ พระร่วงว่า “แต่นี้สืบไปเบื้องหน้า โดยลำดับกษัตริย์ในสยามประเทศ ถึงกาลกำหนด นักขัตฤกษ์วันเพ็ญเดือน ๑๒ ให้ทำโคมลอยเป็นรูปดอกบัว อุทิศสักการบูชา พระพุทธรูปตามนัมมทานที ทรายเท่ากัลปาวสาน” ด้วยเหตุนี้ โคมลอยรูปดอกบัว จึงปรากฏที่มาจนทุกวันนี้ แต่เรียกเปลี่ยนชื่อกันไปว่า “ลอยกระทงทรงประทับ” ในครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับเรือพระที่นั่ง ไปถวายดอกไม้ เพื่อบูชาพระรัตนตรัยทุกพระอารามหลวง บรรดาที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำจนรอบกรุง แล้วทอดพระเนตรการขับร้องประโคมดนตรีของประชาชนชายหญิง เป็นที่สำราญ พระราชหฤทัยยิ่งนักตลอด ๓ ราตรี ผู้ตามเสด็จก็มีพระอัครชายา พระบรมวงศานุวงศ์

บางที่ก็รับสั่งให้นางบำเรอสำหรับขับร้อง และนางพระสนมผู้สนิทตามเสด็จด้วย เรือพระที่นั่งสำหรับประทับในการเสด็จทรงลอยกระทงนั้น ชื่อ **“ประพาศแสงจันทร์”** เมื่อเรือพระที่นั่งเสด็จถึงพระอารามใด ชาวพนักงานก็จุดดอกไม้เพลิงพุ่มพะเนียงพลุ ทำให้แสงสว่างพวยพุ่งจับผนังหลังคววิหารการเปรียญ ดูสว่างไสวน่าปลื้มใจยิ่งนัก ตามบ้านร้านแพ ก็ตกแต่งห้อยแขวนโคมประทีปพวงดอกไม้ และตั้งโต๊ะเครื่องบูชา ประกวดกันทั้งสองฟากแม่น้ำ แสงสว่างเหมือนอย่างกลางวัน ในครั้งนั้นพระราชพิธีทำกันเป็นการใหญ่สนุกสนานมาก

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ปรากฏเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมโกศ ซึ่งครั้งนั้นพระเจ้าแผ่นดินลังกาได้ส่งราชทูตเข้ามาขอพระสงฆ์ไทย ปรากฏว่า ราชทูตที่เข้ามา ก็ได้ชมพิธีลอยกระทง ตามจดหมายเหตุราชทูตลังกาว่า “ก่อนอรุณมีข้าราชการไทยสองคน ลงมาบอกทูตานุทูตว่า ในค่ำวันนั้นจะมีกระบวนแห่เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค ในการพระราชพิธีฝ่ายพระศาสนา กระบวนเสด็จผ่านที่พักราชทูตมา กระบวนพิธีที่ทูตานุทูตได้เห็นมีดังนี้ คือ ตามบรรดาริมน้ำทั้งสองฟากทุกวัด ต่างปักไม้ไผ่ล่ายวุ้นขึ้นเป็นเสา โนมปลายไม้ลงมาผูกเชือกชักโคมต่าง ๆ ครั้นได้เวลาพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเสด็จโดยกระบวนเรือ พร้อมด้วยกรมพระราชวังบวรสถานมงคล สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และเจ้าพระยามหาอุปราช เรือที่เสด็จล้วนปิดทองมีกั้นยาคาดสีและผูกม่าน ในลำเรือปักเชิงทองและเงิน มีเทียนจุดตลอดลำ มีเรือข้าราชการล้วนแต่งประทีปแห่นำตามเสด็จด้วยเป็นอันมาก และในการพิธีนี้ ยังมีโคมกระดาดทำเป็นรูปดอกบัวสีแดงบ้าง สีขาวบ้าง มีเทียนจุดอยู่ในนั้น ปลอยลอยตามน้ำลงมาเป็นอันมาก จะนับประมาณมิได้ นอกจากลอยโคมยังมีการจุดดอกไม้้น้ำกันอีกมาก และมีระบำดนตรีเล่นมาในเรืออีกด้วย”

การพระราชพิธีที่พรรณนามานี้ ข้าราชการไทยอธิบายแก่ราชทูตว่า เป็นราชประเพณีเคยทำมาในกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์ แล้วอธิบายต่อไปว่า พระราชพิธีอันนี้ ทำเพื่อการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งบรรจุไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์ในดาวดึงส์พิภพ และบูชารอยพระพุทธบาท ซึ่งพญานาคได้กราบทูลอัญเชิญสมเด็จ

พระพุทธองค์ ให้ทรงประดิษฐานไว้เหนือหาดทรายฝั่งแม่น้ำนัมมทานที นี่เป็นพิธีปรากฏในกรุงศรีอยุธยา

ครั้นต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชพิธีนี้ก็นิยมทำกันเป็นการใหญ่ ดังปรากฏในพระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์จดหมายเหตุไว้ว่า “ครั้นมาถึงเดือน ๑๒ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แรมค่ำหนึ่งพิธีของเปรียญนั้นเดิมได้โปรดให้ขอแรงพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และข้าราชการที่มีกำลังพาหนะมาทำกระธงใหญ่ ผู้ถูกเกณฑ์ต่อเป็นถึงบ้าง ทำเป็นแพหยวกบ้าง กว้าง ๘ ศอกบ้าง ๕ ศอกบ้าง กระธงสูงตลอดยอด ๑๐ ศอก ๑๑ ศอก ทำประกวดประชันกันต่าง ๆ ทำอย่างเขาพระสุเมรุทวีปทั้ง ๔ บ้าง และทำเป็นกระจาดชั้น ๆ บ้าง วิจิตรไปด้วยเครื่องสด คนทำก็นับร้อย คิดในการลงทุนทำกระธงทั้งค่าเลี้ยงคนและพระช่าง เบ็ดเสร็จก็ถึง ๒๐ ชั่งบ้าง ข้อมกว่า ๒๐ ชั่งบ้าง กระธงนั้น ๑๔ ค่ำเครื่องเขียว ๑๕ ค่ำเครื่องขาววันแรมค่ำหนึ่งเครื่องแดง ดอกไม้สดก็เลือกหาตามสีกระธงและมีจักรกลไถต่างกันทุกกระธง มีมโหรีขับร้องอยู่ในกระธงนั้นก็มีบ้าง เหลือที่จะพรรณนาว่ากระธงนั้นผู้นั้นทำอย่างนั้น ๆ คิดดูการประกวดประชันจะเอาชนะกันคงวิเศษต่าง ๆ กัน เรือมาดูกระธงตั้งแต่บ่าย ๔ โมง เรือชกลากกระธงขึ้นไปเข้าที่แต่บ่าย ๕ โมง เรือเบียดเสียดสับสนกันหลีกไม่ค่อยไหว ดูเป็นอัศจรรย์ เรือข้าราชการและราษฎรมาดูเต็มไปทั้งแม่น้ำ เวลาค่ำเสด็จลงพระตำหนักน้ำ ทรงลอยพระประทีป”

การทำกระธงใหญ่ดังว่านี้ น่าจะมีแต่รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงเห็นว่า การทำดังนั้นเป็นการเปลืองเงินเจ้านายฝ่ายในผู้มีผลประโยชน์น้อย จึงโปรดให้ยกเลิกเสีย และโปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ทำเรือลอยพระประทีปแทนกระธงใหญ่ถวายของคัลละค่า เรียกว่า “เรือลอยพระประทีป” การทำนั้นปรากฏดังที่หลวงสารประเสริฐ (นุช) แต่งเป็นโคลงไว้ในหนังสือชื่อ โคลงเรือลอยพระประทีป พรรณนาชื่อเรือและชื่อผู้ทำถวายทุก ๆ ลำ เช่น โคลงว่า

เหราข้ามสมุทรเต้า	ตามสินธุ์ แ่นแฮ
ลายฉลักเกิดฉิน	ช่วงฟ้า
กรมหลวงมหิศวริน	ทรามเรศ รังเฮย
พายเล่ห์จะเห่ช้า	ย่างย่ายในสนาม

เรือในโคลงนี้ชื่อ เหราข้ามสมุทร กรมหลวงมหิศวรินทรามเรศ ทรง
ถวาย โคลงอีกบทหนึ่งว่า

กรมหลวงภูวเนตรผู้	ใจภักดี
เรือสุวรรณเหราฉลัก	ลวดล้อม
พระสูตรกันยาพนัก	ขจิตมาศ งามแฮ
พลรูปเสื่อสีย่อม	ยาตรย่ายถวายเสนอ

เรือในโคลงนี้ชื่อ สุวรรณเหรา กรมหลวงภูวเนตรทรงแต่งถวาย

ตามโคลงที่นำมาเป็นตัวอย่างทั้งสองนี้ แสดงว่า การแต่งเรือลอยประทีป
ทำกันอย่างสวยงามมาก มีเรือร้อยกว่าลำ ล้วนประดับอย่างประณีต ลอยลำถวาย
ผ่านหน้าพระที่นั่งหมดทุกลำ จนหมดกระบวน

พิธีที่กล่าวมานี้ เป็นราชพิธี พระมหากษัตริย์ทรงทำเป็นราชประเพณีสืบมา
แต่ได้ยกเลิกมาเสียนานแล้ว ยังเหลือแต่พิธีของชาวบ้าน ซึ่งทำกันมาจนทุกวันนี้
บางแห่งก็ทำกันอย่างมโหฬาร เป็นงานเป็นการ ให้อดอกบัวสดปักเทียนไว้ เย็บใบตอง
กาบกล้วยกาบพลับปลิงเป็นกระทงปักรูปเทียนและดอกไม้บ้าง เอาหอยกามาทำ
เป็นแพปักรูปเทียนดอกไม้บ้าง เรียกว่า **ลอยกระทง**” ก่อนจะลอยก็มีกล่าวคำ
อธิษฐานขอขมาพระแม่คงคาที่ได้ถ่ายสิ่งโสโครกครด เพราะถือกันว่า การถ่ายสิ่งโสโครก
รดพระแม่คงคา เป็นการกระทำที่น่าอูจาดและสกปรกเป็นบาป จึงควรขอขมา
บางพวกก็ทำเพื่อบูชาพระจุฬามณีในดาวดึงส์ และบูชารอยพระพุทธรูปที่แม่น้ำ
นมมทานที เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในพระราชพิธี ขณะลอยกระทงมีกล่าวคำบูชาดังนี้.-

“อิมินา ปทีเปณ อสุกาย นมฺมทาย นทียา ปฺลึเน จิตฺ มฺนิโน ปาทวลญฺช อภิปุเชมิ, อยฺม ปทีเปณ มฺนิโน ปาทวลญฺช ปุชา มยฺหํ ที่มรุตํ หิตาย สุขาย สวตฺตตุ.”

ความว่า “ข้าพเจ้าขอบูชาซึ่งรอยพระพุทธรบาทที่ตั้งอยู่เหนือกองทราย ในแม่น้ำชื่อว่า นมมทานที่โน้นด้วยประทีปนี้ การบูชารอยพระบาทด้วยประทีปนี้ ของจงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้า สิ้นกาลนาน เทอญ”

เรื่องลอยกระทงนี้ นายมิได้แต่งไว้ในนิราศเดือน พรรณนาไว้อย่างสนุก-สนานว่า

เดือนสิบสองล่องลอยกระทงหลวง
 ชนทั้งปวงแลตามอร่ามแสง
 ดอกไม้ไฟโชติช่วงเป็นดวงแดง
 หั้งพลุแรงตึงตังดังสะท้าน
 เสียงนกบินพราวพรอดกวดอ้ายต้อ
 เสียงทวอหวือเฮฮายู่น้ำฉาน
 ล้วนผู้คนล้นหลามตามสะพาน
 อลหม่านนาวาในสาคร

พิธีต่าง ๆ ของไทย ที่จัดไว้เป็นประเพณีสืบเนื่องกันมา เมื่อรักษาไว้ได้ก็เท่ากับได้รับมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ นับว่า เป็นสมบัติอันมีค่าของชาวเรา ซึ่งควรรักษาไว้เพื่อเป็นแบบแผนอันดีงามประจำชาติ ดังนั้น เมื่อวันคืนล่วงมาบรรจบรอบที่ต้องทำพิธี ประชาชนชาวไทยต่างก็ตระเตรียมของสำหรับใช้ในการประกอบพิธีโดยทั่วหน้ากัน ดังเช่นพิธีลอยกระทงนี้ เราก็ได้รักษากันมาเป็นเวลานาน ทั้งนี้ เป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นว่า ชาติไทยเรารักและนิยมประกอบประเพณี ที่ไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีงาม ทั้งจงใจให้เบิกบานชุ่มชื่นอยู่ในพิธีนั้น ๆ เสมอ.

สีมา

คำว่า “สีมา” หมายถึงเขต สำหรับกำหนดให้เป็นที่ทำการสงฆ์ เราจะเห็นเสมอในเมื่อเข้าไปในวัดหรือโบสถ์ บางวัดมีสีมาอยู่รอบๆ โบสถ์ บางวัดมีสีมาอยู่รอบกำแพงวัด ทั้งนี้ ย่อมมีความหมาย คือ เพื่อให้รู้ว่า เขตของสงฆ์มีอยู่เพียงไหน การทำสังฆกรรม คือ กิจที่พระสงฆ์จะต้องทำบางอย่าง เช่น ลงอุโบสถ สวดพระปาติโมกข์ การบวช ประกาศกฐินพระที่ทำความผิดอย่างร้ายแรง เช่น ลงพรหมทัณฑ์ คือ ไม่ให้คบหรือพูดจาด้วย ประกาศคว่ำบาตรภคุหฺสเถรีที่ทำตนเป็นศัตรูคณะสงฆ์ เช่น คำว่าเปรียบเปรยภิกษุ ยุยงให้ภิกษุแตกแยกกันติเตียนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น ดังนี้ สงฆ์ก็ทำพิธีประกาศ “คว่ำบาตร” คือ ไม่ยอมเกี่ยวข้องกับ ไม่ยอมรับอาหารที่ถวาย ไม่ยอมแสดงธรรมให้ ไม่ยอมบังสุกุลหรือทำพิธีเกี่ยวแก่ศพผู้นั้น แต่พิธีคว่ำบาตรนี้อาจประกาศยกเลิกในภายหลังได้ ถ้าผู้นั้นรู้สึกตัวมาอุกโทษต่อหน้าคณะสงฆ์ รับรองว่า จะไม่ทำตนเป็นศัตรูต่อพระสงฆ์ต่อไป พระสงฆ์ก็ทำพิธีรับขมาของภคุหฺสเถรีนั้นต่อไปได้ ซึ่งเรียกว่า “หงายบาตร” เหล่านี้เป็นต้น จำเป็นต้องทำภายในกำหนดเขต คือ ภายในสีมา และพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตนั้น จะต้องมาพร้อมกันทุกรูป ถ้ามาไม่ได้ เช่น อาพาธหรือมีเหตุจำเป็นอย่างอื่น ต้องมอบฉันทะ คือ บอกให้ภิกษุรูปหนึ่งมาบอกความจำเป็นของตนในที่กลางสงฆ์ และยอมให้พระสงฆ์ทำกิจอันนั้นต่อไปได้ ความมุ่งหมายในข้อนี้ ก็คือ พระพุทธองค์มีพระประสงค์จะให้คณะสงฆ์มีความพร้อมเพรียงกันในการทำทุกๆ อย่าง ไม่ว่าจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด จะบังคับทำโดยไม่บอกเล่าให้พวกเดียวกันรู้ทุกๆ รูปไม่ได้

อนึ่ง ขณะที่พระสงฆ์กำลังทำสังฆกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ถือกันว่า ภคุหฺสเถรีจะผ่านเข้าไปในเขตสีมาไม่ได้ จะทำให้สังฆกรรมที่พระสงฆ์ทำอยู่นั้นเสียไป ซึ่งเรียกว่า “ผ่ากรรม” แต่ความจริงไม่ใช่เช่นนั้น ที่ถูกห้ามพระสงฆ์ด้วยกันต่างหาก

คือ เวลาทำสังฆกรรมจะต้องให้พระสงฆ์ทุก ๆ รูป ที่อยู่ในเขตเดียวกันมาประชุมให้พร้อมกันให้หมด ถ้ามาไม่ได้ก็ต้องมอบฉันทะมา ในเวลาทำสังฆกรรมจะต้องปิดประตู หรือมีคนคอยระวังดูภายในเขตสีมา เพื่อมิให้พระสงฆ์รูปอื่น ๆ ที่มีได้เข้าประชุมล่วงล้ำเข้ามาในเขตสีมานั้น ถ้าล่วงเลยเข้ามา สังฆกรรมอันนั้นก็เสีย เพราะแสดงว่า พระสงฆ์ไม่พร้อมเพรียงกัน ความจริงมีอยู่เพียงเช่นนี้ ส่วนคฤหัสถ์นั้นห้ามแต่เพียงมิให้เข้าไปอยู่ในเขตหัตถบาสนของสงฆ์ที่ทำสังฆกรรม คือ ระยะ ๒ ศอก มิได้ห้ามคฤหัสถ์มิให้เข้าไปอยู่ในเขตสีมาดังที่ถือกัน เพราะดูเป็นการโกลาหลมาก เช่น ในเวลาอุปสมบท บางแห่งพอถึงคราวสวดญัตติ ก็ต้องมีคนคอยไล่ คอยต้อนคฤหัสถ์ ให้ออกไปให้พ้นเขตสีมา ที่ถูกให้ออกห่างจากสงฆ์สองศอกก็พอแล้ว

ได้พูดมาในตอนต้นว่า วัดบางวัดมีสีมาอยู่รอบโบสถ์ บางวัดมีสีมาอยู่รอบกำแพงวัด ทั้งนี้ มีความหมายว่า ถ้าวัดใดมีบริเวณกว้างใหญ่ ไม่แน่ใจว่า พระสงฆ์จะอยู่พร้อมเพรียงกัน หรือมีพระสงฆ์จากที่อื่นมาพักอยู่ในวัดนั้นบ้าง ยากที่จะระมัดระวัง หรือตรวจตราให้รู้ว่ พระสงฆ์มาประชุมทำสังฆกรรมพร้อมกันหรือไม่ ดังนั้นวัดนั้นก็ต้องมีสีมาเพียงรอบโบสถ์ และกำหนดเขตเฉพาะภายในวงสีมาเท่านั้น จึงให้สงฆ์พร้อมเพรียงกัน ถ้ามีพระสงฆ์อยู่นอกเขตสีมา แม้จะอยู่ในวัดเดียวกัน ไม่ได้มาเข้าประชุมหรือมิได้มอบฉันทะก็ไม่เป็นไร สีมารอบโบสถ์นี้เรียกว่า “**ขันฑชาสีมา**” คือ สีมาเล็ก ถ้าวัดใดมีบริเวณเล็ก มีพระสงฆ์น้อย ตรวจตราง่าย วัดนั้นก็อาจทำสีมารอบกำแพงวัดได้ เช่น วัดราชประดิษฐ์ วัดราชบพิธ เป็นต้น ทั้งนี้ ถือว่า พระสงฆ์ที่อยู่ในวัดนั้นทั้งหมด จะต้องมาเข้าประชุมหรือมอบฉันทะมาทุกรูป สีมารอบกำแพงวัดนี้ เรียกว่า “**มหาสีมา**” คือ สีมาใหญ่

อนึ่ง เขตของสีมานั้นมีกำหนดไว้ว่า อย่างเล็กจะต้องให้มีเนื้อที่ซึ่งพระสงฆ์ ๒๑ รูปนั่งได้ในระยะห่างกันพอสบาย ที่กำหนดไว้เช่นนี้ ก็เพราะสังฆกรรมบางอย่างต้องการสงฆ์จำนวนมากที่สุด ๒๐ รูป รวมทั้งภิกษุผู้เป็นตัวการ ๑ รูป เป็น ๒๑ รูป ถ้ากำหนดสีมาเล็กกว่านี้ ก็ไม่พอทำสังฆกรรมชนิดนี้ได้ สีมาอย่างใหญ่ต้องไม่เกิน ๓ โยชน์ คือ ๓๐ ตารางกิโลเมตร ที่กำหนดเขตอย่างกว้างไว้ถึง ๓๐ ตารางกิโลเมตร

นั้น ก็เป็นเพียงแต่กำหนดไว้ และก็ดูเหมือนในเวลานี้จะไม่มีเขตสีมาที่จะใหญ่กว้างถึงเพียงนั้น แต่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้เช่นนั้น ก็ไม่ไร้ประโยชน์เสียทีเดียว เคยใช้ได้ประโยชน์อย่างน้อยก็ครั้งหนึ่ง คือ ในแผ่นดินพระเจ้าเทวานัมปิยติส พระเจ้าแผ่นดินองค์แรกของลังกาที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์วางเขตสีมาครอบกรุงราชบุรี ซึ่งเป็นราชธานีของพระองค์ เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ในความคุ้มครองพุทธจักรตลอดไป นี่เป็นพยานได้ว่า กฎหัตถ์อยู่ในเขตสีมาได้โดยไม่เสียพิธีสังฆกรรม

สีมานี้มีอยู่ ๒ ชนิด คือ สีมาที่ผูกแล้ว เรียกว่า “พัทธสีมา ๑” สีมาที่ไม่ได้ผูก เรียกว่า “อพัทธสีมา ๑” จะกล่าวถึงวิธีผูกพัทธสีมาที่นิยมทำกันอยู่ในบัดนี้ เขตที่จะผูกเป็นพัทธสีมานั้น จะต้องได้รับอนุญาตจากทางบ้านเมืองเสียก่อน คือ ต้องเป็นที่ที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานให้เป็นสิทธิแก่คณะสงฆ์ ซึ่งเรียกว่า “วิสุคามสีมา” คือ เขตที่แยกจากบ้าน ไม่ใช่เขตบ้าน เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว พระก็มีสิทธิเต็มทีในที่นั้น แล้วจัดการผูกสีมาหรือเรียกว่า “ฝังลูกนิมิต” ต่อไป ก่อนที่จะผูกจะต้องสวดถอนเสียก่อน การสวดถอนนั้นโดยประสงค์ว่า ที่ที่ผูกสีมาจะต้องไม่ไปทับในที่ที่เคยเป็นสีมามาแล้วแต่ก่อน พุทธบัญญัติข้อนี้ ก็เช่นเดียวกับกฎหมายบ้านเมือง คือว่า จะไปจับจองที่มีเจ้าของอยู่แล้วไม่ได้ ถ้าผูกสีมาในที่ใดโดยไม่สวดถอนก่อน หากปรากฏในภายหลังว่า ที่นั้นได้เคยเป็นสีมาของวัดใดวัดหนึ่งมาแต่ก่อน สีมาที่ผูกใหม่นั้นก็ใช้ไม่ได้ ที่บางแห่งถึงแม้ว่า จะไม่มีอะไรแสดงให้เห็นว่าเป็นเขตสีมามาแต่ก่อนก็ดี แต่ใครจะรู้ได้ว่า เมื่อพ้นปีมาแล้ว ที่ตรงนั้นได้เคยเป็นเขตสีมาของวัดใดวัดหนึ่ง โดยที่ต้องระมัดระวังในข้อนี้ จึงจำเป็นต้องมีพิธีสวดถอนกันเสมอไป เมื่อจะสวดถอน ต้องประชุมภิกษุที่อยู่ในเขตทั้งหมดตามระเบียบสังฆกรรม ประชุมสวดถอนเป็นแห่งๆ ไป การสวดถอนจะทำก่อนหลายๆ วันก็ได้ หรือจะทำในวันผูกนั้นก็ได้แล้วแต่สะดวก เมื่อถอนเสร็จแล้วก็เตรียมผูกสีมาใหม่ต่อไป ก่อนที่จะผูก ก็ต้องกำหนดเขตสีมาใหม่ให้แน่นอนและติดต่อกัน ตามปรกติเขาก่อนหินเป็นเครื่องหมาย ไปวางไว้ตามมุมที่กำหนดเขต เรียกว่า “ลูกนิมิต” เขต

วางลูกนิมิตนั้นใช้ครบ ๘ ทิศเป็นพื้น แล้วสงฆ์ ๔ รูปไปทัก เรียกว่า “ทักสัมา” ส่วนสงฆ์อื่นๆ คอยอยู่ในโรงอุโบสถวิธิตักสัมานั้น คือ ทั้ง ๔ รูปพากันไปตรวจที่ที่มีเครื่องหมายกำหนดเขต เริ่มทักตั้งแต่ทิศบูรพาเป็นต้นไปโดยลำดับ การทักนั้นให้ภิกษุรูปหนึ่งใน ๔ รูปนั้น ถามขึ้นว่า “ปรตถิมาย ทิสาย กิ นิมิตต” แปลว่า “ในทิศบูรพาอะไรเป็นเครื่องหมาย” แล้วผู้ใดผู้หนึ่งตอบก็ได้ หรือภิกษุด้วยกันก็ได้ ตามพระอารามหลวง สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน กับพระบรมวงศานุวงศ์ทรงตอบพร้อมๆ กัน คำตอบที่ว่า “ปาสาโณ ภนฺเต” แปลว่า “หินเป็นเครื่องหมาย เจ้าข้า” ทำดังนี้ไปโดยลำดับจนถึงมุมสุดท้ายแล้วกลับมาทักซ้ำอันเดิมอีกอันหนึ่ง สมมติว่ามีเครื่องหมายอยู่ ๘ มุม ตามทิศทั้ง ๘ ต้องสวดทักตั้งแต่มุมที่ ๑ ถึงมุมที่ ๘ แล้วกลับมาทักซ้ำสวดทุกมุมที่ ๑ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้บรรจบกัน ถ้าไม่เช่นนั้น ถือว่า “นิมิตขาด” เมื่อสวดทักเสร็จ พระสงฆ์ ๔ รูปกลับเข้าไปโบสถ์แล้วสวดประกาศสีมาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเสร็จสวดประกาศสีมา จึงส่งก้อนหินที่วางไว้เป็นเครื่องหมายเขตนั่นลงไว้ในดิน แล้วก็สร้างวัตถุอันใดอันหนึ่งขึ้นข้างบน ซึ่งเราแลเห็นเป็นสีมาอยู่รอบๆ โบสถ์ เพื่อเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า ลูกหินที่เป็นเขตสัมานั้นอยู่ที่ไหน หลุมที่ฝังลูกหินนั้น มักมีผู้อะของดีๆ เช่น เครื่องเงิน เครื่องทอง เครื่องนาก เป็นต้น ไปใส่ไว้ถือว่า เป็นการฝังทรัพย์เป็นมูลนิธิไว้ในพระศาสนา ต่อมาทางวัดได้ทำเป็นร่างแหจึงรองรับไว้ในหลุม สำหรับรองของอันมีค่าที่มีผู้ไปใส่ แล้วเอาขึ้นมามอบให้มรรคทายกเป็นผู้จำหน่าย ได้มูลค่าเท่าไรก็นำไปใช้ในการผูกสีมา หรือเก็บไว้บำรุงวัดนั้นเป็นต้น ดังนี้ มีประโยชน์ดีกว่าเอาของไปฝังโดยไม่ได้ใช้ประโยชน์เลย และอาจเป็นทางมุ่งหมายของโจรผู้ร้ายอีกด้วย เพราะถ้าผู้ร้ายรู้ว่า ที่นั้นๆ ฝังของมีค่าไว้ก็จะหาโอกาสเจาะขุดทำให้ชำรุดเสียหายไป ด้วยเหตุนี้ จึงได้เลิกฝังของมีค่าเสีย และบางทีก็นำกระดาด ดินสอ ด้ายกลุ่ม เข็ม ไปใส่ไว้ในหลุม ความมุ่งหมายเห็นจะเป็นเพราะปรารถนาให้มีปัญญาเฉียบแหลมดุจเข็ม เล่าเรียนอะไรสำเร็จง่ายมีความทรงจำดีดุจดั่งเขียนไว้ที่กระดาดมีความคิดต่อเป็นสายดุจด้ายกลุ่ม ฉะนั้น

อนึ่ง ลูกหินที่ฝังนั้น เรียกว่า “ลูกนิมิต” ลูกนิมิตนี้ตามประเพณีที่ทำกัน มักฝังที่กลางโบสถ์ด้วย เพื่อแสดงให้เห็นว่า เมื่อสวดทักษ์เสร็จแล้ว พระสงฆ์ได้มา ประชุมกันสวดประกาศบอกเขตสีมาในที่นั้น แต่มิได้มีในพุทธบัญญัติ นี้เรื่อง “พัทธสีมา”

ส่วน “อพัทธสีมา” ไม่ต้องทำพิธีผูกเหมือนอย่างที่กล่าวแล้ว เป็นแต่ กำหนดเขตไว้ให้รู้กันเท่านั้น การกำหนดเขตนั้น ก็กำหนดตามที่ได้รับพระบรม ราชานุญาต ซึ่งเรียกว่า “วิสุงคามสีมา” อย่างหนึ่ง กำหนดเอาตามเขตบ้านที่ภิกษุ เข้าไปอาศัยอยู่ ซึ่งเรียกว่า “คามสีมา” คือ เขตบ้านอย่างหนึ่ง สีมาที่ไม่ต้องผูกนี้ ก็เป็นที่ทำสังฆกรรมได้เหมือนอย่างพัทธสีมา ผิดกันอยู่แต่เพียงว่า พระสงฆ์ไม่ได้รับประโยชน์ในเรื่องไตรจีวร คือ ถ้าอยู่ในเขตพัทธสีมาถึงแม้ว่า จะมีได้ครองไตรจีวร ครบก็ไม่ใช่อาบัติ แต่ในเขตอพัทธสีมานี้ จะอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้แต่ตัวใดตัวหนึ่ง ก็ไม่ได้เป็นอันขาด อพัทธสีมานี้ มีเป็นส่วนน้อย โดยมากเป็นพัทธสีมา.

พิธีโกนจุก

เมื่อเด็กเกิดได้ ๓ เดือน พ่อแม่ก็โกนผมรอบๆ ข้างออก แล้วทำเป็นจุกไว้ตรงกลางกระหม่อม การทำจุกกลางกระหม่อมน่าจะเป็นเพราะตรงกลางกระหม่อมเด็กมีหนังบาง หากปล่อยไว้โล้นๆ อาจเกิดอันตรายได้ง่าย เช่น เป็นหวัด หรือถูกของแข็งกระทบ จะทำให้กระเทือน เข้าไปถึงภายในสมองได้ เมื่อไว้จุกแล้ว ก็พอจะป้องกันอันตรายได้บ้าง หรืออาจจะเห็นว่าเป็นเพราะเห็นว่า ตรงกระหม่อมเด่นแรงกว่าส่วนอื่นๆ เพื่อปิดไม่ให้เห็น จึงต้องไว้จุก เมื่อจุกยาวพอเกล้าได้ก็ตกแต่งให้เป็นกระหมวดรับกบังหน้าของเด็ก ทำให้น่าดูขึ้นอีก ความสวยงามของเด็กอยู่ที่จุกนี้ด้วย

เมื่อเด็กอายุพอสมควรตามที่กำหนดไว้ คือ หญิงอายุ ๑๑ ปี ชายอายุ ๑๓ ปี ซึ่งถือว่า เข้าเขตเป็นหนุ่มสาว ก็เตรียมการเพื่อทำพิธีโกนจุก เช่น กำหนดวันทาฤกษ์งามยามดี จัดแจงตกแต่งสถานที่สำหรับทำพิธีมงคล เตรียมหมอน้ำมนต์ และหาผิวมะกรูด ผักส้มป่อย ใบเงิน ใบทอง หญ้าแพรก ใส่ในหมอน้ำมนต์ มีดโกนกรไกรใส่พานไว้แล้ว นิมนต์พระสงฆ์มาในพิธีสวดมนต์เย็นและฉันเช้า

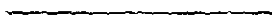
เมื่อถึงวันทำพิธีก็ตกแต่งตัวเด็กให้สวยงามตามฐานะ ในตอนเย็น พระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมนต์ นำเด็กเข้าไปฟังสวดข้างหน้าพระ เมื่อสวดมนต์จบก็จัดแจงถวายน้ำร้อนน้ำเย็น กรันพระกลับวัดแล้วก็เลี้ยงดูผู้ที่มาฟังพระสวดมนต์ ในครั้งโบราณเขาเชิญคนมาเล่นนิทานให้แขกหรือฟังในตอนกลางคืนอีกด้วย เดี่ยวนี้เปลี่ยนเป็นมีมหรสพแทน

ในตอนเช้าพระสงฆ์มาฉันเช้า เมื่อตกแต่งตัวเด็กเรียบร้อยแล้ว ก็นำมานั่งข้างหน้าพระ ในตอนนี้องค์จุกเป็น ๓ แหยม เอาใบเงินใบทองหญ้าแพรกแซมทั้ง ๓ แหยม พอได้เวลาพระสงฆ์สวด “ชยโนโต” ผู้ที่จะกริบเป็นฤกษ์คอยไว้ให้ตี

พอพระสวามณต์ถึงบทว่า “สี่เส ปจวิโปภขเร” ก็กริบจุกทันที ต่อแต่นั้นก็ให้ผู้ใหญ่ที่นับถือกริบจุกหนึ่ง ญาติในตระกูลกริบจุกหนึ่ง พ่อแม่จุกหนึ่ง ตอนนี้งานที่มียิงปืนด้วยอย่างน้อย ๓ นัด เสร็จแล้วมอบให้คนโกน ๆ ไปจนเสร็จ แล้วรดน้ำมนต์เด็กเป็นเสร็จพิธี ต่อขึ้นไปถ้าจะมีการทำขวัญก็ไปทำตอนบ่าย ผมจุกที่โกนแล้วนั้นใส่กระตางบายศรีลอยน้ำฝากแม่คงคาไป ก่อนจะลอยก็อธิษฐานขอให้ความเจริญสุขสวัสดิ์จะมีแก่เด็ก

บททำขวัญตอนหนึ่ง

พระขวัญเจ้าเอย อย่าหลีกหนีอยู่ในป่า แถวเถื่อนถ้ำพื้นสุธา ชมพฤกษา และป่าชัย ชมสิงห์สัตว์จับดาบทมูทิตาชาติ จงมาอยู่ในนิเวศสถาน ชมศฤงคารทรัพย์สิ่งของ พวงเงินพวงทองพวงมณีพาสทาสีและทาสา จงมาอยู่ในเคหาห้องอันบรรจง ขวัญเจ้าเอย จงมาดำรงอยู่ในกาย ให้แสนประเสริฐสุขสบายทุกอิริยาบถ นับกำหนดต่อไปแต่วັນนี้.

การบวช

การบวช เป็นกรณียกิจประจำชีวิตของพุทธศาสนิกชนมานานแล้ว ถือกันเคร่งครัดมาก เพราะการบวชเป็นการเปลี่ยนชีวิตจิตใจที่เกียปุงซ่าน ซึ่งหมกมุ่นอยู่กับเรื่องของโลก ให้อยู่ในอาการสงบ

คำว่า “บวช” เห็นจะมาจากศัพท์ว่า “ปวช” อ่านว่า “ปะวะชะ” แปลว่า “เว้นจากสิ่งที่ควรเว้นทั่วๆ ไป” หมายความว่า สิ่งใดที่เป็นไปเพื่อความหมกมุ่น มัวเมาหรือฟุ้งเฟ้อ ก็เว้นสิ่งนั้นเสีย นี่เป็นความหมายคำว่า “บวช”

การบวชนี้ ตอนแรกพระพุทธองค์ทรงบวชให้เอง ซึ่งเรียกว่า “เอหิภิกขุ-อุปสัมปทา” คือ บวชโดยวิธีที่พระพุทธองค์ทรงเปล่งวาจาว่า “มาเถิด ภิกษุ ธรรมเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อพ้นทุกข์โดยทางที่ชอบเถิด” หรือเพียงว่า “มาเถิด ภิกษุ จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ดังนี้ เป็นอันผู้นั้นได้รับบวชเป็นภิกษุในพระศาสนาแล้วโดยสมบูรณ์ ภายหลังเมื่อมีผู้บวชเป็นสาวกมากขึ้น พระพุทธองค์จึงส่งไปประกาศพระศาสนาตามที่ต่าง ๆ สาวกไปประกาศพระศาสนาถึงไหน ก็มีผู้เลื่อมใสขอบวชเป็นอันมาก แต่พระสาวกไม่มีอำนาจที่จะบวชให้ได้ ต้องพามาเฝ้าพระพุทธองค์ ทำให้ได้รับความลำบากมาก เพราะทางกันดารไปมาลำบาก ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชกุลบุตรได้เอง โดยวิธีที่ให้ผู้จะบวชโกนผม โกนหนวด นุ่งห่ม ผ้ากาสาวพัสตร์เข้ามากราบเท้าภิกษุ แล้วภิกษุผู้เป็นอาจารย์บอกให้ว่าตามว่า “พุทธฺ สรณํ กัจฉามิ, ธมฺมํ สรณํ กัจฉามิ, สงฺฆํ สรณํ กัจฉามิ.” แปลว่า “ข้าพเจ้าขอยึดพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง” ดังนี้ เป็นอันเสร็จพิธีบวช การบวชชนิดนี้ เรียกว่า “ติสรณคณอุปสัมปทา” คือ บวชด้วยวิธียึดไตรสรณคณเป็นที่พึ่ง ครั้นกาลต่อมาพระสงฆ์มีมากขึ้น พระพุทธองค์ทรงมอบอำนาจในการบวชให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ ไม่ทรงให้อำนาจแก่เอกชน ให้สงฆ์

พร้อมเพรียงกันในการรับคนบวช เป็นอันยกเลิกการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา และติสรณกมฺมุปสัมปทา ดังที่กล่าวแล้วนั้นเสีย การบวชวิธีที่ ๓ นี้ เรียกว่า “ญัตติจตุตถกรรม” คือ ประกาศให้สงฆ์รู้ ๔ ครั้ง ครั้นประกาศให้รู้แล้ว คนชื่อนั้นจะขอบวช เรียกว่า “ญัตติ” แล้วประกาศขออนุมติต่อสงฆ์ เพื่อรับผู้นั้นบวชอีก ๓ ครั้ง เรียกว่า “อนุสาวนา” รวมญัตติ ๑ ครั้ง อนุสาวนา ๓ ครั้ง เรียกว่า “ญัตติ-จตุตถกรรม” การที่พระพุทธองค์ทรงมอบอำนาจการบวชให้แก่สงฆ์โดยสันติวิธีนั้น เป็นกุศโลบายอย่างสำคัญในอันที่จะดำรงพระศาสนาให้ถาวรอยู่ได้จนทุกวันนี้ เพราะถ้าอำนาจการบวชอยู่แก่บุคคลดังวิธีที่ ๑ คือ เอหิภิกขุอุปสัมปทา ก็อยู่ได้เพียงชั่วพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ และวิธีที่ ๒ คือ ติสรณกมฺมุปสัมปทา ก็อยู่ได้เพียงชั่วอายุของพระสาวกเหล่านั้นเท่านั้น เมื่อมอบอำนาจให้สงฆ์เช่นนี้ ก็ยังยืนอยู่ได้ตลอดมาตราบเท่าถึงทุกวันนี้ และยังมีตลอดไปจนที่สุดพระศาสนา การบวชด้วยญัตติจตุตถกรรม เป็นหลักที่ทำอยู่ทุกวันนี้ และมีพิธีเพิ่มเติมอีกหลายอย่าง แต่เป็นพิธีที่ซึ่งนิยมทำกันมา

การบวช ถ้าบวชเป็นสามเณร เรียกว่า “บรรพชา” ถ้าบวชเป็นพระ เรียกว่า “อุปสมบท” ในที่นี้จะพูดเฉพาะบวชพระ แต่ก่อนที่จะเป็นพระ ตามธรรมเนียมก็ต้องขอบรรพชาเป็นสามเณรก่อนเสมอ แล้วขออุปสมบทในลำดับต่อไป

ประเพณีของชาวไทยเรา เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีหรือมากกว่านั้น ซึ่งเป็นอายุอยู่ในเกณฑ์ที่ถือกันว่า มีใจคอหนักแน่น อดทนต่อความหิวกระหายได้ ก็เตรียมตัวบวช เตรียมเครื่องอัฐบริขาร คือ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มีดโกน เข็ม รัตประคด หม้อกรองน้ำรวม ๘ อย่างไว้ให้ครบ ก่อนบวชประมาณ ๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน ต้องนำลูกหลานที่จะบวชไปฝากอยู่กับพระ เพื่อท่องขานนาค แล้วซ้อมพิธีบวชในเวลาอันสมควร ตอนนี้ เรียกว่า “นาค” ตอนเป็นนาคนี้สำคัญ กำลังมีสังารศรี ไม่ให้เที่ยวเตร่ เพราะถ้าไปมีเรื่องจันก็ไม่ได้อบวช พ่อแม่หรือผู้ปกครองจึงกวาดขันลูกหลานของตนตอนที่เป็นนาคมา

การที่เรียกผู้จะบวชว่า “นาค” นั้น ท่านกล่าวเป็นตำนานว่า มีพญานาคแปลงเป็นมนุษย์มาบวช แต่พอนอนหลับก็กลับเป็นนาคตามเดิม วันหนึ่ง มีภิกษุไปเห็นขณะที่ภิกษุเป็นนาคนอนหลับมีกายเป็นนาค จึงนำความไปกราบทูลพระพุทธรเจ้า พระองค์เรียกตัวมาถามได้ความว่า เป็นนาคจริง แต่มีศรัทธาอยากจะบวช จึงแปลงเป็นมนุษย์มา พระพุทธรองค์ตรัสว่า สัตว์เดียรัจฉานบวชไม่ได้ แล้วสั่งให้สึกเสียกลับเป็นนาคตามเดิม พญานาคนั้นมีความอาลัยมาก จึงทูลว่า ถึงจะไม่ได้บวชอยู่ต่อไปก็ขอฝากชื่อไว้ ถ้าผู้ใดจะบวชขอให้เรียกชื่อว่า “นาค” เสมอไป พระพุทธรองค์ทรงรับคำพญานาค ตั้งแต่นั้นมา จึงเป็นธรรมเนียมเรียกผู้จะบวชว่า “นาค” สืบมา และคำว่า “ขานนาค” ก็คือขานนาคชื่อคนนั่นเอง เพราะแต่ก่อนผู้บวชต้องขานนาคชื่อของตนว่า “นาค” ซึ่งแปลว่า “นาค” เดียวนี้เปลี่ยนเป็นบอก “ฉายา” ไปแล้ว

อนึ่ง คำว่า “นาค” นี้ แปลตามศัพท์ว่า “ผู้ประเสริฐ ผู้ไม่ทำบาป” จะหมายความว่า ผู้ที่จะบวชเป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้ที่ไม่ทำบาปกันจะได้ จึงเรียกว่า “นาค”

เมื่อผู้จะบวชอยู่กับพระพอสสมควรแล้ว ครั้นใกล้จะถึงวันบวช มีธรรมเนียมว่า ต้องนำดอกไม้ธูปเทียนไปเที่ยวขอลาญาติพี่น้อง และผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ที่ตนเคารพนับถือ เมื่อขอลาแล้วเริ่มพิธีบวชต่อไป ก่อนบวชวันหนึ่งในเวลาเย็น มักมีการทำขวัญ การทำขวัญนั้น นาคต้องโกนหัว แต่งตัวเข้าไปนั่งในที่ที่จะทำขวัญ มีบายศรี และแว่นเวียนเทียน พวกญาติพี่น้องมิตรสหายมานั่งล้อมเป็นวง บริหารต่างๆ เช่น บาทร ฝ่าไตร และเครื่องสักการะทั้งปวง ก็นำมาตั้งที่ทำขวัญด้วย แล้วหมอบทำขวัญ ถวายทำขวัญเป็นทำนองเทศน์มหาชาติ เมื่อจบก็ตีฆ้องและโห่ ๓ ลา การทำขวัญเป็นการปลูกให้เกิดปิติโสมนัสทั้งแก่ญาติมิตรและผู้บวช บางทีก็ทำให้นาคและ ผู้บวชปลื้มใจจนน้ำตาไหลก็มี เมื่อจบทำขวัญก็เปิดแว่นเวียนเทียน เวียนไปจนรอบนาค เป็นเสร็จพิธีทำขวัญ

รุ่งขึ้นวันที่จะบวช บรรดาญาติพี่น้องและผู้เป็นเจ้าของนาค ก็จัดการแห่ นาคไปวัด การแห่นาคนี้ทำกันอย่างเอิกเกริกสนุกสนาน ซึ่งสุดแต่จะนิยมทำกัน อย่างไร พาหนะสำหรับนาคนั้นโดยมากขี่ม้าและมีกลดกัน การที่ให้นาคขี่ม้าจะถือ ตามอย่างครั้งเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อออกผนวชก็ได้ทรงขี่ม้ากัณฐัศวราชไป แต่ไม่มี พיתיแห่ เจ้าชายสิทธัตถะนี้ ภายหลังได้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เห็นจะด้วย เหตุนี้เองจึงนิยมให้นาคขี่ม้าแล้วแห่ไป เมื่อแห่ถึงวัดนาคลงจากหลังม้า ตอนจะ เข้าโบสถ์ก็แห่รอบโบสถ์อีก ๓ ครั้ง บางแห่งยังมีการบูชาเสมา หมายความว่า จะ เข้าเขตพระพุทธเจ้าต้องบูชาเสียก่อน เป็นการบูชาพระนั่นเอง แล้วจึงเข้าโบสถ์ ตอนจะเข้าโบสถ์นี้ถือกันเป็นสองนัย นัยหนึ่งว่า ญาติจึงนาคเข้าโบสถ์ เพราะ เกรงว่า นาคจะประหม่าตกใจไม่กล้าเข้าโบสถ์ ญาติจึงต้องจูงเข้าไป ถ้าพ่อแม่จูง แม่ต้องอยู่ขวาพ่ออยู่ซ้าย นัยหนึ่งว่า นาคจูงญาติเข้าโบสถ์เพื่อให้ได้ถึงพระ

การบวชต้องบวชในโบสถ์ เพราะโบสถ์อยู่ภายในเขตสีมา การบวชเป็น สังฆกรรมอันหนึ่งต้องทำให้เขตสีมา ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องสีมา เมื่อนาค เข้าโบสถ์แล้วไปจุดธูปเทียนบูชาพระ เมื่อบูชาพระแล้วก็มานั่งตามที่นั่งจัดไว้ บรรดา ญาติมิตรและผู้เป็นเจ้าของนาคก็ไปประชุมพร้อมกันในโบสถ์ ตอนนี้อย่างไรก็มี ระเบียบเรียบร้อย บางรายก็โกลาหล คือ นั่งเคลื่อนกลาดไม่เป็นระเบียบ ยิ่งรวมกัน หลายนาคหลายเจ้าของ ก็ยิ่งวุ่นวายเคลื่อนกลาดปะปนกันยุ่ง เสียงอะอะอิงคะนิง "ไปก่อโบสถ์" บางทีเจ้าวัดต้องร้องบอกให้สงบจึงสงบลงได้ แต่เดี๋ยวนี้ดูเหมือนมีระเบียบ ดีขึ้นแล้ว เพราะทางวัดควบคุมมากขึ้น เมื่อเป็นระเบียบแล้วเจ้าของนาคจึงมอบ ผ้าไตรส่งให้นาค ถ้าเป็นพ่อแม่ต้องพร้อมกันส่งให้นาค ก่อนส่งให้ นาคต้องกราบ พ่อแม่ก่อน เสร็จแล้วนาคอุ้มไตรคุกเข่าประนมมือเข้าไปท่ามกลางสงฆ์ ขอบรรพชา ต่อพระอุปัชฌาย์ พระสงฆ์ที่ไปนั่งในการบวชนี้ มีกำหนดว่า ถ้าเป็นท้องที่ที่หา พระยากต้องมือน้อย ๕ รูป ถ้าเป็นท้องที่ที่หาพระง่าย ต้องมือน้อย ๑๐ รูป ถ้าจะมีเกินกว่ากำหนดนี้ก็ได้ และมีพระเถระรูปหนึ่งเป็นอุปัชฌาย์ คือ เป็นประธาน ในการบวช และเป็นผู้คอยตรวจตราโทษของผู้บวช เมื่อขอบรรพชาเสร็จแล้ว

ออกมาครองผ้าแล้วเข้าไปขอศีล ๑๐ กับพระอาจารย์ ผู้นั่งคอยทำอยู่ข้างท้ายที่ประชุมสงฆ์ เป็นอันได้รับพรพหุเป็นสามเถรในตอนนั้น ต่อนั้นก็อุ้มบาตรเข้าไปหาอุปัชฌาย์ ขอนิสัย คือ ขอให้เป็นที่พึ่งพำนักต่อไป ลำดับนั้นพระอาจารย์ผู้เป็นคู่สวดเอาบาตรคล้องผู้บวช แล้วบอกบาตรจีวรเสร็จแล้ว บอกให้ผู้บวชไปยืนห่างจากสงฆ์ตั้งแต่ ๑๒ ศอกขึ้นไป พระอาจารย์ผู้เป็นคู่สวดสมมติตนเป็นผู้สอนและชักซ้อมผู้บวช ต่อหน้าสงฆ์ เสร็จแล้วออกมาซักถามผู้บวชว่า เป็นโรคเรื้อน ฝี จักกลาก หิด ลมบ้าหมู หรือเปลา? มีหนีสันหรือเปลา? เป็นราชกัญ คือ ข้ำราชการหรือเปลา? พ่อแม่อนุญาตให้บวชแล้วหรือ? มีอายุครบ ๒๐ แล้วหรือ? และถามอื่นๆ อีกหลายอย่าง ผู้บวชก็ตอบไปตามที่เป็นจริง ทั้งคำถามของพระอาจารย์และคำตอบของผู้บวชว่าเป็นภาษามคธ เสร็จแล้วพระคู่สวดกลับไปท่ามกลางสงฆ์ เรียกผู้บวชเข้าไปด้วย ผู้บวชเมื่อเข้าไปแล้วก็ขออุปสมบทต่อสงฆ์ พระอุปัชฌาย์เผด็จสงฆ์ เพื่อขอให้สงฆ์ถามข้อความดังที่กล่าวแล้วนั้นอีก พระคู่สวดสมมติตนเป็นผู้ถามแทนสงฆ์ การถามในตอนนี้อถามท่ามกลางสงฆ์ เมื่อสอบถามเสร็จแล้วก็สวดญัตติจุตถกรรม หรือที่เรียกกันว่า “สวดญัตติ” ในลำดับต่อไป แล้วพระอุปัชฌาย์ก็สอน เรียกว่า “บอกอนุศาสน์” การบอกอนุศาสน์ คือ สั่งสอนพระบวชใหม่ให้รู้ว่า เมื่อบวชเป็นพระแล้วจะควรทำอะไร ไม่ควรทำอะไร อันเป็นกิจเบื้องต้นก่อน เช่น ให้รู้นิสัย คือ ปัจจัยหรือเครื่องอาศัยของบรรพชิต ๔ อย่าง มี ๑. เทียวบิณฑบาต ๒. นุ่งห่มผ้าบังสุกุล ๓. อยู่โคนไม้ ๔. ฉ้นขาดองด้วยน้ำมูตรเน่า

การนุ่งห่มผ้าบังสุกุล อยู่โคนไม้ ฉ้นขาดองด้วยน้ำมูตรเน่า ได้บัญญัติไว้ในสมัยที่บ้านเมืองยังไม่เจริญ ยังอัตคัดขาดแคลนอยู่มาก กรณีสมาสมัยบ้านเมืองเจริญ ความเป็นอยู่ของพระก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของบ้านเมือง เช่น แทนที่จะเที่ยวหาผ้าบังสุกุลซึ่งเขาทอดทิ้งไว้ตามขยะมูลฝอย หรือตามป่าช้ามาเป็นผ้านุ่งห่ม สมัยนี้ผ้าเนื้อดี ๆ มีมาก และผู้ศรัทธาถวายก็มาก จึงอนุญาตให้ใช้ผ้าเนื้อดี ๆ ได้ แทนที่จะอยู่ตามโคนไม้ บัดนี้ วัดวาอารามก็มีมากแล้ว จึงอนุญาต

ให้อยู่ตามวัดได้ แทนที่จะฉันทายตด้วยน้ำมูตรเน่าแก่โรคต่าง ๆ บัดนี้ ความเจริญทางแพทย์ได้เจริญมากแล้ว ก็อนุญาตให้ฉันทายตตามที่แพทย์สมัยนี้สั่งได้

นอกจากนี้ พระอุปัชฌาย์ยังได้สอนต่อไปถึงอภิญญา คือ กิจบรรพชิต ไม่ควรทำ ๔ อย่าง มี ๑. เสพเมถุน ๒. ลักขของเขา ๓. ขมาสัตว์ ๔. พุคควาตคฤนิเศษ ที่ไม่มีในตน

เมื่อพระอุปัชฌาย์บอกอนุศาสน์เสร็จแล้ว เป็นอันเสร็จพิธีการให้อุปสมบท เพียงนี้ ผู้บวชก็ดำรงภาวะเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ต่อจากนั้น ถ้ามีผู้จะถวายไทยธรรม ผู้บวชใหม่ก็ออกไปนั่งรับที่ท้ายสงฆ์ เสร็จแล้วเข้ามานั่งที่เดิม ขณะที่สงฆ์สวดอนุโมทนาและให้พร ผู้บวชใหม่ก็กรวดน้ำ อุทิศส่วนกุศลในการบวชให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วตามประเพณี กรวดน้ำอยู่เพียงยถาจบ แล้วประนมมือรับพรกว่าจะสวดจบ เป็นอันเสร็จพิธี ต่อจากนั้นบางรายก็มีการฉลองพระบวชใหม่ บางรายก็ไม่มี ทั้งนี้ แล้วแต่ความสะดวก

อนึ่ง ผู้ที่บวชแล้วมีชื่อเรียกว่า “พระ” บ้าง “สมณะ” บ้าง “ภิกษุ” บ้าง “บรรพชิต” บ้าง ที่เรียกว่า “พระ” เพราะเป็นผู้ประเสริฐ ควรกราบไหว้บูชา เรียกว่า “สมณะ” เพราะเป็นผู้สงบระงับจากความชั่ว เรียกว่า “ภิกษุ” เพราะเป็นผู้ขอ คือรับไทยธรรมจากทายก อีกอย่างหนึ่ง เพราะเป็นผู้เห็นภัยในการอยู่ครองเรือน เรียกว่า “บรรพชิต” เพราะเป็นผู้เว้นจากการควรเว้นทุกอย่าง เหล่านี้ เป็นคำเรียกผู้อุปสมบท

การบวชที่กล่าวมานี้ กล่าวตามประเพณีนิยมอย่างหนึ่ง และพูดตามหลักบัญญัติอย่างหนึ่ง สำหรับประเพณีนิยม เช่น การทำขวัญ การแห่ การฉลอง จะทำหรือไม่ทำก็สุดแต่ความสะดวกใจของผู้เป็นเจ้าของงาน ส่วนหลักบัญญัติ เช่น ผู้บวชมีอายุ ๒๐ ปี หรือเกินกว่านั้น ไม่เป็นโรคที่ติดต่อย่าง เป็นชาย และการบวชภายในเขตสีมา การขอบรรพชาอุปสมบท และอื่นๆ อันเป็นพุทธบัญญัติ ต้องทำ จึงจะเป็นการบวชที่ถูกต้องตามทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ มีเรื่องละเอียดอยู่ในอุปสมบทวิธี ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนิพนธ์ไว้นั้นแล้ว.

พิธีแต่งงาน

ก่อนพุทธกาล

พิธีแต่งงาน เป็นประเพณีที่นิยมทำกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล การแต่งงานในครั้งกระโน้น ดูเหมือนจะเป็นหน้าที่ของพราหมณ์โดยตลอด ตั้งแต่การเลือกหาหญิงให้ชาย ตลอดจนทำพิธีมอบหญิงให้แก่ชาย ดังเช่นพระเจ้าสีหหนุ กษัตริย์เมืองกบิลพัสดุ์ จะทำพิธีสมรสให้แก่สิริสุทโธทนะราชโอรส ก็ได้ให้พราหมณ์ ๘ คนไปเที่ยวหาหญิงที่มีลักษณะเลอเลิศมาเป็นคู่ครอง พราหมณ์ ๘ คนได้ไปเที่ยวหาก็คพบพระนางสิริมหามายา ราชธิดาของพระเจ้าชนาธิปะ กษัตริย์เมืองเทวทหะ ซึ่งกำลังประพาศอยู่ในสวน พราหมณ์ ๘ คนได้เฝ้าพวงมาลัยสวามคของพระนาง เป็นเครื่องหมายว่า ได้มีผู้หมายมั่นในตัวของพระนางแล้ว และพราหมณ์ทั้ง ๘ คนก็เข้าไปเฝ้าพระราชบิดาของพระนาง ทูลความประสงค์ของตนให้ทรงทราบ พระเจ้าชนาธิปะทรงพอพระทัยยอมยกพระราชธิดาให้ ทั้งสองฝ่ายได้จัดพิธีมงคลสมรสขึ้นในสวนลุมพินี ซึ่งอยู่ระหว่างเมืองกบิลพัสดุ์ กับ เมืองเทวทหะ โดยปลุกมณฑปขึ้นที่สวนนั้น พระเจ้าสีหหนุจึงพระหัตถ์ของสิริสุทโธทนะราชกุมารเข้าสู่มณฑป นางสุชาดาจึงพระหัตถ์พระนางสิริมหามายาเข้าสู่มณฑป ทั้งสองฝ่ายก็จับพระหัตถ์ของกันและกัน ขณะนั้น พราหมณ์ก็สวดพระเวทและเป่าสังข์ไปจนเสร็จพิธี พระเจ้าสิริสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายานี้แหละ คือ พระพุทธบิดา พระพุทธมารดาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา นี่เป็นเรื่องพิธีก่อนพุทธกาล

สมัยพุทธกาล

มาสมัยพุทธกาล พิธีนี้ก็ยังคงอยู่ เพราะพระพุทธศาสนายังไม่แพร่หลาย จึงต้องใช้พราหมณ์ ดังเรื่องนางวิสาขาแต่งงาน เรื่องมีอยู่ว่า นางวิสาขาลูกสาวของ

ชนนุชชัยเศรษฐีเจ้าเมืองสาเกต ซึ่งอยู่นอกเมืองสาวัตถี ระยะทางประมาณ ๑ โยชน์ ในเมืองสาวัตถีนั้น มีเศรษฐีคนหนึ่งชื่อมีการเศรษฐี กิดจะหาเมียให้ลูกชายชื่อ ปุณณวัณณะ ลูกชายไม่สมรัก แต่เสียพ่อไม่ได้ ก็พูดว่า ถ้าได้หญิงประกอบด้วย “เบญจกัลยาณี” ก็จะทำตามความประสงค์ของพ่อ พ่อถามว่า หญิงที่เจ้านั้นเป็นอย่างไร? ลูกชายตอบว่า ได้แก่ หญิงที่มีผงาม เนืองาม ฟ้นงาม ผิวงาม และวัยงาม มีการเศรษฐีได้ทราบความประสงค์ของลูกชายดังนั้น จึงให้เชิญพราหมณ์ ๘ คน ไปถามว่า หญิงประกอบด้วยเบญจกัลยาณี มีอยู่ที่ไหนบ้างหรือไม่? พราหมณ์ทั้ง ๘ คนก็ตอบว่า มี เศรษฐีจึงได้มอบพวงมาลัยทองให้แก่พราหมณ์แล้วสั่งว่า เมื่อพบหญิงที่ต้องการให้เอาพวงมาลัยสวม พราหมณ์ ๘ คนเที่ยวเดินไปในประเทศต่างๆ เพื่อสืบหานางเบญจกัลยาณี ครั้นไปถึงเมืองสาเกต ประจวบเวลานักขัตฤกษ์ เป็นเวลาที่หญิงสาวทั้งหลายออกไปอาบน้ำในแม่น้ำ และเป็นธรรมเนียมที่ทุกคนเดินไปเอง ถึงแม้หญิงผู้ดีก็ไม่ให้นั่งไปในอวหาณ ซึ่งชักม่านปิดไม่ให้ใครเห็นเหมือนในวันปรกติ ดังนี้ ในวันนักขัตฤกษ์ที่เป็นวันอาบน้ำนั้น ชายหนุ่มทั้งหลายย่อมจะไปดูกันเกลื่อนกล่นตามทาง เพื่อจะได้เห็นผู้ดีสาว ๆ ซึ่งนาน ๆ จะได้เห็นสักครั้งหนึ่ง แม้พราหมณ์ ๘ คนก็ไปคอยดูอยู่ด้วย ได้เห็นนางวิสาขาที่มีความงามครบ ๕ ประการ จึงได้เอาพวงมาลัยสวมคอนนางวิสาขา เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่า ได้มีผู้หมายมั่นในตัวนางแล้ว นางวิสาขาถามว่า ท่านมาแต่ไหน? พราหมณ์ได้ตอบชี้แจงความประสงค์ของตนที่เป็นผู้รับอาสามาให้นางฟังจนตลอด เมื่อเป็นที่เข้าใจกันดีแล้ว นางได้เชิญพราหมณ์ไปที่บ้านเพื่อไปตกลงกับเศรษฐีผู้เป็นบิดา เมื่อพราหมณ์ไปถึงบ้านของนาง ได้แจ้งความประสงค์ของตนให้เศรษฐีทราบ ด้วยความเคารพต่อพราหมณ์ เศรษฐีก็ยินดีที่จะยกลูกสาวของตนให้ แล้วกำหนดวันที่จะทำการสมรส พราหมณ์ทั้ง ๘ คนพักอยู่ที่บ้านของนางวิสาขา ๒-๓ วัน ก็กลับไปเมืองสาเกต แจ้งเรื่องให้มีการเศรษฐีทราบ มีการเศรษฐีจึงพาลูกชายไปทำพิธีสมรสที่บ้านฝ่ายหญิง การทำพิธีในครั้งนั้น ทำกันอย่างมโหฬาร ก่อนวันส่งตัวลูกสาววันหนึ่ง ท่านชนนุชชัยเศรษฐีได้ให้โอวาทแก่นางวิสาขา ซึ่งเป็นธรรมเนียมว่า ผู้หลักผู้ใหญ่จะต้องสั่งสอน

ลูกของตนที่จะมีเรือนต่อไป โอวาทนั้นมียุ่ว่า ธรรมดาหญิงที่จะมีผัว ควรรักษามารยาท เป็นต้นว่า “ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า” หมายความว่า อย่านำเรื่องในบ้านออกไปพูดนอกบ้าน และอย่านำเรื่องนอกบ้านอันเป็นเรื่องรำคาญหูเข้ามาในบ้าน ตลอดจนให้รู้จักปฏิบัติผัวทุกประการ

นอกจากนี้ พิธีทำกันดังกล่าวมานั้น ยังมีพิธีทำกันเป็นสามัญในสมัยนั้นอย่างอื่นอีก เช่น ชายซื้อหญิงด้วยทรัพย์มากหรือน้อยบ้างมาอยู่ร่วมกัน หรือเมื่อพอใจกันทั้งสองฝ่าย ก็ตกลงอยู่ร่วมกันโดยไม่มีพิธีการอะไร หรือหญิงที่ได้เครื่องอุปกรณ์การครัว มีครก สาก เป็นต้น แล้วขอมเป็นเมีย พิธีนี้ใช้แต่งงานกับหญิงบ้านนอก หรือพวกญาติจับมือคู่บ่าวสาวจุ่มลงในถาดที่มีน้ำแล้ว พูดว่า จงพร้อมเพรียงกันไม่แตกแยกกันเหมือนน้ำนี้เถิด เพียงนี้ก็เสร็จพิธีแต่งงาน หรือชายเห็นหญิงเก็บผักหักฟืนตามทุ่งไร่ทุ่งนา มีผ้าโพกศีรษะ แล้วเอาผ้าโพกออกจากศีรษะพาไปเรือนของตน เพียงเท่านี้ก็เป็นการแต่งงานกันแล้ว.

พิธีแต่งงานตามประเพณีไทย

พิธีสู่ขอ

เมื่อบิดามารดาเห็นว่า บุตรชายของตนได้บวชเรียนแล้ว สมควรจะแต่งงานได้ จึงสืบหาหญิงที่คู่ควรตระกูลของตนมาเป็นสะใภ้ เมื่อหาได้ถูกใจแล้ว ก็หาผู้ใหญ่ที่มีอายุเป็นเจ้าแก่ไปพูดจาทาบทามกับบิดามารดาญาติฝ่ายหญิงนั้น เป็นการเจียบๆ ก่อน ดูท่าทีว่า จะยอมยกให้หรือไม่ ฝ่ายบิดามารดาหญิงถึงจะเต็มใจยอมยกบุตรสาวให้ ก็มักต้องขอวัน เดือน ปี ผู้ชายมาให้โหราตรวจดูชะตาราศีกับบุตรสาว ว่าจะสมการทำการมงคลด้วยกันได้หรือไม่ การที่ขอให้หมอดูชะตาเสียก่อนนี้ เป็นอุบายที่ดีอย่างหนึ่ง คือ ถ้ามีความรังเกียจในตัวชาย หรือในตระกูลชาย แต่ไม่อยากจะยกเหตุรังเกียจมาอ้างให้ขัดใจกัน ก็อาจจะบอกได้แต่ว่า ชะตาไม่ตรงกัน ถ้าขึ้นให้แต่งงานกันก็จะเกิดภัยอันตราย บางทีจะเป็นด้วยเหตุนี้ จึงชอบประเพณีกันโดยมาก บางรายถ้าทั้งสองฝ่ายรักใคร่สนิทสนมกันมาก่อน ก็ไม่ต้องขอวัน เดือน ปี ยินดียกให้เลยก็มี และเรียก “ทองหมั้นสินสอด”

พิธีหมั้น

เมื่อผู้ปกครองทั้งสองฝ่ายตกลงจะให้แต่งงานกันแล้ว ก็ให้เจ้าแก่ทั้งสองฝ่ายพูดจาสัญญากัน กำหนดทุนสินสอดและหอขันหมาก ผ้าไหม ตามสมควรแก่ตระกูล ครั้นตกลงยอมพร้อมกันเป็นสำคัญทั้งสองฝ่ายแล้ว ถึงวันฤกษ์ดีบิดามารดาญาติของฝ่ายชายก็ให้เจ้าแก่นำขันหมากหมั้นไปให้แก่บิดามารดาผู้ปกครองหญิง บิดามารดาญาติฝ่ายหญิงก็หาเจ้าแก่มาคอยรับขันหมากหมั้นตามสมควร ขันหมากหมั้นนั้น มีขันใส่หมากลูกกับพลูใบหนึ่ง กับทองคำอันมีน้ำหนักเท่าที่ตกลงกันได้ และมีขนมต่างๆ ตามแต่จะจัดไปได้ แต่บางทีก็ไม่มีขันหมากหมั้นต่อกัน เพราะ

บิดามารดาญาติทั้งสองฝ่าย รักใคร่เชื่อถือนั่นอยู่แล้ว ขันหมากหมั้นนั้น เพื่อจะเป็นประกันให้แน่นอนตามถ้อยคำสัญญาข้างฝ่ายชาย ถ้าฝ่ายชายมิได้ทำการวิวาห์มงคลตามสัญญา ขันหมากหมั้นนั้น ฝ่ายชายจะขอคืนไม่ได้ต้องเสียเปล่าหญิงนั้น เรียกกันว่า “ม่ายขันหมาก” เว้นแต่ว่าหญิงไปทำความชั่วจึงไม่ได้ทำการมงคลแก่ชายตามสัญญา ขันหมากหมั้นนั้น ต้องคืนแก่ฝ่ายชายทั้งหมด

ปลูกเรือนหอ

เมื่อหมั้นกันเสร็จแล้ว จึงกำหนดวัน เดือนที่จะทำการมงคลต่อไป ตอนนี้อยู่ถึงเวลาที่จะสร้าง “เรือนหอ” ที่เรียกว่า “เรือนหอ” นั้น ก็คือ เรือนอันจะเป็นที่อยู่ของชายหญิงที่จะทำการมงคลสมรสด้วยกัน ผู้ปกครองฝ่ายชายต้องปลูกเรือนหอที่บ้านฝ่ายหญิง ให้แล้วเสร็จก่อนวันทำการวิวาห์มงคล บางทีผู้ปกครองของฝ่ายหญิงยอมยกเรือนที่มีอยู่แล้วให้เป็นเรือนหอ คิดเอาราคาแก่ชายพอสมควร โดยไม่ต้องสร้างใหม่ให้ลำบากก็มี การปลูกเรือนหอประเพณีโบราณฝ่ายเจ้าสาวต้องเลี้ยงดูคนที่มาทำงาน การปลูกเรือนหอเป็นหน้าที่ของชาย ส่วนเครื่องเรือนตลอดจนที่นอนหมอนมุ้งเป็นของหญิงจัดหา

พิธีแต่ง

เมื่อปลูกเรือนหอเสร็จแล้ว ก่อนจะถึงฤกษ์แต่งงานวันหนึ่ง เรียกว่า “วันสุกดิบ” ตอนเช้าผู้ปกครองฝ่ายชาย ขนผ้าไหมและขันหมากไปยังบ้านเจ้าสาว ผ้าไหมนั้นเป็นของกำนัลสำหรับเจ้าสาวให้บิดามารดาฝ่ายหญิงคนละสำหรับ และมีผ้าขาวสำหรับให้ผีบิดามารดา หรือผีปู่ย่าตายายอีกสำหรับหนึ่ง เมื่อเสร็จการมงคลแล้ว ผู้ปกครองฝ่ายหญิงก็เอาผ้าขาวไหม ผืนนั้น ตัดเย็บข้อมเป็นสรวงจิว หรือเย็บเป็นมุ้งถวายพระสงฆ์ อุทิศส่วนกุศลไปตามเจตนา ขันหมากซึ่งฝ่ายชายต้องจัดหา นั้น มี ๒ อย่าง เรียก “ขันหมากเอก” อย่างหนึ่ง “ขันหมากเลว” อย่างหนึ่ง

ชั้นหมากเอนั้น เป็นชั้นใส่ข้าวสารหมากลูกพลูจีบลำดับเรียงรอบปากชั้น มีฉัตรระย้าทองangkuyปักเป็นยอดตั้งขึ้นไปบนพานแว่นฟ้า มีตะลุ่มหรือโตะใส่หมากพลูหมุดม้อหมกขนมจีบ มีฝาปิดแล้วหุ้มผ้าลายเกี้ยวผ้าไหมอีกชั้นหนึ่งมีอ้อย มะพร้าวอ่อน เหล้าใส่ชั้น พานถ่วงที่หนึ่ง สิ่งทีกล่าวมานี้ นับว่า เป็นชั้นหมากเอน

ชั้นหมากเอนั้น มากตั้ง ๕๐ ที่ หรือ ๑๐๐ ที่ ตามแต่จะตกลงกัน มีขนม ส้ม กล้วย ลูกไม้ต่าง ๆ ส่งไปก่อนวันฤกษ์ดีวันหนึ่ง เรียกกันว่า “วันสุกดิบ”

ครั้นเวลาเย็น นิมนต์พระสงฆ์มาสดมณต์ที่เรือนหอ ฝ่ายเจ้าบ่าวแต่งตัวเต็มยศไปกับเพื่อนบ่าวหลายคนไปฟังสดมณต์ที่เรือนหอ ครั้นพระสงฆ์สดพระพุทธรมณต์จบแล้ว บิดามารดาฝ่ายหญิงจึงพาเจ้าสาวออกมา ให้เจ้าบ่าวกับเจ้าสาวนั่งใกล้กัน มีเถาแก่ฝ่ายหญิงนั่งกั้นกลางอยู่คนหนึ่ง ให้พระสังฆนายกสวมมงคลเจ้าบ่าวกับเจ้าสาวเป็นมงคลคู่มีสายสิญจน์ล่ำมติดกัน เรียกว่า “มงคลแฝด” ฝ่ายเพื่อนบ่าวก็นั่งเรียงต่อจากเจ้าบ่าว เพื่อนสาวก็นั่งเรียงต่อจากเจ้าสาวไปที่หน้าเรือนหอ นั้น พระสงฆ์สด “ขยันโต” พร้อมกัน และพระสังฆนายกก็ชดน้ำพระพุทธรมณต์ให้เปี่ยงทั่วกันทั้งเจ้าบ่าวและเจ้าสาว เวลานั้นเป็นการสนุกรื่นเริงทั้งสองฝ่าย พวกเจ้าบ่าวก็เบียดเสียดเจ้าบ่าวเข้าไปให้ใกล้เจ้าสาว พวกเจ้าสาวก็เบียดเสียดเจ้าสาวเข้ามาให้ใกล้เจ้าบ่าว พวกหนุ่มสาวทั้งสองฝ่ายเบียดเสียดกันซลมน จนบางทีหญิงเถาแก่ที่นั่งกั้นกลางอยู่นั้น ต้องหลีกห่างออกมา เมื่อเจ้าบ่าวเจ้าสาวไปนั่งชิดกัน ก็เป็นเสร็จชุดน้ำ ในคืนนั้นเจ้าบ่าวต้องนอนอยู่ที่หอ มีเครื่องดนตรีดีดสีตีเป่าขับร้อง เรียกว่า “กล่อมหอ” คืนหนึ่ง

รุ่งขึ้นถึงวันฤกษ์ดี เวลาเช้าพระสงฆ์มาพร้อมแล้ว เจ้าบ่าวกับเจ้าสาวต้องตักบาตรร่วมขันกัน ตักด้วยทัพพีเดียวกัน ตอนจับทัพพีชักจะมีการเกี้ยวกันหน่อยๆ เพราะถือกันว่า ถ้าใครจับตอนบนก็จะได้เป็นไก่อบน คือ ผู้มีอำนาจเหนือ ถ้าใครจับได้ตอนล่างจะได้เป็นไก่อล่าง คือ อยู่ในอำนาจเขา ดังนั้นในตอนนี้ ทั้งสองฝ่ายจึงต้อง

รื้อดูท่าทีกัน ที่จริงอำนาจคงไม่ได้อยู่ที่ทัพพีเป็นแน่ อยู่ที่นี่ใจของกันและกัน ถ้าปฏิบัติถูกเรื่องกันต่างก็มีอำนาจขึ้นในตัวของตนเอง แต่ที่ถือเรื่องจับทัพพีก็เป็นเรื่องที่ถือกันมา และนี่กว่า เป็นไปได้ พิธีที่กล่าวนี้ เป็นแบบเก่ายังมีอยู่ตามชนบท

ในปัจจุบันนี้ เขาแต่งงานบุตรหลานในวันฤกษ์ดีวันเดียว เวลาเช้าเลี้ยงพระสงฆ์ถวายไทยธรรมต่างๆ ของถวายพระสงฆ์นั้น ฝ่ายชายฝ่ายหญิงแบ่งปันกัน ถวายพระตามที่ตกลงกัน ครั้นพระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว บิดามารดาญาติฝ่ายหญิงจัดของคารสำหรับหนึ่ง ของหวานสำหรับหนึ่ง ไปให้แก่บิดามารดาญาติฝ่ายชายในตอนเช้า เมื่อเลี้ยงพระสงฆ์แล้ว สำหรับหวานที่จัดไว้นั้น เรียกว่า “ของเลื่อน” ทั้งนี้ เพื่อบอกให้รู้ว่า การเลี้ยงพระได้เสร็จแล้วให้นำขันหมากไปเถิด บิดามารดาญาติฝ่ายชายเมื่อได้รับของเลื่อนแล้ว จึงให้เจ้าแก่ผู้ใหญ่นำทูนสินผ้าไหว้ขันหมากไปยังบ้านฝ่ายหญิง

พิธีแห่ขันหมาก

การแห่ขันหมากนั้น ผู้ปกครองฝ่ายชายต้องเลือกชายหญิงที่มีรูปร่างหมดจดแต่งตัวดี ยกทูนสิน ผ้าไหว้ ขันหมาก มีผู้คนแห่ห้อมไปพร้อมกัน ไปบงหรือไปเรือแล้วแต่ทางที่จะไปยังบ้านบิดามารดาฝ่ายหญิง มีฆ้องตีนำขันหมากหรือบางทีก็มีเครื่องดีดสีตีเป่าไปเป็นสำคัญ หรือไปเจียบๆ ก็มีโดยมาก แต่ขันหมากเอกล้วนนั้น จัดให้หญิงรุ่นสาวแต่งตัวยกไปหน้าเตียบ เตียบนั้นจัดหาหญิงที่มีตระกูลมีสามีแล้วยกไปเป็นคู่ๆ กัน ต่อเตียบลงไปเป็นผ้าไหว้ แล้วถึงขันหมากแล้วให้เด็กผู้ชายยกตามไปเป็นลำดับ ครั้นถึงบ้านบิดามารดาฝ่ายหญิง คนในบ้านก็ตั้งฆ้องรับแล้วจัดผู้ใหญ่มาเด็กแต่งตัวถือขันพานรองมีหมากพลูลงไปรับ เรียกว่า “เชิญขันหมาก” ขึ้นมาบนเรือนหอ ขณะนั้นบิดามารดาฝ่ายหญิงให้เจ้าแก่ออกมารับขันหมากแล้วจัดหาผู้ใหญ่ทั้งสามมีภรรยาแต่งตัวเต็มยศ หญิงนุ่งจีบห่มผ้าคลุมทั้ง ๒ บ่ามารับเปิดเตียบเป็นคู่ๆ กันตามมากและน้อย แล้วเจ้าแก่ฝ่ายหญิงยกเตียบกับขันใส่เหล้า มะพร้าวอ่อน พานผ้าไหว้ใส่ไว้ในเรือนบิดามารดาฝ่ายหญิง เช่นบอกปู่ ย่า ตา ยาย

ตามประเพณีที่นับถือกันต่อๆ มา บางทีบิดามารดาฝ่ายหญิงไม่ให้ฝ่ายชายต้องจัดหาขันหมากเอกและผ้าเตียบมีเครื่องเช่นไป ฝ่ายบิดามารดาฝ่ายหญิงจัดหาสิ่งของเครื่องเช่นเอง ไม่ให้ลำบากด้วยกันทั้งสองฝ่าย เพียงให้มีแต่ทุนสิน ผ้าไหว้วตามสมควร

เมื่อผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงเช่นผีเสร็จแล้ว เจ้าแก่ฝ่ายเจ้าบ่าวเรียกเอาทุนจากเจ้าแก่ฝ่ายเจ้าสาว บิดามารดาเจ้าสาวก็เอาทุนออกมาที่เรือนหอ นับตรวจครบถ้วนด้วยกันทั้งสองฝ่ายตามกำหนด ที่เรียกว่า “สินสมรส” และมักให้มีเงินเถาบ้าง เงินสลึงเงินเฟื้องเป็นเศษนอกจากทุนออกไปบ้าง เป็นเคล็ดที่จะให้ทุนทรัพย์นั้นงอกงาม มีความเจริญสืบไป เจ้าแก่ข้างชายหญิงพร้อมกันนำเงินทั้งสองฝ่ายมารวมเกล้าด้วยถั่วงาแป้งน้ำมันหอม แล้วมอบให้บิดามารดาฝ่ายหญิง เมื่อเกล้าเงินทุนเสร็จแล้วข้างเจ้าสาวจัดสำรับคาวหวานเลี้ยงเจ้าแก่และผู้ยกทุนสิน ผ้าไหว้ว ขันหมาก แล้วจัดสิ่งของต่างๆ ให้เจ้าแก่กับผู้ยกขันหมากเอก ส่วนผู้ยกขันหมากเหล่านั้น แจกเงินเรียกว่า เป็นของแถมพวก ครั้นจัดการเลี้ยงกันเสร็จแล้ว เจ้าแก่ของเจ้าสาวแบ่ง—ขันหมากเสวเป็น ๒ ส่วน คือ ไปให้ข้างบิดามารดาเจ้าบ่าว สำหรับไปเลี้ยงพวกเจ้าบ่าว ส่วนหนึ่งข้างเจ้าสาวถ่ายเอาไว้ส่วนหนึ่ง เจ้าแก่ฝ่ายชายก็พาพวกที่ยกทุนสินขันหมากกลับไป

ครั้นเวลาบ่าย เจ้าบ่าวกับพวกแต่งตัวเต็มยศตามศักดิ์พากันไปบ้านเจ้าสาว มีเครื่องมือหรือไปเจียบๆ ก็มี

ครั้นถึงบ้านเจ้าสาว บิดามารดาญาติฝ่ายหญิงก็ให้ผู้ใหญ่พาเด็กแต่งตัวถือพานหมากมาเชิญเจ้าบ่าว เจ้าบ่าวต้องมีกำหนดให้แก่เด็กที่มาเชิญนั้น ๔ บาทบ้าง ๘ บาทบ้าง แล้วผู้ใหญ่ก็พาเด็กกลับขึ้นเรือนก่อนเจ้าบ่าว เจ้าบ่าวตามขึ้นไปภายหลังพวกเจ้าสาวถือแพรสีบ้าง สายสร้อยทองคำบ้าง ยืนคนละข้าง ยืนกันขวางทางประตูไว้ตามธรรมเนียม ๓ ชั้น ไม่ให้เจ้าบ่าวขึ้นไป ชั้นที่ ๑ ประตูบ้าน พวกเจ้าบ่าวถามว่า ประตูอะไร? พวกเจ้าสาวที่กันขวางไว้นั้น บอกว่า ประตูเงิน ชั้นที่ ๒ ประตูเรือน พวกเจ้าบ่าวถามว่า ประตูอะไร? พวกเจ้าสาวตอบว่า ประตูทอง ชั้นที่ ๓ ประตูเรือนหอ

พวกเจ้าบ่าวถามว่า ประตู่อะไร ? พวกเจ้าสาวตอบว่า ประตู่แก้ว เมื่อบอกซื้อประตู่ ถูกต้องดังนี้แล้ว พวกเจ้าบ่าวผู้ใหญ่นคนหนึ่ง เรียกว่า “บ่าวนำ” ต้องให้เงินแก่พวก เจ้าสาวที่กั้นขวางประตู่ไว้นั้น คนละสลึงบ้าง สองสลึงบ้าง บาทหนึ่งบ้าง เป็นชั้นๆ ถ้าพวกเจ้าสาวบอกซื้อประตู่ไม่ถูกต้องตามแบบแล้ว พวกเจ้าบ่าวก็ไม่ใคร่จะให้เงิน หรือบางทีพวกเจ้าสาวกั้นขวางทางไว้มากถึงหลายแห่ง พวกเจ้าบ่าวก็ต้องแจกเงิน ให้ทั่วไปตามสมควร กว่าจะขึ้นเรือนหอได้ก็เสียเงินมากหลายตำลึง พวกเจ้าสาว ยกพานหมาก น้ำชา มาเลี้ยงพวกเจ้าบ่าวคนละที

พิธีรดน้ำ

ครั้นเวลาเย็น พระสงฆ์สวดพระพุทธรมนต์ เจ้าบ่าวฟังสวดมนต์แต่ผู้เดียว เจ้าสาวไม่ได้มาฟังสวดมนต์พร้อมกัน การสวดมนต์ในชั้นหลังมาเปลี่ยนเป็นทำบุญ จันเรือนใหม่ หาได้ให้พระสงฆ์สามมณฑล หรือชัณฐ์ตั้งแต่ก่อนไม่ ครั้นพระสงฆ์ สวดจบแล้วก็พักรออยู่พอสมควร ครั้นถึงเวลาที่ผู้ใหญ่ญาติพี่น้องทั้งสองฝ่าย ซึ่ง ได้เชิญมารดน้ำพร้อมกันแล้ว ข้างเจ้าสาวก็จัดที่รดน้ำ มีเตียงปูเสื่ออ่อนปูพรมน้ำมัน ตามสมควรมีมานกั้งบั้งให้เจ้าบ่าวเข้าไปอยู่ในที่นั้นก่อน แล้วเจ้าสาวออก มานั่งข้างซ้าย ท่านผู้ใหญ่หยิบมณฑลคู่ซึ่งพระสงฆ์ทำไว้มาสวมศีรษะทั้งสองเคียงกัน หมอบก้มหน้าอยู่ ท่านผู้มีบรรดาศักดิ์และบิดามารดาญาติทั้งสองฝ่าย พร้อมกัน รดน้ำพระพุทธรมนต์ด้วยสังข์และขันสัมฤทธิ์ให้พร ถ้าผู้ใหญ่รดที่ศีรษะ ผู้น้อย รดที่มือ พระสงฆ์สวด “ขณฺโฏ” แต่บางแห่งก็ให้พระสงฆ์กลับวัดเสียดก่อนจึงรดน้ำ

พระสงฆ์ที่สวดในการมงคลสมรสนั้น มีวิธีนิมนต์พระสงฆ์เป็นคู่ คือ ๘ รูป ๑๐ รูป ๑๒ รูป ๑๔ รูป ฝ่ายชายนิมนต์กึ่งหนึ่ง ฝ่ายหญิงนิมนต์กึ่งหนึ่ง ครั้นรดน้ำ เสร็จแล้ว เจ้าบ่าวออกมาผัดผ้านุ่งมีเงินขอชดชวยผ้านุ่งไว้ตามสมควร ผ้านุ่งที่ ผัดผัดนั้นเด็กฝ่ายเจ้าสาวต้องมารับไปซักตากเก็บไว้ เงินนั้นเป็นของเด็ก ถ้าไม่มีเงิน ขอชดชวย ผ้านุ่งที่เด็กเก็บไปก็ไม่ต้องคืนให้เจ้าบ่าว ให้เป็นรางวัลแก่เด็กไป

ไหว้ผีปู่ย่าตายาย

เมื่อเสร็จพิธีรดน้ำ และเลี้ยงดูกันแล้ว บิดามารดาให้เชิญเจ้าบ่าวเข้าไปในเรือน บิดามารดาเจ้าสาวเอาผ้าขาว ๔ สอกปูลงกลางเรือน ยกเตียบกับขวดเหล้า มะพร้าวอ่อนผ้าไหว้ผิวางบนผ้าขาว เจ้าบ่าวจุดเทียนแฝดคู่หนึ่ง ธูปคู่หนึ่ง แล้วเถ่าแก่นำเจ้าสาวมาไหว้ผีปู่ย่าตายายพร้อมกับเจ้าบ่าว เถ่าแก่ให้เจ้าบ่าวยกมือขวาขึ้นข้างหนึ่ง เจ้าสาวยกมือซ้ายขึ้นข้างหนึ่ง ประนมประสานกราบลงพร้อมกัน ๓ ครั้ง แล้วเจ้าบ่าวออกมาไหว้บิดามารดาญาติเจ้าสาว ตามที่ได้จัดผ้าไปนั้นเรียงไปโดยลำดับ บิดามารดาญาติฝ่ายหญิงที่รับไหว้ให้พรและให้เงินสิ่งของแก่เจ้าบ่าว แล้วจัดสิ่งของแถมพกเพื่อนเจ้าบ่าวตามสมควร เพื่อนเจ้าบ่าวพากันกลับไป

ปูที่นอน

ผัวเมียที่จะสมควรเป็นผู้ปูที่นอนให้คู่บ่าวสาวนั้น ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ เป็นต้นว่า

๑. อยู่เป็นคู่ผัวตัวเมียกันมาตั้งแต่เป็นหนุ่มสาวจนแก่ด้วยกัน
๒. อยู่เป็นสุขมาด้วยกันมิได้แตกร้างกัน
๓. มีหลักฐาน และมีบุตรธิดาสืบวงศ์ตระกูล
๔. เป็นผู้ตั้งอยู่ในศีลธรรม

ผู้ปกครองทั้งสองฝ่ายต้องปรึกษากัน หากคู่ผัวเมียผู้ทรงคุณสมบัติดังกล่าวมานั้นเป็นผู้ปูที่นอน เมื่อถึงเวลาที่จะเริ่มพิธี ผู้ที่ได้รับเชิญมา (มักเป็นผัว) ลูกจั่น ยืนร้องถามข้อความต่าง ๆ และมีคนคอยตอบข้อความที่ถามและตอบนั้นมีดังนี้.—

ถาม “ถึงฤกษ์ดีหรือยัง ? ”

ตอบ “ถึงแล้ว”

ถาม “นายบุญมันมาแล้วหรือยัง ? ”

ตอบ “มาแล้ว”

ถาม “นายบุญคงเล่า มาแล้วหรือยัง ? ”

ตอบ “มาแล้ว”

แล้วจะถามถึงคนที่มิใช่เป็นสวัสดิมงคลอย่างอื่นต่อไปอีกสัก ๓-๔ คน ผู้ตอบก็ตอบว่า มาแล้วทุกครั้งไปเมื่อถามตอบกันเสร็จแล้ว คู่ฟัวเมียที่เชิญมาก็หันหน้าชวนกันพูดว่า “ถึงฤกษ์ดีแล้ว ผู้จะช่วยอำนวยความสะดวกพร้อมกันแล้ว เรามาช่วยกันปูที่นอนให้เถิด” แล้วคู่ฟัวเมียก็ช่วยกันปูที่นอนจนเรียบร้อย แล้วขึ้นไปนั่งเคียงกันบนที่นอนหันหน้าไปทางหัวนอน ไหว้พระสวดมนต์พร้อมกัน พอจบก็ลงนอนเคียงกันบนที่นอน ให้พรว่าสาวเป็นคำสนทนากันดังนี้.-

ฟัว “ที่นอนน่านอน ไครนอนเห็นจะอยู่เย็นเป็นสุขสบาย อายุยืนนะ”

เมีย “สบายนักกะ ถ้าไครนอนที่นอนนี้ คงจะเกิดทรัพย์สินมากมุลพูนเขามีลูกมีเต้านำรักนำชม”

ให้พรทำนองนี้อีกหลายอย่าง สุดแต่จะคิดให้ เมื่อจบให้พรแล้วนอนหลับตานิ่ง เหมือนดังหลับอยู่ สักครู่หนึ่งจึงลุกลงจากเตียง เป็นเสร็จพิธี แล้วเอาถ่างมาโปรยให้พูนดิน ถ้าง่วงอกงามก็เป็นที่ยินดี คืนวันนั้นมีโหรี่กล่อมห่อเป็นเพื่อนเจ้าบ่าว

พิธีปูที่นอน

ฝ่ายเจ้าแถมเจ้าสาวก็จัดเสื่อหมอนที่นอนมานั่งเครื่องเรือนเข้าไปปูตกแต่งพร้อมแล้ว เชิญให้ท่านผู้ใหญ่ที่มีตระกูลทั้งสามมีภรรยา ซึ่งมีความเจริญด้วยกันเข้าไปปูที่นอน เอาผักเขียวผลหนึ่ง หม้อใหม่ใส่น้ำหม้อหนึ่ง พานถ่างที่เหลือจากเคล้าทุนสินพานหนึ่ง เข้าไปวางไว้ข้างที่นอน เป็นวิธีที่ท่านผู้ใหญ่จะให้พรแก่ทั้งสองฝ่าย ซึ่งได้ทำการมงคลสมรสกันให้มีผล คือ น้ำใจบริสุทธิ์สะอาดอยู่เย็นเป็นสุข ให้มีน้ำใจรักกันหนักหน่วงดุจสีลา ถ้าง่วงเพื่อจะเสีงว่า ถ้าทั้งสองจะมีความเจริญถาวรไปภายหน้า ขอให้ถ้าง่วงอกงามบริบูรณ์

เจ้าแถมทั้งสองวางหมอนหนุนศีรษะเรียง หลิงให้นอนซ้ายขวาให้นอนขวาตามคำโบราณ ทั้งสองเจ้าแถมฟัวเมียนอนก่อนพอเป็นพิธี แล้วให้ศีลให้พรตามสมควร

พิธีส่งตัว

การส่งตัวเจ้าสาวกับเจ้าบ่าวที่เรือนหอ นั้น ต้องหาฤกษ์อีกครั้งหนึ่งตามตำรา ที่เรียกว่า “วันเรียงหมอน” ได้ฤกษ์เมื่อใดบิดามารดาจึงจะส่งตัวเจ้าสาวให้

เจ้าบ่าวบางที่เจ้าบ่าวต้องนอนเฝ้าหอคอยคนเดียวหลายวัน บางที่ส่งตัวเจ้าสาวกับ
 ฤกษ์ทำการมงคลรวมวันเดียวกันในวันนั้น บิดามารดาหรือเจ้าแก่ก็นำเจ้าสาวมาส่ง
 ให้เจ้าบ่าวที่เรือนหอในเวลายามหนึ่งหรือยามเศษ

การส่งตัวเจ้าสาวนั้น แต่โบราณได้มีประเพณี คือ เมื่อถึงวันฤกษ์จะส่งตัว
 บิดามารดาทั้งสองคนบุตรสาวให้มีภาระนานอย่าเกรงเจ้าบ่าว แล้วให้เจ้าแก่ ๒ คน
 ๓ คน พาเจ้าสาวไปส่งเจ้าบ่าวที่เรือนหอเจ้าแก่ให้เจ้าสาวกราบเจ้าบ่าว แล้วกลาน
 เลขเข้าปออยู่ในม่าน เจ้าบ่าวก็เอารไฟให้เจ้าแก่เป็นกำนัลแล้ว เจ้าแก่ให้เจ้าบ่าวยื่นมือ
 เข้าไปในม่าน ให้เจ้าสาวยื่นมือมาจับเกี่ยวกันไว้ แสดงความหมายว่า ได้ขอมยก
 ทั้งสองให้เป็นคู่สืบทิดชาดแก่กัน แล้วเจ้าแก่สอนให้เจ้าสาวกราบหมอนเจ้าบ่าวก่อน
 แล้วจึงนอนลงในที่ของเจ้าสาวก่อนเจ้าบ่าว เพื่อจะให้เป็นเคล็ดให้เจ้าบ่าวมีความ
 ยามทรงเจ้าสาว แล้วสอนเจ้าสาวว่า เมื่อเวลาจะนอนพร้อมกัน ให้กราบเท้าเจ้าบ่าว
 ก่อนทุกวัน จะได้เป็นศรีแก่ตนมีความเจริญไปภายหลัง เสร็จการส่งสอนกันแล้ว
 เจ้าแก่ก็ออกไปนั่งพูดกับเจ้าบ่าว พูดจาฝากฝังเจ้าสาวยังเป็นเด็กเล็กไม่รู้อะไร ให้
 เจ้าบ่าวส่งสอนไปตามชอบใจเถิด เสร็จแล้วเจ้าแก่ก็ลาเจ้าบ่าวออกไปข้างนอก
 แต่ลักษณะที่ทำกันโดยมาแก่นั้น ในกลางคืนวันที่รดน้ำนั้นเอง พ่อบิดามารดาทั้งสอง
 เจ้าสาวแล้ว บิดามารดาหรือเจ้าแก่ก็พาเจ้าสาวไปส่งให้เจ้าบ่าวที่ในเรือนหอ ไม่ได้
 ทำพิธีเกี่ยวข้องกันอย่างโบราณ

หน้าที่สามี่

๑. ขก่องภรรยา
๒. ไม้ดูหมิ่นภรรยา
๓. ไม้นอกใจภรรยา
๔. มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ภรรยา
๕. ให้เครื่องแต่งตัว

หน้าที่ภรรยา

๑. จัดการงานดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงสามี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านทำงานบ้าน

คติพจน์

ของ

พระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย

๑. เสียสละ	๒. สามัคคี	๓. มีสัจจะ
๔. มีวินัย	๕. ใจเยือกเย็น	๖. เป็นบัณฑิต
๗. จิตสู้ตาย	๘. คลายหิฐิ	๙. ดำริชอบ
๑๐. กอปรกุศลพลอนันต์		

พิธีศพ

คำว่า “ศพ” บาลีว่า “ฉว” สันสกฤตว่า “ศว” ไทยใช้ว่า “ศพ” แปลว่า “ซากสร้างคนตาย” คนเราเมื่อตายแล้ว คนอยู่ต้องทำพิธีศพตามสมควรแก่ฐานะ ไม่ให้เกินฐานะชนิดที่ว่า คนตายขายคนเป็น และไม่ควรปล่อยทิ้งไว้โดยไม่ทำอะไรเลย อันพิธีเกี่ยวกับศพนี้ มีเรื่องทำกันมาก และได้ทำตามอย่างกันต่อ ๆ มา เมื่อทำตามอย่างกันหนัก ๆ เข้าก็กลายเป็นประเพณีไป ไม่ได้นึกถึงความมุ่งหมายว่า การทำเช่นนั้นทำเพื่ออะไร ถ้ารู้ถึงความมุ่งหมายด้วย ก็จะทำให้เกิดความนึกคิดที่เป็นประโยชน์ขึ้นอีกมิใช่น้อย เพื่อให้เกิดผลเช่นนั้นจะได้บอกถึงความมุ่งหมายที่ต้องทำพิธีเกี่ยวกับศพเป็นอย่าง ๆ ไป

บอกหนทาง

เมื่อผู้ป่วยหนักจนจะสิ้นใจ แต่หูและตายังไม่ดับ หรือไม่มีอาการทรมานทุกข์มาก เขาก็จัดดอกไม้รูปเทียนบรรจุในกรวยใบตอง ให้ผู้ป่วยหนักนั้นประนมมือถือ บางทีก็นิมนต์พระสงฆ์หรือตั้งพระพุทธรูปไว้ใกล้ ๆ แล้วบอกผู้ป่วยหนักให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ทั้งนี้ มีเรื่องเล่ากันว่า มีนายพราณผู้หนึ่ง ชำนาญในการล่าสัตว์ ครั้นป่วยหนักลงใกล้จะตาย หลับตาลงเห็นแต่สัตว์ต่าง ๆ ที่ตนเคยฆ่า จึงบอกภิกษุบุตรชายของตน ซึ่งทำการพยาบาลอยู่ ณ ที่นั้นให้ช่วย พระภิกษุรูปนั้นรู้ว่า โยมมีกรรมมาก จึงจัดดอกไม้รูปเทียนใส่ในมือให้แล้ว บอกโยมว่า “โยม จงแลดูดอกไม้รูปเทียนนี้ เป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย” นายพราณผู้นั้นจึงแลดูดอกไม้รูปเทียนตามคำแนะนำของพระบุตรชาย ก็บังเกิดความเลื่อมใส มีใจเป็นกุศล ครั้นสิ้นชีพก็ไปเกิดในสวรรค์ เพราะเหตุนี้ ชนชั้นหลังจึงกระทำกันต่อ ๆ มา หวังจะให้ผู้ป่วยหนักบูชาและระลึกถึงพระรัตนตรัย และเมื่อจะมัดศพ ยังให้ศพถือกรวยดอกไม้รูปเทียนอีกด้วย นอกจากนี้ผู้พยาบาลยังได้บอกหนทางว่า “พระอรหันต์

พระอรหันต์ พระอรหันต์” ให้ผู้ป่วยหนักได้ยิน เพื่อจะได้ภาวณาและขีตพุทธานุสสติ เป็นอารมณ์ เป็นการร่มทุกขเวทนาให้เบาบางลง หากสิ้นใจลงในขณะนั้น ถือว่า จะไปเกิดในสวรรค์

อนึ่ง เมื่อผู้ป่วยหมดลมหายใจแล้ว ถือกันว่า จิตยังลงสู่ภวังค์ ยังดับไม่สนิท ต้องทำความสงบเงียบให้มากที่สุดที่จะเงียบได้ เพราะเกรงดวงจิตจะไม่แน่วแน่ และเขาใช้เทียนขี้ผึ้งหนักบาทหนึ่ง มีไส้ ๗ เส้น จุดตามไว้จนหมดเล่ม แล้วจึงถือว่าเป็นอันตายแน่

อาบน้ำศพ

ถ้าเป็นการตายชนิดตายโหง เช่น ผูกคอตาย ตกต้นไม้ตาย หรือตกน้ำตาย ฯลฯ ศพของผู้ตายเขาไม่มีการอาบน้ำ ไม่ตราสังและต้องฝังหรือก่ออิฐถือปูนไว้ตามวัด ถ้าวัดใดมีโรงเก็บศพ บางทีเขาก็เก็บฝากไว้ที่วัดนั้น และกลั่นใจเอาดินวางลงบนหลังโลงนั้น ๓ ก้อน เป็นพิธีสมมติแทนการฝัง ถ้าเป็นโรคตายตามปกติ เขาจึงมีการอาบน้ำศพกัน

การอาบน้ำศพนี้มีถือกันต่างๆ ทางพราหมณ์ถือกันว่า อาบน้ำเพื่อล้างบาปให้แก่ผู้ตาย เพราะพราหมณ์ถือว่า น้ำในแม่น้ำอจิรวดีล้างบาปได้ เขาจึงไปตักเอามาล้างบาปให้แก่ผู้ที่ป่วยหนัก ใกล้จะตายหรือเมื่อตายแล้วทางแขกถือว่า การอาบน้ำทาแป้งให้แก่ศพอย่างหมดจดนั้น เมื่อตายไปเกิดชาติใด จะได้มีรูปร่างสะสวยหมดจดงดงาม เพราะฉะนั้น การอาบน้ำศพเขาจึงได้ขี้ดสี ริดทอง ทำระสังโสโครกให้หมดจดไปทีเดียว ฝ่ายเราผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก็มีการอาบน้ำและชำระศพให้สะอาดเหมือนกัน เช่น อาบน้ำแล้วเอาขมิ้นชันสดตำขี้ดสีและฟอกด้วยส้มมะกรูด มะนาว เมื่อสะอาดดีแล้ว จึงอาบน้ำหอม ทากระเจาะ และเครื่องปรุงอื่นๆ ตามแต่จะหาได้ ถ้าผู้ตายเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือหรือเป็นผู้ทรงคุณธรรม ผู้ที่มาอาบน้ำศพก็ตั้งใจมาสนองคุณด้วยความกตัญญูและมาขอขมาโทษให้พ้นจากเวรกรรม ส่วนบุตรหลานหรือผู้ที่นับถือผู้ตายว่า เป็นผู้ควรบูชา ก็เอาผ้าเช็ดหน้าใหม่ๆ หรือ

นิกผ้าขาวเป็น ๔ เหลี่ยม พิมพ์รูปหน้าและรอยเท้าของผู้ตาย ในเวลาที่ลงขม้นนั้น สำหรับเป็นผ้าประเจียดต่อไป

แต่งตัวศพ

เมื่อได้ทำความสะอาดศพดีแล้ว ก่อนจะมัด เขาทำดังนี้คือ.-

ก. หวีผม การหวีผมศพ บางท่านก็ว่า ต้องหวี ๓ หนเท่านั้น บางท่านก็ว่า ต้องหวีผมกลับไปข้างหน้าซีกหนึ่ง หวีไปข้างหลังซีกหนึ่ง ที่ต้องหวีดังนี้ อธิบายว่า สำหรับคนตายครั้งหนึ่ง สำหรับคนเกิดครั้งหนึ่ง เมื่อหวีแล้วต้องหักหวีออกเป็น ๒ ท่อนข้างทั้งเสีย บางแห่งเขาหักหวีออกเป็น ๓ ท่อน แล้วกล่าวว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” แต่ทางภาคอีสานเขาหวีลงอย่างเดียว ห้ามหวีขึ้น เมื่อหวีแล้วหักหวีเป็น ๒ ท่อนทิ้งเลย

ข. นุ่งผ้าและสวมเสื้อ ใช้ผ้าขาวนุ่งชั้นแรก เอาชายพกไปไว้ข้างหลัง เอาเสื้อขาวสวม เอาทางที่มีดุมไว้ข้างหลัง แล้วเย็บเนาเป็นตะเข็บตั้งแต่แขนมาหาเอวทั้งสองข้าง ที่ทำดังนี้ ได้ความว่า แต่งตัวให้ผีแล้วใช้เสื้อและผ้าถุงอีกสำหรับหนึ่งสวมและนุ่งให้ แต่ทางคุมและชายพกเอาไว้ข้างหน้า กับใช้ผ้าห่มหรือสะพายให้หมายความว่า แต่งตัวให้ไปเกิด การนุ่งผ้าให้แก่ศพซึ่งมีการนุ่งข้างหลังแล้วนุ่งข้างหน้านั้น บางท่านกล่าวว่า ที่ทำเช่นนั้น เมื่อให้พิจารณาว่า สัตว์ที่เกิดมา ย่อมเกิดด้วยทิว และตายด้วยทิว มีวิชาปิดหลังปิดหน้า มีค้นหาเกี่ยวประสานกัน ดังเรียกว่า “ไม้ไผ่” ดังนี้

เสื้อและผ้าถุงนี้ บางทีก็ใช้เสื้อผ้าที่ใช้ตามธรรมดา ไม่ใช่ผ้าขาว แต่ในปัจจุบันนี้เมื่ออาบน้ำและทำความสะอาดแล้ว ก็แต่งตัวนุ่งผ้าสวมเสื้ออย่างปกติแต่ชั้นเดียว แล้ววางนอนไว้บนเตียง ทอดมืออาวไปเพื่อให้ผู้ที่มาอาบน้ำศพรดน้ำที่มือด้วยน้ำหอมพอเป็นพิธีเท่านั้น

ค. เงินใส่ปาก เขาใช้เงินพดด้วงหรือเงินเหรียญจำนวนบาทหนึ่ง ห่อผ้าขาวผูกเชือกไว้หางราวเรียกหนึ่ง หย่อนลงไปปาก การเอาเงินใส่ในปากศพนี้ มีความหมายแตกต่างกันอยู่เป็น ๓ ทาง คือ

๑. เพื่อให้เป็นทางพิจารณาว่า คนเกิดมาแล้วย่อมลุ่มหลงอยู่ด้วยทรัพย์สมบัติ ทะเยอทะยานชวนขายหาเมื่อได้มาแล้วก็อดออมถนอมไว้ไม่ให้จ่ายในทางที่ควร ทรัพย์เช่นนี้เป็นทรัพย์ภายนอก เมื่อตายไปแล้วแม้แต่เขาเอาใส่ปากให้ กินเอาไปไม่ได้ ย่อมเป็นเหยื่อของผู้อื่นทั้งสิ้น ทางที่ถูกเมื่อหาทรัพย์มาได้ในทางที่ชอบแล้ว ก็ควรใช้จ่ายในทางที่ควร เพื่อหาทรัพย์ภายนอกที่หาได้นั้นให้เป็นทรัพย์ภายใน ซึ่งได้แก่ อริยทรัพย์ อริยทรัพย์นี้ เป็นทรัพย์ประเสริฐ จะเป็นงาตามตัวไปใน ภายหน้าได้

๒. ถ้อยตามประเพณี โดยมีเรื่องเล่าว่า มีสามภรรยาคนหนึ่ง อยู่ด้วยกันมา จนแก่ มีทองคำติดตัวอยู่หนึ่งบาท สามภรรยาต่างสัญญากันว่า “ถ้าใครตายก่อน ให้เอาทองคำบาทหนึ่งนี้ใส่ปากไปให้” ต่อมาสามิตายก่อน ภรรยาจึงเอาทองคำใส่ ปากให้สามิ แล้วนำศพไปเผา ไฟได้ไหม้ทองคำนั้นขาดไป คงเหลือเพียง ๓ สิ่ง ครั้งนั้นพระมหากษัตริย์บังเกิดโลกเจตนา จะขอทองคำเรือนละบาทหนึ่ง หญิงม่าย ผู้นั้นจึงไปเก็บทองคำในกองฟอน ซึ่งยังคงเหลืออยู่อีก ๓ สิ่ง มาถวายพระมหา- กษัตริย์ฯ ไม่ทรงรับ จะเอาให้เต็มบาท หญิงม่ายเจ้าของทองคำจึงทูลว่า แต่ก่อน ทองคำนี้เต็มบาท ครั้นสามิตายจึงเอาใส่ปากสามิแล้วเอาไปเผาไฟ ไฟได้ไหม้ทองคำ ขาดไป จึงเหลืออยู่แต่เท่านี้ ขอพระองค์จงเป็นที่พึงแก่สัตว์ผู้ยากเกิด พระมหากษัตริย์ ได้ทรงฟังก็เกิดธรรมสังเวช จึงประกาศเลิกไม่เอาทองคำแก่ราษฎร อาศัยเหตุนี้ ในกาลต่อมา ผู้ที่ไม่มีทองคำถึงบาท จึงได้ใช้เงินใส่ปากศพแทน เป็นประเพณี กระทำกันสืบ ๆ มา

๓. อีกทางหนึ่งกล่าวกันว่า ใส่ไว้เพื่อให้เป็นค่าจ้างแก่สัปเหร่อที่จะนำไปเผา เพราะในครั้งกระโน้นราคาเงินบาทหนึ่ง ได้เป็นค่าจ้างอย่างงามแล้ว และยังได้ผ้าฟ่อน ที่ปกคลุมศพกับของเล็ก ๆ น้อย ๆ ในการเผาศพเป็นพิเศษอีกด้วย

การที่ต้องเอาเงินใส่ไว้ในปากศพ ไม่เอาไว้ในที่อื่น เพราะสะดวกแก่การค้นหา ถ้าไว้ที่อื่น ก็จะหมกปนกับเครื่องขับน้ำเหลืองศพหายได้ หรือถ้าเจ้าภาพจะสัญญา ให้ค่าจ้างภายหลัง โดยไม่ใส่เงินไว้ในปากศพก่อน นากลับสัปเหร่อจะไม่ยอมในเวลา

มัตศพ เพราะเกรงจ้ำภาพจะเกิดการวิดิพรัฏฐาหลัง โดยในสมัยนั้น เงินเป็นของมีค่ามาก บางคนกว่าจะหาได้ถึงบาทหนึ่งเป็นการยาก จึงจำเป็นต้องมีใส่ปากศพไว้ให้เสร็จทีเดียว

ฉ. หมาใส่ในปากศพ สำหรับผู้ที่กินหมาก เมื่อใส่เงินบาทหนึ่งลงไปแล้ว ถ้าผู้ตายยังมีฟันอยู่พอเกี่ยวได้ ก็ใส่หมากเจียนคำหนึ่งกับพลูจิบหนึ่ง หักใส่ลงไปด้วยกัน ถ้าคนตายเป็นคนแก่มีฟันไม่สมบูรณ์ ก็ใช้หมากคำใส่ปากให้ ทั้งนี้ คงได้ความแต่เพียงว่า ผู้ตายเคยชอบกินใส่ปากไปให้พอเป็นธรรมเนียม

ง. ขี้ผึ้งติดหน้าศพ ขี้ผึ้งที่ใช้ใช้ขี้ผึ้งแข็ง บางศพก็ปิดเฉพาะแต่ที่ตากับปาก คือ ทำขี้ผึ้งเป็นแผ่นบางๆ เหมือนแว่นตา สำหรับปิดตาทั้งสองข้างแผ่นหนึ่ง กับอีกแผ่นหนึ่งสำหรับปิดปาก ศพบางแห่งก็ปิดเต็มหน้า คือ ทำขี้ผึ้งเป็นแผ่นแบนติดทั่วทั้งหน้า ปิดไว้เหมือนหน้ากาก ที่ทำดังนี้ บางแห่งเขาก็ปิดทองคำเปลวด้วย ผู้ที่มีทรัพย์บางทีเขาก็ใช้ทองคำเป็นแผ่นทำเป็นหน้ากากปิดหน้าศพ การที่ใช้ขี้ผึ้งหรือทองคำปิดหน้าศพนี้ ได้ความว่า ปิดเพื่อป้องกันความอูจาด เพราะบางศพลิ้มตาก้างปิดไม่ลงบ้าง บางศพอ้าปากบ้าง ทองปิดหน้าศพนั้นเมื่อเผาแล้ว มักเอาไปสร้างเป็นพระพุทธรูป

จ. กรวยดอกไม้รูปเทียน ดอกไม้รูปเทียนนี้ มีรูปดอกหนึ่ง เทียนเล่มหนึ่ง กับดอกไม้ช่อหนึ่ง หรือบางทีก็ใช้ดอกบัวดอกหนึ่ง ใส่ในกรวยใบตองให้ศพประนมมือถือ ได้ความว่า เพื่อจะได้ถือไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

มัตศพ

เมื่อแต่งตัวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ถึงตอนมัตศพ เรียกว่า “ตราสัง” ก่อนตราสัง บางศพเขาทำถุงผ้าขาวสามศัรษะ สามมือ สามเท้าทั้งสองข้างแล้วให้ถือกรวยดอกไม้รูปเทียน เครื่องตราสังใช้ด้ายดิบเส้นขนาดนิ้วก้อย ทำเป็นบ่วงสามคอ เป็นบ่วงแรก กล่าวคาถาว่า “**ปุตติ คีเณ**” คือ ห่วงลูกผูกคอ บ่วงที่ ๒ รักรอบหัวแม่เท้า และข้อเท้าทั้งสองข้างให้ติดกัน กล่าวคาถาว่า “**ชน ปาเท**” คือ ห่วงทรัพย์สินผูกเท้า

บ่วงที่ ๓ รัดรอบหัวแม่มือ และข้อมือทั้งสองให้ติดกันประนมไว้ที่อก กล่าวคาถาว่า “ภริยา หตุเถ” คือ ห่วงภรรยาผูกมือ

การทำบ่วงสวมคอ ผูกมือและเท้าเป็น ๓ บ่วงด้วยกันนั้น มีความหมายผูกเป็นโครง ๔ สุภาพไว้ก็มีดังนี้.-

มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาตลอด	หางไว้
ภริยาเยื้องบ่วงป้อ	รั้งรัด มือนา
สวมบ่วงไครพันได้	จิ้งพันสงสาร

เมื่อเสร็จแล้วห่อด้วยผ้าขาวยาว ๒ ทบ ซายผ้าทั้งสองอยู่ทางศีรษะ ขมวดเป็นก้นหอย แล้วมัดด้วยด้ายดิบขนาดนิ้วมือ มัดขึ้นมาเป็นเปลาะๆ เพื่อกันไม่ให้แก่งขยายตัวได้ในเวลาขึ้นอืด แล้วรัดกับผ้าที่ขมวดเป็นก้นหอยอยู่บนศีรษะให้แน่น เหลือชายเส้นด้ายที่มัดนั้นปล่อยไว้เป็นสายยาวออกมานอกโลงแล้วยกศพนั้นวางลงในโลงให้นอนตะแคง เพื่อว่าเวลาศพแก่งพองขึ้น จะได้ไม่ดันโลงทั้งสองข้างให้แตกหรือแยกออก ทำให้น้ำเหลืองรั่วไหลออกมาได้

โลงและการเบิกโลง

ก. โลง ที่บรรจุศพนั้น ได้ความว่า สมัยเมื่อยังไม่มีเลื่อยใช้ เขาเอาไม้ทั้งท่อนมาขุดเป็นร่องอย่างเรือโคลน มีไม้อุดหัวอุดท้าย แล้วจึงเอาศพบรรจุลงไว้เพื่อกันความอุจาดตา ครั้นต่อมาถึงสมัยที่มีเลื่อยใช้แล้วจึงได้เลื่อยไม้ทั้งต้นออกเป็นแผ่นกระดาน และทำเป็นโลงต่อ เลิกใช้โลงขุดอย่างแต่ก่อนนั้นเสีย ส่วนไม้จะใช้ต่อโลงนั้น ถ้าผู้ที่ป่วยตายตามปกติ เขาใช้โลงต่อด้วยไม้โอ๊กหรือไม้จ๊ว เห็นจะเป็นเพราะเป็นไม้เบา ถึงจะไม่แข็งแรงหน่อยก็ไม่เป็นไร เพราะศพที่บรรจุ ลงไว้นั้นได้ตราสังแล้ว ส่วนศพที่ตายอย่างไม่บริสุทธิ์ไม่ได้ตราสังนั้น เขามักใส่โลงที่ต่อด้วยไม้สัก ดังคำที่เด็ก ๆ มาร้องเล่นว่า “ผีตายโหง ใส่โลงไม้สัก” ฯลฯ การที่นิยมดังนี้ น่าจะเป็นด้วยไม้สักเป็นไม้ที่แข็งแรงและทนทาน ถึงจะเอาลงฝังดินก็ไม่ผุง่าย

แต่เดี๋ยวนี ผู้ตายจะตายอย่างไรก็ช่าง เขาใส่โลงไม้สักกันเป็นพื้น เว้นไว้แต่ผู้ที่ขัดสน และเอาศพไว้น้อยวัน จึงใช้โลงไม้นอกซึ่งจีนเป็นผู้ต่อสำเร็จ ตั้งไว้ขายตามร้านทั่วไป

ข. การเบิกโลง โลงที่บรรจุศพนั้น เมื่อได้ต่อหรือซื้อมาแล้ว สัปเหร่อเป็นผู้ทำพิธีเบิกโลง คือ เอาไม้ไผ่มากรีดโตขนาดนิ้วก้อย ยาวประมาณกรีกหนึ่งผ่าข้างหนึ่งไว้สำหรับคาบกับปากโลง และผ่าปลายอีกข้างหนึ่งสำหรับคาบด้วยสายสิญจน์ ทำดังนี้ ๘ อัน เรียกว่า “ไม้ปากกา” เจ้าภาพศพต้องจัดหากระทงเล็ก ๆ ใส่กิ่งส้าปลาย ๘ กระทง เขียนเล่มเล็ก ๆ ๘ เล่ม (สำหรับทำน้ำมันต์ ๑ เล่ม ใช้ติดปากโลง ๘ เล่ม) ด้วยสายสิญจน์กลุ่มหนึ่ง น้ำสำหรับทำน้ำมันต์ขันหนึ่งกับเงินอีก ๖ สลึง แล้วสัปเหร่อเอาไม้ปากกามาปักเข้ากับปากโลงทางด้านขวา ด้านละ ๔ อัน วางด้วยสายสิญจน์อย่างหย่อน ๆ ให้ปลายปากกาคาบไจจวนรอบ แล้ววางกระทงกิ่งส้าปลายตามปากโลงข้างไม้ปากกานั้น และจุดเทียนด้วยเล่มหนึ่ง จนครบ ๘ กระทง สัปเหร่ออีกคนหนึ่งตั้งพิธีทำน้ำมันต์ธรรณีสาร มีคาถาว่า “สอิโร เม พุทธเทวณฺจาย” เมื่อเสร็จแล้ววกน้ำมันต์ในขันขึ้นเสยผม ๑ ครั้ง แล้วเอาน้ำมันต์มาพรมที่โลงและวกน้ำมันต์เสยผมไปด้วย สัปเหร่ออีกคนหนึ่งหยิบเอาเทียนที่จุดติดปากโลงนั้นมาเล่มหนึ่ง มาจุดด้วยสายสิญจน์ระหว่างช่องปากกานั้นให้ไหม้ขาดทุกช่อง เว้นไว้แต่ช่องด้านสกัดด้านหนึ่ง ซึ่งจะกำหนดให้เป็นหัวโลง สัปเหร่อคนที่พรมน้ำมันต์เสร็จแล้วนั้น ถือพร้าได้มากดลงที่ด้วยสายสิญจน์ระหว่างกลางหัวโลงว่าคาถา “พุทฺธํ ปจฺจุภฺขามิ, ธมฺมํ ปจฺจุภฺขามิ, สงฺฆํ ปจฺจุภฺขามิ.” ครั้นแล้วร้องถามว่า “โลงของใคร ?” พวกเจ้าภาพต้องบอกไปว่า เป็นโลงของภรรยา (ออกชื่อผู้ตาย) หรือถามเองตอบเองก็มี แล้วสัปเหร่อก็เอาพร้าได้สับด้วยสายสิญจน์นั้นลงกับปากโลง ๓ ที คือ สับลงตรงกลางก่อน แล้วสับข้างซ้ายและขวา มีระยะห่างกันราวนิ้วหนึ่งให้ด้วยสายสิญจน์ขาด และล้มปากกาและเทียนที่จุดยังเหลืออยู่ลงในโลง และหยิบกระทงกิ่งส้าปลายโยนทิ้งไป เป็นอันเสร็จพิธีเบิกโลง

การเบิกโลงนี้ มีเรื่องกล่าวมาว่า เมื่อครั้งยังใช้ท่อนไม้มาขุดเป็นโลงนั้น บางแห่งที่หาไม้ขนาดใหญ่ได้ก็เอามาขุดเป็นรางใช้ได้ทีเดียว บางแห่งที่หาไม้ท่อนขนาดใหญ่ไม่ได้ ได้แต่ไม้ท่อนขนาดย่อม เมื่อขุดเป็นรางเสร็จแล้วได้เนื้อที่แคบไม่พอบรรจุศพ จึงจำเป็นต้องเบิกให้กว้างออกไปอย่างเบิกเรือโกสณ เพื่อให้บรรจุศพลงได้ ครั้นต่อมาถึงสมัยใช้โลงต่อด้วยไม้กระดานแล้ว ก็ยังมีการเบิกโลงต่อๆ มา แต่ทำพอเป็นพิธีเท่านั้น

เครื่องประกอบโลง

โลงที่บรรจุศพนั้น เมื่อทำพิธีเบิกเสร็จแล้ว จะต้องมีส่วนประกอบดังนี้ คือ

ก. ฟากหรือฝือก ใช้ทำด้วยไม้ไผ่ขนาดกว้าง ๕ เซนติเมตร ยาวขนาดพอที่จะลงโลงได้ ๑ อัน เกลาข้อและลบเหลี่ยมพอเรียบๆ ถักด้วยหวายให้เรียงติดกันเป็นพื้น เอาผิวขึ้นแล้วมัดติดกับกระบอกล้อมไม้ไผ่ซึ่งทำเป็นหมอนรองยาวเท่าขนาดความกว้างของโลงเป็น ๓ ระยะ เพื่อประสงค์ว่า เมื่อวางฟากหรือฝือกนี้ลงไปโลงแล้ว จะได้ไม่ติดกับพื้นโลงอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งจะได้มีพอบรรจุเครื่องขับน้ำเหลืองข้างใต้ฟากหรือฝือกนั้นได้ การที่มีฝือกนั้น ย่อมสะดวก

๒ ประการ คือ จะยกศพออกจากโลงได้ง่ายอย่างหนึ่ง เวลาเผา ไฟจะได้ลอดขึ้นตามซี่ฝือกไหม้ศพหมดไปได้ง่ายอย่างหนึ่ง

ศพอนาถาที่จะนำไปเผาหรือฝังสดๆ แต่ครั้งก่อนเขาใช้ผ้าห่มนอน ห่อพันเข้าแล้วห่อด้วยฝือกไม้ไผ่ ๑ ซี่ สัปเหร่อ ๒ คน หามหัวท้ายเอาไปวัดโดยไม่ต้องใช้โลง

ในเรื่องนี้ มีคำภาษาเก่าๆ พูดกันเป็นนัยว่า “ผู้นั้นเขานอนฝือก ๑ ซี่” ก็เป็นที่เข้าใจว่า ผู้นั้นตายเสียแล้ว หรืออีกนัยหนึ่ง พูดเป็นเชิงเย้ยหยันกันว่า “ถึงจะถือเนื้อไว้ตัวว่า เป็นคนมั่งมี มียศอำนาจสาสนอย่างไรก็ตาม ก็ลงไม่พ้นนอนฝือก ๑ ซี่ไปได้” ดังนี้ หมายความว่า คนเราเมื่อตายไปแล้ว ถึงจะมั่งมีบรรจุโลงอย่างงดงาม ก็ไม่พ้นที่จะต้องนอนฝือก ๑ ซี่ที่รองกันโลง หรือคนเชื่องใจซึ่งไม่มีโลงใส่ ก็ต้องนอนบนฝือก ๑ ซี่เช่นกัน

ข. ใบตองตานี ๓ ยอด เมื่อวางเปลือกหรือฟากลงไว้ในโลงแล้ว เอาใบตองตานีอย่างงามไม่ให้ใบแตกและตัดอย่างไม่วิหุรวม ๓ ยอด มาปูไว้บนเปลือกหรือฟากแล้ว ปูเสื้อหรือที่นอนลงบนใบตองนั้นอีกทีหนึ่ง ให้มีพร้อมทั้งหมอนหนุน แล้วยกศพวางให้หันอนตะแคง บรรจุเครื่องชันน้ำเหลือง และเครื่องดับกลิ่นเหม็นตามควร เช่น ปูนขาว ใบชา ขมิ้นผง ใบสาเก ใบฝรั่ง ใบบัวหลวง เถ้าแกลบ กระดาษฟาง เป็นต้น บางแห่งใช้ผลฝรั่งสุกวางไว้บนโลง ถือว่า ฝรั่งสุกดับกลิ่นเหม็นเข้าไปไว้ได้

การใช้ใบตองปูนี้ ได้ความว่า ปูไว้เพื่อรองรับน้ำเหลืองไม่ให้ไหลตกไปก้นโลงได้ง่าย แต่การใช้ยอดตองจำกัดเพียง ๓ ยอดนั้น ยังไม่พบหลักฐานกล่าวไว้ในที่ใด เป็นแต่มีผู้เล่าให้ฟังว่า การที่ปูเพียง ๓ ยอด คือ ปูตามยาว ๒ ข้างๆ ละยอด และปูทาบลงกลางอีกยอดหนึ่งพอดีแล้ว ถ้าจะใช้ใบตองน้อยกว่านี้ก็ไม่พอ หรือจะใช้มากกว่านี้ก็เหลือเฟือไป และการใช้ใบตองชนิดที่ตัดไม่วิหุ นั้น โดยเกรงว่าเมื่อตัดไว้หุด้วยแล้ว จะเหลือหางของใบตองสั้นกว่าความยาวของโลงมากไป

ก. บันไดวางหลังโลง เขาใช้ไม้ไผ่จักผูกเป็นขั้นเหมือนบันได ขนาดส่วนยาวและกว้างเท่ากับปากโลงส่วนชั้นนั้น บางท่านว่า มี ๓ ขั้น เปรียบเทียบไว้เป็นปัญหารธรรม คือ หมายถึงภพทั้งสาม และบางท่านก็ว่า มี ๔ ขั้น ดังที่พูดกันว่า “ขั้นถุบันไดผี ขั้นถุบันไดคน” ดังนี้

การทำไม้ไผ่เป็น ๔ ขั้น เรียกว่า “บันไดผี” นี้ ถือกันว่า เพื่อให้ผู้ตายพาดขึ้นไปไหว้พระจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ในเรื่องมหากาลเถระ ท่านกล่าวว่า บันได ๓ ขั้นนั้น เปรียบเหมือนภพทั้งสาม คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ภพทั้งสามนี้ สัตว์ทั้งหลายย่อมเวียนเกิดเวียนตายอยู่ไม่รู้จัก ดูกอนจันและลงบันได ฉะนั้น ต่อเมื่อได้วาสนาบาร์มีแก่กล้าเต็มเปี่ยมดีแล้ว จันได้บรรลุมรรคผลและนิพพานนั้นแหละ จึงจะพ้นจากภพทั้งสามนี้ได้

ส่วนบันได ๔ ขั้นยังไม่ได้พบที่มา น่าจะหมายถึงอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นทางหรือบันไดให้หลุดพ้นจากภพทั้งสามนั้น

ตั้งศพ

เมื่อบรรจุศพลงโลงเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะตั้งศพนั้นไว้ที่บ้านเพื่อบำเพ็ญกุศลที่ดี จะเอาไปตั้งก่ออิฐถือปูนไว้หรือจะฝังก็ดี ตลอดจนตั้งบนเชิงตะกอนเพื่อเผาก็ได้ แต่ว่า ต้องหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ ทั้งนี้ ถือเป็นประเพณีสืบมาโดยมีเรื่องเล่าว่า “เมื่อครั้งพระอิศวรทำพิธีโกนอุกพระจินต (เห็นจะเป็นพระพินนศ) ไม่ได้เชิญพระอังคารให้ไปร่วมพิธี พระอังคารโกรธบันดาลให้มืดมาตัดเศียรพระจินตไปทิ้งในแม่น้ำ พระอิศวรจึงได้ใช้พระเพชฌกูศ (เห็นจะเป็นพระวิศกรกรรม) ไปเอาศีรษะมนุษย์หรือเดียรัจฉาน ที่นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกมาต่อ พระเพชฌกูศจึงไปพบช้าง ๒ เชือกนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก จึงตัดศีรษะมาถวายพระจินต พระจินตจึงมีเศียรเป็นช้าง” ด้วยเหตุนี้ คนเราจึงไม่นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก แม้แต่ทิศใดก็ได้ก็ไม่มีใครนิยมหันศีรษะไปโดยถือกันว่า เป็นเสนียดจัญไร แต่การตั้งศพให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หรือถ้ามีความจำเป็นที่จะตั้งศพให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกไม่ได้ ก็นิยมหันศีรษะไปทางทิศใด ไม่มีตั้งหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกหรือทิศเหนือเลย

ตามไฟหน้าศพ

ผู้ที่ตายในตอนบ่ายหรือเย็น เจ้าภาพจะจัดการบรรจุศพลงโลงในวันนั้นไม่ทัน เอาผ้าคลุมศพไว้ก่อนก็ดีหรือศพที่บรรจุโลงเสร็จแล้ว ตั้งไว้ที่บ้านเพื่อบำเพ็ญกุศลก็ได้ แต่เดิมมาเขาใช้กะลามะพร้าวพร้อมทั้งเนื้อด้วยซีกหนึ่ง และเอาน้ำมันมะพร้าวใส่ไขนวมทองเหลืองร้อยด้ายดินเผาใส่ลอยในน้ำมันมะพร้าว จุดตามไว้ทางปลายเท้าศพ แต่ในกรุงเทพฯ เขามักใช้ขามแทนกะลามะพร้าวบ้าง ตามด้วยตะเกียงลานบ้าง ที่ใช้กะลามะพร้าวเป็นภาชนะตามไฟมีอยู่บ้าง ก็ตามเรียกตามสวนเท่านั้น การใช้กะลามะพร้าวทั้งเนื้อเป็นที่ใส่น้ำมันตามไฟนี้ได้ตามคำบอกเล่าว่า เมื่อยังต้อง

ตั้งศพเพื่อบำเพ็ญกุศลอยู่ที่บ้านหลายวัน ก็ต้องใช้เครื่องตามไฟนี้เรื่อยไป ถ้าจะใช้แต่ตัวกะลามะพร้าวที่ไม่มีเนื้ออยู่ด้วย กะลามะพร้าวอาจจะแห้ง ไฟจะแลบทำให้เกิดไหม้ขึ้นได้ จึงต้องใช้กะลามะพร้าวทั้งเนื้อด้วย ส่วนไฟที่จุดตามไว้นี้ ต้องคอยระวังอย่าให้ดับ ถ้าจะเกิดดับขึ้นด้วยความจำเป็น ก็ต้องรีบจุดใหม่ทันที เหตุที่ต้องตามไฟขึ้นไว้นี้ ท่านอธิบายว่า **“จุดไว้แทนไฟธาตุของผู้ตาย”** แต่บางท่านได้กล่าวว่า แต่เดิมมาพวกเราไม่มีเครื่องไฟที่จะใช้ในเวลาค่ำคืน มีแต่ใช้ไฟจุดกัน ต้องเขยื้อยอยู่เรื่อย ๆ เมื่อมีศพอยู่ภายในบ้านไม่ยอมให้ศพอยู่มืด ๆ เนื่องด้วยกลัว ถ้าจะเอาได้ไปจุดไว้ที่ปลายเท้าศพ คงไม่มีใครรับอาสาไปนั่งเขยื้อยได้ให้ลูกอยู่ได้ตลอดรุ่ง จึงต้องตามไฟด้วยน้ำมันมะพร้าว และใช้กะลามะพร้าวทั้งเนื้อเป็นภาชนะดีกว่าใช้อย่างอื่น

พระสวด

ในระหว่างตั้งศพบำเพ็ญกุศลอยู่ที่บ้านนี้ เวลากลางคืนมีพระภิกษุ ๔ รูป เรียกว่า **“สำรับหนึ่ง”** สวดพระอภิธรรม ก่อนที่จะตั้งต้นสวดนั้น เมื่อเจ้าภาพได้จุดรูปเทียนเสร็จแล้วอาราธนาศีล พระภิกษุผู้มีอาวโสในจำนวน ๔ รูปนั้น เป็นผู้ให้ศีล เมื่อจบแล้วจึงตั้งต้นสวดพระอภิธรรมต่อไป พระภิกษุที่สวดพระอภิธรรมกำหนดให้มี ๔ รูปนั้น เพราะความประสงค์แต่เดิมมาต้องการให้สะดวกแก่เจ้าภาพที่จะถวายสังฆทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย ในเวลาเช้าวันรุ่งขึ้น

การมีสวดพระอภิธรรมหน้าศพนั้น ท่านอธิบายว่า สวดเพื่อให้คนที่ยังเป็นอยู่ฟัง สำหรับจะได้พิจารณาในมรณสติกรรมฐาน ว่าเกิดมาเป็นสังขารร่างกายแล้วย่อมมีความตายเป็นที่สุด จะได้เป็นเครื่องดับความวิปริตทุกข์ถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ให้บรรเทาลง และอีกอย่างหนึ่ง การสวดพระอภิธรรมนั้น ถือกันว่า เหมือนได้สร้างพระอภิธรรมฉลองคุณมารดาตามพระพุทธประเพณี จึงนิยมสวดพระอภิธรรมมากกว่าสวดอย่างอื่น ๆ

เช่นศพ

ระหว่าง ๓ วัน นับตั้งแต่วันตาย ต้องจัดหาข้าวน้ำใส่สำหรับมั่งไว้ข้างโลง วันละ ๒ เวลา คือ เช้าและเย็น เป็นการเช่นศพ เวลาเช่นให้เกาะโลง ๓ ครั้ง บอกศพให้รับประทานอาหาร ถ้าผู้ตายเป็นพ่อก็บอกว่า “พ่อกินข้าว” บอกดังนี้ทุกครั้งไป ตั้งอาหารเช่นรวหัวโม่งหนึ่งจึงยกกลับ การเช่นศพนี้ ถือว่า “สิ่งใดมีอยู่ก็ย่อมคงอยู่ และจะมีอยู่ต่อไป” ผู้ตายขณะเป็นเคยกินอย่างไร เมื่อตายไปก็ต้องกินอย่างนั้น นี่เป็นคติไสยศาสตร์

นำศพออกจากบ้าน

เมื่อจะยกศพลงจากเรือนนำไปวัด มีวิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

ก. ไม่ห้ามศพลอดซ้อ แต่ก่อนมาถึงกันว่า เมื่อผู้ป่วยได้นอนตายอยู่ในห้องใด ก็ตั้งศพมาเผชิญศลินในห้องนั้นตลอดไป ไม่ย้ายศพจากห้องที่ตายไปไว้ห้องอื่น เหมือนอย่างที่ทำกันในปัจจุบันนี้ และเมื่อยกออกจากห้องไปก็ห้ามศพลอดซ้อไปออกทางประตูอีกห้องหนึ่ง บางบ้านที่เป็นเรือนฝากระดานลูกปะกน ถึงกับต้องเปิดฝาออกกระเบะหนึ่ง เพื่อยกศพออกทางนั้นมหาเถรภัยห้ามลงนอกชาน แล้วลงบันไดเรือนไป ทั้งนี้ เห็นจะเป็นเพราะข้อเดียว เกรงว่า เมื่อห้ามศพลอดมา ศีรษะผู้ยกหีบศพอาจจะไปโดนเอาข้อเข่า เขาจึงห้าม

ข. การชักฟากสามซี้ตีหมอน้ำสามใบ เมื่อยกศพออกจากเรือน ต้องชักฟากออก ๓ ซี้ ตีหมอน้ำ ๓ ใบ ซ้อนนี้เป็นปัญหาธรรม ฟาก ๓ ซี้ ได้แก่ ภพ ๓ คือ กามภพ ๑ รูปภพ ๑ อรูปภพ ๑ หมอน้ำ ๓ ใบนั้น ได้แก่วัยทั้ง ๓ คือ ปฐมวัย ๑ มัชฌิมวัย ๑ ปัจฉิมวัย ๑ เหตุด้วยสัตว์ที่เกิดมาจะต้องแตกทำลายไปในวัยทั้งสาม ในวัยใดวัยหนึ่ง จะยืนยงคงอยู่ต่อไปหาได้ไม่

ค. ประตูปา ก่อนจะนำศพออกจากบ้าน ต้องทำประตูปา คือ เอากิ่งไม้สองกิ่งมาปักไว้บนประตูที่จะนำศพออก ผูกปลายจดกัน เมื่อยกศพออกไปแล้ว ก็ถอนกิ่งไม้ทิ้งเสีย การทำทำเช่นนี้ เพื่อจะป้องกันไม่ให้ผีกลับมาเรือนได้อีก เพราะ

เมื่อผีออกไปพ้นประตูบ้านแล้ว เขาก็ถอนกิ่งไม้ขึ้นทิ้งเสีย เมื่อผีกลับมาหาที่สังเกต ไม่ได้ก็จะหลงทางเลยไปที่อื่น อีกนัยหนึ่ง กล่าวเป็นปัญหาธรรมว่า ประตูป่าช้า ใครไปแล้ว ไม่ได้กลับมาเห็นญาติมิตรอีกต่อไป การเป็นที่ปลงธรรมสังเวชยิ่งนัก

ง. ชัดข้าวสาร ขณะศพที่เคลื่อนออกจากบ้าน ต้องชัดข้าวสาร บางทีก็ชัดเกลี้ยงด้วย เวลาชัดเสกกล่าว “**กจจ อมฺมํหิ พุทธํปิต**” (พุทฺธปิตฺติ) ทั้งนี้ เพื่อให้ศพไปสู่สุคติได้ จะได้ไม่มารบกวนคนในบ้านต่อไป

จ. ไม่ชัดทางที่ไป เห็นจะทำเป็นเครื่องหมายให้คนที่จะตามไปภายหลัง ได้สังเกตและตามไปหาที่ไว้ศพ

ฉ. ห้ามไม่ให้ห้ามข้ามนาข้ามสวน การห้ามข้อนี้ ไม่เกี่ยวกับลัทธิหรือศาสนาเลย แต่ห้ามก็โดยเจ้าของนาหรือสวนรังเกียจในการที่นำศพผ่านเข้าไปในเขตที่ดินของเขา หรืออีกอย่างหนึ่ง แกรงว่า จะไปเหยียบต้นข้าวและต้นไม้ของเขาตาย ครั้นนานเข้าผู้ที่ไม่ทราบความหมาย ก็เลยถือเป็นเรื่องผิดกันต่อ ๆ มา และเห็นว่าศพนั้นเป็นอัปมงคล เมื่อผ่านเข้าไปในที่ดินของตน ที่ดินนั้นจะกลายเป็นอัปมงคลไปด้วย

โปรยข้าวตอก

เวลาหามศพไปตามทาง จัดให้มีคนโปรยข้าวตอกไปตลอด ทั้งนี้ เป็นปัญหาธรรมว่า ข้าวตอกไม่งอกได้ฉันใด ผู้ที่ตายไปแล้วก็ฉันนั้น

เผาศพ

เมื่อนำศพไปถึงวัดแล้ว ก็เอาไปตั้งไว้บนศาลา หรือที่สำหรับตั้งศพก่อน เพื่อมีเทศน์มีสวดและบังสุกุลเสร็จแล้วจึงยกขึ้นสู่ที่เผา ก่อนจะเผาต้องนำไปในที่กำบังแล้วเปิดฝาโลงออก และยกศพออกจากโลงวางบนผ้าขาว เอาไม้ดัดตะเชือกตรึงและผ้าที่ห่อศพออก ให้ศพนั้นนอนหงาย เอาผ้าขาวที่รองนั้นพับปิดศพให้เรียบร้อยเอากิ่งไม้มาวางบนศพพอรองผ้าบังสุกุล แล้วเอาผ้าบังสุกุลพาดลงบน

กึ่งไม้นั้นอีกทีหนึ่ง นิมนต์พระสงฆ์มาชักมहाบังสุกุล เมื่อเสร็จแล้วจึงยกศพใส่ลงในโลงและให้ศพนั้นคว่ำหน้าลง ทั้งนี้ ก็เพื่อไม่ให้ศพงอตัวขึ้นมาในเวลาถูกไฟ ถ้าเผาในที่อันอนนทนาย ศพมักจะอตัวเชิดขึ้นได้ โลงนั้นต้องตัดกันโลงให้เป็นช่องสำหรับไฟจะได้ลอดขึ้นไหม้ศพได้แล้วนำโลงศพเวียนเชิงตะกอนจากขวาไปซ้าย ๓ รอบ ในเวลาที่เวียนศพนี้ ผู้ที่เป็นลูกหลานและภรรยา หรือบริวารของผู้ตายทั้งหมด ต้องเดินตามศพ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ เมื่อเวียนครบ ๓ รอบแล้วจึงนำโลงศพขึ้นตั้งเชิงตะกอน และผู้เป็นเจ้าภาพต้องนำเบี่ยงที่เชิงตะกอนให้ตากเลียยกลา เป็นจำนวน ๓๓ เบี่ยง เดียวนี้หาเบี่ยงไม่ได้ก็ต้องใช้สตางค์แทนเบี่ยงจำนวนสตางค์ที่ทั้งนั้นต้องเป็นจำนวนคี่ ต่อจากนี้จึงต้องมະพร้าวให้แตกเอาน้ำล้างหน้าศพ เสร็จแล้วจึงจุดไฟเผา เชื้อเพลิงของใครก็ต้องจุดไฟเอาเอง ห้ามต่อกันเมื่อไฟไหม้ศพขึ้นแล้ว เอาผ้าขาวที่คลุมโลงนั้นโยนข้ามไฟ โยนข้ามไปข้ามมาให้ครบ ๓ ครั้งจึงหยุด ก่อนที่ผู้เผาศพจะกลับบ้าน ต้องชักไฟออกเสีย ๓ ดุ้นก่อนแล้วจึงกลับได้ เมื่อกลับมาถึงบ้านต้องล้างหน้าและอาบน้ำด้วย

อธิบายปัญหากรรม การที่เอามีดตัดเชือกหรือด้ายที่ผูกศพออกนั้น ได้แก่ดวงปัญญา ด้ายนั้น ได้แก่ โลภ โกรธ หลง ต้องตัดด้วยดวงปัญญาจึงจะขาดได้ การที่เอากึ่งไม้วางเหนือศพนั้น เพื่อจะไม่ให้ผ้าที่ทอดบังสุกุลเปื้อนศพที่มีน้ำเหลือง

การที่นิมนต์พระมาชักมहाบังสุกุลนั้น ก็เพื่อให้ท่านมาปลงกรรมฐานและรับศีลนั้นเป็นไทยธรรม จัดเป็นการกุศลส่วนหนึ่ง

การเวียนเชิงตะกอน ๓ รอบนั้น หมายความว่า เมื่อแรกเกิดมานั้นเป็นเด็กและถึงคราวเป็นหนุ่มสาวแล้วก็แปรผันไปอีกจนถึงชรา อันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

การทิ้งเบี่ยงลงที่เชิงตะกอนนั้น เป็นการซื้อที่ให้ผู้ตายอยู่ มีเรื่องเล่ากันว่าเจ้าภาพงานศพไม่ได้ซื้อที่ให้ผู้ตายอยู่ในเวลาเผา เมื่อเผาแล้วผีไม่มีที่อยู่ ก็เที่ยวรบกวนหลอกลอนต่าง ๆ ภายหลังเจ้าภาพได้ซื้อที่ให้ผีแล้วจึงไม่เที่ยวหลอกลอนต่อไปอีก

การที่เอน้ามะพร้าวล้างหน้าศพนั้น เป็นปัญหาธรรมว่า สิ่งสะอาดย่อมล้างสิ่งโสโครก คือ กุศลธรรมย่อมล้างอกุศลธรรม ฉะนี้

การห้ามไม่ให้ต่อไฟกันนั้น ท่านอธิบายว่า ไฟนั้นเป็นของร้อน ถ้าต่อกันก็ติดเนื่องๆ สืบกันไปเหมือนคนผูกเวร เวรย่อมไม่สิ้นสุดลงได้ การที่ท่านไม่ให้ต่อก็คือ ชี้ทางแห่งการระงับเวร

การที่เอาผ้าขาวโยนข้ามไฟ ๓ ครั้งนั้น แสดงถึงการข้ามของร้อนมีรากะ โทสะ โมหะ เป็นมูล ต้องข้ามด้วยธรรมอันเป็นไปในทางบริสุทธิ์ คือ พระอรยมรรค อริยผล และพระนิพพาน เมื่อโยนผ้าไปครบ ๓ หนแล้ว ก็โยนเผาไฟเสียหรือให้ทานไป หรือถวายวัดเป็นผ้าเช็ดเท้าพระสงฆ์

การชักไฟ ๓ ดุ้นนั้น คือ แสดงว่า รากะ โทสะ โมหะ เป็นของร้อน เปรียบเหมือนไฟ ๓ ดุ้นนั้น เมื่อดับรากะ โทสะ โมหะเสียได้แล้ว ก็จะต้องได้รับความสุขคือปราศจากเครื่องร้อนทั้งปวง

อนึ่ง การชักไฟ ๓ ดุ้น ถือเป็นสัญญาณให้ผู้ไปเผากลับได้

ที่ว่าเมื่อมาถึงบ้านให้ล้างหน้าและอาบน้ำนั้น เป็นการรักษานามมัยอย่างดี ถ้ายกขึ้นสู่ปัญหาธรรม ก็คือ ให้ล้างความชั่วด้วยความดีนั่นเอง

บวชน้ำไฟ

ยังมีประเพณีอีกอย่างหนึ่ง คือ ลูกหลานของผู้ตายบวชเป็นเณร หรือเป็นพระในวันเผา เรียกว่า **“บวชน้ำไฟ”** จะบวชช้านานก็มากน้อยไม่จำกัด ตามปรกติมักเป็น ๓ วัน แต่ที่บวชตลอดชีวิตก็มี เป็นการอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย

สวดหน้าไฟ

เวลาเผา นิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรม ๔ รูป อธิบายว่า เพื่อให้เกิดมรณสติ คือ นึกว่า เกิดแล้วต้องตายเป็นธรรมดา

วันเผา

การเผาศพ ข้างขึ้นห้ามเผาคู่ ข้างแรมห้ามเผาคี่ เพราะถือว่า เป็นอัมมงคล เรียกว่า “ผีเผาคน” ต้องเป็นข้างขึ้นเผาคี่ ข้างแรมเผาคู่ เรียกว่า “คนเผาผี” การนับข้างขึ้นนับ ๑ ถึง ๑๕ การนับข้างแรมนับ ๑๖ ถึง ๓๐ เป็นอันว่า แรม ๑ ค่ำ เป็นเลข ๑๖ กลายเป็นวันคู่ แรม ๒ ค่ำ เป็นเลข ๑๗ กลายเป็นวันคี่ การเผาศพในวันคู่ของข้างแรม เท่ากับเป็นวันคี่เหมือนกัน เพื่อให้จำง่าย จึงพูดว่า ข้างขึ้นเผาคี่ ข้างแรมเผาคู่

อธิบายปัญหาธรรมว่า ที่ให้เผาแต่ในวันคี่ก็เพราะความตายเป็นของเฉพาะตัว จะให้ผู้อื่นตายแทนไม่ได้ดังที่พูดกันว่า “มายนคนเดียว ไปคนเดียว” นอกจากนี้ ยังห้ามเผาในวันสุกัร วันพฤหัสบดี และวันพระ เพราะถือว่า วันสุกัร เป็นวันมงคล เป็นวันดี ซื่อบอกว่า สุข ไม่ควรทำให้เป็นทุกข์ เป็นอัมมงคลไป และถือว่า “เผาผี วันสุกัรให้ทุกข์แก่ญาติ” ที่จริงเห็นจะเป็นเพราะสัปเหร่อเขาหยุดงานในวันสุกัร ถ้าจะเผา ก็คงไม่มีใครเผาให้ วันพฤหัสบดีเป็นวันครู ไม่ควรเผา วันพระเป็นวันที่ต้องรักษาศีล ถ้าเผาในวันนั้น เกรงว่า จะทำให้สัตว์ที่อยู่ในศพ หรืออยู่ตามที่เผา ต้องเสียชีวิตไป แต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยจะถือกันแล้ว ถือเสียว่า เผาวันไหนได้ทั้งนั้น ขอให้สะดวกก็แล้วกัน

เดินสามหาบ

เมื่อเผาศพแล้ว วันรุ่งขึ้นเวลาเช้า ก็จัดเครื่องสามหาบไปยังที่เผาศพ ของสามหาบนั่น ก็เป็นเครื่องถวายพระ มีหม้อข้าว เชิงกราน และพริก หอม กระเทียม ฯลฯ อยู่ในสาแหรกข้างหนึ่ง สาแหรกอีกข้างหนึ่ง มีของถวายหวาน และจัดอย่างนี้เหมือนกันทั้งสามหาบ และจัดให้บุตรหลานหรือญาติ ๓ คน เป็นผู้หาบ ๓ หาบเดินเวียนกองฟ่อนคนละ ๓ รอบ เวลาที่เดินนั้นให้คู่กันด้วย ตามวิธีชาวป่า เรียกกันว่า “วู้ๆๆ” คนละ ๓ ครั้ง แล้วจึงนำสามหาบนั่นไปถวายพระ

การที่ทำอย่างนี้ เป็นปัญหาธรรมว่า สัตว์โลกต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในภพทั้งสาม การที่คู่เรียกกันนั้น คือ เรียกผู้ตายให้ตามมาในทางบุญกุศล

แปรรูป

การแปรรูปนั้น ครั้งแรกทำปอกกระดูกนั้นให้เป็นรูปคนนอนหงาย หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก สมมติว่า ตาย แล้วนิมนต์พระมาชักบังสุกุล “ตาย” เสร็จแล้วลบลรูปเดิมเสียทำรูปขึ้นใหม่ ให้เป็นรูปคนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก สมมติว่า เกิดบงรายเจ้าภาพเอาแก้วแหวนเงินทองโปรยลงบนกระดูก และประพรม ด้วยของหอมอีกทีหนึ่ง แล้วจึงนิมนต์พระชักบังสุกุล “เป็น”

เก็บอัฐิ

เมื่อเสร็จจากการบังสุกุลแล้ว ก็เก็บกระดูกไปสักการบูชาบ้าง ไปบรรจุไว้ใน พระเจดีย์บ้าง ตามแต่ความปรารถนา เพื่อบุตรและบิดาหรือวงศ์ญาติระลึกถึง จะได้ ไปยังที่นั้น แล้วนำภาชนะอัฐิใส่ส่วนอัฐิส่งไปให้ตามความกตัญญูตามเวลาที่นิยม กระทำกันสืบ ๆ มา

ทำบุญให้ผู้ตาย

เมื่อจัดการเกี่ยวแก่ศพเรียบร้อยแล้ว ต่อจากนั้นก็ทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน เรียกว่า ทำบุญกุศลทักษิณานุปทาน คือ ทำบุญแผ่กุศลไปให้ผู้ตาย บางครั้ง ก็ทำบุญตรงกับวันครบรอบปีของผู้ตายเป็นประจำปี หรือทำบุญกระดูกในวัน สงกรานต์เป็นต้น ทั้งนี้ ไม่ใช่เรื่องตายตัว สุดแต่ความสะดวกของเจ้าภาพ วิธีทำนั้น จะทำเพียงสังฆทานก็ได้ หรือสวดมนต์เย็นฉันเช้า มีเทศน์แล้วบังสุกุลเท่าอายุ ผู้ตายก็ได้ การสวดมนต์เกี่ยวกับทำบุญให้ผู้ตายไม่ต้องมีด้าย สาย สีบุญจันทร์ และ หม้อน้ำมนต์ การวางสายสีบุญจันทร์และตั้งหม้อน้ำมนต์เขาใช้สำหรับพิธีมงคลเท่านั้น แต่ถ้าจะทำบุญเกี่ยวกับผู้ตาย และการมงคลในเวลาเดียวกัน ก็มีสายสีบุญจันทร์ และ หม้อน้ำมนต์ได้ เช่น ทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ศพที่เผาแล้วและเอากระดูก มาทำบุญและทำบุญกันด้วย เช่นนี้ ก็วางสายสีบุญจันทร์และตั้งหม้อน้ำมนต์ได้ แต่ไม่ควรเอาสายสีบุญจันทร์ไปวางกับที่ใส่กระดูก จะเอาสายสีบุญจันทร์วางกับกระดูกก็ต่อเมื่อถึง เวลาจะบังสุกุลอีกชั้นหนึ่ง การบังสุกุลนั้น คือ พระว่า “อนิจจา วต สุขาวรา จนถึง

เตล่ วูปลิม สู่ซ” เป็นบทปลงสังขารของพระและผู้ที่อยู่ในที่นั้นก็ปลงตามไปด้วย ให้เห็นว่า ร่างกายเป็นของไม่เที่ยง เกิดมาแล้วก็เสื่อมและดับในที่สุดจะมีสุขได้ ก็ต่อเมื่อร่างกายสงบ คือ ไม่มีเกิด ไม่มีดับ นี่เป็นข้อความบทบังสกุล แปลว่า ผ้าที่เปื้อนฝุ่นละอองหรือที่เขาค่อยซักศพ เป็นเรื่องของพระที่จะต้องไปเที่ยวพิจารณาหาตามซากศพแล้วนำมาซักฟอกเป็นผ้านุ่มนวล สมัยนี้พระไม่ต้องลำบากถึงอย่างนั้น เพราะมีผู้ศรัทธานำผ้าที่สะอาดมาวางไว้ที่ข้างศพ หรือวางไว้กับกุญไชงแล้ว พระก็พิจารณาเอาผ้าที่วางไว้ เรียกว่า “ผ้าบังสกุล” พระไปพิจารณาผ้านั้น เรียกว่า “ซักผ้าบังสกุล” ซึ่งเรียกกันติดมาจนบัดนี้

การทำบุญให้ผู้ตายนี้ ตามตำนานว่า มีมาแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ใหม่ๆ เสด็จไปเมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารถวายทานแก่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน วันแรกไม่ได้อุทิศผลให้แก่ใครๆ พระประยูรญาติที่วายชนม์ไปแล้ว เมื่อไม่ได้รับผลก็พากันมาสำแดงกายร้องทุกข์ในเวลากลางคืน วันที่ ๒ พระเจ้าพิมพิสารถวายทานอีก ทรงอุทิศผลทานให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว พวกเหล่านั้นก็มาปรากฏให้พระเจ้าพิมพิสารเห็นว่า ได้รับผลพ้นจากความลำบากแล้ว มีเรื่องเป็นมาอย่างนี้ จึงเป็นประเพณีทำบุญให้ผู้ตายตลอดมาจนบัดนี้ อีกเรื่องหนึ่งปรากฏในกัมภีร์พระธรรมบทว่า ลูกสาวเศรษฐีคนหนึ่ง หนีตามผู้ชายไป พ่อเข้าใจว่าลูกสาวตาย จึงทำบุญอุทิศไปให้เป็นประเพณีเนื่องมาอย่างนี้.

พิธีกรวดน้ำ

ทุก ๆ ปีที่ เจ้าภาพต้องเตรียมน้ำไว้สำหรับกรวดน้ำในเมื่อเสร็จพิธีแล้ว พอพระว่า “ขอ” ก็เริ่มกรวดน้ำลงกับพื้นดิน หรือภาชนะสำหรับรองน้ำ การเทน้ำ ขณะกรวดนั้นเขาถือกันนัก ไม่ให้หยดตัว ๆ หรือภาชนะต้องทำให้เป็นสาย ติดกันไปให้พอดีกับพระว่า “ขอ” จบ น้ำก็หมดพอดี ถ้าสำหรับว่าขณะกรวดน้ำนั้น ท่านแต่งเป็นภาษาบาลีไว้ว่าดังนี้.

ยงกิญจิ กุสลํ กมมํ

กบยณ วาจา मनसा

ये सत्ता सत्त्वो नो दुःखे

कत् पुण्यफलं नयन्

ये तं कत् सुवित्तं

ये ज तत्तु न खाननुति

सत्त्व लोको भि ये सत्ता

मनुष्य गोचरे सत्त्व

कत्तु पुण्यं किरियं मम,

दिवा से सुकत् कत्.

ये ज सत्ता असत्त्वो न,

सत्त्व ภาत् ภาวนत् ते.

กิณนํ पुณ्यผลํ มया,

เทวา กนฺตวา นิเวทฺ.

ชีวิตตารหาเรตฺตา,

ลภนฺตุ มม เจตฺตาติ.

คำแปล

การกระทำที่เป็นกุศลกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสัตว์จะพึงกระทำด้วย กาย วาจา และใจ อันเป็นเหตุให้ไปเกิดในไตรภพสถานโดยง่าย เราได้ทำแล้ว สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ทั้งที่มีสัญญา และไม่มีสัญญา ขอสัตว์ทั้งหลาย ทั้งปางเหล่านั้น จงเป็นผู้มีส่วนได้รับผลบุญที่เราทำแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่รู้แล้วว่า เราให้ส่วนบุญ ก็จงรับส่วนบุญนั้น ที่ยังไม่รู้ขอให้เทพยดาจงช่วยไปบอกให้รู้ สัตว์ทั้งหลายในโลกที่เลี้ยงชีวิตด้วยอาหาร ขอจงได้อาหารที่ชอบใจ ด้วยจิตอุทิศให้ของเราเถิด

ถ้าจะไม่ว่าเป็นภาษาบาลีจะตั้งจิตนึกเอาเองก็ได้ จะอุทิศส่วนบุญให้ใคร ก็เจาะจงให้ผู้นั้น หรือจะให้ทั่ว ๆ ไปตามรูปความในบท “ยงฺกิญฺจิ” นั้น แต่ที่ใช้กันโดยมากกว่าดังนี้.-

อิทํ เม ฌาตীনํ โหตุ, สุขิตา โหนตุ ฌาตโย. แปลว่า “ขอผลทานนี้ จงสำเร็จ แก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอญาติทั้งหลายจงมีความสุข” เพียงเท่านั้นก็ได้ชื่อว่า กรวดน้ำ

การกรวดน้ำน่าจะมามีมาก่อนพุทธกาล เพราะมีชาดกต่างๆ เช่น มหาเวสสันดร-ชาดก ปรากฏว่า พระเวสสันดรบริจาคนครครั้งใด ก็ทรงหลั่งน้ำอุทกธาราให้ตกเหนือปถพีทุกครั้ง จนถึงกับถือกันมาว่า น้ำที่หลั่งลงไปนั้น ไปรวมอยู่ที่มวยผมของนางธรรณิ คือ นางแผ่นดิน ขณะเมื่อมารผจญพระพุทธเจ้า ก็รื้อนถึงนางธรรณิต้องขึ้นมาช่วย แล้วบีบน้ำออกจากมวยผม จนน้ำท่วมพวกมารพ่ายแพ้ไป ดังภาพปรากฏในเรื่อง พระพุทธเจ้าผจญมารในที่ต่าง ๆ หรือภาพนางธรรณิบีบมวยผมข้างสะพานผ่านพิภพลีลา นั้น น้ำที่มวยผมนางธรรณินั้น เขาถือว่า เป็นน้ำที่พระพุทธองค์ทรงหลั่งในการบำเพ็ญทุกครั้ง เมื่อยังเสวยพระชาติก่อน ๆ

อนึ่ง ในสมัยพุทธกาล ก็ปรากฏว่า ได้มีการกรวดน้ำ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร ถวายทานแก่พระสงฆ์ ก็ทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป ดังนี้ การกรวดน้ำจึงถือเป็นประเพณีทำสืบ ๆ กันมา ความมุ่งหมายของการกรวดน้ำ มีอยู่ ๓ ประการ คือ.-

๑. เป็นการแสดงกริยาขกให้ เช่น ของที่ใหญ่โตเกินไปไม่สามารถที่จะหยิบยกให้ได้ ก็ใช้หลั่งน้ำใส่มือผู้รับ หรือหลั่งลงบนแผ่นดิน ดังที่พระเวสสันดรพระราชทานข้างเผือกแก่พราหมณ์ ก็ทรงหลั่งน้ำลงบนมือพราหมณ์เป็นต้น

๒. เป็นการตั้งความปรารถนา ขอให้ผลบุญที่ทำไปอำนวยให้ประสบผล
ที่ประสงค์ สมกับที่พระอนุโมทนาว่า “ยถา วาริวหา” แปลว่า “ขอให้ความปรารถนา
จงเต็มบริบูรณ์เหมือนน้ำที่เต็มฝั่ง”

๓. เป็นการแผ่กุศลที่ตนทำให้แก่ญาติมิตร และสัตว์ทั้งหลายไม่เลือกหน้า
ได้ชื่อว่า เป็นผู้ไม่ตระหนี่ในบุญกุศล นับเข้าในวิธีทำบุญได้อีกประการหนึ่ง เรียกว่า
“ปัตติทานมัย” บุญสำเร็จด้วยการแผ่ส่วนบุญ.

พิธีอนุโมทนา

การทำบุญทุกชนิด เมื่อเสร็จพิธีแล้ว พระกือนุโมทนา คำว่า “อนุโมทนา” แปลว่า “ความยินดีด้วย พลอยยินดีด้วย ความพอใจ ความชอบใจ การให้ศีล ให้พร” การอนุโมทนามี ๒ อย่าง คือ.—

๑. อนุโมทนาตามปกติ

๒. อนุโมทนาตามกาลพิเศษ

อนุโมทนาตามปกติ นั้น ได้แก่ อนุโมทนาซึ่งท่านผู้เป็นหัวหน้าสงฆ์ เริ่มนำขึ้นดังนี้

ยถา วาริวหา ปุรา

เอวเมว อโธ ทินนํ

อิจฺจิตํ ปตฺติตํ ตุมหํ

สพฺเพ ปุเรนฺตุ สกฺกปฺปา

ปริปุเรนฺติ สาครํ,

เปตานิ อฺปกปฺปติ.

จิปฺปเมว สมฺมชฺชตฺ,

จฺนฺโท ปณฺณโรโส ยถา.

มณฺโฬ โขติโรโส ยถา.

รับพร้อมกัน

สพฺพีติโย วิวชฺชนฺตุ

มา เต ภวตฺวณฺตรโย

อภิวาทนสฺลิสฺส

จตฺตาริ ธมฺมา วชฺชมนฺติ

สพฺพโรโก วินฺตฺสตุ,

สุขี ทัชฌายฺโก ภว.

นิจฺจํ วุฑฺฒาปจายิโน,

อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ.

คำแปลบท “ยถา” ทานที่ท่านอุทิศให้แล้วแต่โลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่ผู้ที่ ละโลกนี้ไปแล้วได้ เหมือนห้วงน้ำที่เต็ม ย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยม ฉะนั้น ขอผลที่ท่านปรารถนา ตั้งใจ จงสำเร็จโดยเร็วพลัน

ขอความดำรงทั้งปวงจงบริบูรณ์ เหมือนพระจันทร์วันเพ็ญ เหมือนแก้วมณี อันสว่างไสวควรยินดี ฉะนั้น

คำแปลบท “สหุหิ” ความเจริญรุ่งเรืองจงปราศจากไป โรคทั้งปวงจงพินาศไป
อันตรายจงอย่ามีแก่ท่าน ขอท่านจงมีความสุข มีอายุยืน

ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ บ่อมหิเรญญแก่บุคคลผู้มี
ปรกติกราบไหว้ มีปรกติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่เป็นนิตย์

อนุโมทนาตามกาลพิเศษ นั้น แล้วแต่รูปของพิธี ถ้าเป็นพิธีเกี่ยวกับการมงคล
ทั่วไป พระท่านก็อนุโมทนาด้วยบท ชื่อว่า “มงคลจักรวาลน้อย” ว่าดังนี้.

สหุพพุทธานุภาเวน, สหุพพมมานุภาเวน, สหุพพสงฆานุภาเวน, พุทธรตน์,
ขมมรตน์, สงฆรตน์, ติณณํ รตนาํ อานุภาเวน, จตฺราสํสํสํสธมมกฺขนฺธา-
นุภาเวน, ปิฎกตฺตฺยานุภาเวน, ชินสาวกานุภาเวน,

ฯลฯ

สิริ อายุ จ วัฒน จ

โลกํ วุฑฺฒิ จ ยสฺวา,

สฺตวสฺสา จ อายุ จ

ชีวสิทฺธิ กฺวานฺตุ เต.

คำแปล

ด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งปวง ด้วยอานุภาพของพระธรรมทั้งปวง
ด้วยอานุภาพของพระสงฆ์ทั้งปวง ด้วยอานุภาพแห่งรัตนะ ๓ คือ พุทธรัตตะ
ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ด้วยอานุภาพแห่งพระธรรมชั้นที่ ๘๔,๐๐๐ ด้วยอานุภาพ
แห่งพระไตรปิฎก ด้วยอานุภาพแห่งพระสาวกของพระพุทธเจ้า ขอโรคภัย อันตราย
อุบาทว์ นิमितร้าย อวมงคลทั้งหลาย ของท่านจงพินาศไป

ความเจริญอายุ ความเจริญทรัพย์ ความเจริญสิริ ความเจริญยศ ความเจริญ
กำลัง ความเจริญวรรณะ ความเจริญสุข จงมี (แก่ท่าน) ในกาลทุกเมื่อ

ทุกข์ โรค ภัย และเวรทั้งหลาย ความโศก ศัตรูและอุบาทว์ทั้งหลาย ทั้ง
อันตรายทั้งหลายไม่น้อยจงพินาศไปด้วยเดช

ความชนะ ความสำเร็จ ทรัพย์ ลาภ ความสวัสดิ์ ความมีโชค ความสุข กำลัง
สิริ อายุ วรรณะ โภคะ ความเจริญ ความเป็นผู้มียศ และอายุยืน ๑๐๐ ปี อีกทั้งความ
สำเร็จในชีวิต จงมีแก่ท่าน

ถ้าเป็นพิธีเกี่ยวกับถวายทานตามกาลเวลาที่กำหนด เช่น ถวายผ้าอาบน้าฝน ถวายผ้าจ่านำพรรษา ทอดกฐิน เป็นต้น ท่านก็อนุโมทนาด้วยบท “กาลทานสุดต-
กาลา” คือ กาลาอนุโมทนาตามกาล ว่าดังนี้.—

กาเล ททนต์ สปฺณฺญา

วทณฺญู วิตมฺจุฉรรา,

กาเลน ทินฺนํ อริเยสุ

อุชฺฌฺเตสุ ตาทิสฺ.

ฯป๑

ตสฺมา ทท อปฺปฏิวานจิตฺโต

ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ,

ปฺณฺณานิ ปฺรโลคสมิ

ปติฏฺฐา โหนฺติ ปาณินฺนติ.

คำแปล

ทายกเหล่าใดมีปัญญา รู้จักพูด ปราศจากความตระหนี่ มีความเลื่อมใสใน พระอริยเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ซื้อตรงกองที่ ถวายทานตามกาลสมัยนิยม ทักขิณา ของทายกนั้นย่อมมีผลไพบูลย์

ชนเหล่าใดพลอยอนุโมทนาก็ดี ช่วยทำการชวนชวนในทานนั้นด้วยก็ดี ทักขิณาของเขามีได้บกพร่องไปด้วยเหตุนั้น ชนแม้เหล่านั้นก็ย่อมมีส่วนบุญด้วย

เพราะฉะนั้น ทายกไม่ควรทอดอวย ถวายทานในที่ใดมีผลมาก ควรถวาย ในที่นั้น บุญย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า ฉะนั้น

ถ้าเป็นพิธีเกี่ยวกับทำบุญอายุ ทำบุญวันเกิด ท่านก็อนุโมทนาด้วยบท “โภชนทานุโมทนากาลา” คือ กาลาอนุโมทนาการถวายโภชนะ ว่าดังนี้.—

อายุโท พลโท ธีโร

วณฺณโท ปฏฺิภาณโท,

สุขุสฺส ทาตา เมธาวิ

สุภํ โส อธิกฺจฉติ.

อายุํ ทตฺวา พลํ วณฺณํ

สุขุณฺจ ปฏฺิภาณโท,

ทิจฺฌายฺ ยสฺวา โหติ

ยตฺถ ยตฺตูปปชฺชตีติ.

คำแปล

ผู้มีปัญญา ให้อายุ ให้กำลัง ให้วรรณะ ให้ปฏิภาณ ให้ความสุข ย่อมได้
ประสบสุข

บุคคลให้อายุ กำลัง วรรณะ สุขะ และปฏิภาณ บังเกิดในที่ใด ๆ ย่อมมี
อายุยืน มียศ ในที่นั้น ๆ ดังนี้

ถ้าเป็นพิธีเกี่ยวกับถวายทานทั่วไป ท่านก่อนโมทนาด้วยบท “อภุคป
ปสาทสตุตถกา” คือ ถวายอนุโมทนาทานทั่วไป ของทวยชนผู้มีความเลื่อมใสใน
พระรัตนตรัยอันเลิศ ว่าดังนี้.-

อภุคโต เว ปสนุนานํ

อภุคํ ฐมมํ วิหันทํ,

อภุเก พุทฺเธ ปสนุนานํ

ทกฺขิณฺณฺยเย อนุตฺตร.

ฯลฯ

อภุคสุส ทตฺตา เมธวี

อภุคฐมฺมสมาหิโต,

เทวญฺโโต มนุสฺโส วา

อภุคปฺปตฺโต ปโมทสฺสิติ.

คำแปล

เมื่อบุคคลรู้จักกรรมอันเลิศ เลื่อมใสโดยความเป็นของเลิศ เลื่อมใสใน
พระพุทธเจ้าผู้เลิศ ผู้เป็นทักขิณฺณฺยบุคคลยอดเยี่ยม เลื่อมใสในพระธรรมอันเลิศ
ซึ่งเป็นธรรมปราศจากโรค และสงบระงับเป็นสุข เลื่อมใสในพระสงฆ์ผู้เลิศ ผู้เป็น
เนืองนาบุญยอดเยี่ยม ได้ถวายทานในท่านผู้เลิศนั้น บุญอันเลิศก็ย่อมเจริญ อายุ
วรรณะ ที่เลิศ และยศ เกียรติ สุข กำลัง ที่เลิศย่อมเจริญ

ผู้มีปัญญาตั้งมั่นในกรรมอันเลิศแล้ว ให้ทานแก่ท่านผู้เลิศ จะไปเกิดเป็น
เทวดาหรือมนุษย์ก็ตาม ย่อมถึงความเป็นผู้เลิศ รื่นเริงบันเทิงอยู่ ดังนี้

ถ้าเป็นพิธีเกี่ยวกับถวายเสนาสนะ เช่น กุฏิ วิหาร เป็นต้น ท่านก่อนโมทนา
ด้วยบท “วิหารทานกา” คือ ถวายอนุโมทนาการถวายที่อยู่ ว่าดังนี้.-

สัตว์ อุณห์ ปฏิหนติ
สิริสเป จ มกเส

ตโต วาพมิกานิ จ,
สิริเร จาปี วุญจิโย.

ฯเปฯ

เต ตสฺส ธมฺมํ เทเสนติ
ยํ โส ธมฺมมิธฺยาย

สพฺพทุกฺขาปฺนุทนํ.
ปรีนิพฺพาตฺยนาสวติ.

คำแปล

เสนาสนะย่อมป้องกันเย็น ร้อน สัตว์ร้าย งู ยุง น้ำค้าง และฝน
ลมและแดดอันกล้าเกิดขึ้นแล้ว ย่อมบรรเทาไป
การถวายที่อยู่แก่สงฆ์ เพื่อหลีกเลี่ยงอยู่ เพื่อความสุข เพื่อเจริญงาน และ
เพื่อเจริญวิปัสสนา พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่า เป็นทานเลิศ
เพราะฉะนั้น คนผู้ฉลาด เมื่อมองเห็นประโยชน์ตน พึงสร้างที่อยู่อันร่มเย็น
ให้แก่ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพหูสูตอยู่เถิด
อนึ่ง พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า เสนาสนะ แก่ท่านเหล่านั้น ด้วยน้ำใจอันเต็มมือ
ในทานผู้ซื้อตรง

ท่านเหล่านั้นย่อมจะแสดงธรรม อันเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งหมด ซึ่งเมื่อ
เขาได้รู้แล้วจะเป็นผู้สิ้นอาสวะ ถึงพระนิพพาน ฉะนั้น

ถ้าเป็นพิธีเกี่ยวกับทำบุญบ้าน ท่านก็อนุโมทนาด้วยบท “เทวตาทิสฺส-
ทกฺขิณานุโมทนาภาตา” คือ คาถาอนุโมทนาทักษิณาทานอุทิศเทวตา ว่าดังนี้.-

ยสฺมึ ปเทเส กปฺปปติ
สีลวนฺเตตฺถ โกเชตฺวา
ยา ตตฺถ เทวตา อาสุ
ตา ปุชิตา ปุชยนฺติ
ตโต นํ อนุกมฺปยนฺติ
เทวตานุกมฺปิโต โปโส

วาสํ ปณฺจิตฺตาทิโย,
สณฺณเต พุรฺหมจาริโน.
ตาสํ ทกฺขิณมาทิสฺ,
มานิตา มานยนฺติ น.
มาตา ปุตฺตวํ โอรสํ,
สทา ภทฺรานิ ปสฺสตีติ.

คำแปล

ชาติคนฉลาดอยู่ในประเทศใด พึ่งเชิญท่านผู้มีศีล มีความสำรวมระวัง
ประพฤติกกรรมประเสริฐมาเลี้ยงดูกันในที่นั้น เนิ่งอุทิศทักษิณาทนแก่เทวดาซึ่ง
สิงสถิตอยู่ ณ ที่นั้นด้วย

เทวดาที่ได้รับบูชาแล้ว ย่อมบูชาตอบ ที่ได้รับความนับถือแล้ว ย่อม
นับถือตอบ ย่อมอนุเคราะห์เขาคุณมารดาอนุเคราะห์บุตรอันเกิดแต่อก ฉะนั้น

คนที่เทวดาอนุเคราะห์ ย่อมประสบความเจริญทุกเมื่อ ฉะนั้น

ถ้าเป็นพิธีเกี่ยวกับถวายยานพาหนะ เช่น เรือ และรถ เป็นต้น ท่านก็
อนุโมทนาด้วยบท “ยานทานานุโมทนาภาตา” คือ ถวายอนุโมทนาถนอมยาน
ว่าดังนี้.—

อนัน ปาน วุตถิ ยาน
เสขยาวสถิ ปทีปโย

มาลาคนธ วิเลปน,
ทานาวุตถิ อิม ทส.

ฯลฯ

สัทธิมตถุ สัทธิมตถุ
เอตตฺมึ รตนตฺยตฺมึ

สัทธิมตถุ อิทํ ผล,
สมุปสาทนเจตโส.

คำแปล

ทานวัตถุมี ๑๐ อย่าง คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้
ที่นอน ที่พักอาศัย ประทีป

ผู้ให้อาหารชื่อว่าให้กำลัง ผู้ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ผู้ให้ยานชื่อว่าให้ความสุข
ผู้ให้ประทีปชื่อว่าให้จักขุ

ผู้ให้ของที่พอใจ ย่อมได้ของที่พอใจ ผู้ให้วัตถุอันเลิศ ย่อมได้วัตถุอันเลิศ
ผู้ให้ของดี ย่อมได้ของดี ผู้ให้ฐานะอันประเสริฐ ย่อมเข้าถึงฐานะอันประเสริฐ

คนใดให้ของเลิศ ให้ของดี ให้ฐานะอันประเสริฐ คนนั้นจะเกิดในที่ใด ๆ
ย่อมมีอายุยืน มียศในที่นั้น ๆ

ด้วยสัจจาจาภาษิตนี้ ขอความสวัสดิ์ และความสุขอันเกิดจากความไม่มีโรค และอนามยตี จงมี (แก่ท่านทั้งหลาย) ตลอดไป

ขอผลแห่งจิตที่เลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จ จงเป็นผลสำเร็จ

ถ้าเป็นพิธีเกี่ยวกับทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ที่ล่วงลับไปนานแล้ว ท่านก็อนุโมทนาด้วยบท “อาทิสุตตคาถา” คือ คาถาอนุโมทนาบุญที่ผู้ทำยึดไว้ได้แล้ว ว่าดังนี้.-

ภุตตา โภกา ภตา ภจจา วิติณณา อปทาสุ เม,
อุทฺธกฺคา ทกฺขิณนา ทินฺนา อโธ ปญฺจ พลี กตา.

ฯลฯ

เอตํ อนุสฺสวํ มจฺโจ อริยธมฺเม จิตฺโต นโร,
อิเชว นํ ปตฺสฺสนฺติ เปจฺจ สกฺเข ปโมทตฺติ.

คำแปล

โภคะทั้งหลายเราได้บริโภคแล้ว บุคคลที่ควรเลี้ยงเราได้เลี้ยงแล้ว อันตรายทั้งหลายเราได้ข้ามพ้นไปแล้ว ทักขิณามีผลเจริญเราได้ให้แล้ว

อนึ่ง พลี ๕ ประการ (ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ ๑ อติถิพลี ต้อนรับแขก ๑ ปุพฺพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ๑ ราชพลี ถวายเป็นหลวง มีเสียอากรเป็นต้น ๑ เทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา ๑) เราได้ทำแล้ว ท่านผู้มีศีลสำรวมดี ประพฤติพรหมจรรย์ เราได้บำรุงแล้ว บัณฑิตผู้ครองเรือนปรารถนาโภคะเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์นั้นเราได้บรรลุแล้ว กรรมที่ไม่เดือดร้อนในภายหลัง เราได้ทำแล้ว

บุคคลเมื่อระลึกถึงคุณข้อนี้ ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยธรรม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลนั้น ในโลกนี้

บุคคลนั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ ฉะนี้

ถ้าเป็นพิธีทำบุญอุทิศให้ผู้ตายใหม่ ๆ ท่านก็อนุโมทนาด้วยบท “ติโรกฺข-ทกฺขณาทคาถา” คือ คาถาอนุโมทนาการทำบุญอุทิศถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ว่าดังนี้.-

อทาสี เม อทาสี เม
เปตานัน ทกขินัน ททท

ฉาติมิตดา สวา จ เม,
ปุพเพ กตมณฺุสฺสรี.

ฯปะฯ

โส ฉาติมฺโหม จ อัย นิทสฺสีโต,
เปตาน ปุชา จ กตา อุพารา,
พลญจ ภิกฺขุณณฺุปปทินฺนํ,
ตุมเหหิ ปญฺญํ ปสฺสํ อนนฺุปกนฺุติ.

คำแปล

บุคคลเมื่อระลึกถึงอุปการะที่ท่านได้ทำแก่ตนไว้ในกาลก่อนว่า ผู้นี้ได้ให้
สิ่งนี้แก่เรา ได้ทำกิจของเราเป็นญาติมิตรสหายของเรา ดังนี้แล้ว ควรให้ทักษิณ
ทานแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

การร้องไห้ก็ดี การเศร้าโศกก็ดี การรำไรรำพันถึงอย่างอื่นก็ดี ไม่ควรทำทีเดียว
เพราะว่า การร้องไห้เป็นต้นนั้น ไม่เป็นประโยชน์แก่ญาติทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว
(ถึงจะร้องไห้เศร้าโศกรำพันถึง) ญาติทั้งหลายก็คงดำรงอยู่อย่างนั้น

ก็ทักษิณาทานที่ท่านให้แล้วนี้แล ตั้งไว้ดีแล้วในสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์
แก่ผู้ล่วงลับไป ตลอดกาลนานตามฐานะ

ญาติธรรมนี้ ท่านได้แสดงให้ปรากฏแล้ว และการบูชาอันยิ่ง ท่านก็ได้
ทำแล้ว แก่ญาติทั้งหลายผู้ล่วงลับไป ทั้งท่านชื่อว่าเพิ่มกำลังให้แก่ภิกษุทั้งหลายแล้ว
ท่านชวนชาวบุญมีประมาณไม่น้อย ฉะนี้

ถ้าเป็นพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ท่านก็อนุโมทนาด้วยบท “สจฺจนวิธฺยานุ-
รูปคาลา” คือ กาลาสำหรับอนุโมทนาในพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ว่าดังนี้.—

สจฺจํ เว อมตา วาจา

เอส รมฺโหม สนนฺุติโน,

สจฺเจ อตุเถ จ รมฺเม จ

อรุ สนฺุติ ปตฺติจฺจิตา.

ฯปะฯ

อัญม อนุเลปี ปุจฉสุ
ยทิ สจจา ทมา จาคา

ปฏ สมณพราหมณ,
ขนุตยา ภิชโย น วิหตตี.

คำแปล

ความจริงแลเป็นคำไม่ตาย ชรรมนี่เป็นของเก่า คนดีทั้งหลายดำรงอยู่แล้ว ในความสัตย์ ทั้งที่เป็นอรรถเป็นธรรม ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจอันประเสริฐ ของบุรุษในโลก ชรรมนั้นบุคคลประพฤติดีแล้วนำสุขมาให้ความจริงนั้นแหละเป็น รสอร่อยกว่ารสทั้งหลาย นักปราชญ์กล่าวชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่า ประเสริฐสุด เมื่อบุคคลเชื่อต่อการบรรลुพระนิพพานอันเป็นธรรมของพระอรหันต์ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา บุคคลผู้ไม่ประมาณ ใคร่ครวญ ทำการอันสมควร มีฐานะ มีความขยัน ย่อมได้ทรัพย์ บุคคลย่อมได้เกียรติเพราะความสัตย์ ผู้ให้ย่อมผูกพันมิตรทั้งหลาย ไว้ได้

ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ คือ สัจจะ (ความจริง) ทมะ (ความข่มใจ) ชิตี (ความตั้งมั่น) จาคะ (การเสียสละ) มีอยู่แก่บุคคลซึ่งเป็นผู้มีศรัทธาอยู่ครองเรือน บุคคลนั้นจะละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก

ถ้าธรรมในโลกนี้จะมียิ่งไปกว่าสัจจะ ทมะ จาคะ ขันติ เชิญท่านลองถาม สมณพราหมณ์แม้พวกอื่นเป็นอันมากดู

พิธีอนุโมทนาที่ได้รวบรวมมากล่าวไว้นี้ ย่อมได้ฟังกันเสมอในพิธีต่าง ๆ สำหรับอนุโมทนาตามปกติคือ “ยथा” และ “สัพพี” ต้องมีทุกเรื่องไป ส่วนบท อนุโมทนาตามกาลพิเศษนั้น แล้วแต่รูปของพิธีที่ทำดังได้บอกไว้แล้ว และตอน สุดท้ายก็มีบทต่อไปนี้ทุกพิธีไป

ภวตุ สัพพมงคล
 สัพพพุทธานุภาเวน
 ภวตุ สัพพมงคล
 สัพพธมมานุภาเวน
 ภวตุ สัพพมงคล
 สัพพสงฆานุภาเวน

รทฺขณฺตุ สัพพเทวตา,
 สทา โสตุถิ ภวนฺตุ เต.
 รทฺขณฺตุ สัพพเทวตา,
 สทา โสตุถิ ภวนฺตุ เต.
 รทฺขณฺตุ สัพพเทวตา,
 สทา โสตุถิ ภวนฺตุ เต.

ประเพณี

ประเพณี เป็นเรื่องของพิธีการที่ปฏิบัติกันสืบ ๆ มา มีเปลี่ยนแปลงแก้ไขบ้าง คงไว้บ้าง ประเพณีย่อมแสดงถึงสัญลักษณ์ของชาติ ไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ต้องมี ประเพณีประจำชาติของตน ซึ่งจำแนกออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. จารีตประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่สังคมถือว่า ถ้าใครฝ่าฝืนงดเว้นไม่ทำตาม ก็เป็นผิด

๒. ขนบประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่สังคมตั้งขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนไว้ แล้วปฏิบัติกันสืบต่อมา

๓. ธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ ประเพณีที่เป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ใครจะ ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ ไม่ถือว่า ผิดศีลผิดธรรม เป็นแต่เพียงนิยมกันว่า มีคนประพฤติ มิได้วางไว้เป็นระเบียบแบบแผน เป็นแต่เห็นดีเห็นควรแล้วก็ปฏิบัติกันต่อ ๆ มา

ประเพณีทั้งสามประการนี้ เป็นประเพณีที่คลุมประเพณีทั้งหมดที่มีอยู่ จะได้พูดถึงประเพณีเป็นกลาง ๆ ซึ่งปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน ประเพณีกลาง ๆ นี้ ให้ชื่อว่า “จารีตของคนไทย” ซึ่งแบ่งออกเป็น จารีตประจำวัย จารีตประจำตัว และ จารีตประจำวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

จารีตประจำวัย

การเกิด เมื่อมีเด็กเกิดขึ้นในครอบครัว ควรทำ

๑. ทำขวัญวัน

๒. ตั้งชื่อ

๓. ทำขวัญเดือน

ทำขวัญวัน เมื่อเด็กเกิดได้ ๓ วัน ควรจะจัดให้มีพิธีทำขวัญ เรียกว่า “ทำ ขวัญวัน” ให้ทำกันเฉพาะในครอบครัว ของใช้ที่ควรจัดมี

๑. บายศรีปากชาม เอาใบตองใส่ข้าวสุกให้แน่น แล้วเอาคว่ำลงกลางชาม เหลาไม้แหลมเสียบไข่จัดดัมสุก เสียบบนยอดกรวย แล้วเอาดอกไม้สดเสียบ ยอดอีกที่ ตัดใบตองเป็นรูปแมงดา ๓ ตัว วางรอบขอบชาม และเอากล้วยน้ำว้า แดงกวางทองหีบ ทอดหยอด ฝอยทอง วางเป็นกองๆ บนใบแมงดา เอาดอกไม้เสียบบนยอดบายศรีทุกชั้น ๓ ชั้น แล้วเอาด้ายสายสิญจน์เด็ดขนาดผูกมือได้ พาดไว้ตามบายศรีทุกอัน

๒. เทียนเล็ก ปักบนเชิงเทียน ๑ เล่ม

๓. โถกระแจแบ่งสำหรับเจิมหน้า ใ้โถเล็กมีพานรอง

๔. ขันเล็ก ใ้ใส่น้ำอุ่นสำหรับให้เด็กกิน ครั้นถึงเวลาทำขวัญ ผู้ใหญ่จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย สวดชุมนุมเทวดา แล้วยกชามบายศรีตั้งทางหัวเด็ก แล้วหยิบด้ายสายสิญจน์ขึ้นฟาดเกราะห้ คือ เอาด้ายลูบบนแขนและขาเด็ก ข้างละหนึ่งเส้น เพื่อปัดสิ่งร้ายออกจากตัวเด็ก แล้วเอาด้ายไปเผาไฟทั้งหมด แล้วหยิบด้ายเส้นใหม่ ขึ้นผูกข้อมือ และข้อเท้า เจิมแบ่งกระแจที่หน้าผาก เสร็จแล้วเอาช้อนตักน้ำให้เด็กกิน ๓ ครั้ง เป็นเสร็จพิธี

อาหารในชามบายศรี เมื่อเสร็จพิธีแล้วเอาไปเช่นฝั่ปู ย่า ตา ยาย ใบตองที่ท่าเครื่องประดับให้เอาห่อผ้าขาวที่สะอาด นำไปวางไว้ใต้เบาะเด็ก ๓ วันเสร็จแล้วนำไปลอยน้ำ

ตั้งชื่อ การตั้งชื่อเด็กนั้น บิดามารดาจะตั้งเอง หรือให้พระและผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือตั้ง เพื่อสิริมงคล หลักการตั้งชื่อ ถือตัวอักษรแต่ละวรรคเป็นเกณฑ์ และวันเกิดของเด็กเป็นสำคัญ ในการตั้งชื่อ อักษรแต่ละตัวประกอบด้วย บรรดาอายุ เดช ศรี มุละ อุตสาหะ มนตรี กาลกิติณี จะได้บอกหลักเกณฑ์ให้ทราบดังนี้.—

วันอาทิตย์ (ครุฑนาม)

วรรค อ อา อิ อี อุ อุ เอ แอ โอ ฯลฯ คือ	สระทั้งหมดเป็นบวราร
วรรค ก ข ค ง	เป็นอายุ

วรรค จ ฉ ช ซ ฌ ญ

เป็นเดช

วรรค ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ

เป็นศรี

วรรค ด ต ถ ท ธ น

เป็นมูละ

วรรค บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

เป็นอุตสาหะ

วรรณ ย ร ล ว

เป็นมนตรี

วรรณ ศ ษ ส ห พ ฮ

เป็นกาลกิณี

คนเกิดวันอาทิตย์ วรรค ศ ษ ส ห พ ฮ อักษร ๖ ตัวนี้ ห้ามตั้งชื่อ หรือ
ยี่ห้อร้านค้า ฯลฯ

วันจันทร์ (พโยคณาม)

วรรค ก ข ก ฃ ง

เป็นบริวาร

วรรค จ ฉ ช ซ ฌ ญ

เป็นอายุ

วรรค ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ

เป็นเดช

วรรค ด ต ถ ท ธ น

เป็นศรี

วรรค บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

เป็นมูละ

วรรค ย ร ล ว

เป็นอุตสาหะ

วรรค ศ ษ ส ห พ ฮ

เป็นมนตรี

วรรค อ อา อิ อี อุ อู เอ แอ โอ ฯลฯ

เป็นกาลกิณี

คนเกิดวันจันทร์ การตั้งชื่อจึงอยู่ในเกณฑ์ลำบากกว่าวันอื่นๆ ทั้งหมด
เพราะสระของหนังสือทั้งหมดเป็นกาลกิณี จึงต้องตั้งชื่อ เช่น กนก, ทศพร,
สมพร เป็นต้น แม้ออกเสียงมีสระแต่รูปสระไม่ปรากฏ

วันอังคาร (สิงหนาม)

วรรค จ ฉ ช ซ ฌ ญ

เป็นบริวาร

วรรค ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ

เป็นอายุ

วรรค ด ต ถ ท ธ น

เป็นเดช

วรรค บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

เป็นศรี

วรรค ข ร ล ว

เป็นมูละ

วรรค ศ ษ ส ห พ ฮ

เป็นอุตสาหะ

วรรค อ อา อิ อี อุ ู เอ แอ โอ ฯลฯ

เป็นมนตรี

วรรค ก ข ค ฅ ง

เป็นกาลกิณี

คนเกิดวันอังคาร อักษร ก ข ค ฅ ง วรรคนี้ห้ามตั้งชื่อและยี่ห้อร้านค้า ฯลฯ

วันพุธ (โสณนาม)

กลางวันตั้งแต่เวลา ๐๖.๐๐ น. ถึง ๑๘.๐๐ น. เมื่อผ่านไปแล้ว ให้นับเป็น

วันพุธกลางคืน

(วันพุธกลางวัน)

วรรค ฎ ฏ ฐ ท ฒ ณ

เป็นบริวาร

วรรค ด ต ถ ท ธ น

เป็นอายุ

วรรค บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

เป็นเดช

วรรค ข ร ล ว

เป็นศรี

วรรค ศ ษ ส ห พ ฮ

เป็นมูละ

วรรค อ อา อิ อี อุ ู เอ แอ โอ ฯลฯ

เป็นอุตสาหะ

วรรค ก ข ค ฅ ง

เป็นมนตรี

วรรค จ ฉ ช ซ ฌ ญ

เป็นกาลกิณี

คนเกิดวันพุธกลางวันตามเวลาที่แจ้งให้ทราบข้างบนนี้ ห้ามใช้อักษรวรรค

จ ฉ ช ซ ฌ ญ ตั้งชื่อและยี่ห้อร้านค้า ฯลฯ

วันพุธ (ราหู) (คชนาม)

กลางคืนตั้งแต่เวลา ๑๘.๐๐ น.

วรรค ข ร ล ว

เป็นบริวาร

วรรค ศ ษ ส ห พ ฮ

เป็นอายุ

วรรค อ อา อิ อี อุ ู เอ แอ โอ ฯลฯ

เป็นเดช

วรรค ก ข ค ฅ ง

เป็นศรี

วรรค จ ฉ ช ซ ฌ ญ

เป็นมูละ

วรรค ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ

เป็นอุตสาหะ

วรรค ด ต ถ ท ธ น

เป็นมนตรี

วรรค บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

เป็นกาลกิณี

คนเกิดวันพุธกลางคืนตามเวลาข้างบนนี้ อักษรวรรค บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม ห้ามตั้งชื่อและยี่ห้อร้านค้า ฯลฯ

วันพฤหัสบดี (มุสทินาม)

วรรค บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

เป็นบริวาร

วรรค ย ร ล ว

เป็นอายุ

วรรค ศ ษ ส ห พ ฮ

เป็นเดช

วรรค อ อา อิ อี อุ ู เอ แอ โอ ฯลฯ

เป็นศรี

วรรค ก ข ค ฌ ง

เป็นมูละ

วรรค จ ฉ ช ซ ฌ ญ

เป็นอุตสาหะ

วรรค ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ

เป็นมนตรี

วรรค ด ต ถ ท ธ น

เป็นกาลกิณี

คนเกิดวันพฤหัสบดี ห้ามอักษรวรรค ด ต ถ ท ธ น ตั้งชื่อและยี่ห้อร้านค้า ฯลฯ

วันศุกร์ (อัชนาม)

วรรค ศ ษ ส ห พ ฮ

เป็นบริวาร

วรรค อ อา อิ อี อุ ู เอ แอ โอ ฯลฯ

เป็นอายุ

วรรค ก ข ค ฌ ง

เป็นเดช

วรรค จ ฉ ช ซ ฌ ญ

เป็นศรี

วรรค ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ

เป็นมูละ

วรรค ด ต ถ ท ธ น

เป็นอุตสาหะ

วรรค บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

เป็นมนตรี

วรรค ย ร ล ว

เป็นกาลกิณี

คนเกิดวันศุกร์ ห้ามอักษรวรรค ย ร ล ว นี้ ตั้งชื่อและยี่ห้อร้านค้า ฯลฯ

วันเสาร์ (นาคนาม)

วรรค ด ต ถ ท ธ น

เป็นบริวาร

วรรค บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

เป็นอายุ

วรรค ย ร ล ว

เป็นเดช

วรรค ศ ษ ส ห พ ฮ

เป็นศรี

วรรค อ อา อิ อี อุ อู เอ แอ โอ ฯลฯ

เป็นมูละ

วรรค ก ข ค จ ฌ ง

เป็นอุตสาหะ

วรรค ฉ ฌ ช ซ ฌ ญ

เป็นมนตรี

วรรค ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ

เป็นกาลกิณี

คนเกิดวันเสาร์ นับว่า เป็นผู้ที่มีโชคดีในการตั้งชื่อ ไม่ถูกกาลกิณีเหมือนวันอื่น เพราะผู้เกิดวันเสาร์วรรคอักษร ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ นี้ การตั้งชื่อและร้านค้ามีสะกดการันต์ในวรรคนั้นน้อยกว่าวรรคอื่นทั้งหมด แต่ก็ไม่เป็นการแน่นอนนัก ถ้าสิ่งใดเป็นการบังเอิญแล้ว มักจะหลีกเลี่ยงไม่พ้น

ทำขวัญเดือน เมื่อเด็กอายุได้ ๑ เดือน ควรเอาวัน เดือน ปีของเด็กไปให้ผู้รู้หาฤกษ์ให้ แล้วจะจัดทำพิธีรับขวัญ เรียกว่า “ทำขวัญเดือน” มีการสวดมนต์เลี้ยงพระ นอกนั้นก็มีการปฏิบัติเช่นเดียวกับทำขวัญวัน

การทำขวัญเดือนนี้ หากจะมีการโกนผมไฟด้วยก็ควรทำเป็นพิธีเดียวกัน พิธีมงคลโกนผมไฟ กระทำเมื่อเด็กมีอายุครบ ๑ เดือน ต้องเตรียมเครื่องใช้ในพิธี เหมือนดังกล่าวแล้วในพิธีทำขวัญวัน-เดือน และต้องทำทั้งพิธีสงฆ์และพิธีพราหมณ์

พิธีสงฆ์ มีสวดมนต์เข็นรับอาหาราภิเษกเข้า

พิธีพราหมณ์ มีตระเตรียมสังข์สำหรับรดน้ำ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการลงขันอีกด้วย

ข้าพเจ้าจะกล่าวรวมกันไปด้วยต่อไปนี้ เมื่อจะทำพิธีโกนผมไฟ ครั้นเจ้าภาพตระเตรียมการต่าง ๆ แล้วโดยมากเจ้าภาพมีชื่อเสียงก็ออกบัตรเชิญไปตามบรรดาญาติมิตรสหายหรือคนที่ควรเชิญ ผู้ได้รับเชิญนั้นก็มาช่วยงานให้ของขวัญหรือเงินทอง เรียกว่า “ลงขัน” จัดแจงนิมนต์พระและเชิญพราหมณ์ให้เรียบร้อยเตรียมหมอน้ำมนต์สังข์เครื่องสำนัมนต์ (ผิวมะกรูด ฝักส้มป่อย ใบมะตูม ใบสน-พราหมณ์ ใบเงิน ใบทอง ใบนาค หญ้าแพรก แผลก คา) จะใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ได้ หรือได้ครบก็ยิ่งดี ขมิ้น ดินสอพองสำหรับเจิมหรือทาใบพุทธรักษา สำหรับปิดปากหมอน้ำมนต์โกนจุก เครื่องเหล่านี้ใส่ในน้ำมนต์ พร้อมด้วยเครื่องโกนศีรษะไว้

ครั้นจนได้ฤกษ์ ก็นำเด็กออกมาวางไว้ต่อหน้าพระสงฆ์ หันหน้าไปตามทิศที่โหรกำหนดให้ พอได้ฤกษ์ที่ตั้งงาม โหรก็ลั่นฆ้องชัย ผู้ที่เป็นประธานในงานหลังน้ำสังข์ลงบนศีรษะเด็ก แล้วหยิบมีดโกนแตะบนศีรษะเด็กพอเป็นพิธี ในระหว่างนี้พระสงฆ์สวดชยันโต พราหมณ์เป่าสังข์และบัณเฑาะว์ พวกพิณพาทย์ก็บรรเลงเพลงมหาฤกษ์อวยชัยให้พร ครั้นแล้วก็ให้ช่างโกนผมมาโกนผมไปจนหมดต่อแต่นั้นให้เอาอ่างน้ำอุ่นมา แล้วเอาน้ำพระพุทธรมนต์เจือลงไป อาบน้ำให้เด็กเรียบร้อยแล้วนำไปแต่งตัว แล้วนำมาวางไว้บนเบาะข้างบายศรี (คนอุ้มเด็กมักเป็นยายาย หรือผู้หลักผู้ใหญ่)

ในระหว่างนี้ จัดภัตตาหารถวายแด่ภิกษุสงฆ์ ครั้นแล้วพระเคนไทยธรรมพระท่านกือนุโมทนาแล้วอำลากลับ เสร็จแล้วจัดข้าวตอก ข้าวเปลือก ถั่วเขียว งา เมล็ดฝ้าย อย่างละกำมือใส่ถุงแพรหรือห่อก็ได้ และหีบด ฟักเขียว ๑ ผล มะพร้าวกำลังออก ๒ ผล ฟักเขียวทาแป้งขาวทั้งผล มะพร้าวสี่เงินสี่ทอง สมมติว่าเป็นมะพร้าวเงิน ๑ ผล มะพร้าวทอง ๑ ผล

ครั้นถึงเวลาจะทำพิธีลงเปล ให้หยิบเอาของต่าง ๆ นั้นวางลงในเปลก่อน แล้วเอาบายศรีปากชามใส่ลงในขันข้าว ปักแว่นเวียนเทียน และจัดเครื่องกระยาบวช ๑ สำหรับ

บิดามารดาพร้อมหมู่วงศ์ญาตินั่งล้อมเป็นวง ให้เด็กอยู่กลาง ทำพิธิเวียนเทียน เอาด้ายสายสิญจน์ปิดแขนขาเด็ก เหมือนปิดสิ่งไม่เป็นมงคลทั้งไป แล้วเผาด้วยน้ำมันเสีย หยิบเอาด้ายไหม้มาผูกแขนขาเด็กเอากระแจะแป้งหอมเจิมหน้า ตักน้ำมะพร้าวอ่อนแตะปากเด็กพอเป็นพิธิ ครั้นแล้วจุดเทียนใบแว่น ๓ แว่นยกขึ้น อวยชัยแด่เด็ก ๓ ครา แล้วทำพิธิเวียนเทียนอำนวยการให้อยู่เย็นเป็นสุข ครั้นแล้วก็ปูเปลเด็กต่อไป

การปูเปลเด็กมีวิธีทำดังต่อไปนี้

๑. เอน้ำมันต์พรมเปล
 ๒. เอาใบมะตูมลงในเปล
 ๓. เจิมหัวนอนเปลด้วยกระแจะจันทร์
 ๔. เอาเครื่องต่าง ๆ มีถั่ว งา เป็นต้น วางลงในเปล
 ๕. หาแมวสวย ๆ เลี้ยงง่าย ๆ เอาสายสร้อยสวมคอวางในเปลก่อน
- ครั้นแล้วอุ้มแมวออกมา เอาเตี๊ยกวางในเปลเห่กล่อมไป เป็นอันยุติการพิธิลงเปล

ปริศนาจากพิธิ

ถั่วงา และพืชต่าง ๆ ขอให้เด็กเจริญเติบโตเหมือนถั่วงา และพืชต่าง ๆ ที่งอกงามเจริญ

ฟัก ขอให้เด็กมีเนื้อตัวเย็นเหมือนลูกฟัก (คนเนื้อเย็น กล่าวว่า เป็นคนไม่มีโรคในร่างกาย)

หีบอด ขอให้เด็กมีร่างกายสมบูรณ์ จะเนื้อตัวหนักเหมือนดังหีบอดและให้น้ำใจหนักแน่นเหมือนดังหีบอด

แมว ให้เด็กเลี้ยงง่ายเหมือนดังแมว

มะพร้าว หมายความว่าถึงมั่นคง และมีรูปกาย วาจา ใจ เป็นที่นิยมของคน (มะพร้าวน้ำบางที่เอาไปปลูกพร้อมกับฝักรกของเด็ก)

อันมูลเหตุของพิธีนี้ ก็คงเป็นนัยเดียวกันกับพิธีทำขวัญวัน คือ เกิดแต่ความมั่นใจว่า ทารกนั้นรอดพ้นอันตรายได้แล้ว จึงรับเข้าเป็นสมาชิกในตระกูลด้วยเหตุนี้ จึงต้องทำขวัญเดือนและโกนผมไฟทั้ง เาอนอนในเปลเลี้ยงอย่างสามัญต่อไป แต่สำหรับผู้มีฐานะดีก็ทำไปอย่างหนึ่ง ผู้ที่ขัดสนก็มักเพียงแต่เอาด้ายดิบมาผูกข้อมือบุตรเรียก มิ่งขวัญโกนผมไฟตามฐานะนั้น ๆ อย่างไรก็ยิ่งได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่ยังยึดถือและปฏิบัติ ตามประเพณีของไทยไม่ละทิ้งเสียเลยอย่างที่เขาพูดกันว่า แม้จะใส่ผ้ที่ขาดวัน ก็ยังดีกว่าแก้เสียล่อนจ้อนไปเลยบางแห่งที่ทำพิธีนี้เขามีสิ่งของที่จัดเตรียมในงานอย่างพร้อมพรั่ง เช่น

จัดที่บูชาพระ เป็นหมวกใหญ่เล็ก ให้เหมาะแก่สถานที่และพาน ตั้งพระพุทธรูป ดวงชะตาของเด็ก ชันน้ำมันต์ ติดเทียนไว้ที่ฝาชัน ๑ เล่ม ด้ายสายสิญจน์ใส่พานรอง ๑ กลุ่ม ขวดปักดอกไม้ กระดาษรูป ๑ ที่ เทียนใหญ่ใส่เชิงเทียนอย่างน้อย ๑ คู่ เทียนกับดอกไม้้นั้นตั้งเป็นคู่ ๆ เท่าที่เห็นงาม ไม่จำกัดจำนวนตั้งอาสนสงฆ์แล้วจึงปูผ้าขาววางหมอนอิงเรียงต่อมาเท่าที่พอพระ ตั้งน้ำร้อนน้ำเย็น หมากพลู บุหรี่ กระโถน ถวายเป็นรูป ๆ ไป รุ่งขึ้นเลี้ยงพระด้วยจัดสำหรับคารวทานให้ครบรูป แล้วจัดของถวายพระตามแต่จะศรัทธาลงในถาดถวายรูปละถาด

ส่วนพิธีพราหมณ์จะต้องมี

๑. เปลสำหรับเด็กนอน ตั้งในที่ควร โดยมากตั้งกลางห้อง เพื่อให้สะดวกแก่การเวียนเทียน

๒. บายศรี ตามบรรดาศักดิ์ คือ ตั้งแต่ ๓-๕-๗ ชัน และยอดทำเป็นพุ่มไม้ดอกไม้ใส่ขันเงินอมทองตามชั้นไป ใส่ขันมนมเนยให้ครบถ้วน แล้วเอาผ้ามาม ๆ เช่น เขียวระบับ พุ่มห่อพันวางไว้บนโต๊ะเตี้ยพอนั่งหยิบถึง ตั้งโต๊ะนี้วางไว้ทางหัวนอนหน้าเปลเด็ก มีของที่จะต้องวางบนโต๊ะนี้ด้วย คือ

ก. ถาดล้างหน้าอย่างมีขา มีมิด ๓ เล่ม ใส่ในพานเล็ก ๑ ใบ ขันพานรองสำหรับใส่ผมที่โกนแล้ว ใบหนึ่ง โดสัมฤทธิ์มีฝาปิด พานรองใส่น้ำมันต์ใบหนึ่ง สังข์พานรองใส่น้ำมันต์และใบมะตูมใบหนึ่ง

ข. มะพร้าวอ่อน ปอกให้เกลี้ยงเกลตา เปิดฝาใสบนจานเชิง มีชั้นเล็กๆ วางไว้ในจานเชิงนั้นด้วย ๑ คัน สำหรับดักขี้ญี่เด็กตามกิจของพราหมณ์ และสมมติว่า ให้เด็กกินด้วยเป็นน้ำบริสุทธ์

ค. เปิดปิ่นด้วยแป้ง ทาสีเหลือง ๑ ตัว สีขาว ๑ ตัว หมายความว่า ทอง ๑ เงิน ๑ ใสบนจานเชิง

ฌ. โถกระเจาะแป้ง เจิมหน้า ใส่พานรอง

ง. ใบพลูซ้อน ๆ กัน ๕-๗ ใบ ใส่พานรอง สำหรับดับไฟใส่เทียน

จ. เทียนชนวนใส่เชิงเทียนกับไม้ขีดไฟ ของเหล่านี้ คือ ตั้งแต่ ก.-จ. จัดวางบนโต๊ะบายศรีทั้งหมด

๓. อ่างสำหรับเด็กอาบน้ำ จะเป็นอ่างกระเบื้อง หรือเงิน ทองก็ได้ ตั้งไว้ อีกข้างหนึ่งของเปลพร้อมทั้งสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง ปลา ปู ทำด้วยไม้ระกำกับกระดาเงิน กระดาทองปักบนแพหยวก หรือไม้ระกำวางไว้ข้างอ่างอาบน้ำ สำหรับให้พราหมณ์ ลงจุ่มในน้ำก่อนรับเด็กลงอาบ ด้วยหมายความว่า เป็นน้ำในแม่น้ำสำคัญของพระผู้เป็นเจ้า ในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งอย่างเดียวกันกับวิธีในศาสนาคริสต์

๔. ชันขนาดใหญ๋ จะเป็นชนิดใดก็ได้ ใส่ข้าวสาร ถาดรอง ปักแวนเวียนเทียน ติดเทียนไว้แวนละ ๓ เล่ม ตรงกลางชันทั้ง ๓ แวน วางตรงหน้าโต๊ะบายศรี

๕. มะพร้าวห้าวทั้งอกใบแล้วม ๆ ๒ ผล หุ้มกระดาทอง ๑ กระดาเงิน ๑ วางข้างอ่างอาบน้ำ

๖. บรรดาผักต่าง ๆ ใส่ถุงเล็กๆ ไว้พานหนึ่ง วางไว้ข้างเปล เป็นพืชผลที่ จะให้เด็กเพาะปลูกเป็นกำลังต่อไปในภายหน้า

๗. ของที่ผู้ใหญ๋ปรารถนา จะให้เป็นอาชีพของเด็กต่อไปในภายหน้า

๘. รูปท้าวเวสวัณษัษย์ผู้เป็นนายผี แขนงไว้กลางอุหรือที่มุ้งเด็ก เป็นเครื่อง ป้องกันเด็กจากพวกผีร้าย

๙. เสื้อเด็ก ๑ ชุด สำหรับใส่เมื่ออาบน้ำแล้ว

๑๐. เบาะหมอนที่จะปูในเปล ใส่พานไว้ข้างเปล รวมกับของที่จะให้เด็ก สิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ควรตระเตรียมไว้ให้พร้อม ในการประกอบพิธีโกนผมไฟ.

การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

เป็นประเพณีที่นับถือและปฏิบัติกันตลอดมา การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ก็เพื่อเป็นการส่งเสริมความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา อันจะเป็นทางชักจูงให้เข้าใจ ชำบซึ่งในศีลธรรมจรรยาอย่าง ๆ ขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดผลดีงามแก่ตน หมู่คณะ และ ประเทศชาติ

ระเบียบของการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ มักทำกันเมื่อเด็กอยู่ในเกณฑ์ ที่อายุตั้งแต่ ๗ ปี ขึ้นไป ซึ่งถือพระพุทธศาสนา และยังไม่เคยแสดงตนเป็นพุทธ- มามกะ การทำพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ กำหนดจัดทำกันปีละครั้ง ในวันใด วันหนึ่งระหว่าง ๗ วัน นับแต่เข้าปฐมพรรษา และผู้ใดที่ได้แสดงตนเป็นพุทธมามกะ แล้ว ก็จะได้รับพุทธมามกบัตรไว้เป็นหลักฐานทุกคนไป เหล่านี้เป็นพิธีการและ ระเบียบที่จะต้องปฏิบัติตนในการเป็นพุทธมามกะ ซึ่งเป็นประเพณีที่เราจะลืมเสีย มิได้ ถือว่า เป็นสิ่งสวัสดิมงคล เจริญ รอบรู้ ปฏิบัติเองด้วย จึงถือเป็นประเพณี ปฏิบัติสืบต่อมานานแล้ว

แบบพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

สถานที่และการจัดสถานที่

๑. สถานที่ทำพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ให้ใช้พระอุโบสถ ถ้าไม่สะดวก จะใช้สถานที่อื่นที่สมควรในวัดหรือโรงเรียนก็ได้

๒. ในสถานที่ทำพิธี ต้องมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้วย พร้อมด้วย เครื่องบูชาอันเป็นของผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะร่วมกันจัดมา เครื่องบูชานั้นให้ จัดไว้เบื้องหน้าพระพุทธรูป และถัดเครื่องบูชาออกมา จัดให้มีธรรมาสน์สำหรับ พระผู้เป็นประธานให้อวาท

๓. พุทธมามกบัตรสำหรับนักเรียน เจ้าหน้าที่ต้องจัดทำไว้ให้เสร็จล่วงหน้า นำเข้าพิธีโดยวางในพานหน้าที่บูชา

๔. จัดอาสนสงฆ์สำหรับพระสงฆ์เบื้องหน้าของพระพุทธรูป พระสงฆ์ที่จะเผด็จมาในพิธีนี้ ต้องมีจำนวนอย่างน้อย ๔ รูป

๕. จัดให้ผู้เข้าพิธีนั่งพับเพียบในสถานที่ทำพิธี ก่อนเริ่มพิธีเป็นแถวๆ แบ่งเป็น ๒ ซีก ให้มีทางเดินตรงกลาง

จัดให้ผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกคนหนึ่ง ซึ่งจะเป็นผู้กล่าวนำคำบูชา คำแสดงตนเป็นพุทธมามกและคำขอศีล นั่งข้างหน้า

พิธี

๑. เริ่มพิธี ผู้กล่าวนำจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

ขณะเริ่มจุดธูปเทียนนั้น ผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกขานนังคุกเข่า หันนังพับเพียบประนมมือ

ผู้กล่าวนำกลับมาที่นั่งเดิมแล้ว กล่าวขึ้นต้นคำบูชาพระรัตนตรัยด้วยบทว่า **“อิมินา สกกาเรน”** ผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกทุกคนรับพร้อมกันในบทต่อๆ ไป

คำบูชาพระรัตนตรัย

อิมินา สกกาเรน พุทฺธ ปุเชม.

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยเครื่องสักการะนี้

อิมินา สกกาเรน ธมฺม ปุเชม.

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชาพระธรรม ด้วยเครื่องสักการะนี้

อิมินา สกกาเรน สงฺฆ ปุเชม.

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชาพระสงฆ์ ด้วยเครื่องสักการะนี้

จบแล้ว กราบพร้อมกัน ๓ ครั้ง

๒. ผู้กล่าวนำขึ้นต้นนำแสดงตนเป็นพุทธมามกะด้วยบทว่า “เอเต มยฺ ภนฺเต” ผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะทุกคนรับพร้อมกันในบทต่อ ๆ ไป

คำแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

เอเต มยฺ ภนฺเต สุจิรปริณิพุตตมปี ตํ ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉาม. ชมฺมณฺญ สงฺฆณฺญ พุทฺธมมกาคี โน สงฺโฆ ชาเรตุ.

(หญิงเปลี่ยนเป็น พุทธมามิกาติ)

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น แม้เสด็จปรินิพพานนานแล้ว กับทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระสงฆ์ได้โปรดถือข้าพเจ้าทั้งหลายว่า เป็นพุทธมามกะ (หญิงเปลี่ยนเป็น พุทธมามิกา)

๓. ผู้กล่าวนำกล่าวขึ้นต้น คำขอศีล ๕ พร้อมด้วยไตรสรณคมน์ด้วยบทว่า “มยฺ ภนฺเต” ผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะทุกคนรับพร้อมกันในบทต่อ ๆ ไป

คำขอศีล ๕ และ ไตรสรณคมน์

มยฺ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณตุถาย ติสฺรเณน สห ปณฺจ สีลานิ ยาจาม.
หุตฺติยมปี มยฺ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณตุถาย ติสฺรเณน สห ปณฺจ สีลานิ
ยาจาม.

ตติยมปี มยฺ ภนฺเต วิสุํ วิสุํ รกฺขณตุถาย ติสฺรเณน สห ปณฺจ สีลานิ
ยาจาม.

๔. ผู้แสดงตนเป็นพุทธมามกะ ตั้งใจรับไตรสรณคมน์และศีล ๕ ตามที่พระบอกแล้วว่าตาม ดังนี้

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (๓ หน)

ข้าพเจ้าขอนมัสการพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

(๓ หน)

พุทฺธ สรณํ กัจฉามิ.

ข้าพเจ้าถึงพระพุทฺธเจ้า เป็นสรณะ

ธมฺมํ สรณํ กัจฉามิ.

ข้าพเจ้าถึงพระธรรม เป็นสรณะ

สงฆํ สรณํ กัจฉามิ.

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะ

ทุติยम्ปิ พุทฺธํ สรณํ กัจฉามิ.

ข้าพเจ้าถึงพระพุทฺธเจ้า เป็นสรณะ ครั้งที่สอง

ทุติยम्ปิ ธมฺมํ สรณํ กัจฉามิ.

ข้าพเจ้าถึงพระธรรม เป็นสรณะ ครั้งที่สอง

ทุติยम्ปิ สงฆํ สรณํ กัจฉามิ.

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะ ครั้งที่สอง

ตติยम्ปิ พุทฺธํ สรณํ กัจฉามิ.

ข้าพเจ้าถึงพระพุทฺธเจ้า เป็นสรณะ ครั้งที่สาม

ตติยम्ปิ ธมฺมํ สรณํ กัจฉามิ.

ข้าพเจ้าถึงพระธรรม เป็นสรณะ ครั้งที่สาม

ตติยम्ปิ สงฆํ สรณํ กัจฉามิ.

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะ ครั้งที่สาม

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ.

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทที่ ๑ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์

อทินฺนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ.

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทที่ ๒ คือ เว้นจากการลักทรัพย์

กามะสุ นิจฺฉาจารา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ.

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทที่ ๓ คือ เว้นจากการประพฤติดีกในกาม

นุสาวาทา เวมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ.

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทที่ ๔ คือ เว้นจากการพูดเท็จ

สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ.

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทที่ ๕ คือ เว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย
อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

อิมานิ ปญฺจ สิกขาปทานิ สมาธิยามิ. (๓ หน)

ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบท ๕ ประการเหล่านี้ (๓ หน)

๕. เมื่อรับไตรสรณคมน์ และศีล ๕ เสร็จแล้ว กราบ ๓ หนเสร็จแล้วนั่งราบ
ประนมมือ ตั้งใจฟังโอวาทของพระผู้เป็นประธานโดยเฉพาะ

๖. เมื่อจบโอวาท พุทธมามกะทั้งหมดเปล่งเสียงสาธุการว่า “สาธุ” พร้อมกัน
ด้วยความเคารพแล้ว ชายนั่งคุกเข่า หญิงนั่งพับเพียบกราบ ๓ หน แล้ว
นั่งราบ

๗. ถ้าจะให้มีการแจกพุทธมามกบัตรด้วย ก็จัดพุทธมามกะที่ได้กระทำ
พิธีแล้วนั้น ไปรับพุทธมามกบัตรจากพระผู้เป็นประธานที่ละคนตามลำดับ
แล้วกลับมาที่นั่งเดิม

๘. พระสงฆ์สวดคำอวยพร พุทธมามกะทุกคนประนมมือตั้งใจรับพรด้วย
อาการเคารพ จบแล้วชายนั่งคุกเข่า หญิงนั่งพับเพียบกราบ ๓ หน เป็น
อันเสร็จพิธี

สนธิ์รักษ]

แบบพุทธมามกบัตร

๑๖/๖๓

แบบพุทธมามกบัตร

๑๖/๖๓

ที่.....

ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

โรงเรียน.....เขต/อำเภอ.....

จังหวัด.....บุตร.....บิดา.....มารดา

ได้แสดงตนเป็นพุทธมามกต่อหน้าพระสงฆ์ที่.....

เมื่อ.....

ให้ไว้ ณ วันที่.....

(ลงชื่อ).....

(ตำแหน่ง).....

พระสงฆ์

ที่.....

ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี

โรงเรียน.....เขต/อำเภอ.....

จังหวัด.....บุตร.....บิดา.....มารดา

อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....แขวง/ตำบล.....

เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....

ได้แสดงตนเป็นพุทธมามกต่อพระสงฆ์ที่.....

เมื่อ.....

ขอให้ความสุจริตใจเป็นพระอารยพุทธกถาทุกปี

ให้ไว้ ณ วันที่.....

(ลงชื่อ).....

(ตำแหน่ง).....

คำแนะนำการปฏิบัติตามระเบียบ ว่าด้วยการแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

๑. การนิมนต์พระ การนิมนต์พระเถระผู้ใหญ่ในวัดนั้นๆ แล้วแจ้งให้ท่านทราบถึงจำนวนพระสงฆ์ที่จะเผด็จมาในพิธี และนัดหมายกับพระผู้ให้โอวาทว่า เมื่อจบคำให้โอวาท ขอให้จบด้วยคำว่า **“เทอญ”** เพื่อเป็นเครื่องหมายว่า จบโอวาทแล้ว

๒. การจัดที่นั่ง โดยเฉพาะกระถางธูป ต้องใช้ภาชนะที่เหมาะสม ไม่ควรใช้กระโถน หรือภาชนะอื่นใดที่น่ารังเกียจ

๓. การซ้อมแบบพิธี ก่อนเข้าพิธีควรจัดการฝึกซ้อมพิธีต่างๆ ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เช่น การประนมมือ ให้ประนมแก้มหว่างอก ปลายนิ้วซ้อนขึ้น นิ้วทุกนิ้วเหยียดตรงและชิดกัน การกราบต้องกราบให้ได้องค์ ๕ เรียกว่า **“เบญจางคประดิษฐ์”** คือ เข่าทั้งสองจดพื้น มือทั้งสองลงพร้อมกัน แขนราบจดพื้น หน้าผากก้มลงจดพื้น ระหว่างมือทั้งสอง การนั่งคุกเข่า ให้เข่าทั้งสองจดพื้น ห่างกันประมาณ ๑ คืบ ปลายเท้าทั้งสองจดพื้นชิดกัน สันทั้งสองติดอยู่กับกัน เวลากราบอย่าให้กันกระดก การกล่าวคำต่างๆ ก็ดี การว่าตามพระก็ดี ต้องออกเสียงให้ชัดเจนอย่าอ้อมแอ้ม การเปล่งเสียง **“สาธุ”** ขณะที่พระให้โอวาทจบ ต้องเปล่งให้หนักแน่น และควรเปล่งเสียงระหว่าง สา กับ ธู ให้เป็น สา-ธู ไม่ใช่ สาธุ ต้องเปล่งให้พร้อมกัน ถ้ารับพุทธมามกบัตรให้เดินเข้าเข้าไปหาพระผู้เป็นประธาน พอได้ระยะอันสมควรหยุดกราบ ๑ หน ขยักคุกเข่ากราบ หยักพับเพียบกราบ แล้วโน้มตัวเอื้อมมือทั้งสองรับพุทธมามกบัตร

๔. ถ้าเป็นนักเรียนชายหญิงในชั้นมัธยมควรแยกกันทำ

๕. ในสถานที่ทำพิธี ไม่ควรสวมรองเท้าเข้าไป ควรหาที่เก็บรองเท้าให้เป็นระเบียบ.

การบวชสามเณร

การบวชเป็นสามเณร เป็นประเพณีอันหนึ่งที่ได้ปฏิบัติมา แต่การบวชสามเณรนี้ เฉพาะชายที่มีอายุตั้งแต่ ๑ ขวบขึ้นไป การบวชสามเณรมีนิยมต่างๆ กัน เช่น บวชสามเณร “หางนาค” คือ เมื่อบวชนาคเป็นพระเสร็จแล้วก็บวชสามเณรตาม บวชสามเณร “แก้บน” เนื่องมาจากเด็กที่มีโรคภัยไข้เจ็บ ผู้ใหญ่ก็มักจะบวชไว้เมื่อเด็กหายป่วยก็บวชสามเณร บวชสามเณร “หน้าศพ” เมื่อเวลาเผาศพญาติผู้ใหญ่หรือบิดามารดา ก็มักจะให้ลูกหลานบวชสามเณรพร้อมๆ กับทำพิธีเผาศพ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “บวชหน้าไฟ” บางที่บวชสามเณรหลังจากโกนจุกแล้วก็มี นอกจากนี้การบวชสามเณร บวชเพื่อศึกษาเล่าเรียนอยู่กับวัดก็มี เครื่องใช้ที่จะต้องเตรียมสำหรับบวชสามเณร ก็มี

๑. ดอกไม้ รูป เทียน สำหรับบูชาพระพุทธรูป ๑ ชุด
๒. ดอกไม้ รูป เทียน สำหรับถวายอุปัชฌาย์ ๑ ชุด
๓. สาง จีวร

๔. บาตร

๕. ย่าม

นอกนั้นก็มีเครื่องใช้สอยพอสมควร

ศีลของสามเณร มี ๑๐ ข้อ คือ

๑. ห้ามฆ่าสัตว์
๒. ห้ามลักทรัพย์
๓. ห้ามเสพเมถุน
๔. ห้ามพูดปด
๕. ห้ามดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย

๖. ห้ามบริโภคอาหารในเวลาวิกาล (ตั้งแต่เที่ยงไปแล้ว)
๗. ห้ามฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่นที่ทำให้เกิดกิเลส
๘. ห้ามตัดทรงดอกไม้ ถูบไล่ของหอม และแต่งเครื่องประดับต่าง ๆ
๙. ห้ามนอนที่นอนสูง และที่นอนใหญ่
๑๐. ห้ามรับทองและเงิน

ศีล ๑๐ นี้ ถ้าผิด ๕ ข้อข้างต้น ศีลขาด หมดความเป็นสามเณร เรียกว่า “นาสนังคะ” ถ้าผิด ๕ ข้อข้างท้าย เพียงแต่ปรับโทษปิดกวด เทกระโถน เป็นต้น เรียกว่า “ทัณฑกรรม”

อนึ่ง นอกจากศีล หรือที่เรียกว่า สิกขาบท ๑๐ นี้แล้ว ยังมีข้อบัญญัติสำหรับสามเณรอีก ๑๐ ข้อ คือ

๑. ตีเตียนพระพุทธเจ้า
๒. ตีเตียนพระธรรม
๓. ตีเตียนพระสงฆ์
๔. มีความเห็นผิดเป็นชอบ
๕. ประทุษร้ายนางภิกษุณี
๖. พยายามให้ภิกษุเสื่อมลาภ
๗. พยายามไม่ให้เป็นประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย
๘. พยายามไม่ให้ภิกษุทั้งหลายอยู่
๙. ด่าดุด่าภิกษุทั้งหลาย
๑๐. ให้ภิกษุทั้งหลายแตกร้างกัน

บัญญัติ ๕ ข้อข้างต้นนี้ เป็นนาสนังคะ ขาดจากความเป็นสามเณร
บัญญัติ ๕ ข้อข้างหลัง เป็นทัณฑกรรม

อนึ่ง นอกจากสิกขาบท ๑๐ และบัญญัติ ๑๐ นั้นแล้ว สามเณรยังจะต้องศึกษาข้อปฏิบัติ ซึ่งเรียกว่า “เสขียวัตร” มีดังนี้

จักนุ่งห่มให้เรียบร้อย

จักระวังมือเท้าด้วยดีไปหรือนั่งในบ้าน
จักไม่เลิกผ้าไปหรือนั่งในบ้าน
จักไม่หวั่นระดัง
จักไม่พูดเสียงดัง
จักไม่โคลงกายหรือไกวแขน
จักไม่เอาผ้าคลุมศีรษะไปหรือนั่งในบ้าน
จักไม่นั่งรัดเข่าในบ้าน
จักรับวิมทบาทโดยเคารพ
เมื่อรับบาตรให้ดูแต่ในบาตร
เมื่อคำข้าวยังไม่ถึงปากจะไม่อ้าปากคอยทำ
เมื่อฉันจะไม่เอานิ้วมือสอดในปาก
เมื่อคำข้าวอยู่ในปากจะไม่พูด
จักไม่โยนคำข้าวเข้าปาก
จักไม่ฉั่นแถบลิ้น
จักไม่ฉั่นคางจับ ๆ หรือซูด ๆ
จักไม่ฉั่นเสี้ยนริมฝีปาก
จักไม่เอามือที่เปื้อนจับภาชนะน้ำ
จักไม่ยื่นถ่ายอุจจาระปัสสาวะ
ไม่เป็นไขจักไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงในของเขี้ยวหรือลงในน้ำ.

การอุปสมบท

ชายไทยที่มีอายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป กวรูปสมบตในพระพุทธศาสนา

คุณสมบัติของผู้ที่จะบวช

ก. ในด้านวินัย

- ต้องมีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป
- ไม่เป็นอกัปปบุคคล คือ คนที่ไม่ควรบวช เช่น
 - มีเพศบกพร่อง
 - คิดร้ายต่อศาสนา
 - ฆ่าพ่อแม่
- ไม่เป็นโรคติดต่อ เช่น โรคเรื้อน ฝี กลาก มองคร้อ สมบ้าหมู โรคเหล่านี้ ถ้าวักยาหายก่อนบวชได้
- มีร่างกายสมบูรณ์
- ไม่พิการ
- ไม่เป็นคนทุพพลภาพ
- มารดาบิดาอนุญาต
- ถ้าเป็นข้าราชการ ก็ต้องได้รับอนุญาตต่อทางราชการ
- ไม่ต้องโทษแผ่นดิน ไม่เป็นอันธพาล เช่น เป็นโจรผู้ร้าย ทำลายความสงบของประชาชน

ข. ในด้านการปกครองของคณะสงฆ์

- เป็นคนมีหลักฐาน มีอาชีพชอบธรรม ไม่ใช่คนจรจัด
- เป็นสุภาพชนมีความประพฤติดี ไม่ใช่นักเลงเที่ยวเตร่ ไม่มีความเสียหายในทางอื่น

๓. มีความรู้ อ่านและเขียนหนังสือได้
๔. เป็นผู้ปราศจากบรรพชาโทษดังกล่าวแล้ว และมีร่างกายสมบูรณ์อาจบำเพ็ญสมณกิจได้ ไม่เป็นคนชราไร้ความสามารถ หรือทุพพลภาพ หรือพิการ
๕. มีสมณบริวารครบถ้วนและถูกต้องตามวินัย คือ
 ๑. บาตร
 ๒. อันตราสก (ผ้าสบง)
 ๓. อุตตราสงค์ (ผ้าจีวร)
 ๔. สังฆาฏิ (ผ้าพาดบ่า)
 ๕. กายพั่น (ผ้าประคดเอว)
 ๖. ฆมกรก (หม้อกรองน้ำ)
 ๗. กล้องเข็มพร้อมทั้งด้าย
 ๘. มีดโกน
๖. เป็นผู้สามารถกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทได้ด้วยตนเอง และถูกต้องไม่วัช

เมื่อผู้จะบวชมีคุณสมบัติบริบูรณ์ดังกล่าวแล้ว ผู้ปกครองกำหนดวันที่จะบวชก่อนบวชประมาณ ๑๕ วัน หรือ ๑ เดือน ควรนำผู้ที่จะบวชไปฝากกับเจ้าอาวาส เพื่อทูลขอคำขอบวช หรือที่เรียกว่า “ขานนาค” และ “ซ้อมวิธีบวช” ตลอดจนศึกษากิจวัตรที่ผู้บวชจะพึงปฏิบัติ ผู้ที่จะบวชนี้ เรียกว่า “นาค” เมื่อใกล้ถึงวันบวชต้องเตรียมเครื่องบริวาร และของจำเป็นอื่นๆ ให้พร้อม จัดเครื่องสักการะ กรวย อุปัชฌาย์ เทียนขอนิสา

ก่อนบวช ๑ วัน ซึ่งเรียกว่า “วันสุกดิบ” บางรายก็มีการทำขวัญนาค บางรายก็ไม่มี ของที่จะต้องใช้ในการทำขวัญนั้น มี

๑. เกวียนมอศรี

๒. เครื่องกระยาบวช ๑ ตำรับ

มะพร้าวอ่อน

๓. ๑ ฟอง เรียกว่า “ไข่ขวัญ”

๔. ๑ หวี

๕. กล้วยตาก

เมื่อวันบวชผ่านไปวัด แล้วทำพิธีอุปสมบท.

เพลงในพิธี

ยศและลาภหาไปไม่ได้แน่
 เว้นเสียแต่ต้นทุนบุญกุศล
 ทั้งสมบัติทั้งหลายให้ปวงชน
 ร่างของตนเขายังเอาไปเผาไฟ

การสมรส

การสมรสที่ถูกต้องนั้น สภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้กำหนดขึ้นเป็นระเบียบ
ง่าย ๆ ดังนี้

๑. หลังจากการประกอบพิธีทางศาสนาแล้ว ให้จัดห้องใดห้องหนึ่งที่สมควร
เป็นห้องพิธี และเป็นห้องโดยเฉพาะ ไม่ปะปนกับห้องรับแขก ไม่ต้องเป็นห้องใหญ่
ก็ได้ มีประตูเข้าออกได้คนละทางยิ่งดี และมีการตกแต่งตามสมควร เครื่องพิธีใน
ห้องนั้นควรมีดังนี้

ก. โต๊ะบูชาพระ ตกแต่งให้สวยงามพอสมควร ตั้งหันหน้าไปทางทิศ
ตะวันออก หรือถ้าไม่เหมาะจะหันไปทางทิศใดก็ได้ แต่อย่าให้เป็นทิศตะวันตก
เท่านั้น ที่โต๊ะบูชามีกระถางรูป ปีกุรูปไว้ ๓ ดอก ยังไม่จุด มีเทียนอยู่ข้างกระถาง
รูป ๑ คู่ ยังไม่จุดเช่นกัน สำหรับให้คู่บ่าวสาวได้จุดพร้อมกัน หน้าโต๊ะบูชาปูผ้าไว้
สำหรับให้คู่บ่าวสาวกราบบูชาพระ

ข. ตั้งรดน้ำ เป็นของเฉพาะสำหรับพิธีนี้ ประกอบด้วยที่นั่งห้อยเท้าของ
คู่บ่าวสาว และที่วางมือรับน้ำสังข์ของคู่บ่าวสาว ถ้าไม่มีตั้งเฉพาะอย่างนี้ จะใช้ตั้ง
หรือโต๊ะเดี่ยว ๆ พอให้คู่บ่าวสาวขึ้นไปนั่งพับเพียบหมอบบนหมอนข้างบนตั้งหรือ
โต๊ะนั้นได้ ตกแต่งปูอาสนะพอสมควร หรือจะใช้โต๊ะเรียนของนักเรียนชนิดที่นั่ง
คู่แทนก็ได้ ตกแต่งปูผ้ากันความน่าเกลียดเสียพองาม ตั้งรดน้ำนี้ให้ตั้งแอบฝาห้อง
พิธีด้านใดด้านหนึ่ง หันหน้าทางทิศใดก็ได้ ห้ามทิศตะวันตกทิศเดียว ที่หน้าตั้งวาง
ขันพานรองเปล่า ๆ ไว้ตรงหน้าคู่บ่าวสาว สำหรับรับน้ำสังข์ ห้ามใช้กระโถนรอง
เป็นอันขาด

ค. โต๊ะวางเครื่องพิธี จะเป็นโต๊ะอะไรก็ได้ ขนาดพอสมควร ตั้งชิดหัวตั้ง
รดน้ำทางขวามือของเจ้าบ่าว มีผ้าปูโต๊ะเรียบร้อย บนโต๊ะวางเครื่องพิธี คือ หม้อ

น้ำมันดี สังข์รดน้ำ พานใส่มงคลคู่สำหรับสวมหัวคู่แก้วสาว โดแป็งกระเจาะสำหรับ
 เจิมหน้าคู่แก้วสาว ของเหล่านี้เป็นของใช้ที่จำเป็นในพิธี ต้องวางให้เป็นระเบียบ
 เรียบร้อย นอกนั้นห้ามวางของอื่นบนโต๊ะนี้อีก

๒. เมื่อการเตรียมพิธีพร้อมดังกล่าวแล้วข้างต้น พอได้เวลากำหนดก็
 เริ่มทำพิธีได้ ดังต่อไปนี้

ก. ผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายจัดให้คู่แก้วสาวเข้าสู่ห้องพิธี นำตัวมาบูชาพระ ให้
 บ่าวสาวจุดเทียนหน้าพระคนละเล่ม หญิงนั่งซ้ายจุดเล่มซ้าย ชายนั่งขวาจุดเล่มขวา
 พร้อม ๆ กัน แล้วให้รวมกันจุดธูปที่ปักไว้ในกระถางธูป ๓ ดอกนั้น เรียบร้อยแล้ว
 ให้ทั้งคู่ก้มลงกราบพระ ๓ ครั้งพร้อม ๆ กัน ต่อนั้นนำตัวขึ้นตั้งรดน้ำ

ข. ให้บ่าวสาวนั่งลงที่ตั้งรดน้ำ หญิงนั่งซ้ายชายนั่งขวา ให้ทั้งคู่วางมือทั้งสอง
 ของตนลงบนที่รองหรือหมอน ฝ่ามือประนมยื่นออกให้พ้นที่รองมือหรือหมอน
 ตรงกับชั้นรองน้ำมันดีข้างล่าง ใช้ก้างศอกของตนรับน้ำหนักตัวเองไว้ ก้มศีรษะ
 หมอบลงเล็กน้อย การจัดเพื่อนเจ้าบ่าวและเจ้าสาวฝ่ายละ ๒ คนมายืนข้างหลังตั้ง
 เพื่อนเจ้าบ่าวยืนหลังเจ้าบ่าว เพื่อนเจ้าสาวยืนหลังเจ้าสาว ยืนตรงเฉย ๆ เรียงหน้า
 กระดาน

ค. จัดคนที่สมควรและรู้พิธีคอยทำหน้าที่ส่งน้ำสังข์ และประกอบพิธี ให้
 ยืนอยู่ข้างโต๊ะพิธี

ฅ. ต่อนั้นเริ่มพิธี โดยเชิญผู้ใหญ่ที่เป็นประธานมาประกอบพิธีนำ

๒.๑ ประธานเข้ามกราบพระที่บูชา

๒.๒ รับพวงมาลัยสวมคอให้คู่แก้วสาว

๒.๓ รับมงคลคู่มาจากประนมมืออธิษฐานต่อหน้าบ่าวสาว ขอให้สำคัญ
 ใจว่า ชีวิตทั้งสองจะสัมพันธ์กันอยู่ด้วยมงคลคู่นี้ตลอดกาล เสร็จ
 แล้วสวมที่ศีรษะของคู่บ่าวสาวคนละข้าง

๒.๔ รับสังข์บรรจุน้ำพระพุทธรูป มรดกลงมือของบ่าวสาวที่ประนม
 รับอยู่ พร้อมทั้งอวยชัยให้พรตามสมควร

๒.๕ รับโกแ่งกระเจาะ เอานิ้วแม่มือขวาแตะแ่งที่ผสมน้ำหอมและ
น้ำมันดีไว้แล้วพอติดนิ้ว แล้วเจิมตะลงที่หน้าผากของบ่าวสาว
คนละ ๑ แแต่้ม หรือ ๓ แแต่้มก็ได้ เท่านั้นเป็นอันเสร็จพิธีนำ

ตอนนี้เชิญแขกเข้าน้ำตามลำดับ โดยให้แขกรับแต่สังข์น้ำมันดีแล้วรดลง
บนมือของบ่าวสาวเท่านั้น จนทั่วแขกทุกคน ระหว่างที่รดน้ำสังข์นี้ บ่าวสาวต้อง
แสดงความเคารพผู้รดน้ำให้พรตนทุกคน ตั้งแต่ผู้เป็นประธานมาโดยลำดับ โดย
พอร์ดเสร็จก็ก้มศีรษะลงเล็กน้อยเท่านั้น

๓. เมื่อแขกรดน้ำกันทั่วแล้ว ผู้เป็นประธานเข้ามาประกอบพิธีถอดมงคล
อีกครั้งหนึ่ง โดยมายืนตรงหน้าบ่าวสาว มือทั้งสองจับมงคลบนศีรษะของบ่าวสาว
ข้างละมือ กล่าวคำอวยชัยให้พรพอสมควร แล้วยกมงคลขึ้นจากศีรษะบ่าวสาว
พร้อม ๆ กัน เป็นอันเสร็จพิธี ให้บ่าวสาวลุกจากที่นั่งได้.

การตาย

เมื่อมีการตาย ก็จัดพิธีอาบน้ำศพ ตั้งศพจะเป็นตั้งที่วัดหรือที่บ้านก็ได้ แล้วแต่สะดวก ระหว่างตั้งศพก็มีสวดพระอภิธรรม จะเป็น ๓ วัน ๗ วัน แล้วแต่กำลัง ต่อจากนั้นเผาเลยหรือบรรจุศพเก็บไว้ก่อนแล้วเผาภายหลังก็ได้ เรื่องเกี่ยวกับพิธีศพนี้ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้วางระเบียบไว้ดังนี้

ข้อ ๑ งานพิธีศพ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

ก. งานเฉพาะของเจ้าภาพ หมายถึงงานที่เจ้าภาพจัดขึ้นเป็นการภายใน ไม่มีการเชิญแขก เช่น งานอาบน้ำศพ งานทำบุญต่างๆ งานเผาศพ (เผาจริง) งานอัฐิ และงานอังการ

ข. งานรับแขก หมายถึงงานที่เจ้าภาพเชิญแขกไปในงาน เช่น งานทักษิณานุสรณ์ งานฝังศพและงานเผาศพ

ข้อ ๒ เมื่อมีคนตาย เจ้าภาพจะจัดให้มีการอาบน้ำศพหรือไม่ก็ได้ เมื่อมีการอาบน้ำศพ ให้ทำเป็นงานเฉพาะของเจ้าภาพ ไม่ให้เชิญแขก คงอาบน้ำกัน แต่บรรดาญาติ ผู้ใดไม่ไปอาบน้ำศพ ไม่ถือว่า ขาดความเคารพ

ข้อ ๓ เมื่อเจ้าภาพจัดการอาบน้ำศพเสร็จแล้ว นำศพลงที่ใส่ศพตั้งไว้

ข้อ ๔ เมื่อตั้งศพเรียบร้อยแล้ว ควรกำหนดวันงานมีงานทักษิณานุสรณ์ โดยจัดให้เป็นงานรับแขกในโอกาสแรกอันจะพึงทำได้

ในงานนี้ ให้มีการเคารพศพ เช่น จุดธูปเทียน หรือวางพวงดอกไม้หน้าศพ เป็นเบื้องต้น ถ้าเป็นศพมีเครื่องประกอบเกียรติยศ เช่น เครื่องประโคมหลวง ก็ควรได้รับการประโคมในตอนนั้นด้วย ต่อจากนั้นก็ควรนิมนต์พระภิกษุสงฆ์เทศน์ และบังสุกุลแล้วเสร็จงาน

ข้อ ๕ ต่อจากงานทักษิณานุสรณ์ เจ้าภาพจะทำบุญประการใดก็ได้ เป็นงานเฉพาะของเจ้าภาพ ไม่มีการเชิญแขก ผู้ใดไม่ไปในงานนี้ ไม่ถือว่า ขาดความเคารพ

การทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน หรือทำบุญทุก ๆ ๗ วัน ชนิดมีการเชิญแขกนั้นเป็นอันไม่มี ถ้าเจ้าภาพจะทำก็ทำเป็นงานเฉพาะของเจ้าภาพ ไม่ต้องเชิญแขก ไม่ต้องมีการไปช่วย ไม่มีการถือว่า ขาดอรรถาศัย

ข้อ ๖ ถ้าเจ้าภาพจะจัดการฝังศพ ณ ที่ใด จะทำเป็นงานรับแขกก็ได้ โดยออกบัตรแจ้งไปยังแขกที่จะเชิญ กำหนดวันเวลา และที่ฝังศพ และเจ้าภาพจัดการรับแขก ณ ที่ฝังศพนั้น

การเชิญศพ และตามศพไป เป็นกิจธุระเฉพาะของเจ้าภาพ

ถ้าเป็นศพที่จะฝังโดยไม่มีเผา ก็ควรได้รับเครื่องประกอบเกียรติยศ เวลาฝังทุกประการ

ข้อ ๗ เมื่อกำหนดจะเผาที่ใด จึงปฏิบัติจัดเป็นงานรับแขก โดยเจ้าภาพแจ้งให้ผู้ที่จะไปเป็นแขก ทราบกำหนดวันเวลา และสถานที่เผาศพ และเจ้าภาพจัดการรับแขก ณ ที่นั้น

การเชิญศพ ตามศพ เป็นกิจธุระเฉพาะของเจ้าภาพ ที่ควรมีขบวนแห่ ก็ควรได้รับเวลาเชิญศพไป

ข้อ ๘ ระหว่างศพอยู่ ณ ที่สำหรับทำการเผา เจ้าภาพจะทำบุญประการใดก็ได้ โดยเป็นการเฉพาะของเจ้าภาพ ไม่มีการเชิญแขก

งานรับแขกมีเฉพาะตามกำหนดการ คือ ตามวัน เวลา ซึ่งแจ้งไปเท่านั้น ได้แก่ การทำบุญ เช่น เทศน์และบังสุกุล หรือเฉพาะบังสุกุลเท่านั้น แต่ควรให้ระยะเวลาสั้นที่สุด เมื่อทำบุญเสร็จแล้ว จึงมีการเผาศพ เริ่มด้วยการวางเครื่องขมาศพ และจุดไฟเผาศพ

ถ้าศพใดมีเครื่องประกอบเกียรติยศ เช่น เครื่องประโคมหลวง ก็ควรจะได้รับการประโคม ในตอนนี้ (เกียรติยศของทหารก็ควรมีในวันนี้)

ข้อ ๙ การเผาศพ ที่เรียกว่า “เผาจริง” งานเก็บกระดูก เลี้ยงพระ สามหาบงานฉลองกระดูก ตลอดจนงานอังคาร หรืองานของเจ้าภาพ ไม่มีการเชิญแขก เว้นแต่จะรณอังคารกับศพที่เผามาจากต่างประเทศ จึงจะปฏิบัติจัดงานเผาศพ

ข้อ ๑๐ ในการไปมาปนกิจศพ แยกผู้ไปในงานนี้ต้องนำเครื่องขมาศพ คือ รูปเทียน ดอกไม้จันทน์ ของตนเองไปทำการเคารพศพ ขมาศพ

การที่แยกใช้รูปเทียนดอกไม้จันทน์ของเจ้าภาพจัดไว้นั้น ไม่ต้องด้วย วัฒนธรรม เจ้าภาพจัดเตรียมไว้สำหรับผู้ที่ไม่ทราบประเพณีของไทยเท่านั้น

คำแนะนำของกรมการวัฒนธรรม

เรื่องการไปงานศพ

๑. พึงระลึกอยู่ว่า งานศพเป็นงานทุกข์โศก และการไปงานศพ คือ การไปแสดงความเคารพความอาลัยในผู้ตาย

๒. ควรวางตนให้เหมาะสมกับงาน อยู่ในความสำรวมทั้งกาย วาจา ใจ

๓. การแต่งกายไปในงานศพ ควรนุ่งเพียงให้สุภาพเรียบร้อยเท่านั้น ไม่ควรประกวดประชันในด้านความสวยงามหรูหรา

๔. สุภาพชนไม่ควรสรวลเสเฮฮา กล่าววาจาตลกคะนอง หรือเสพสุรายาเมา ในงานศพ เพราะเป็นความประพฤติกิริยาที่ไม่ถูกด้วยกาลเทศะ เป็นการขาดการระต่อผู้ตายอีกด้วย.

จารีตประจําตัว

การทำบุญและตักบาตร

การทำบุญ เช่น ทำบุญอายุ ทำบุญวันเกิด ซึ่งถือว่า ทำเพื่อให้เกิดสิริมงคล แก่ตัว ทำบุญอายุมักนิยมทำกันเมื่ออายุ ๒๕ ซึ่งเรียกว่า “เบญจเพส” บางทีก็ทำกันเมื่ออายุครบ ๒ รอบ ๓ รอบ ๔ รอบ ไปจนถึง ๕-๖ รอบ บางทีก็ทำในเมื่อมีอายุเท่ากับครั้งสุดท้ายของผู้ที่เราเคารพนับถือ ทำบุญวันเกิด คือ เมื่ออายุครบรอบปีทางสุริยคติ หรือจันทรคติ พูดังๆ ก็ว่า ทำบุญตรงกับวันที่ หรือข้างขึ้นข้างแรมที่ตนเกิดในเดือนนั้น ปีหนึ่งมีทำกันครั้งหนึ่ง

จะได้บอกพิธีทำบุญตามที่นิยมทำ จะเป็นทำบุญอายุ หรือทำบุญวันเกิด หรือทำบุญบ้าน การจัดพิธีมีดังนี้

๑. บริวณพีธี จะเป็นเรือน เป็นห้อง หรือจะปลูกปะรำขึ้นที่บ้าน หรือวัดก็ได้
๒. การจัดบริวณพีธี มีหลักสำคัญดังนี้
 - ก. ตั้งที่บูชาพระพุทธรูป
 - ข. ตั้งอาสนสงฆ์
 - ค. วางสายสิญจน์

การตั้งที่บูชาพระพุทธรูป ต้องพยายามตั้งชิดบริวณพีธีด้านใดด้านหนึ่ง ให้พระพุทธรูปหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกได้เป็นอย่างดี ถ้าจำเป็นหันไปทางทิศตะวันออกไม่ได้ ก็ให้จัดหันไปทางทิศอื่น ยกเว้นทิศตะวันตกและต้องตั้งให้หัวอาสนสงฆ์ อยู่ขวามือของพระสงฆ์เสมอ จะอยู่ซ้ายมือของพระสงฆ์ไม่ได้เป็นอันขาด ที่ตั้งต้องมีเครื่องประกอบดังนี้

๑. ถ้าเป็นโถ๊ะหมู่ที่บูชา ต้องมีเครื่องครบตามแบบโถ๊ะหมู่ที่บูชา
๒. ถ้าไม่มีโถ๊ะที่บูชา ต้องหาที่ตั้งพระพุทธรูปให้สูงเด่นพอสมควร สองข้างพระพุทธรูปตั้งแจกันดอกไม้พวงาม แล้วหาโถ๊ะอีกตัวหนึ่งต่ำกว่าโถ๊ะพระ-

พุทธรูป ๑ ถีบ ตั้งกระถางรูป ถ้าไม่มีกระถางรูป จะใช้ภาชนะอย่างอื่น เช่น แก้วน้ำใหญ่แทนก็ได้ แต่ห้ามใช้กระโถนแทนกระถางรูปเป็นอันขาด ปักธูปไว้เพียง ๓ ดอกเท่านั้น อย่าปักมากกว่านี้ สองข้างกระถางรูปตั้งเชิงเทียน มีเทียนข้างละ ๑ เล่ม เพียงเท่านี้ก็สำเร็จเป็นที่ตั้งบูชาพอสมควร

การตั้งอาสนสงฆ์ ต้องตั้งต่อจากที่บูชาพระพุทธรูปไปทางซ้ายมือพระพุทธรูป ถ้ามีอาสนะกว้างไว้เป็นที่ ๆ เรียงกันไปเท่าจำนวนสงฆ์ที่นิมนต์ไว้ ระยะห่างกันระหว่างอาสนะหนึ่ง ๆ ประมาณกึ่งเศษ ตั้งกระโถนในระหว่างอาสนะทุกช่อง หรือจะเว้นช่องตั้งช่องก็ได้ แล้วตั้งขันน้ำต่อจากกระโถนออกมา ถัดจากขันน้ำมาข้างหน้าตั้งพานหมาก บูหรี ถ้าไม่มีอาสนะเป็นที่ ๆ ดังกล่าวแล้ว จะใช้ผ้าขาวปูลาดตามยาวไปจนตลอดที่ตั้งสงฆ์ก็ได้ แล้วตั้งกระโถน ขันน้ำ พานหมาก บูหรี เป็นระยะสมควรที่หัวแถวด้านขวามือของพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน ตั้งขันน้ำมนต์ใต้น้ำมีเทียนติดปากขันไว้ ๑ ที่ สำหรับพระทำน้ำมนต์เวลาสวดมนต์

การวางสายสิญจน์ ต้องตั้งต้นสายวงจากพระพุทธรูปในรูปบริเวณพิธีก่อน แล้ววงออกไปรอบบริเวณทางขวามือ จนกระทั่งมาบรรจบที่ตั้งพระพุทธรูป ห้ามเวียนไปทางซ้ายมือเป็นอันขาด เมื่อเวียนมาบรรจบแล้วให้ผูกสายวงและติดต่อกัน นำปลายมาวางพระพุทธรูปทางขวาอีก ๑ รอบ และวงขันน้ำมนต์อีก ๑ รอบ ทางขวาเช่นกันเหลือปลายสายสิญจน์ไว้เป็นกลุ่มสำหรับพระสงฆ์จะได้ถือเวลาสวดมนต์ภาวนาไว้ในพานหน้าพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน

การรับของพระ เมื่อพระที่เสด็จไว้มาถึงบริเวณพิธีตามกำหนดแล้ว นิมนต์ให้พระขึ้นนั่งบนอาสนะแล้วประเคนขันน้ำ กับพานหมาก บูหรี ถ้ามีน้ำร้อน ถีรินถวาย กระโถนไม่ต้องประเคน การประเคนต้องทำดังนี้

ก. เข้าไปให้ใกล้พระประมาณ ๑ ศอก

ข. ยกของที่ประเคนขึ้น ถ้าของหนักหรือใหญ่ควรยกสองมือ ถ้าของเบาของเล็กควรยกมือเดียว

ก. พอพระขึ้นมือรับ ถิ่นน้อมของนั้นให้ถึงมือพระให้จับหรือรับ แล้ววางลงตามที

ง. เสร็จแล้วประนมมือไหว้ด้วยความเคารพ ๑ ครั้ง

เริ่มพิธี เมื่อพระและเจ้าภาพพร้อมแล้วได้เวลาพิธี ให้เจ้าภาพจุดเทียนรูปหน้าพุทธรูป และประเคนสายสิญจน์แด่พระสงฆ์ที่เป็นประธาน ต่อนั้นหัวหน้าอุบาสกประนมมือกล่าวคำอาราธนาศีล (ถ้าเป็นงานของตัวเองควรอาราธนาศีลเอง) เมื่อพระให้ศีลกับพร้อมกันเป็นข้อ ๆ จนจบ (แล้วกราบพระพร้อมกัน) หัวหน้าอุบาสกกล่าวคำอาราธนาพระปริตร (งานของตัวเองอาราธนาเอง) จบแล้วพระเริ่มสวดมนต์ เจ้าภาพจุดเทียนที่จันทน์มนต์ แล้วประเคนพระสงฆ์ผู้เป็นประธาน แล้วนั่งประนมมือฟังพระสวดมนต์ต่อไปจนจบ นับว่า เสร็จพิธีสวดมนต์เบื้องต้นของการทำบุญ

พิธีเลี้ยงพระ จะทำต่อจากพิธีสวดมนต์เป็นงานวันเดียว หรือจะสวดมนต์ในเย็นวันหนึ่ง แล้วเลี้ยงพระในวันรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งก็ได้ ถ้าเป็นงานวันเดียว เมื่อพระสวดมนต์จบแล้วก็ถวายอาหารบิณฑบาตต่อเลย โดยไม่มีพิธีพิเศษอะไร แต่ถ้าทำ ๒ วัน พิธีเลี้ยงพระในวันรุ่งขึ้น เริ่มต้นด้วยเจ้าภาพจุดเทียนรูปบูชาหน้าพุทธรูปบูชาหน้าพุทธรูป แล้วประเคนสายสิญจน์ หัวหน้าอุบาสกอาราธนาศีลพระให้ศีลแล้วรับศีลเช่นเดียวกับวันก่อน ต่อนั้นพระสวดมนต์เองไม่ต้องกล่าวอาราธนาอีก เมื่อพระสวดจบก็ถวายอาหารบิณฑบาต พระฉันเสร็จแล้ว ถวายไทยธรรม พระอนุโมทนา เจ้าภาพและผู้ร่วมพิธีกรวดน้ำ เป็นเสร็จการ

ตักบาตร คือ เอาข้าวและกับไปใส่บาตรพระเณร เป็นประจำวัน หรือเฉพาะวันเกิดของตน หรือวัน ๘ คำ ๑๕ คำ บางทีก็ใส่เฉพาะวันสำคัญ ๆ เช่น วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันมาฆบูชา วิสาขบูชา วันขึ้นปีใหม่ สารท ตรุษสงกรานต์ เป็นต้น เมื่อจะใส่ต้องยกของขึ้นจบเสียก่อน แล้วกล่าวคำในใจว่า “สุทินฺโน วต เม ทานํ อาสวณฺยาหนิ โหตุ.” แปลว่า “ข้าพเจ้าถวายทานดีแล้วหนอ ขอจงหมดสิ้นอาสวะกิเลสเถิด” เมื่อใส่บาตรเสร็จแล้ว ก็กรวดน้ำ

การกรวดน้ำ ถ้าเป็นพิธีทำบุญ ควรเตรียมน้ำใส่แก้วหรือภาชนะอื่นใดที่สมควรวางไว้ก่อน เมื่อเสร็จพิธี พอพระว่า “ยถา” ก็เริ่มกรวดน้ำเทลงในภาชนะสำหรับรองน้ำ อย่าเทให้น้ำหยดต้งๆ หรือเทหากระยะ ต้องเทให้เป็นสายติดกันไปให้พอดีกับพระว่า “ยถา” จบ น้ำก็หมดพอดี พอพระขึ้น “สัพพี” ก็ประนมมือฟังต่อไป

ถ้าเป็นหลังจากใส่บาตรแล้ว ก็กรวดน้ำลงที่โคนต้นไม้หรือที่อื่นใด ที่ไม่มีผู้ข้ามกรายได้ ถ้ากรวดน้ำถ้าจะไม่ว่าเป็นภาษาบาลี จะตั้งใจนึกอุทิศให้ใคร ก็ว่าไปตามความปรารถนา แต่ที่ใช้กันโดยมาก คือ “อิหฺม เม ฌาตึณฺ โหตุ, สุขิตา โหนฺตุ ฌาตโย.” แปลว่า “ขอผลท่านนี้ จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอญาติทั้งหลายจงมีความสุขเถิด” เพียงเท่านั้นก็ได้ชื่อว่า “กรวดน้ำ”

การสักการบูชา ทุกๆ บ้านควรมีพระพุทธรูปและเครื่องสักการะพอสมควร ความนิยมในเรื่องพระพุทธรูป หรือที่เรียกว่า “พระบูชา” นั้น มักนิยมบูชาพระประจำวัน จะแสดงถึงพระประจำวัน และตำนาน เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจใคร่ทราบไว้ดังนี้.—

วันอาทิตย์ พระถวายนเตร

หลังจากที่พระพุทธรูปองค์ศรีสุทนต์พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ในสัปดาห์ที่ ๒ เสด็จจากบริเวณโพธิมณฑลไปทางทิศอีสานของต้นมหาโพธิ์ ประทับยืนกลางแจ้ง พงศ์ต้นมหาโพธิ์โดยไม่กะพระบิณฑเรตร อยู่ในที่แห่งเดียวตลอด ๗ วันที่ประทับยืนนั้น ปรากฏเรียกในภายหลังว่า “อนิมิสสเจตีย์” (เจตีย์ถวายนเตร)

วันจันทร์ พระห้ามญาติ

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับอยู่ในแคว้นสักกะ ขณะนั้น พระพุทธบิดาเสด็จสวรรคตแล้ว เจ้ามหายานมสากยะ โอรสของพระเจ้าอโหมิตทนะ—สากยะ ราชบิดาของพระพุทธองค์ ได้เป็นมหาราชแทน ในสมัยเกิดกรณีพิพาทในระหว่างพระญาติ ๒ พระนคร คือ สากยะฝ่ายหนึ่ง กับ โกลิยะอีกฝ่ายหนึ่ง เรื่อง

แย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี ที่พรมแดนทำนา กัน มูลเหตุเกิดแต่พวกกรรมกรของแต่ละฝ่าย ผู้ทำนาอยู่บนฝั่งของตน ต่างต้องการอาศัยน้ำในแม่น้ำโรหิณีมาหล่อเลี้ยงต้นข้าว ต่างฝ่ายต่างก็กันทำนบแข่งไขน้ำเข้านาของตนก่อน เลยเกิดทะเลาะวิวาทกันขึ้นจนลูกกลมใหญ่โตไปถึงเจ้านาย กษัตริย์ทั้งสองพระนคร ต่างยกกองทัพออกมาประจันหน้ากันบนสองฟากแม่น้ำมุ่งจะทำสงครามกันเป็นการใหญ่ พระพุทธองค์ทรงทราบเสด็จมาประทับระหว่างทัพ ทั้งสองฝ่ายพอเห็นพระองค์ต่างก็วางอาวุธ ถวายบังคมทูลถามว่า พระองค์จึงตรัสถามว่า น้ำ กับ กษัตริย์ อย่างไหนจะมีค่ามากกว่ากัน ? บรรดาพระญาติทั้งสองฝ่ายต่างทูลรับเหมือนกันว่า น้ำมีค่าน้อย ส่วนกษัตริย์มีค่าล้นเหลือ พระองค์จึงตรัสว่า การแล้วหรือ ที่พวกท่านถือเอาเรื่องน้ำอันมีค่าเล็กน้อยมาเป็นเหตุทำลายกษัตริย์ อันมีค่าล้นเหลือให้วอดวาย ต่อนั้นทรงแสดงธรรมเรื่อง “ความสุข โดยไม่มีเวรกัน” เป็นต้น จบแล้วพระญาติทั้งสองฝ่ายต่างชื่นชมกลับปรองดองกันดังเดิม แล้วเลิกทัพกลับไปพระนครของตน

วันอังคาร พระโสยาสน์

ปางนี้ เป็นปางที่แสดงถึงการบรรทมตามปกติ ของพระพุทธองค์ ซึ่งผิดแผกจากสามัญชน คือ พระองค์บรรทมด้วยทรงมีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ ลักษณะการบรรทมของพระองค์ปรากฏที่ภาพนั้นแล้ว การบรรทมแบบนี้เรียกว่า “สีหไสยาสน์” ไม่มีการพลิกกลับไปกลับมาเหมือนสามัญชน ทรงอยู่อย่างนี้ตลอดตั้งแต่หลับจนถึงตื่น

วันพุธ พระอุมมาต

ปางนี้ แสดงถึงกิจวัตรประจำวันของพระองค์ ที่เรียกว่า “โปรดสัตว์” โดยออกบิณฑบาตทุกเวลาเช้า ไม่มีเว้น ผู้ใดใส่บาตรถวายพระพุทธองค์ หมายความว่า ผู้นั้นจะได้รับผลานิสงส์อันไพศาล

อีกนัยหนึ่ง น่าจะหมายถึงตอนที่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระพุทธรมาดา บนเทวโลกครบ ๓ เดือน แล้วเสด็จจากเทวโลกลงมารับบาตรจากพุทธบริษัท ณ เมืองสังกัสสนคร ซึ่งมีผู้ไปคอยใส่บาตรกันมากมายในวันนั้น ที่เรียกกันว่า “ตักบาตรเทโว” มาจากคำว่า “เทโวโรหน” แปลว่า “การหยั่งลงจากเทวโลก”

วันพญัสบดี พระนั่งขัดสมาธิ

ปางนี้ แสดงถึงตอนตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตามเรื่องราว เป็นวันหนึ่ง พระมหาบุรุษเสด็จมาสู่ต้นโพธิ์ซึ่งตั้งอยู่ ณ ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา มีหาดทรายยื่นไปจนถึงชายน้ำ ทรงนั่งขัดสมาธิหันพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา ทรงพิงต้นโพธิ์ ทรงอธิษฐานว่า แม้เลือดเนื้อในร่างกายของเรา จะเหือดแห้งไปเหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูก ถ้ายังไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเพียงใด จะไม่ลุกขึ้นเพียงนั้น ครั้นพระอาทิตย์ตก พระองค์ทรงกำจัดกิเลสमारไปเสียได้ ได้ตรัสรู้พบเพนิวาสนญาณ ในยามต้น ตรัสรู้จุตูปปาตญาณในยามกลาง ครั้นถึงยามสุดท้ายใกล้รุ่งแห่งวันเพญวิสาขะ ก็ได้ตรัสรู้อาสวักขณญาณ เห็นแจ้งอริยสัจ ๔ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

วันศุกร์ พระรำพึง

หลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ล่วงสัปดาห์ที่ ๗ เสด็จประทับที่ทิวังไม้ไทร ชื่อชปาณิโคธ ทรงรำพึงว่า ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นี้ลึกซึ้งมาก ยากที่สัตว์อื่นจะรู้ตาม ทรงท้อพระทัยที่จะสอน แต่อาศัยพระมหากรุณาเป็นที่ตั้ง จึงทรงเล็งเห็นว่าในโลกนี้ ผู้ที่จะรู้ตามได้ก็จะมี จึงตกลงพระทัยจะสอน ทรงนึกถึงผู้ที่ควรโปรดก่อน เช่น ออาหารดาบส กับ อุทกดาบส แต่ท่านทั้งสองนี้หาบุญไม่เสียแล้ว จึงมีอยู่แต่ปัญจวัคคีย์ จึงทรงตัดสินใจพระทัยว่า ควรโปรดปัญจวัคคีย์ แล้วมุ่งพระพักตร์เสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

วันเสาร์ พระนาคปรก

หลังจากพระพุทธรองัคัตรั้รู้แล้วในสัปดาห์ที่ ๖ เสด็จไปยังทางทิศอาคเนย์ของต้นมหาโพธิ์ ประทับที่ถ้ำงไม้จิก เสวยวิมุตติสุขตลอด ๗ วัน ฝนตกพรำตลอดเวลา มีพญานาคมาวงขดล้อมพระองค์ และแผ่พังพานบังฝนให้ พระองค์ทรงเปล่งพระอุทานสรรเสริญความสังัด และความไม่เบียดเบียนกันว่า “เป็นสุขในโลก”

เครื่องสักการะควรมีรูปุ เทียน ดอกไม้ เพราะรูปุสำหรับบูชาพระพุทธร เทียนบูชาพระธรรม ดอกไม้บูชาพระสงฆ์

การไหว้พระสวดมนต์

การไหว้พระ เป็นกิจเบื้องต้น ต้องทำก่อนสวดมนต์ ไหว้พระกับบูชาพระ โดยใจความอย่างเดียวกัน ไหว้พระก็ประสงค์ให้ระลึกถึงคุณพระ บูชาพระก็เพื่อให้ระลึกถึงคุณพระว่า การแก่การบูชา แต่โดยวัตถุต่างกัน ไหว้พระไม่มีเครื่องบูชา เป็นแต่ประนมมือระลึกถึงด้วยใจ เปล่งด้วยวาจา กราบลงด้วยกาย ก็สำเร็จเป็นไหว้พระพร้อมด้วยไตรทวาร คือ ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยตามคำประกาศ เป็นมโนประณาม ๑ เปล่งวาจาประกาศคุณพระรัตนตรัย เป็นวาจีประณาม ๑ กราบลงด้วยเบญจางคประดิษฐ์ คือ ฝ่ามือทั้งสอง เข่าทั้งสอง และหน้าผากหนึ่งรวมเป็น ๕ จดลงกับพื้น เป็นกายประณาม ๑ ส่วนบูชาพระมีเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้ รูป เทียน หรือเครื่องตกแต่งประดับประดา ซึ่งอาจทำความเลื่อมใสศรัทธาให้ทวีมากขึ้น เมื่อแลเห็นแสงประทีปสว่างไสวและหอมตลบอบอวลไปด้วยกลิ่นธูป เทียน และดอกไม้ อันยังน้ำใจของผู้ทำให้อิ่มเอิบไปด้วยศรัทธา โนมั่นวามุ่งใจให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยยิ่งๆ ขึ้นไป การบูชาพระด้วยเครื่องบูชานี้ ได้มีมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล เพราะมีหลักฐานปรากฏว่า ผู้จะไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้าล้วนมีมือถือของหอม และดอกไม้เป็นต้นไปด้วยเสมอ จึงเป็นประเพณีมาจนทุกวันนี้

คำไหว้พระพุทธรูป “อรหัง สมมาสมพุทโธ ภควา, พุทฺธ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ.” สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์บริสุทธิหมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง ข้าพเจ้าขอไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้า (กราบลงหน้าหนึ่ง)

คำไหว้พระธรรมว่า “สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม, ธมฺมํ นมสฺสามิ.” พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ข้าพเจ้าขอไหว้พระธรรม (กราบลงหน้าที่สอง)

คำให้ว้พระสงฆ์ว่า “สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงโฆ, สงฆ์ นามิ.”
พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้ว ข้าพเจ้าขอให้ว้พระสงฆ์ (กราบ
ลงหน้ที่สาม)

การสวดมนต์ ก็คือกล่าวคำศักดิ์สิทธิ์อันมีฤทธิ์อำนาจเหนือชีวิตจิตใจ
ได้แก่ การสรรเสริญพระพุทธรุณ พระธรรมรุณ พระสังฆรุณ และมนต์ของพระ-
พุทธรเจ้า ซึ่งเรียกว่า “พระพุทธรมนต์” พระพุทธรมนต์เป็นคำศักดิ์สิทธิ์อย่างยิ่ง ผู้
นับถือพระพุทธรศาสนาย่อมนับถือพระพุทธรมนต์ยิ่งชีวิตจิตใจ ถือพระพุทธรมนต์ว่า
เป็นเครื่องป้องกันอันตราย และประสิทธิประสาทความเจริญให้ จัดเป็นกุศลวิธี
มาตั้งแต่ครั้งพุทธรกาล การสวดมนต์ใช้สวดเป็นภาษามครเป็นพื้น

บทสำหรับใช้สวดมนต์นั้น นอกจากที่ใช้อยู่ตามความประสงค์ของผู้สวดแล้ว
ยังมีบทสำหรับสวดประจำวันเกิดของตัวเองอีก ซึ่งท่านโบราณจารย์ได้ประสิทธิ์
ประสาทไว้ ดังจะได้บอกเป็นวัน ๆ ไปดังนี้.-

บทสวดสำหรับผู้เกิดวันอาทิตย์

ปูเรนตมโพธิสมภาร	นิพพุตโต โมโรชนิ,
เยน สัทธิตารุขั	มหาสตุตโต วเนจรา,
จิรสสุ วายมนดาปี	เนว สกขิสสุ กณหิต,
พุรหุมนนตุนติ อุกขาต	ปริตตุนตมภณาม เห.

บทสวดสำหรับผู้เกิดวันจันทร์

ยนุทุนนิมิตโต อวมกฺลณฺจ,
โย จามนาโป สกฺกณฺสสุ สทฺโท,
ปาปคฺคโห ทฺสสุปิโน อกฺนฺต,

พทุธานุภาเวน วินาสเมนตุ.
 ยนุทฺตุนิมิตฺตํ อวมงฺกสณฺจ,
 โย จามนาโป สกฺกณฺสสฺส สทฺโท,
 ปาปคฺคโห ทสฺสุปีนํ อกฺกนฺตํ,
 ธมฺมานุภาเวน วินาสเมนตุ.
 ยนุทฺตุนิมิตฺตํ อวมงฺกสณฺจ,
 โย จามนาโป สกฺกณฺสสฺส สทฺโท,
 ปาปคฺคโห ทสฺสุปีนํ อกฺกนฺตํ,
 สงฺฆานุภาเวน วินาสเมนตุ.

บทสวดสำหรับผู้เกิดวันอังคาร

ยสฺสานุภาวโต ยกฺขา	เนว ทสฺสเนติ ภิสนฺ,
ยมนฺหิ เจวานุยุณฺชนโต	รตฺตินฺทิวมตฺนทิตโต,
สฺขํ สฺปติ สุตโต จ	ปาปํ ภิณฺจํ น ปสฺสติ,
เอวมาทิกฺุณฺเปตํ	ปริตฺตณฺตมฺภณาม เห.

บทสวดสำหรับผู้เกิดวันพุธ

สพฺพาสวีสชาตินํ	ทิจฺพนฺนตาคทํ วิย,
ยนฺนาเสติ วิสํ โมรํ	เสสฺสจายี ปริสฺสยํ,
อาณกฺเขตฺตมฺหิ สพฺพตฺถ	สพฺพทา สพฺพปาณินํ,
สพฺพโสปี นินฺวาเรติ	ปริตฺตณฺตมฺภณาม เห.

บทสวดสำหรับผู้เกิดวันพฤหัสบดี

โกฏิสฺตสทฺสเสสฺสุ	จกฺกวาเพสฺสุ เทวตา,
ยสฺสตาณฺมปฏิกฺกณฺหนฺติ	ยณฺจ เวสาลิยมนฺปฺเร,

โรคามนุสสุทพุทธิกข-
จิปปมนนตธาเปสิ

สมภูตุนตวิธมภย,
ปริตตุนตมภณาม เท.

บทสวดสำหรับผู้เกิดวันศุกร์

ยสุสานุสสุรณนาปี
ปติฏฐมธิกจณนติ
สพพุปททวชาลมหา
กณนา น จ มุตตาน

อนุตถิกเขปี ปาณิน,
ภูมีย วิย สพุพพา,
ยภยโจราทิสมภวา,
ปริตตุนตมภณาม เท.

บทสวดสำหรับผู้เกิดวันเสาร์

ปริตตัม ยมภณนตสสุ
อุทกมปิ วินาเสติ
โสตุธินา กพภูฏจัน
เอธสตุฏฐลิมาลสสุ
กปปฏจายิ มหาเตช

นิสินนฏจันโชน,
สพพเมว ปริตสย,
ยณจ สาเรติ ตังขณ,
โลกนาถน ภาสิต,
ปริตตุนตมภณาม เท.

อนึ่ง เรื่องการสวดมนต์นี้ มีผู้สงสัยว่า ทำไมจึงต้องสวดเป็นภาษาบาลี ทั้งผู้สวดเองและพระสงฆ์สวด ซึ่งฟังแล้วไม่เข้าใจ จะสวดเป็นภาษาไทยไม่ได้หรือ ?

เรื่องนี้ได้มีผู้สงสัยข้องใจกันมาก เพราะฟังบทสวดมนต์ไม่เข้าใจ ก็เลยอยาก จะให้สวดเป็นภาษาไทยจะได้ฟังรู้เรื่อง ความจริง การสวดมนต์ในภาษาบาลีนั้น ก็ เพื่อจะรักษาความเดิมของท่านไว้ เพราะภาษาบาลีเป็นภาษาตาย ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีการขยายตัวเช่นเดียวกับภาษาละติน ภาษาบาลีเป็นภาษาครู ควรจะรักษา แบบเอาไว้ และเป็นภาษาง่ายที่จะเล่าเรียนและทรงจำ พระพุทธศาสนาแม้จะเผยแผ่ไป ถึงประเทศไหน ก็คงใช้ภาษาบาลีอย่างเดียวกัน ข้อความอย่างเดียวกัน ถ้าจะสวด ในภาษาอื่น เช่น ภาษาไทย ย่อมจะต้องมีการขยายตัวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ บทสวด

ก็จะไม่เป็นแบบเดียวกันได้ ย่อมจะต้องวิวัฒนาการไปตามภาษาและตามความรู้ความเห็นของผู้แปล ถ้าเป็นดังนี้ ก็จะเกิดมีบทสวดมนต์หลายแบบขึ้น อาจไม่ทราบว่ แบบไหนเป็นแบบที่ถูกต้อง ลองไปหาหนังสือที่มีท่านผู้รู้แปลบทสวดมนต์เป็นภาษาไทยมาดู ก็จะเห็นว่า แปลต่างๆ กัน จึงอาจทำให้เกิดสงสัยกันขึ้นได้ง่าย ถ้าสวดเป็นภาษาบาลีก็เป็นอันไม่ต้องสงสัยกัน อีกประการหนึ่ง ประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเมื่ออยู่มาก หากแต่ละประเทศแปลบทสวดมนต์เป็นภาษาของตนๆ ก็จะทำให้ความรู้สึกละเลยกันไม่ได้ ทั้งๆ ที่นับถือพุทธศาสนาด้วยกัน แต่เมื่อองแบบเดิมไว้เช่นนี้ ความรู้สึกก็รวมกันได้ เพราะใช้ภาษาอันเป็นแบบครูเดิมอยู่ตัวอย่างที่เห็นในคราวประชุมพุทธศาสนิกชนทั่วโลก ประเทศที่นับถือพุทธศาสนาต่างก็มาประชุมรวมกัน เวลารับศีลหรือสวดมนต์ ก็ใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก ทำให้เป็นแบบเดียวกัน ถ้าภาษาของใครๆ ก็ว่า น่ากลัวจะผิดตำราไปมาก

บทสวดที่เราแปลเป็นภาษาไทยนั้นมิใช่จะไม่มี มีอยู่บ้างและใช้สำหรับสวดก็มี ดังเช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นคำฉันท์ ได้แปลจากบทสวด “พาหุ” ว่า

ปางเมื่อพระองค์ปรมพุท-

ธิวิสุทธิศาสนา

ตรัสรู้อนุตรสมา-

ธิณโพธิบัลลังก์

อันนี้ใช้สำหรับทหาร ดำรง หรือเสื่อป่าสวด อีกบทหนึ่งได้ทรงแปลจากบทสวด “นันท” ว่า

ปางเมื่อพระองค์ปรมพุท-

ธรรตตมาจารย์

ประกาศน์พระศาสนประสาร

มนะเพื่อผดุงตน

สำหรับทหารเรือ และเสื่อน้ำสวด นอกจากนั้นก็ยังมีอีก เช่น สวด “พุทธคุณ”

ว่า

องค์ใดพระสัมพุท-

ธวิสุทธิสันดาน

สวดธรรมคุณว่า ธรรมคือคุณากร สวดสังฆคุณว่า องค์ใดสาวกศาสดา
เป็นต้น บทสวดภาษาไทยเหล่านี้ ใช้สวดเพียงหมู่หนึ่งพวกหนึ่ง แต่ถ้าจะใช้แทน
สวดมนต์ โดยให้พระสงฆ์สวดตามวัดตามบ้านในเวลาทำบุญ ผู้ฟังก็จะไม่เกิดอารมณ์
ซาบซึ้งศรัทธา เหมือนพระท่านสวดภาษาบาลี.

จารีตประจําวันทางพระพุทธศาสนา

วันสําคัญทางพระพุทธศาสนา คือ

๑. วันมาฆบูชา
๒. วันวิสาขบูชา
๓. วันอัฐมีบูชา
๔. วันอาสาฬหบูชา
๕. วันเข้าพรรษา
๖. วันออกพรรษา

วันสําคัญเหล่านี้มีปีละครั้ง จะพูดเป็นวัน ๆ ไป

๑. วันมาฆบูชา

วันมาฆบูชา มาจะเป็นชื่อของเด็กอน ๓ มาฆบูชาย่อมาจาก “มาฆปุณณมีบูชา” แปลว่า “การบูชาพระในวันเพ็ญเดือน ๓” แต่ถ้าปีใดมีอธิกมาส ก็เลื่อนไปกลางเดือน ๔ ความสําคัญของวันมาฆบูชา ก็เนื่องมาจากวันนั้น เป็นวันที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้นพร้อมกัน ๔ ประการ ซึ่งเรียกว่า “จาตุรงคสันนิบาต” ได้แก่

๑. วันนั้นเป็นวันที่พระอรหันต์สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑,๒๕๐ องค์ มาประชุมที่พระเวฬุวันมหาวิหาร ในกรุงราชคฤห์

๒. ท่านเหล่านั้นล้วนได้อุปสมบทจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๓. ท่านเหล่านั้นไม่มีใครเชื้อเชิฐบังเอิญมาเอง และ

๔. วันนั้นเป็นวันมาฆปุณณมี พระจันทร์เสวยฤกษ์มาฆะเต็มบริบูรณ์

ในวันนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ แก่พระสงฆ์ที่มาประชุมพร้อมกันที่เวฬุวันมหาวิหาร ในกรุงราชคฤห์ เพื่อเป็นที่ระลึกถึงวันอันสําคัญนี้ พุทธศาสนิกชนจึงได้ทำการบูชากันปีละครั้ง

พิธีทำก็คือนำดอกไม้รูปเทียนไปที่วัด พอได้เวลาพระสงฆ์ประชุมพร้อมกัน ยืนหันหน้าไปทางพระสถูปหรือพระปฐมี บรรดาฆราวาสก็ยืนตั้งแถวให้เป็นระเบียบ อยู่หลังพระสงฆ์ จุดรูปเทียนยืนตรงประนมมือถือเครื่องสักการะพระสงฆ์ผู้ใหญ่ ในที่ประชุมกล่าวคำบูชาแล้วทั้งหมดว่าตาม เสร็จแล้วจัดแถวเดินเวียนขวาพระสถูป หรือพระปฐมี ๓ รอบ รอบแรกระลึกถึงพระพุทธคุณว่า “อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชาจรณสมปันโน สุกโต โลกวิทู อนุตตรํ ปุริสทมมสารถิ สตุถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควาติ.”

รอบสองระลึกถึงพระธรรมคุณว่า “สวากขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิตี.”

รอบสามระลึกถึงพระสังฆคุณว่า “สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อสุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ฉายปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามจีปปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิตํ จตตาริ ปุริสฺยคานิ อญฺช ปุริสฺปกุลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิณฺเยยฺโย อณฺชสิกรณิโย อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺตํ โลกสุสาคี.”

เมื่อเวียน ๓ รอบเสร็จแล้ว ให้นำเครื่องสักการะวางไว้ ณ ที่จัดไว้เป็นระเบียบ แล้วเข้าไปในพระอุโบสถ ประชุมฟังพระสงฆ์สวดมนต์ เมื่อพระสงฆ์สวดจบ บรรดาฆราวาสก็สวดต่อไป เมื่อสวดจบก็นั่งฟังพระเทศน์ เทศน์ของพระกัณฑ์แรก ก็คือ “โอวาทปาติโมกข์” มีใจความย่อๆ ดังนี้

สพฺพปาปสฺส อกรรม

กุสฺสสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส

สจิตฺตปริโยทปนํ

เอตํ พุทฺธานสาสนํ

การไม่ทำความชั่วทุกชนิด ๑

การทำแต่ความดี ๑

การทำใจให้ผ่องแผ้ว ๑

สามประการนี้ เป็นคำสอนของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย

๒. วันวิสาขบูชา

วันวิสาขบูชา วิสาขะเป็นชื่อของเดือน ๖ วิสาขบูชาย่อมาจาก “วิสาขปุณณมี-
บูชา” แปลว่า “การบูชาพระในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ คือ เดือน ๖” ถ้าปีใดมีอธิกมาส
ก็เลื่อนไปกลางเดือน ๗ ความสำคัญของวันวิสาขบูชา ก็คือ เป็นวันคล้ายวันประสูติ
วันตรัสรู้ และวันปรินิพพานของพระพุทธองค์

ความจริง พระพุทธองค์ถึงจะประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน ห่างปีกัน คือ
จากปีประสูติมา ๓๕ ปี จึงได้ตรัสรู้และต่อมาอีก ๔๕ ปี จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน
แต่ก็ตรงในวันเดียวกัน คือ วันเพ็ญเดือนวิสาขะ ถ้าพระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้
ปรินิพพานในวันต่าง ๆ กัน หน้าที่ของเราผู้เป็นพุทธศาสนิกชน ก็จะต้องทำกรบูชา
ใหญ่ต่าง ๆ กัน ให้ได้ทั้ง ๓ คราว นี่เป็นการอสังขรย์นัคนหาที่วันสำคัญได้ตรงกันทั้ง
๓ คราว เราจึงได้ทำการบูชาใหญ่กันเพียงปีละครั้ง แต่ว่าตั้งข้อกำหนดไว้ถึง ๓ อย่าง
รวมกันไปในวันเดียว

การทำวิสาขบูชาก็เช่นเดียวกับทำมาฆบูชา คือ นำดอกไม้ธูปเทียนไปวัด
แต่ที่พิเศษกว่ามาฆบูชา ก็คือข้าราชการ ประชาชน ต่างทำโคม เรียกว่า “โคมวิสาขะ”
นำไปแขวนไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และการเทศน์ในวันวิสาขบูชานี้ ก็เทศน์
เรื่องปฐมสมโพธิ ปฐมสมโพธิกถามี ๒๕ ปริเฉท แต่ละปริเฉทมีใจความย่อๆ ดังนี้.-

ปริเฉทที่ ๑ วิวาหมงคลปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนวิวาหมงคลระหว่างพระเจ้าสิริสุทโธทนะ
กับพระนางสิริมหามายา

ปริเฉทที่ ๒ ดุสิตปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต
เทพเจ้าทูลอัญเชิญเสด็จจากดุสิตลงมาเกิดในมนุษยโลก เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระ-

สัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงรับอัญเชิญ แล้วจุติจากดุสิตมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา

ปริเฉทที่ ๓ คัพภานิกขมนปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนเสด็จลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายา ในวันเพ็ญเดือน ๘ เมื่อครบ ๑๐ เดือน ถึงวันเพ็ญเดือน ๖ พระนางก็ประสูติพระราชโอรส ในวันที่พระพุทธองค์ประสูตินั้น มี “สหชาติ” ที่เกิดพร้อมพระองค์ คือ

๑. พระนางพิมพา
๒. พระอานนท์
๓. นายฉันทมาตย์
๔. ม้ากัณฐ์ศวราช
๕. ไม้พระมหาโพธิ์
๖. ชุมทองทั้ง ๔ (สังขนิธิ เอลนิธิ อุบลนิธิ บุณฑริกนิธิ)

ปริเฉทที่ ๔ ลักษณะปริคคาหกปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พราหมณ์ทำนายลักษณะของพระราชกุมารว่า ถ้าพระกุมารอยู่ในครรภ์จะได้เป็นจักรพรรดิ ถ้าได้ออกบรรพชาจะได้เป็นพระพุทธเจ้า มีพราหมณ์ผู้หนึ่งซึ่งหนุ่มกว่าเพื่อน ทำนายพระกุมารทางเดียว คือ ออกบวช และบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ ที่พราหมณ์ทำนายดั่งนั้น ก็เพราะพระกุมารประกอบด้วยพระมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ซึ่งถือว่า เป็นลักษณะมงคล

ลักษณะพระมหาบุรุษ ๓๒ ประการนั้น คือ

๑. ฝ่าพระบาททั้งสองเสมอกัน
๒. ฝ่าพระบาททั้งสองมีกงจักรข้างละอัน อยู่ท่ามกลางฝ่าพระบาท และประกอบด้วยรูปรูปมงคล ๑๐๘ ประการ คือ รูปหอก ๑ รูปแว่นส่องพระพักตร์ ๑

รูปดอกพุดซ้อน ๑ รูปสายสร้อย ๑ รูปสังวาล ๑ รูปถาดทอง ๑ รูปตั้ง ๑ รูปมัจฉา
 ทั้งคู่ ๑ รูปปราสาท ๑ รูปขอ ๑ รูปเสาด้าย ๑ รูปเสวตฉัตร ๑ รูปพระขรรค์ ๑
 รูปพัดใบตาล ๑ รูปพัดหางนกยูง ๑ รูปพัดวาลวีชนี ๑ รูปมงกุฎ ๑ รูปบาตร ๑
 รูปพวงดอกมะลิ ๑ รูปดอกนิลอุบล ๑ รูปดอกอุบลขาว ๑ รูปดอกอุบลแดง ๑
 รูปดอกบัวแดง ๑ รูปดอกบัวขาว ๑ รูปหม้อเต็มด้วยน้ำ ๑ รูปถาดเต็มด้วยน้ำ ๑
 รูปมหาสมุทรทั้งสี่ ๑ รูปเขากักรวาล ๑ รูปป้าหิมพานต์ ๑ รูปเขาสีเนรุ ๑ รูปพระจันทร์ ๑
 รูปพระอาทิตย์ ๑ รูปหมู่ดาวนักขัตฤกษ์ ๑ รูปทวีปใหญ่ทั้งสี่ และรูปทวีปน้อย
 สองพัน ๑ รูปบรมจักรพรรดิกับทั้งราชบริวาร ๑ รูปสังข์ทักษกฉัตร ๑ รูปสุวรรณมัจฉา ๑
 รูปจักรทั้งคู่ ๑ รูปกงคาทั้งเจ็ด ๑ รูปสระใหญ่ทั้งเจ็ด ๑ รูปเขaberภัณฑ์ทั้งเจ็ด ๑
 รูปพญครุฑ ๑ รูปพระเข้ ๑ รูปธงชัยธงผ้าทั้งผืน ๑ รูปรัตนบัลลังก์ ๑ รูปเก้าอี้ ๑
 รูปเขไกรลาส ๑ รูปพญาราชสีห์ ๑ รูปพยัคฆราช ๑ รูปช้างเอราวัณ ๑ รูปพญาม้า
 พลาหก ๑ รูปพญาพาสุกรีนาคราช ๑ รูปพญาหงส์ ๑ รูปไก่อ้วน ๑ รูปอุสุภราช ๑
 รูปพญาช้างอุโบสถ ๑ รูปพญาช้างฉัททันต์ ๑ รูปมังกรทอง ๑ รูปมหาพรหมสี่หน้า ๑
 รูปเรือนทอง ๑ รูปเต้าทอง ๑ รูปแม่โคกับทั้งบุตร ๑ รูปกนิษฐ ๑ รูปนางกนิษฐ ๑
 รูปนกการเวก ๑ รูปนกกระเรียน ๑ รูปนกยูง ๑ รูปนกจากพราก ๑ รูปนกพริก ๑
 รูปฉกมาพจรเทวโลกทั้งหกชั้น ๑ รูปโสฬสมหาพรหมทั้งสิบหกชั้น ๑

๓. สันพระบาทยาวสีแดง

๔. นิ้วพระบาทและนิ้วพระหัตถ์ยาวเรียว

๕. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม

๖. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายเหมือนดาข่าข นิ้วพระหัตถ์ข้างละ ๔
 (เว้นนิ้วแม่มือ) ยาวเสมอกัน นิ้วพระบาททั้ง ๕ เสมอกัน

๗. ข้อพระบาทตั้งลอยอยู่หลังพระบาท เมื่อทรงดำเนินพระกายท่อนบน
 ตั้งแต่พระนาภีขึ้นไปไม่หวั่นไหวเฉพาะพระกายเบื้องต่ำ

๘. ท่อนพระขงค์เรียวงาม

๙. เมื่อขึ้นตรงฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองเหยียดถึงพระขานู (เข่า)

๑๐. พระคฺยหะ (ของลับ) อยู่ในฝัก
๑๑. พระฉวีวรรณเหลื่องงามเหมือนสีทอง
๑๒. พระฉวีละเอียด ฝุ่นมลทินมีอาจติดต้องพระกาย
๑๓. เส้นพระโลมาดำสนิท และเวียนขวา ๓ รอบ
๑๔. พระโลมามีขุมละเส้น
๑๕. ท่อนพระกายตรง
๑๖. พระม้งสะหนา ๗ แ่ง คือ หลังพระหัตถ์ทั้งสอง หลังพระบาททั้งสอง และพระอังสาทั้งสองกับลำพระศอกหนึ่ง
๑๗. พระกายสมบุรณั้ทั่วทั้งพระองค์
๑๘. พระม้งสะปกพระปฤษฎางค์เสมอ มีได้เห็นพระอัฏฐิ
๑๙. เมื่อเหยียดพระกรออกทั้งสองข้าง คือ วาของพระองค์มีส่วนเท่ากัน

กับความสูงของพระกาย

๒๐. ลำพระศอกกลมงาม
๒๑. มีเส้นสำหรับนํารสอาหาร แผ่ซาบไปทั่วพระกายถึง ๗,๐๐๐ เส้น
๒๒. พระหนุเหมือนคางพญาราชสีห์
๒๓. พระทนต์บน ๒๐ ลำง ๒๐ เท่ากัน
๒๔. พระทนต์มีระเบียบเรียบร้อยเสมอกันเป็นอันดี
๒๕. พระทนต์สนิทกันเป็นอันดี
๒๖. มีพระเขี้ยวทั้งสี่ขาวบริสุทธิ์
๒๗. พระชีวหาอ่อนและกว้างยาว
๒๘. มีเสียงไพเราะดุจเสียงมหาพรหม
๒๙. ดวงพระเนตรดำ กระบอกพระเนตรงามเหมือนสีหบัญชรแก้ว
๓๐. ดวงพระเนตรทั้งสองม่งใส
๓๑. มีพระอุณาโลมระหว่างพระขนง กลางพระนลาฏเวียนเป็นทักษิณาวฏ

และมีพรรณษา

๓๒. พระนลาฏและพระเศียรสมบุรณั้ งามเหมือนอุณหิส คือ กระบังหน้า

ปริณิเทศที่ ๕ ราชานิเขกปริวรรต

ปริณิเทศนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนหนึ่งที่พราหมณ์ถวายพระนามพระกุมารว่า “สัตหัตตะ”

พระกุมารประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาก็สิ้นพระชนม์

เมื่อพระสัตหัตตะเจริญวัยได้ ๑๖ พรรษา ได้พระนางพิมพาเป็นพระชายา

ปริณิเทศที่ ๖ มหาภินิคมมนปริวรรต

ปริณิเทศนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พระกุมารสัตหัตตะ เสด็จประพาสอุทยาน ได้เห็นเทวทูต คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ มีพระทัยเบื่อหน่ายในฆราวาส วิสัย ตัดสินพระทัยออกบรรพชา ในวันเพ็ญเดือน ๖

ปริณิเทศที่ ๗ ทุรกักริยาปริวรรต

ปริณิเทศนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พระสัตหัตตะทรงบำเพ็ญตุรกักริยา คือ อดอาหาร อันธสัสสะ ปัสสาสะ กดพระทนต์ด้วยพระทนต์ กดพระตาลูด้วยพระจีฬา จนพระเสโทไหลจากพระกัณฐะ ทรงบำเพ็ญตุรกักริยาอยู่ ๖ ปี เมื่อเห็นว่าไม่เป็นทางสำเร็จ จึงกลับเสวยพระกระยาหาร บำเพ็ญเพียรทางจิตต่อไป ขณะที่ทรงบำเพ็ญตุรกักริยาอยู่นั้น มีเบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานาม และพระอัสสชิ อุปัฏฐากอยู่ เมื่อทรงเลิกบำเพ็ญตุรกักริยาแล้ว พระเบญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ก็พากันละพระองค์เดินทางไปอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี

ปริณิเทศที่ ๘ พุทธบูชาปริวรรต

ปริณิเทศนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่นางสุชาดานำข้าวมธุปายาสเข้าไปถวายพระพุทธเจ้า เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าเป็นเทวดา พระพุทธเจ้าเสวยข้าวมธุปายาสแล้วก็นำดาตทองไปลอยน้ำ ทรงอธิษฐานว่า ถ้าจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ขอให้ถาดนั้นลอยทวนน้ำ ถาดทองคำลอยทวนกระแสแล้วจมลง พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับใต้ต้นมหาโพธิ์ บ่ายพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ดำรงพระสติมั่นว่าจะประทับอยู่จนบรรลुพระโพธิญาณ แม้เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไปอย่างไรก็ตาม ถ้าไม่ได้ตรัสรู้จะไม่ลุกจากที่นี้เป็นอันขาด

ปริเฉทที่ ๙ มารวิชัยปรีวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่วัสวัติมาร ได้ทราบว่ พระมหาสัตว์จะบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณพ้นความครอบงำของตน ก็เกณฑ์พลมารทั้งหลายตนเองขึ้นช้างซื้อคิริเมฆคัลมาผจญพระพุทธองค์ บรรดาเทพทั้งหลายมีความกลัวพญามารก็พากันหนีไปสิ้น พวกพลมารพากันจำแลงกายและสำแดงอำนาจอันน่าสะพิงกลัว แต่พระพุทธองค์ก็ได้หวั่นไหว วัสวัติมารบังคับให้พระพุทธองค์ลุกไปเสียจากอาสน์ โดยอ้างว่ อาสน์นั้นเป็นของตนและอ้างพลมารทั้งหลายเป็นพยานแล้วสำแดงอำนาจขู่เข็ญต่างๆ พระโพธิสัตว์อ้างพระแม่ธรณีเป็นพยาน พระนางธรณีก็ปรากฏกายบิดน้ำในมวยผม (เป็นน้ำซึ่งพระโพธิสัตว์หั่งทุกคราวที่ทรงบริจาทาน) น้ำนั้นก็ท่วมพลมารกระแสน้ำพัดพาพวกมารกระจัดกระจายไปหมด เทพดาพากันชื่นชมยินดี และถวายนามว่ “อนันตชินราช”

ปริเฉทที่ ๑๐ อภิสัมโพธิปรีวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่ตรัสรู้ ดำเนินความตามลำดับ คือ ในปฐมยาม พระพุทธองค์เจริญสมาธิภาวนาถึงซึ่งสมาบัติ ๘ ระลึกถึงพระชาติก่อนมัชฌิมยาม พระพุทธองค์ก็เจริญสมาธิภาวนาถึงซึ่งสมาบัติ ๘ ระลึกถึงจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย มัชฌิมยาม พระพุทธองค์เจริญสมาธิภาวนา ได้ทิพยจักขุ เห็นแจ้งทั่วไปในคติของสัตว์ต่างๆ ปัจฉิมยาม ทรงพิจารณาพระปฏิจจสมุปบาท เวลารุ่งสางก็ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ ดับสูญกิเลสทั้งมวล

ในปริเฉทนี้ กล่าวถึงปรมัตถธรรมทางพุทธศาสนา เป็นข้อธรรมลึกซึ้ง คือ พระปฏิจจสมุปบาท ได้แก่ ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นเป็นลำดับ คือ

อวิชชา	เป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร
สังขาร	”	วิญญาน
วิญญาน	”	นามรูป
นามรูป	”	สฬายตนะ (อายตนะ ๖ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)
สฬายตนะ	”	ผัสสะ
ผัสสะ	”	เวทนา
เวทนา	”	ตัณหา
ตัณหา	”	อุปาทาน
อุปาทาน	”	ภพ
ภพ	”	ชาติ
ชาติ	”	ชรา มรณะ

ฉะนั้น ถ้าอวิชชาดับ สิ่งทั้งหลายก็ดับไปได้หมด

ปริเฉทที่ ๑๑ โภธิสัพพัญญูปริวรรต

ปริเฉทนี้ พรรณนาพุทธกิริยาเมื่อบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ และกล่าวถึงสัตตมหาสถาน (ที่สำคัญ ๗ แห่ง) เป็นที่ที่พระพุทธองค์ประทับ ๗ แห่ง แห่งละ ๗ วัน สัตตมหาสถานนั้น คือ

๑. มหาโพธิบัลลังก์ ที่ประทับตรัสรู้
๒. อนิมิสเจดีย์ ที่ยื่นทอดพระเนตรโพธิบัลลังก์ โดยมีได้หลับพระเนตร
๓. รัตนจงกรมเจดีย์
๔. รัตนฆรเจดีย์ ที่ประทับพิจารณาพระอภิธรรม

๕. อชาลนิโครธเจดีย์ (ต้นไทรที่พวกเลี้ยงแพะอาศัย) ประทับเสวยวิมุตติสุข

๖. มุจลินทเจดีย์ (ต้นจิก) ประทับเสวยวิมุตติสุข และพญานาคช้อมุจลินท์
จันมาแผ่พังพานกันฝนมิให้ตกลงมาถูกพระองค์

๗. ราชายตนเจดีย์ (ไม้เกด) ที่พระอินทร์นำผลสมอทิพย์มาถวาย และ
พาณิข ๒ คน คือ ตปัสสะ กับ ภัลลิกะ นำสัตตูก้อนและสัตตุมงมาถวาย พาณิข
ทั้งสองนี้ เป็นอุบาสกคนแรกของพระพุทธศาสนา

ปริเฉทที่ ๑๒ พรหมขณฺเณสนปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พระพุทธองค์เสด็จจากร่มราชายตนพฤกษ์
มาประทับ ณ โคนต้นอชาลนิโครธ ทรงปรินิพพานถึงพระธรรมที่พระองค์ได้รู้แจ้งแล้ว
ล้วนเป็นสิ่งลึกซึ้ง ยากที่มนุษย์ซึ่งข้องอยู่ในราคะ โทสะ โมหะ จะเข้าใจได้ ก็เลยคิด
ท้อในการที่จะสั่งสอนธรรมแก่มนุษย์โลก ท้าวสหัมบดีพรหมล่วงรู้ในพระปรินิพพาน
ก็ชวนเทพยดามาเฝ้าและทูลอาราธนาให้แสดงธรรมโปรดสัตว์โลก และกราบทูลว่า
แม้สัตว์โลกจะหนาไปด้วยกิเลสก็ตาม แต่ก็ยังมีชนบางหมู่ที่ถึเลิสเบาบาง พอจะรับ
พระสัทธรรมได้ พระพุทธองค์ก็ทรงรับอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหม

ปริเฉทที่ ๑๓ รัम्मจักกปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงรัम्मจักกัปปวัตตนิสสูตร เป็นหลักธรรมอันสำคัญแห่ง
พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงครั้งแรกในวันเพ็ญเดือน ๘ แก่เบญจวัคคีย์
ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี

ปริเฉทนี้ กล่าวความว่า เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับอาราธนาท้าวสหัมบดีพรหม
แล้ว ก็ทรงดำริว่า จะตรัสสั่งสอนธรรมแก่ผู้ใดเป็นเบื้องต้น ทรงนึกถึงอาฬารดาบส
และอุทกดาบส แต่พระดาบสทั้งสองถึงแก่กรรมเสียก่อนแล้ว ในที่สุดทรงเล็งเห็นว่า
ควรแสดงพระธรรมเทศนาแก่เบญจวัคคีย์ ซึ่งเคยมีอุปการะคุณแก่พระองค์

เรื่องพิสดารของรัम्मจักกัปปวัตตนิสสูตร กล่าวไว้ในวันอาสาฬหบูชา

ปริณิเทศที่ ๑๔ ยสบรรพชาปริวรรต

ปริณิเทศนี้ แสดงถึงตอนที่พระองค์ประทับเจ้าพระวัสสาอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงรับเบญจวัคคีย์เข้าเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

พระพุทธองค์ได้ตรัสเทศนาโปรดเบญจวัคคีย์ จนบรรลอรหัตผลทุกท่าน และยังมีผู้ที่ได้มาขอบรรพชาเพิ่มขึ้น และเริ่มมีอุบาสกอุบาสิกเป็นครั้งแรก คือ

๑. พระยสได้บรรลอรหัตผล
๒. เศรษฐีบิดาพระยส มารดา และภรรยาพระยส (ก่อนบวช) เป็นอุบาสกอุบาสิกา
๓. พระวิมล พระสุพาหุ พระปุลณชิ พระควัมปติ เดิมเป็นเพื่อนพระยส เมื่อพระยสบวชก็ออกบวชตาม ได้บรรลอรหัตผล
๔. สหายของพระยสอีก ๕๐ (ไม่ปรากฏนาม) ได้เอหิภิกขุ และบรรลอรหัตผล รวมพระชีณาสพ ๖๑ พระองค์

ปริณิเทศที่ ๑๕ อรุเวลคมนาปริวรรต

ปริณิเทศนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พระพุทธองค์เสด็จกลับตำบลอรุเวล และได้พุทธสาวกเพิ่มขึ้นตามลำดับ ดังนี้ คือ

๑. ระหว่างทาง कुमारภททวัคคีย์ ๓๐ โอรสพระเจ้ามหาโกศล มาเที่ยวหาความสำราญในป่า ได้มาพบพระพุทธองค์ ณ ร่มไม้แห่งหนึ่ง कुमारทั้ง ๓๐ ได้รับบรรพชาเอหิภิกขุ และได้รู้ธรรมโดยควรแก่ภูมิของตน แล้วเดินทางไปเผยแผ่ศาสนา ณ เมืองปาวาย จึงได้ชื่อว่า “ปาวายภิกษุ”

๒. พระพุทธองค์ได้เสด็จมาประทับแรม ณ โรงพิธีบูชาเพลิงของอรุเวลกัสสปขมิณ อรุเวลกัสสปนี้ เป็นคนดื้อมีมานะ คิดว่า ตนเองมีคุณวิเศษกว่าพระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าล่งรู้กระแสดวงความคิดของอรุเวลกัสสป ได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์ข่มความกระด้างถือตัว ของอรุเวลกัสสปอยู่ถึง ๒ เดือนจึงสำเร็จ อรุเวลกัสสปและศิษย์ ๕๐๐ ได้เข้าบรรพชาในพระพุทธศาสนา น้องของอรุเวลกัสสป คือ นทีกัสสป

กับศิษย์ ๓๐๐ คยากัสสป กับศิษย์ ๒๐๐ ต่ลงมาขอบรรพชาหมดด้วยกันทั้งสิ้น

๓. พระพุทธองค์ได้เสด็จมาถึงกรุงราชคฤห์ ประทับ ณ อุทยาน พระเจ้า-
พิมพิสาร และพราหมณ์คฤหบดีมาเฝ้าพระพุทธองค์

ปริเฉทที่ ๑๖ อัครสาวกบรรพชาปรีวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงพระสารีบุตร และพระโมคคัลลาน์ ซึ่งเป็นสาวกชายชาว
พระสารีบุตร เดิมชื่อ อุปติสสุมาร บุตรนางสารีพราหมณ์ บ้านอุปติสสะ
พระโมคคัลลาน์ เดิมชื่อ โกสิตกุมาร บุตรนางโมคคัลลิตพราหมณ์ บ้านโกสิตตะ ทั้ง
สองคนอยู่ในสกุลพราหมณ์อันมั่งคั่ง มีบริวารคนละ ๕๐๐ เมื่อเติบโตขึ้นเกิด
เบื่อหน่ายฆราวาสวิสัย คิดแสวงหาธรรมแต่เพียงไปศึกษาตามสำนักอาจารย์ต่างๆ
บำเพ็ญตนเป็นปริพาชก (นักบวชนอกพระพุทธศาสนา) ก็ไม่ได้ธรรมอันบริสุทธิ์
ต่อมา อุปติสสปริพาชกมาพบกับพระอัสสชิเถระ ซึ่งจาริกมายังนครราชคฤห์ เมื่อ
ได้ลำดับธรรมของพระอัสสชิก็ก่เกิดเลื่อมใส จึงกลับไปชวนโกสิตปริพาชกตามไปเฝ้า
พระพุทธเจ้า ได้ลำดับธรรมเทศนาบรรลอรหัตผลทั้งสองคน

ปริเฉทที่ ๑๗ กบิลวัตถुकมนปรีวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงพระเจ้าสิริสุทโธทนะ ทรงทราบว่ พระพุทธองค์ตรัสรู้
แล้ว ก็รับตรัสสั่งให้อำมาตย์ไปทูลอาราธนาพระพุทธองค์มายังกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ทรง
ใช้อำมาตย์ ๕ นาย บริวาร ๕,๐๐๐ ไปยังสำนักพระพุทธองค์ รวม ๕ ครั้ง แต่อำมาตย์
และบริวารไปบรรพชากันหมด มิได้ทูลเชิญตามรับสั่ง ต่อมา พระเจ้าสิริสุทโธทนะ
ให้อำมาตย์ชื่อ กาพุกาฬี ผู้รอบรู้สรรพราชกิจและเป็นพี่ไ้พระทัยไปทูลเชิญ อำมาตย์
กาพุกาฬีกับบริวารเดินทางไปถึงเวฬุวนารามแล้ว ได้ฟังพระสัทธรรม ก็ทูลขอบรรพชา
และบรรลอรหัตผล ต่อมาถึงวันเพ็ญเดือน ๔ พระกาพุกาฬีจึงทูลอาราธนาพระ-
พุทธองค์ไปยังกรุงกบิลพัสดุ์

ปริณิเทศที่ ๑๘ พิมพาพิลาปปริวรรต

ปริณิเทศนี้ แสดงถึงการพรรณนาความโสกาอาศูรของพระนางพิมพา เมื่อทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาพระราชวัง

ปริณิเทศที่ ๑๙ สักยบรรพชาปริวรรต

ปริณิเทศนี้ แสดงถึงกษัตริย์สักยราช ๖ องค์ออกบรรพชา คือ ภัททิยะ อนุรุทธ อานนท์ ภักคุ กิมพิละ และเทวทัต

สักยราชทั้ง ๖ บรรพชาแล้ว พระพุทธองค์พาไปยังเมืองโกสัมพี ที่นั่นประชาชนได้หลังไหหลมาสักการบูชา และได้ถามเรื่องราวของบรรดาสาวก ยกเว้นพระเทวทัต ไม่มีใครถามถึง พระเทวทัตเกิดน้อยใจจึงปลีกตนออกจากกรุงโกสัมพีเดินทางไปหาพระเจ้าอชาตศัตรู โอรสพระเจ้าพิมพิสาร ณ กรุงราชคฤห์ กลับกล่อมให้พระเจ้าอชาตศัตรูเลื่อมใส ระหว่างนั้นพระพุทธองค์ได้เสด็จมาประทับ ณ เวฬุ-วนาราม เมืองราชคฤห์ พระเทวทัตได้มาขออนุญาตเป็นผู้ปกครองสงฆ์ แต่พระองค์ไม่ยินยอม พระเทวทัตคิดอาฆาตพระพุทธเจ้าแต่นั้นมา

พระเทวทัตดำเนินอุบาย โดยให้พระเจ้าอชาตศัตรูฆ่าพระบิดาเสีย แล้วขึ้นครองราชย์แทน จึงคบคิดทำลายพระพุทธองค์ด้วยประการต่างๆ เช่น ให้นายขมังธนูคอยดักยิง กลิ้งก้อนหินลงจากเขาจะให้ทัตพระพุทธองค์ บ่ล่อยข้างนาฬากิริให้ไปแทง ขณะพระพุทธองค์เสด็จไปบิณฑบาต แต่ไม่สำเร็จสักอย่างเดียว คนทั้งหลายเมื่อทราบความชั่วของพระเทวทัต ก็หมดความเลื่อมใสศรัทธา

ต่อมา พระเทวทัตได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอให้ตั้งข้อบังคับว่า ให้ภิกษุอยู่ป่า เที้ยวบิณฑบาต ถือผ้าบังสุกุล อยู่โคนไม้ ไม่ฉันปลาและเนื้อ จนตลอดชีวิต พระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นพ้องด้วย พระเทวทัตเลยเที้ยวญแห่พระสงฆ์ให้แตกแยกกัน (สังฆเภท)

อยู่มาพระพุทธองค์เสด็จจากกรุงราชคฤห์ไปประทับ ณ เขตวนาราม เมืองสาวัตถี ฝ่ายพระเทวทัตอาพาธหนักอยู่ ๕ เดือน คิดถึงพระพุทธเจ้า ได้ขอให้

ภิกษุที่เป็นสาวกของตนพาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ไปถึงสระบัวใกล้เขตนาราม พระเทวทัตลูกจากเปลห้อยจนเท้าลงถึงพื้นดิน แผ่นดินก็แยกออกสูบพระเทวทัตจมหายไป

ปริเฉทที่ ๒๐ เมตไตยพยากรณ์ปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงพุทธพยากรณ์ว่า ต่อไปเบื้องหน้าจะมีพระเมตไตย (ศรีอริยมตไตย) มาตรัส และตรัสให้พระอนนทืทราบว่ พระอชิตภิกษุซึ่งเป็นพระภิกษุบวชใหม่ อาวุโสหน้อยที่สุดในสำนักนั้นแหละ จะได้เป็นพระเมตไตยในเบื้องหน้า

ปริเฉทที่ ๒๑ พุทธปิณฑนิพพานปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเมื่อพระพุทธองค์เสด็จคืนกรุงราชคฤห์ และเสด็จไปยังเมืองเวสาฬั สถิต ณ ภูฏาการศาลาใกล้พระนคร ขณะนั้น ทรงทราบว่ พระบิดาประชวรหนัก จึงนำพระอรหันต์มายังกรุงกบิลพัสดุ์ และทรงรับความเจ็บปวดทรมนทรมายของพระบิดา ทรงแสดงธรรมให้พระบิดาบรรลุลอรหัตผล และพระบิดาก็เสด็จนิพพาน

เมื่อเสร็จการถวายพระเพลิงพระบิดาแล้ว พระพุทธองค์ก็ได้เสด็จไปประทับ ณ วิหารนิโครธาราม ลำดับนั้น พระมหาประชาบดีโคตมี พูลขอให้ทรงอนุญาตให้สตรีบวช พระพุทธองค์ไม่ยินยอม แม้พระนางจะได้ฮ้อนวอนอยู่ถึง ๓ ครั้ง ต่อมา พระพุทธองค์เสด็จไปประทับ ณ ภูฏาการศาลาเมืองเวสาฬั ทางกรุงกบิลพัสดุ์ พระมหาประชาบดีโคตมี ยังทรงมั่นคงอยู่ที่จะบรรพชา จึงชวนนางกษัตริย์สักยะ ปลงเกศานุ่งห่มผ้ากาสาวพัสดุ์ เดินทางโดยพระบาท ตามพระพุทธองค์ไปยังเมืองเวสาฬั พระอนนทืเห็นว่า พระนางมีพระทัยเลื่อมใสที่จะบวชจริง ๆ จึงไปทูลฮ้อนวอนขออนุญาต พระพุทธองค์ได้ทรงอนุญาตในที่สุด และได้ตั้งข้อกำหนดสำหรับภิกษุณีไว้ ๘ ข้อ เรียกว่า “กฐกรรม” เป็นข้อบังคับอย่างกวดขัน เช่น ภิกษุณีแม้บวชถึง ๑๐๐ พรรษา ก็ต้องทำความเคารพแก่ภิกษุ แม้ได้อุปสมบทเพียงวันเดียว

ปริเฉทที่ ๒๒ ยมกปาฏิหาริย์ปริวรรต

ปริเฉทนี้ กล่าวถึงเรื่องราวตอนที่พระพุทธองค์ทรงทำปาฏิหาริย์ และทรงมิให้สาวก รูปหนึ่งรูปใดแสดงปาฏิหาริย์ โดยมีได้ทรงอนุญาต ทรงกระทำในวันเพ็ญเดือน ๘ ณ ไกล่ต้นมะม่วงในเมืองสาวัตถี ฝ่ายพวกเดียรถีย์เมื่อทราบความ ก็ให้พรรคพวกของตนเที่ยวขุดถอนต้นมะม่วงในเมืองสาวัตถีเสียจนหมด ขณะนั้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปใกล้กรุงสาวัตถี นายกัณฐะผู้รักษาราชอุทยาน นำผลมะม่วงมาถวายพระพุทธองค์ เมื่อพระสัพพัญญูเสวยน้ำมะม่วงแล้ว ก็รับสั่งให้นายกัณฐะเพาะเมล็ดมะม่วงลงในระหว่างนั้น เมล็ดมะม่วงก็งอกเติบโตจนเกิดผลสุกโดยฉับพลัน เวลาบ่ายวันเพ็ญเดือน ๘ พระพุทธองค์ก็ทรงดำริจะกระทำปาฏิหาริย์ มีอัครสาวกหลายองค์อาสาจะแสดงปาฏิหาริย์แทน แต่ไม่ทรงอนุญาต แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ คือ แสดงความอัศจรรย์ให้น้ำและไฟปรากฏออกจากส่วนต่างๆ ของพระกายเป็นคู่ๆ กัน

ปริเฉทที่ ๒๓ เทศนาปริวรรต

ปริเฉทนี้ กล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ แล้วก็เสด็จขึ้นไปจำพรรษาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และตรัสเทศนาพระอภิธรรมโปรดพระมารดา (เรียกว่า อภิธรรม ๗ คัมภีร์)

ปริเฉทที่ ๒๔ เทโวโรหนปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พระพุทธองค์ประทับ ณ ดาวดึงส์ถ้ำนไทรมาส ก็เสด็จลงจากดาวดึงส์ โดยทางบันไดแก้ว ซึ่งพระอินทร์เนรมิตถวาย ณ วันเพ็ญเดือน ๑๑ มายังเมืองสังกัสสนคร ซึ่งพระสารีบุตรจำพรรษาอยู่ เมื่อจะเสด็จลงจากดาวดึงส์นั้น ทรงประทับเหนี่ยวอดเขาพระสุเมรุ กระทำปาฏิหาริย์ให้อเวจีตลอดจนพรหมโลกแลเห็นกันตลอด (มีพระพุทธรูปตอนนี้ เรียกว่า ปางเปิดโลก)

ปริเฉทที่ ๒๕ อัศรสวกนิพพานปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธองค์ตอนออกทรงพระมหาภิเนษกรรมนั้น พระชนมายุ ๒๕ พรรษา ทรงทรมานพระองค์เพื่อแสวงหาพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ๖ พรรษา และเสด็จพุทธจาริกสั่งสอนเวไนยสัตว์อีก ๔๕ พรรษา รวม ๗๐ พรรษา ในที่สุดทรงพยากรณ์แก่พระสารีบุตรว่า จะเสด็จปรินิพพานในเวลาไม่ช้า และได้เสด็จแวดล้อมด้วยสาวกไปยังเมืองสาวัตถี ส่วนพระสารีบุตรเข้าญาณถึงเห็นว่า ท่านจะนิพพานก่อนพระพุทธเจ้า ภายในเวลาต่อไปอีก ๗ วัน จึงกราบทูลขออนุญาตพระพุทธเจ้าเดินทางไปยังนาลันทคาม แคว้นมคธ เพื่อโปรดมารดา ณ ที่นั้น และดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน ๑๒

ส่วนพระโมคคัลลาน์นั้น ไปพำนักอยู่ ณ ตำบลกาฬศิลาชนบท แคว้นมคธ พวกเดียรถีย์ได้จ้างพวกโจรให้ไปฆ่า แต่พระโมคคัลลาน์หนีพวกโจรไปได้โดยอิทธิฤทธิ์ พวกโจรตามจับอยู่ ๒ เดือน พอเดือนที่ ๓ พระโมคคัลลาน์พิจารณาเห็นกรรมที่ตนสร้างไว้ในชาติก่อน ก็ยอมให้โจรจับ พวกโจรรวมกันทุบตีจนกระดูกแหลกเหลว เมื่อพระโมคคัลลาน์นิพพานนั้น เป็นวันข้างแรมเดือน ๑๒ เดือนเดียวกับพระสารีบุตรนิพพาน

ปริเฉทที่ ๒๖ มหานิพพานสูตรปริวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พระพุทธองค์มีพระชนม ๗๐ พรรษา ทรงประชวรหนัก แต่ระงับความทุกข์เวทนาเสียได้ กษัตริย์ลิจฉวีได้มากราบทูลอาราธนาให้ไปปรับบิดบาปในเมือง ทรงรับนิมนต์ รุ่งขึ้นเสด็จเข้าไปในเมืองเวสาลี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เมื่อสำเร็จกตกิจแล้ว เสด็จออกจากพระนคร เสด็จกลับมายังป่าวาลเจตีย์แล้วตรัสแก่พระอานนท์พาดพิงไปถึงความตายว่า บุคคลเจริญด้วยอิทธิบาทแล้ว อาจมีชีวิตอยู่ในโลกได้ตลอดกาล แต่พระอานนท์มิได้ล่วงรู้ถึงนัยที่ทรงกล่าวนั้น จึงมิได้ทูลอาราธนาให้ดำรงชนมชีพจนสิ้นกัลป์ ครั้นพระอานนท์ลุกออกมาแล้ว พญามารก็เข้าไปทูลเตือนพระพุทธเจ้าให้เสด็จปรินิพพาน ดังที่

พระพุทธองค์ได้ทรงสัญญาไว้ว่า เมื่อใดได้ตรัสรู้ และตั้งบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาแล้ว ก็จะนิพพาน พระพุทธเจ้าก็ทรงรับคำพยากรณ์แล้วได้ตรัสบอกแก่พระอานนท์ว่า อีก ๓ เดือนจะนิพพาน (ขณะนั้น เป็นวันเพ็ญเดือน ๓)

ครั้นแล้วพระพุทธองค์พร้อมด้วยสาวก ได้ออกจากกุฎาคารศาลาทรงเดินทางไป เสด็จประทับ ณ สวนมะม่วงของนายจุนทกัมมารบุตร นายจุนที่ได้นำเนื้อสุกรถวาย พระพุทธองค์ทรงบริโภคแล้วพระโรคกำเริบขึ้น แต่ได้ทรงเดินทางต่อไป จนถึงเมืองกุสินาราในเวลาเย็น ประทับ ณ ป่าไม้สาละ และทรงเข้าสู่ปรินิพพาน ณ เวลาปัจจุสมัย วิสาขบูชา

ปริเฉทที่ ๒๗ ชาติวิฆเนปวิวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พระพุทธองค์เสด็จดำเนินปรินิพพานแล้ว สาวกมีพระอนุรุทธ พระอานนท์ เป็นต้น ได้จัดการพระศพที่ป่าสาละเป็นเวลา ๖ วัน ครั้นถึงวันที่ ๗ กษัตริย์มัลลราช ๘ องค์ ได้อัญเชิญพระศพแห่ไปประดิษฐาน ณ มกุฏพันธนเจดีย์ เพื่อถวายพระเพลิง เมื่อถวายพระเพลิงพระศพเสร็จแล้ว ได้เก็บพระบรมธาตุตั้งไว้บูชา ๗ วัน มีกองทัพป้องกันพระธาตุอย่างหนาแน่นแข็งแรง

บรรดากษัตริย์เมืองต่างๆ พากันยกทัพมาขอแบ่งพระบรมธาตุ โทณพรมหมณ์ ทำหน้าที่เป็นผู้จัดแบ่ง กษัตริย์ที่มาขอแบ่งพระบรมธาตุ คือ กษัตริย์ลิจฉวี (เมืองเวสาลี) กษัตริย์สักยราช (เมืองกบิลพัสดุ์) กษัตริย์ธูลยราช (เมืองอัลลภักปกะ) กษัตริย์โกถยราช (เมืองรามนคร) มหาพรมหมณ์ (เมืองเวฐฐักปกะ) กษัตริย์มัลลราช (เมืองปาวาย) พระเจ้าอชาตศัตรู (กรุงราชคฤห์) เหล่านี้ได้พระบรมธาตุทุกเมือง ส่วนกษัตริย์โมริยนคร มาทีหลังได้แต่พระอังคารไป

ปริเฉทที่ ๒๘ มารพันธวิวรรต

ปริเฉทนี้ แสดงถึงเรื่องราวตอนที่พระมหากัสสปเถระ เกรงว่า ต่อไปภายหน้า พระบรมธาตุจะสูญหายไปจึงรับอาสาพระเจ้าอชาตศัตรู นำพระบรมธาตุที่แจกไป

แก่กษัตริย์ต่าง ๆ กลับคืนมารวมไว้ในที่เดียวกัน แล้วทำที่เก็บพระบรมธาตุขุดลึกลงไปได้ดิน ๘๐ สอก ให้พระเวสสุกรรมเทพบุตรนฤมิตรรูปห้าพยนต์เป็นรูปไม้ถือพระขรรค์วิ่งเวียนรอบห้องบรรจุพระบรมธาตุ ข้างบนทำเป็นสถูปครอบอีกชั้นหนึ่ง เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงได้ ๒๑๘ ปี พระเจ้าธรรมาสโกกราช เมืองปาตลีบุตร ได้ขุดพระบรมธาตุนั้นขึ้นมาทำสักการะ แล้วแจกพระบรมธาตุให้แก่เมืองต่างๆ ในชมพูทวีป ขณะนั้น วัสวัติมารูข้าว ก็ลงมาทำลายพืชของพระเจ้าธรรมาสโกกราช แต่พระอุปกตเถระได้จับพญามารแล้วได้เอามาจากสุนัขเฒ่าแวนคอ ทำให้พญามารมีจิตโน้มโน้มในพระพุทธศาสนาในที่สุด

ปริเฉทที่ ๒๙ อันตรธานปริวรรต

ปริเฉทนี้ กล่าวถึงความเสื่อมสูญแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งพระองค์ได้ทำนายไว้ เรียกว่า “**ปญจอันตรธาน**” การเสื่อมสูญ ๕ ประการ คือ

๑. ปริยัตติอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งพระปริยัติ
๒. ปฏิบัติอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ
๓. ภาวอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งพระภาว
๔. ลิงอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ
๕. ธาตุอันตรธาน การเสื่อมสูญแห่งพระธาตุ

สาเหตุและลำดับแห่งการเสื่อมสูญเกี่ยวเนื่องกันดังนี้

๑. กษัตริย์ไม่ได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม
๒. อำมาตย์เสนาบดี ชาวพระนคร ไม่ได้ตั้งอยู่ในธรรม
๓. ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ข้าวปลาอาหารหายาก
๔. มนุษย์ไม่สามารถถวายจตุปัจจัยแก่สงฆ์
๕. สงฆ์ไม่สามารถสวดเกราะหี้อันเตวาลิกให้เล่าเรียนได้
๖. สงฆ์ไม่อาจทรงไว้ซึ่งอรรธส ได้แต่พระบาลีอย่างเดียว

(คือ ไม่เข้าใจความในบาลีชัดแจ้ง)

ลำดับการเสื่อมเริ่มด้วย

๑. พระอภิธรรมปิฎก เสื่อมลงมาแต่ยอดพระอภิธรรม คือ มหาปัฏฐาน
๒. พระสุตตันตปิฎก เสื่อมลงมาแต่อุตตรนิกาย
๓. พระวินัยปิฎก เสื่อมลงมาแต่คัมภีร์บวร
๓. เมื่อใดยังมีผู้จดจำคาถา ในพระปริยัติธรรมได้บ้าง ก็ยังถือว่า ปริยัติธรรมยังไม่สูญ แต่เมื่อใดพระมหากษัตริย์ปวาร้องถ้วน ๓ ครั้งว่า จะให้ทรัพย์สินหนึ่งแก่ผู้สามารถจำพระคาถาได้ ๔ คาถา ถ้ายังไม่มีผู้ใดสามารถจำได้เลย ก็แสดงว่าพระปริยัติสูญ

ถัดมาจากนั้น ก็เกิดปฏิบัติอันตรธาน คือ ภิกษุค่อยละเลยการอาบัติ ตั้งแต่ชนิดเบาไปจนถึงชนิดหนัก ก็ไม่สำรวมในปราชิสกขาบท ส่วนถึงอันตรธานนั้น ได้แก่ การที่ภิกษุเสื่อมสูญมารยาท และเว้นความประพฤติอันน่าดู สิ้นความเลื่อมใสของทายก ภิกษุเริ่มทำการกสิกรรม พาณิชยกรรม และเลี้ยงดูบุตร ภรรยา จะมีแต่โคตรภูสงฆ์ คือ พวกสงฆ์อลัชชี

พระชาติอันตรธาน คือ เมื่อไม่มีใครเคารพบูชาพระชาติอันประดิษฐาน ณ ที่ต่าง ๆ แล้ว พระชาติทั้งหลายจะมาประชุมกัน ณ ที่ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ (ทั้งนี้โดยอำนาจพุทธอริยฐาน) ครั้นแล้วจะบังเกิดไฟเผาผลาญพระชาติสูญหายไปหมดสิ้น

๓. วันอัฐมีบูชา

วันอัฐมี คือ วันแรม ๘ ค่ำ หรืออีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า “วันถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระพุทธเจ้า” นับจากวันปรินิพพานของพระพุทธองค์ คือ วันเพ็ญเดือน ๖ ไปถึงวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ จึงจัดการถวายพระเพลิงพระบรมศพ วันนี้ถือเป็นวันสำคัญเหมือนกัน การทำบุญในวันนี้ แต่เดิมไม่ปรากฏว่า ได้ทำกันทั่วถึง คงแต่พระสงฆ์ได้ทำกันตามวัด เป็นทางวัด ต่อมาชาวบ้านเข้าร่วมด้วย ครั้นในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ทำเป็นพระราชกุศล เช่นเดียวกับวันวิสาขบูชา ลงทุนลงแรงทำรูปจำลองถวายพระเพลิงเข้าด้วย เรื่องที่พระเทศน์ในวันนี้ คือ เทศน์แจง แสดงประวัติศาสตร์ภาคพระพุทธศาสนา ตั้งแต่พุทธปรินิพพานมาจนถึงปัจจุบัน

๔. วันอาสาฬหบูชา

อาสาฬหะ เป็นชื่อของเดือน ๘ อาสาฬหบูชา ย่อมาจาก อาสาฬหปุณณมีบูชา แปลว่า การบูชาพระในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ คือ เดือน ๘ ถ้าปีใดมีอธิกมาส ก็ให้เลื่อนไปทำเดือน ๘ หลัง มูลเหตุที่จะให้มีการทำพิธีอาสาฬหบูชานี้ ปรากฏตามประกาศคณะสงฆ์ และประกาศสำนักสังฆนายก ดังต่อไปนี้

ประกาศคณะสงฆ์

เรื่อง กำหนดวันสำคัญทางศาสนา

ด้วยคณะสงฆ์มนตรีพิจารณาเห็นว่า วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ อาสาฬหมาส เป็นวันที่พระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร ปฐมเทศนา และในวันนี้เป็นวันที่พระอริยสงฆ์สาวกองค์แรกบังเกิดขึ้นในโลก คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้รับประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา จึงเป็นวันที่บังเกิดรัตนะครบถ้วนทั้ง ๓ คือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ พระสังฆรัตนะ นับว่า เป็นวันสำคัญยิ่งวันหนึ่งในพระศาสนา สมควรกระทำบูชา เพื่อเป็นการเตือนใจพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ให้ซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัยเจริญภาวนามัยกุศล จึงกำหนดให้วัดต่างๆ ถือปฏิบัติ ดังนี้

๑. วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ให้เรียกว่า “วันอาสาฬหบูชา”
๒. ให้ประกอบพิธีบูชา เช่นเดียวกับพิธีทำวิสาขบูชา
๓. ถ้าเป็นปีอธิกมาส ให้กำหนดประกอบพิธีในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ หลัง
๔. ให้วัดทั้งหลายประกอบพิธีอาสาฬหบูชา ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๕๐๑ เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๑

(ลงชื่อ) สมเด็จพระวันรัต

สังฆนายก

ประกาศสำนักสังฆนายก

กำหนดพิธีอาสาฬหบูชา

เมื่อนับถอยหลังขึ้นไปก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี ปีนั้นเป็นปีที่พระบรมศาสดา สัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในวันวิสาขปุณณมี ต่อมาอีก ๒ เดือนเต็ม ก็ถึงวันอาสาฬหปุณณมี ดิถีพระจันทร์เพ็ญเสวยอาสาฬหฤกษ์ คือ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ กลางเดือน ๘ วันนี้แหละเป็นวันสำคัญวันหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ด้วยเป็นวันแรกที่พระบรมศาสดาทรงพระมหากรุณาประกาศพระพุทธศาสนา แสดงพระปัญญาคุณให้ประจักษ์แก่ตาโลก

ถ้าจะถามพุทธศาสนิกชน ที่ได้เล่าเรียนรู้พระประวัติของพระพุทธเจ้ามาดีแล้ว จะตอบได้ความต้องกันว่า วันขึ้น ๑๕ ค่ำ กลางเดือน ๘

ก. เป็นวันแรก ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนา

ข. เป็นวันแรก ที่พระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมจักร ประกาศสังฆมอันเป็นองค์แห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ

ค. เป็นวันที่พระอริยสงฆ์สาวกองค์แรกบังเกิดขึ้นในโลก คือ พระอัญญาโกณฑัญญะ ได้รับประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทา ในวันนั้น

ง. เป็นวันแรก ที่บังเกิดพระสังฆรัตนะ สมบูรณ์เป็นพระรัตนตรัย คือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ และพระสังฆรัตนะ

อาศัยปรากฏการณ์อันเป็นมหามงคลดังกล่าวแล้ว คณะสังฆมนตรี จึงมีมติเป็นเอกฉันท์ว่า เป็นกาลพิเศษควรแก่การประชุมทำพิธีบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกาศพระเกียรติคุณและเทิดทูนพระคุณสมบัติ ให้สมกับที่พระองค์ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อเป็นการเตือนใจพุทธศาสนิกชน ให้ซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัยเจริญภาวนามัยกุศล เช่นเดียวกับวันวิสาขบูชา เพิ่มขึ้นอีกวันหนึ่ง จักเป็นมหากุศลอันวยอภิวินุญผลให้เกิดอุทิศสิริสวัสดิ์พัฒนามงคลแก่ทุกคน ที่ตั้งใจ ทำบูชาโดยทั่วกัน จึงได้กำหนดพิธีอาสาฬหบูชาขึ้นไว้ ดังต่อไปนี้

๑. เมื่อถึงวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๘ ให้เจ้าอาวาสทุกวัดแจ้งแก่ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ในวัดให้ทราบล่วงหน้าว่า วันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ อันจะมาถึงข้างหน้านี้ เป็นวันทำพิธีอาสาฬหบูชา ถวายแด่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่นเดียวกับพิธีทำวิสาขบูชา

๒. ครั้นถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๘ ให้ภิกษุสามเณรตลอดศิษย์วัด คนวัด ช่วยกันปิดกวาด ปลูกตเสนาสนะ จัดตั้งเครื่องสักการะ ตั้งน้ำใช้ฉันฉัน เช่นเดียวกับทำงานวิสาขบูชา

๓. ให้ประดับธงธรรมจักร รอบพระอุโบสถเป็นพิเศษ เท้าที่สามารถจะจัดได้ เพื่อประกาศวันธรรมจักรให้ปรากฏแก่มหาชน เตือนใจให้ระลึกถึงสังขารอนวิเศษที่ทรงแสดงไว้ในพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ปฐมเทศนา

๔. วันขึ้น ๑๕ เดือน ๘ ซึ่งเป็นวันกำหนด เวลาเช้าและบ่ายมีกรรมสวนะตามปกติแล้ว เวลาค่ำให้ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา มาประชุมพร้อมกันที่หน้าพระอุโบสถ หรือพระเจดีย์ จตุรปู เทียนแล้วถือรวมกับดอกไม้ ยืนประนมมือสำรวมจิต พระสงฆ์ผู้เป็นประธานนำกล่าวคำบูชาจบแล้ว ทำประทักษิณ

อนึ่ง ก่อนแต่จะจตุรปูเทียนบูชา ผู้เป็นประธานถึงประกาศเตือนใจ พุทธศาสนิกชนให้เกิดศรัทธาปสาทะ มีความอาหาญรุกรินในการทำบูชานี้ก่อนแล้วจึงจตุรปูเทียน

๕. ครั้นทำประทักษิณสิ้นสุดเรียบร้อยแล้ว ภิกษุสามเณรพึงเข้าไปในพระอุโบสถบูชาพระรัตนตรัย ทำวัตรค่ำ แล้วสวดพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร จบแล้ว หยุดพักให้โอภาสอุบาสกอุบาสิกาทำวัตรค่ำ

๖. ต่อนั้น พระสังฆเถระแสดงธรรมเทศนา พระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร

๗. หากภิกษุสามเณรในวัดสามารถสวดสรภัญญะ ก็พึงจัดให้สวดสรภัญญะ เพื่อเจริญศรัทธาปสาทะแก่ชุมชนพุทธศาสนิกชน ให้อาหาญรุกรินในกุศลสัมปทาตามควรแก่เวลา

๘. ต่อนั้น ให้เป็นโอกาสของพุทธศาสนิกชน เจริญภาวนามัยกุล มี สวดมนต์และธรรมสากัจฉา เป็นต้น ตามควรแก่อัธยาศัย

๙. เนื่องด้วยวันรุ่งขึ้น เป็นวันแรม ๑ ค่ำ เป็นเวลาบำเพ็ญกุศลในเทศกาล เข้าปฐมพรรษาของพระพุทธศาสนิกชน และเป็นวันประชุมอธิฐานพรรษาของ พระสงฆ์ ทั้งเป็นเวลาพระสงฆ์ทำปฏิสังขารแก่พุทธศาสนิกชน ที่มาประชุมกัน บำเพ็ญกุศลในเทศกาลสำหรับวัดเป็นประจำ นับว่า เป็นการธุระของภิกษุสามเณร ทุกคน เห็นควรจะใช้เวลาทำพิธีสาธนาบูชา ในคำเค็นวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ไม่เกินเวลา ๒๔.๐๐ น. เพื่อมีเวลาพักผ่อนของภิกษุสามเณร และพุทธศาสนิกชน ซึ่งต่างจะ ต้องปฏิบัติศาสนกิจในวันแรม ๑ ค่ำเสมอ

สำนักสังฆนายก

๑๔ กรกฎาคม ๒๕๐๑

ตามประกาศทั้งสองฉบับนี้ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญตลอดจนวิธีปฏิบัติ ในวันนั้นโดยละเอียดแล้ว จะขอเพิ่มเติมในเรื่องพระสังฆเถระ แสดงพระธรรมเทศนา พระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เพื่อให้ได้ทราบถึงเนื้อหาของพระธรรมเทศนาบทนั้น

พระธรรมเทศนาพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ มีใจความสำคัญ แสดงถึง ที่สุด ๒ อย่างที่ไม่ควรประพฤติ คือ กามสุขัลลิกานุโยค ๑ อตตกิลมณานุโยค ๑ กามสุขัลลิกานุโยค ๑ ได้แก่ การหมกมุ่นอยู่แต่กามสุข ซึ่งพระพุทธองค์ทรงดำหนิว่า กามสุขเป็นของเหลว เป็นของชาวบ้าน ไม่ประเสริฐ เป็นของคนมีกิเลสหนา ไม่มี ประโยชน์อตตกิลมณานุโยค ได้แก่ การทำความเพียรชนิดที่ทำตนให้ลำบาก เช่น การทำทุกริยา การทรมานตนด้วยวิธีต่างๆ ดังที่นักบวชในสมัยนั้นถือว่า จะเป็น ทางให้ได้บรรลุมรรคผล พระพุทธองค์ทรงดำหนิว่า เป็นทุกข์ ไม่ประเสริฐ ไม่มี ประโยชน์ ที่สุด ๒ อย่างนี้ อย่างแรกหย่อนเหินหาบ อย่างหลังดึงเขม็ง จึงไม่ควร ประพฤติทั้งสองอย่าง แล้วทรงแสดงถึงหลักที่ควรประพฤติ คือ มัชฌิมาปฏิปทา

ได้แก่ การปฏิบัติเป็นกลางๆ คือ เดินสายกลางนี้แหละ เป็นทางให้ได้บรรลุมรรคผล เป็นทางประเสริฐ เป็นทางมีประโยชน์ ทางสายกลางนั้น ได้แก่ มรรค ๘ คือ

สัมมาทิฐิ	เห็นชอบ
สัมมาสังกัปปะ	ดำริชอบ
สัมมาวาจา	เจรจาชอบ
สัมมากัมมันตะ	ทำกรณงานชอบ
สัมมาอาชีวะ	อาชีพชอบ
สัมมาวายามะ	เพียรชอบ
สัมมาสติ	ระลึกรู้ชอบ
สัมมาสมาธิ	ตั้งใจชอบ

จากนั้นก็ทรงแสดงหลักอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ว่าเป็นของจริงอย่างประเสริฐ ไม่มีอะไรจริงนอกไปจากนี้ ทุกข์จำแนกออกไป คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย โศก ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส พลัดพรากจากของรัก ได้ประสบของไม่น่ารัก ปรารถนาสิ่งใดไม่สมหวัง สรรุปแล้วจันทรทั้ง ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นทุกข์

สมุทัย เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา จำแนกออกเป็นสามตันทหา ความอยากในสาม คือ อยากได้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ภาวตัณหา ความอยากเป็นนั่นเป็นนี่ วิภวตัณหา อยากไม่เป็นนั่นเป็นนี่

นิโรธ คือ ความดับตัณหา ไม่ให้มีเศษเหลือ เมื่อหมดตัณหาก็เป็นอันหมดทุกข์ ทางที่จะไปเพื่อดับตัณหา นั้น ก็คือ อริยมรรค ได้แก่ มรรค ๘ ประการ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นี่เป็นใจความย่อๆ ของพระธรรมเทศนา พระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระเบญจจักษิ์ ในวันเพ็ญอาสาฬหมาสนั้น เมื่อทรงแสดงจบ ท่านโกณฑัญญะก็ได้สำเร็จเป็นองค์แรก จึงมีนามเต็มขึ้นว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” นับเป็นพระสงฆ์องค์แรก ดังนี้

๕. วันเข้าพรรษา

วันเข้าพรรษา ได้พูดไว้แล้วในพิธีกรรมตอนต้น ในตอนนี้จะนำระเบียบที่ทางคณะสงฆ์วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร ถือปฏิบัติมา คือเมื่อถึงวันเข้าพรรษา พระสงฆ์ประชุมกันในพระอุโบสถ พระสังฆเถระ หรือผู้แทน อ่านคำประกาศในท่ามกลางสงฆ์ ดังมีข้อความต่อไปนี้

แรมห้าหนึ่งเดือน ๘ ปีนี เป็นวัสสุปนาชิกาดีวันเข้าพรรษา หยุดพักชั่วคราวในฤดูฝน ตามวินัยนิยมนมพพุทธานุญาต ภิกษุสามเณรสหธรรมิกบริษัท มาสโมสรสันนิบาตประชุมกัน ณ โรงพระอุโบสถนี้ เพื่ออธิบายจัตติจิตจำวาสตามวินัยนิยมนมพพุทธานุญาตวิธีนั้น ก็แหละวัสสุปนาชิกานี้ เป็นอาเจณปฏิบัติทำปีละครั้ง ท่านผู้ดำรงเพศบรรพชิตเป็นภิกษุสามเณรมาแล้วนั้น ก็ได้สดับและทราบเรื่องวัสสุปนาชิกาแล้ว แต่ภิกษุสามเณรวาใหม่ในวัสสานี้ ยังหาได้สดับและทราบเรื่องวัสสุปนาชิกาไม่ เพราะฉะนั้น จะให้ภิกษุสามเณรผู้วาใหม่ได้สดับได้ทราบเรื่องวัสสุปนาชิกาวิธี จะแสดงวินัยบาลีในวัสสุปนาชิกาขันธีย่อยพอให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้สดับแล้วตั้งจิตคิดปฏิบัติตาม

ดำเนินการว่า เมื่อต้นปฐมโศกกาล ไม่ได้ทรงอนุญาตวัสสุปนาชิกาวิธีนั้น ภิกษุสามเณรทั้งหลายเที่ยวจาริกไปทุกฤดู ไม่มีเวลาที่จะหยุดหย่อนผ่อนพักแต่สักฤดูหนึ่ง เวลาฤดูฝนเที่ยวเหยียบย่ำข้าวกล้าหญ้าระบัด และสัตว์เล็ก ๆ ให้ถึงมรณะด้วยฝีเท้า มนุษย์ทั้งหลายกล่าวยกโทษติเตียนเป็นโกสาลห สมนัด็จพระทศพลพุทธเจ้าทรงอาศัยเหตุนี้ จึงดำรัสให้ประชุมสงฆ์ ทรงอนุญาตวัสสุปนาชิกาวิธีว่า “อนฺชานามิ ภิกฺขเว วสฺสํ อุปลนฺตุ.” คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เราผู้ตถาคตเจ้าอนุญาตเพื่อเข้าจำวาสหยุดพักในฤดูฝน และมีนิยมนิภาดลงเป็น ๒ คือ เดือน ๘ แรมหนึ่งค่ำวันนี้ เป็นวันเข้าปฐมพรรษา เดือน ๘ แรมหนึ่งค่ำ เป็นวันเข้าปัจฉิมพรรษา แตกต่างกันเป็น ๒ วิธีดังนี้ และตรัสห้ามมิให้จำพรรษาในอัปภกาสกลางแจ้ง หรือจำพรรษาในโพรงไม้ หรือจำพรรษาในดุ่ม ที่มีใช้เสนาสนะ ทรงอนุญาตให้จำพรรษา

ในกฎที่มุ่งทั้งปวง มีหลังคาและฝารอบชิด อยู่ให้ครบ ๓ เดือน ถ้าอยู่ไม่ครบ ๓ เดือน
หลังคาไปเสีย พรรษาขาดจะต้องอาบัติด้วย ยกเสียแต่เกิดภัย ซึ่งทรงอนุญาตไม่ให้
เป็นอาบัติ เมื่อเข้าพรรษาแล้วมีกิจจำเป็นที่จะต้องไป ก็ทรงอนุญาตให้ไปได้ด้วย
สัตตาสันนิวัติ ๗ วันกลับมา จำพรรษาไม่ขาด

อนึ่ง โบราณคดีสืบๆ มา ท่านสอนให้บอกเขตวัด เมื่อมีกิจภายนอกให้
รีบกลับมาทันอรุณ (เหมือนในวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์นี้) ด้านตะวันออก
กำแพงเป็นเขตวัด ด้านใต้ ภูมิเทวเป็นเขตวัด ด้านตะวันตก กำแพงเป็นเขตวัด
ด้านเหนือ กำแพงเป็นเขตวัด

เพราะฉะนั้น เมื่ออธิษฐาน ให้ตั้งใจจะอยู่ในอาวาสซึ่งกำหนดไว้นี้ ตลอด
๓ เดือน ไม่ไปเที่ยวค้างคืนให้อรุณขึ้นในที่อื่น พึงเปล่งวิญญูพร้อมกันว่า “**อิมสูมึ
อาวเส อิม เตมาสํ วสุตํ อุเปมิ.**” (ว่า ๓ หน) ข้าพเจ้าเข้าพรรษาในอาวาสนี้
ตลอด ๓ เดือน ดังนี้ อันนี้วิธีเข้าพรรษากำหนดเขตวัด

อนึ่ง การเข้าพรรษานี้ เนื่องด้วยการถือเสนาสนะ สมเด็จพระผู้ทรงพระ-
ภาคเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์สมมติภิกษุรูปหนึ่ง เป็นผู้บังคับให้ถือเสนาสนะ เพราะ
ฉะนั้น วันนี้ เป็นวันจะให้ภิกษุถือเสนาสนะ เพื่อจะให้อธิษฐานพรรษาในกฎอีก
ครั้งหนึ่ง ในวัด.....นี้ ท่านที่รับสมมติเป็นผู้บังคับให้ภิกษุสามเณรถือ
เสนาสนะนั้น คือ พระ.....เสนาสนะภูมินั้น ท่านทั้งหลายก็เคย
อยู่มาแล้ว กิจที่พระ.....จะต้องเที่ยวไปชี้ให้นั้นก็ไม่ได้มี
เพราะฉะนั้น จะมอบให้ด้วยน้ำเป็นสำคัญ เมื่อได้รับน้ำจากพระ.....แล้ว
พึงเข้าใจเถิดว่า ท่านได้ถือเสนาสนะภูมินั้นที่ตนอยู่มาแล้วนั้นแหละ มีอำนาจอยู่เป็นนิตย์
ได้ตลอด ๓ เดือน เมื่อได้รับน้ำแล้วกลับมาภิกษุ พึงชำระแล้วกวาดเสนาสนะภูมินั้น
ทำสามจักรมแล้ว พึงเปล่งวิญญูอธิษฐานพรรษาซ้ำอีกหนหนึ่งว่า “**อิมสูมึ วิหาเร
อิม เตมาสํ วสุตํ อุเปมิ.**” (๓ หน) ข้าพเจ้าเข้าพรรษาในภิกษุนี้ ตลอด ๓ เดือน ดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงวิสสุปนายิกาวิธี แก่ภิกษุสามเณร พุทธสาวกบริษัท มีอรรถนัยมดั่งวิสาขนามาจะนี้

๖. วันออกพรรษา

วันออกพรรษา หรือที่เรียกว่า “วันปวารณา” ได้กล่าวไว้โดยละเอียดแล้ว ในพิธีกรรมข้างต้น ตอนนี้จะได้นำเอาระเบียบที่ทางวัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร ได้ปฏิบัติมาเนื่องในวันออกพรรษา คือ เมื่อพระสงฆ์ประชุมกันในพระอุโบสถ เรียบร้อยแล้ว พระสังฆมณะแสดงปวารณาภาณในท่ามกลางสงฆ์ ซึ่งมีใจความดังต่อไปนี้

วันนี้ เป็นวันปณณสดีที่ ๑๕ แห่งศุภปักษ์เดือน ๑๑ เป็นวันมหาปวารณา เราทั้งหลายจำพรรษาถ้วนไตรมาสแล้ว มาประชุมกันเป็นสังฆสันนิบาต เพื่อทำปวารณาตามวินัยนิยมนมรมพุทธานุญเจต ในเบื้องต้นแห่งการปวารณานี้ สมควรจะสดับวัตตุนิทานอันเป็นเหตุที่ทรงอนุญาตปวารณาพร้อมด้วยวิธีก่อน เพราะฉะนั้น จะได้แสดงวัตตุนิทานและวิธีนั้นโดยสังเขป

คำเนนิความว่า โดยสมัยที่ทรงอนุญาตปวารณานั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าบรมศาสดาเสด็จประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ณ กรุงสาวัตถี มีภิกษุจำพวกหนึ่งจำพรรษาอยู่ในอาวาสแห่งหนึ่ง ในโกศลชนบท ประสงค์จะป้องกันความวิวาทมิให้บังเกิดแก่กันและกัน จึงตั้งกติกาสัญญาไม่พูดกัน ต่างทำกิจตามหน้าที่ของตน วิธีนี้เรียกว่า “มุกวัตร” คือ ปฏิบัติเหมือนคนใบ้ ภิกษุเหล่านั้นปฏิบัติดังนี้ตลอดพรรษา ครั้นออกพรรษาแล้วมาเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลมุกวัตรของตนให้ทรงทราบทุกประการ พระองค์ทรงดำริว่า วิธีนั้นอาการเหมือนสัตว์เดียรัจฉาน สัตว์เดียรัจฉานไม่ถามถึงทุกข์สุขของกันและกันฉันใด อาการของพวกเธอก็เหมือนกันฉันนั้น แล้วตรัสห้ามมิให้ภิกษุปฏิบัติดังนั้นต่อไป ถ้าปฏิบัติถูกปรับโทษเป็นอาบัติทุกกฏ ทรงอนุญาตให้ภิกษุจำพรรษาถ้วนไตรมาส แล้วปวารณาแก่กันและกัน ด้วยติโทษข้อผิดพลั้งตามที่ได้เห็น หรือได้ยิน หรือรังเกียจ

วันปวารณานั้น โดยปกติเป็นวันที่ ๑๕ เรียกว่า “**ปณณสี**” ถ้าสงฆ์ยังไม่ปวารณาในวันนั้น เลื่อนวันปวารณาออกไปอีกปักข์หนึ่ง ก็จะพึงเป็นวันสามัคคี จึงได้วันปวารณาเป็น ๓ อุจฺจโปกส

จำนวนภิกษุผู้เข้าประชุมทำปวารณา อย่างน้อยต้อง ๕ รูป จึงจะทำปวารณาเป็นการสงฆ์ได้ ๔ รูป ๓ รูป ๒ รูป พึงทำปวารณาเป็นการคณะ รูปเดียวพึงอธิฐานเป็นการบุคคล

ธรรมเนียมวางไว้ให้กล่าวคำปวารณารูปละ ๓ หน ถ้ามีเหตุขัดข้อง จะทำอย่างนั้นไม่ได้ตลอดด้วยประการใดประการหนึ่ง จะกล่าวคำปวารณารูปละ ๒ หน หรือ ๑ หน หรือพรรษาเท่ากัน ให้กล่าวคำปวารณาพร้อมกันก็ได้ จะทำการปวารณาอย่างไร พึงเสนออุทฺติขออนุมัติต่อสงฆ์ก่อน กรันเสนออุทฺติได้รับสังฆานุมติแล้ว พระสงฆ์นั่งคุกเข่าประนมมือพร้อมกัน ภิกษุผู้เถระในสงฆ์พึงกล่าวคำปวารณาต่อสงฆ์ก่อนว่า “สงฆ์ อาวุโส ปวเรมิ, ทิฏฺเฐน วา สุตฺเตน วา ปรีสฺสกาย วา วทนฺตุ มํ อายสฺมนโต อนุกมโป อูปาทาย, ปสฺสนโต ปฏิกฺกิสฺสามิ.” ทุติยมปี อาวุโส สงฆ์.....ตติยมปี อาวุโส สงฆ์.....ใจความว่า ข้าพเจ้าขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยได้เห็นเองก็ดี ด้วยได้ฟังมาก็ดี ด้วยสงสัยก็ดี ขอท่านทั้งหลายจงอาศัยความกรุณาว่ากล่าวข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าเห็นโทษนั้น จักทำการแก้ตัวเสีย ดังนี้ ภิกษุณนอกนี้ พึงกล่าวคำปวารณาตามลำดับแก่ก่อนทีละรูป เว้นไว้แต่ให้ผู้มีพรรษาเท่ากันปวารณาพร้อมกัน คำปวารณาเหมือนกัน เปลี่ยนแต่คำว่า “อาวุโส” เป็น “ภนฺเต” เท่านั้น

ถ้ามีผู้นำปวารณาของภิกษุเข้ามา ผู้นำควรกล่าวคำปวารณาแทนถึงลำดับของเธอ ถ้าในชุมนุมนั้น มีภิกษุไม่อาจปวารณาได้ เพราะพรรษาขาด หรือเมื่อยุปสมบทภายหลังแต่วันเข้าพรรษา และมีจำนวนไม่มากกว่าภิกษุผู้จะปวารณา ให้บอกปารีสฺสุทฺธิเมื่อภิกษุณนอกนี้ทำการปวารณาเสร็จแล้ว ถ้ามีจำนวนมากกว่าให้สวดปาติโมกข์ก่อนเมื่อจบแล้ว จึงให้ภิกษุณนอกนี้ปวารณาในสำนักเธอทั้งหลาย ห้ามมิให้เสนออุทฺติติทำการสงฆ์การคณะทั้งสองอย่างในวันเดียวกัน

การปวารณา ชรรมเนียมเดิมต้องนั่งคุกเข่าอยู่จนกว่าจะปวารณาเสร็จนั้น ครั้นพระเถระแก่ทนมั้ไหวเป็นลมล้มลง จึงทรงอนุญาตให้นั่งราบลงได้ เมื่อตน กล่าวคำปวารณาจบแล้ว

ตามปรกติท่านให้กล่าวคำปวารณารูปละ ๓ หน ต่อเมื่อมีเหตุขัดข้อง จึงให้กล่าวรูปละ ๒ หน หรือ ๑ หน หรือมีพระษาเท่ากันให้กล่าวพร้อมกันได้ ยก อันตราย ๑๐ อย่าง โดยที่สุตทหายกมาทำบุญหรือมีธรรมสวณะจนสว่างให้ถือเป็น เหตุขัดข้องได้ และในเวลาปวารณาก็ทรงอนุญาตให้นั่งคุกเข่าจนปวารณาเสร็จ แต่ในวัดมหาธาตุเรานี้ มีพระสงฆ์มาก ผู้อยู่ข้างท้ายเห็นจะทนมั้ไหว เทียบกับ อันตรายที่ทรงอนุญาต และวิธีปวารณาที่ทรงลดหย่อนผ่อนลงนั้นได้ ถ้าจะถือเอา การนั่งคุกเข่าไม่ไหว เป็นเหตุขัดข้องเห็นจะไม่ผิด เมื่อพระสงฆ์เห็นร่วม จะได้ทำ การปวารณาด้วยสมานวัสสิก้า คือ ภิกษุที่มีพระษาเท่ากันกล่าวคำปวารณาพร้อมกัน ถ้าภิกษุรูปใดเห็นไม่สมควร จงทักท้วงขึ้น ถ้าเห็นสมควรจง “สาธุ” ขึ้นพร้อมกัน.